

KATEDRA GEOGRAFIE A REGIONÁLNEHO ROZVOJA
PREŠOV

ISSN 1336-6149

(ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS ET NATURAE
UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS, PRÍRODNÉ VEDY)

ISSN 1336-6157

(FOLIA GEOGRAPHICA)

FOLIA GEOGRAPHICA

PRÍRODNÉ VEDY, LIV.

FOLIA GEOGRAPHICA 20

2012

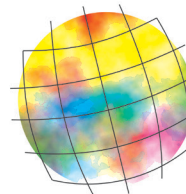
FOLIA GEOGRAPHICA

ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS ET NATURAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS

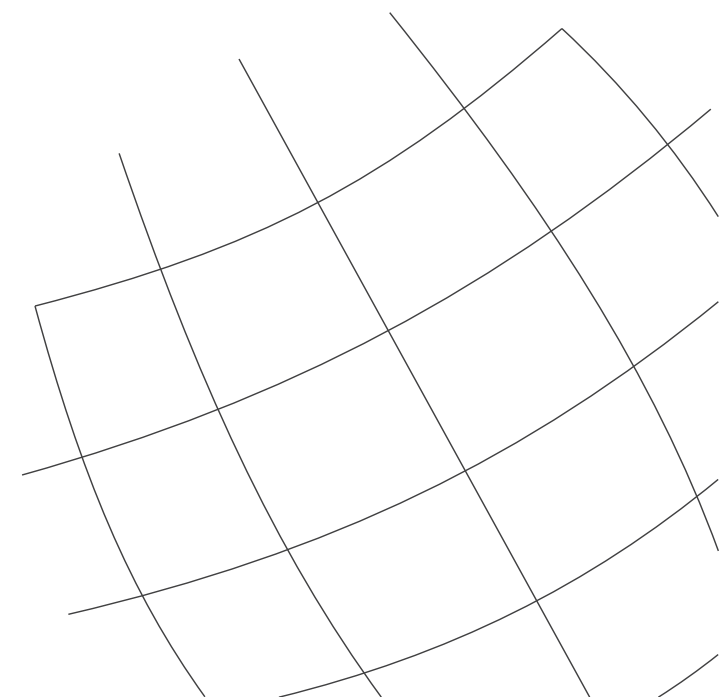
PREŠOV 2012

PRÍRODNÉ VEDY

ROČNÍK LIV.

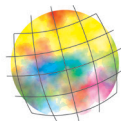
FOLIA GEOGRAPHICA 20

ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS
ET NATURAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS

PRÍRODNÉ VEDY

FOLIA GEOGRAPHICA 20

Ročník LIV.
Prešov 2012

**ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS
ET NATURAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS,**

PRÍRODNÉ VEDY, LIV.,
FOLIA GEOGRAPHICA 20,
VYDAVATELSTVO PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY, 2012

Executive editor:

RNDr. Vladimír Čech, PhD.

Editorial board:

prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.

prof. RNDr. Vladimír Baar, PhD.

prof. Frédéric Dumont

prof. RNDr. Ján Harčár, PhD.

prof. RNDr. Vladimír Ira, PhD.

prof. RNDr. Robert Ištok, PhD.

prof. dr. hab. Antoni Jackowski

doc. dr. Lučka Lorber

prof. RNDr. René Matlovič, PhD.

prof. Adrian Smith

prof. Ing. Jozef Vilček, PhD.

Dr.h.c. prof. RNDr. Florin Žigrai, DrSc.

Editor-in-Chief – University of Prešov, Slovakia

University of Ostrava, Czechia

Université des Sciences et Technologies de Lille, France

University of Prešov, Slovakia

Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia

University of Prešov, Slovakia

Jagellonian University in Cracow, Poland

University of Maribor, Slovenia

University of Prešov, Slovakia

Queen Mary, University of London, Great Britain

University of Prešov, Slovakia

Vienna, Austria

ISSN 1336-6149

(Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy)

ISSN 1336-6157

(Folia Geographica)

OBSAH

- 5 **Radomír BABIAK**
FORMOVANIE REGIONÁLNEJ POLITIKY NA SLOVENSKU PO ROKU 1993
V KONTEXTE VÝVOJA NEZAMESTNANOSTI
- 23 **Martin BOLTÍŽIAR – Eva MICHAELI – Matej MOJSES**
VÝVOJ KRAJINY VO VÝSKUMNOM POLYGÓNE SUCHÉHO POLDRA BEŠA
NA VÝCHODOSLOVENSKEJ ROVINE V ČASOVOM HORIZONTE 1770 – 2008
- 37 **Slavomír BUCHER**
PERCEPCIA IDENTITY PREŠOVSKÉJ GEOGRAFICKEJ ŠKOLY VO SVETLE
PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI – AKCEPTUJEME DICHOTÓMIU GEOGRAFIE?
- 55 **Lenka ČERMÁKOVÁ – Tomáš PASTERNÁK**
APLIKÁCIA METÓDY MENTÁLNEHO MAPOVANIA PRI TVORBE STRATÉ-
GIE ROZVOJA MIKROREGIÓNŮ DOLINA VOĽANSKÉHO POTOKA
- 80 **Robert IŠTOK – Martin ANGELOVIČ**
VYBRANÉ TEORETICKO-METODOLOGICKÉ ASPEKTY VÝSKUMU KVALI-
TY ŽIVOTA S PRIHLIADNUTÍM NA PRIHRANIČNÉ REGIÓNŮ
- 97 **Monika IVANOVÁ – Eva MICHAELI – Ivana ROHÁČOVÁ**
HODNOTENIE A VÝVOJ HETEROGENITY KRAJINY Z ASPEKTU ZASTÚPE-
NIA TRIED KRAJINNEJ POKRÝVKY
PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA KATASTRÁLNEHO ÚZEMIA MEDZILABORIEC
- 111 **Radoslav KLAMÁR**
EKOMÚZEÁ AKO NOVÝ FENOMÉN V ROZVOJI REGIÓNŮ NA PRÍKLADE
EKOMÚZEÁ „PODOBY OHŇA“
- 128 **Alena LUKÁČOVÁ**
VÝVOJOVÉ TRENDY A DYNAMIKA PROCESU REZIDENČNEJ SUBURBANI-
ZÁCIE V ZÁZEMÍ PREŠOVA
- 146 **Kvetoslava MATLOVIČOVÁ – Peter MOCÁK – Ján ANDREJKO**
OBJEKTÍVNA A SUBJEKTÍVNA DIMENZIA STAVU KRIMINALITY NA ÚZEMÍ
MESTA PREŠOV
- 173 **Teresa MITURA – Małgorzata BUCZEK-KOWALIK**
EKOMUZEUM W POLSCE – PRZYKŁAD NOWEJ MUZEOLOGII I PROMOCJI
DZIEDZICTWA LOKALNEGO
- 184 **Ivana SOVIČOVÁ**
STAV A MOŽNOSTI REVITALIZÁCIE AREÁLOV BROWNFIELDS S EMPIRIC-
KÝM PRÍKLADOM MESTA PREŠOV

Radomír BABIAK¹

FORMOVANIE REGIONÁLNEJ POLITIKY NA SLOVENSKU PO ROKU 1993 V KONTEXTE VÝVOJA NEZAMESTNANOSTI

Abstract:

The transformation of central-planning to market economy had very important impacts on the regional structure of the post-communist Slovak Republic. There were formed such regions on its territory that only very selectively managed to respond to changing conditions of the overall economic development. Very big differences, which had to be solved especially by regional policy, were created (and later deepened) among these regions in 1990s. However, the regional policy during the socialist period was implemented on the basis of completely different principles, as were later required in the market economy, so it was inevitable to build it up from its grounds. This paper investigates the creating of the regional policy in the Slovak Republic in the context of forming of its regional structure. It points out that the instruments of regional policy implemented in the Slovak Republic are inefficient, as even after 20 years of its building-up and practising there is still not sufficient reduction of unemployment rate within the country.

Key words:

regional policy, regional disparities, Slovak Republic

ÚVOD

Jedným zo spôsobov ovplyvňovania a usmerňovania rozvoja regiónov na určitom území je uskutočňovanie regionálnej politiky (RP), ktorá predstavuje „integrálnu súčasť makroekonomickej hospodárskej politiky štátu a realizuje sa v úzkej súčinnosti s odvetvovými politikami, štrukturálnou a urbanistickou politikou“ (Buček, Rehák, Tvrdoň 2010, s. 117). Regionálna politika sa uplatňuje z viacerých dôvodov, a síce sociálnych, ekologických, politických, no za najdôležitejšie sú pokladané príčiny ekonomické, keďže rozsiahla diferenciácia socioekonomickej úrovne jednotlivých regiónov môže do značnej miery vplývať na celkový hospodársky rozvoj štátu, vrátane vyvolania sociálnych nepokojov až politických konfliktov (Wokoun et al. 2008). Problematikou regionálnej politiky sa zaoberá mnoho politológov, ekonómov,

1 *RNDr. Radomír Babiak, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: radobabiak@gmail.com*

geografov, sociológov či odborníkov z iných vedných oblastí. Teoreticko-metodologickým ukotvením a všeobecnými otázkami fungovania regionálnej politiky ako takej sa vo svojich prácach zaoberali napr. Gorzelak, Kukliński 1992, Maier, Tödtling 1998, Armstrong, Taylor 2000 alebo Wokoun et al. 2008, v podmienkach domácej proveniencie napr. Samson a kol. 2001, Rajčáková 2005, Ivanička, Ivaničková 2007, Michaeli, Matlovič, Ištók a kol. 2010 alebo Buček, Rehák, Tvrdoň 2010. Niektoré vyššie spomenuté práce skúmali taktiež vývoj regionálnej politiky v dlhšom časovom období (napr. Samson a kol. 2001, Rajčáková 2005, Michaeli, Matlovič, Ištók a kol. 2010). Hodnotením dopadov regionálnej politiky Európskej únie (EÚ) založenej na báze využívania prostriedkov zo štrukturálnych fondov a skúmaním konvergentných, resp. divergentných procesov v regionálnej štruktúre EÚ sa zaoberali napr. Flores 2008 alebo Busillo et al. 2010. Fungovanie regionálnej politiky v 90. rokoch na Slovensku, teda v prvých rokoch jeho existencie, skúmal napr. Búšik 1998.

V príspevku sa nebudeme snažiť o podanie vyčerpávajúceho obrazu budovania legislatívneho, inštitucionálneho a programového rámca regionálnej politiky v Slovenskej republike (teda podrobného postupu jej budovania krok za krokom). Nazdávame sa, že táto problematika už bola dostatočne spracovaná v prácach iných autorov (napr. Rajčáková 2005, Michaeli, Matlovič, Ištók a kol. 2010). V našom príspevku sa zameriame len na najdôležitejšie kroky v rámci vývoja RP v samostatnej SR, pričom si budeme všímať formovanie jej regionálnej štruktúry (na základe vývoja miery nezamestnanosti v jednotlivých okresoch). Naším cieľom je zhodnotiť, nakoľko je možné považovať regionálnu politiku na Slovensku za účinný nástroj pri usmerňovaní ekonomického vývoja v regiónoch a v boji proti nezamestnanosti.

REGIONÁLNA POLITIKA PRED ROKOM 1993

Slovenská republika je stále veľmi mladý štát na mape sveta. Samostatne jestvuje len od roku 1993 (pokiaľ neberieme do úvahy existenciu vojnového štátu v rokoch 1939 až 1945). Počas dlhotrvajúcich historických období podliehali Slováci vyššiemu štátno-politickému útvaru (Uhorsko, Rakúsko – Uhorsko, Československo). S tým tiež súvisel individuálny vývoj jednotlivých slovenských regiónov, keďže ekonomické väzby a intervencie vlád sa poväčšine neprispôbovali potrebám slovenského územia, ale toho štátno-politického útvaru, pod ktorý Slovensko práve spadalo. Niekoľko desaťročí sa slovenské obyvateľstvo snažilo o získanie čo najväčšej autonómie, resp. o absolútne osamostatnenie sa. Na cestu independencie Slovensko vykročilo v roku 1993, čím plne prebralo zodpovednosť za rozvoj svojich regiónov i následné uplatňovanie regionálnej politiky.

Výrazný medzník vo vývoji regionálnej politiky na slovenskom území však predznamenal už rok 1989. Geopolitické zmeny, ktoré sa v Európe a vo svete udiali na prelome 80. a 90. rokov, mali nepochybne výrazný dopad na regionálne štruktúry vtedajšieho Československa. Novembrovým prevratom v roku 1989 skončil štyri desaťročia trvajúci socialistický systém centrálného plánovania a ekonomika krajiny sa

začala transformovať na trhovú. Až dovtedy bola regionálna politika bývalého Československa realizovaná formou centrálne riadeného oblastného plánovania, podriadeného Štátnej plánovacej komisii, v rámci ktorého sa hlavným motorom vyrovnávania regionálnych rozdielov stali predovšetkým účelové oblastné dotácie na podporu investičnej výstavby. RP socialistických vlád bola silne nivelizačná, s cieľom vyrovnávať rozdiely nielen medzi samotnými slovenskými regiónmi, ale aj v rovine komparácie Slovenska a Česka. Takáto forma RP však bola postavená na diferentných princípoch než tá dnešná, vzhľadom na skutočnosť, že fungovala na úkor efektívnej alokácie výrobných prostriedkov, pričom ako jej typická črta figurovala impasibilita voči environmentálnym aspektom. V ekonomickej oblasti bola RP do roku 1989 dosť neefektívna, no zároveň je nutné uznať, že zo sociálneho hľadiska pôsobila na obyvateľstvo zjavne pozitívne, keďže vylučovala nezamestnanosť a zaručovala stabilný príjem („práca aj pláca“). Faktom navyše ostáva, že koncom 80. rokov boli disparity medzi regiónmi Slovenska², v porovnaní s neskorším stavom, podstatne nižšie.

V súvislosti s politickým vývojom v Európe nevyhnutne došlo k zmene. Bol odstránený predošlý systém oblastného plánovania, ktorý za účelom dosiahnutia plnej zamestnanosti v regiónoch vytvoril sieť nosných priemyselných podnikov, nehľadiac pritom na efektivitu vynaložených prostriedkov. Transformačný proces prechodu z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú hospodárstvo podnietil vznik výrazných regionálnych disparít, keďže práve menej efektívne štátne podniky začali krachovať a jednotlivé regióny dokázali len veľmi selektívne reagovať na novovytvorené podmienky trhu. V priebehu jedného roku zreteľne narástla nezamestnanosť (v SR z 1,55% v decembri 1990 na 11,82% v decembri 1991), pričom najväčšmi postihla oblasti severného, východného a južného Slovenska. V súvislosti so spomenutou transformáciou možno však tento proces charakterizovať ako prirodzený. Ako píše Wokoun et al. (2008, s. 31), „regionálne analýzy vykonané vo viacerých krajinách dokazujú, že pôsobenie trhových síl v regionálnej dimenzii vedie k vytváraniu silných hospodárskych centier, sídelných a priemyselných aglomerácií i konurbácií, v ktorých sa spravidla koncentruje hospodárska sila krajiny a vytvára sa prevažná časť HDP³“. Tieto procesy však zároveň vedú k prehľbovaniu regionálnych diferencií v ekonomickej či sociálnej sfére.

Ponovembrové Československo muselo na danú situáciu pružne reagovať, no v súvislosti s problémami politickými a tiež makroekonomickými (dezintegračné tendencie, inflácia, privatizácia a iné) sa diskusia ohľadne regionálnych rozdielov odsúvala na druhú koľaj. Po tom, ako sa v roku 1990 Československá socialistická republika pretransformovala na federatívny systém zriadenia, pripadla problematika regionálneho rozvoja do kompetencie individuálnych federatívnych štátov. Na území Slovenska sa začali vytvárať nové inštitúcie zamerané na regionálny rozvoj (napr. Regionálne hospodárske a sociálne rady). Okrem inštitucionálnej bázy sa postupne

2 Najmä z hľadiska príjmov obyvateľstva, zamestnanosti a podobne.

3 Hrubý domáci produkt

objavovali aj primárne analyticko-rozvojové dokumenty. Úplne prvým dokumentom nadrezortného charakteru, ktorý sa usiloval o systémové korigovanie politiky vlády pri riešení neustále sa zhoršujúcej ekonomickej a sociálnej situácie v regiónoch markantne postihnutých transformáciou ekonomiky, boli Zásady regionálnej hospodárskej politiky, prijaté v roku 1991. Popri nich boli vypracované aj Programy rozvoja okresov a krajov a následne, v roku 1992, spracovaná Analýza hospodárskej a sociálnej úrovne a zhodnotenie potenciálnych možností hospodárskeho rozvoja okresov SR (Michaeli, Matlovič, Ištók a kol. 2010).

VÝVOJ REGIONÁLNEJ POLITIKY V ROKOCH 1993 – 1998

V prvých rokoch existencie samostatnej Slovenskej republiky ekonomika stále podliehala transformačným procesom pri prechode na trhové hospodárstvo. Počas dotvárania „novej“ regionálnej štruktúry štátu ešte nejestvovala žiadna ucelená koncepcia RP. Bol to však prirodzený stav, keďže samotný zmysel uplatňovania RP v takomto období by bol veľmi otáznny: bolo by vhodné, aby sa koncipovala alebo aplikovala v praxi „narýchlo ušitá“ regionálna politika, ak sa regionálna štruktúra štátu ešte len formuje a ak problémy regiónov ešte len vychádzajú na povrch? Počas prvých rokov transformácie bolo náročné uplatňovať akúkoľvek koncepciu RP, keďže nebolo celkom jednoznačné, aké problémy sa v ktorých regiónoch vyskytnú. Pravdepodobne z tohto dôvodu sa vláda SR orientovala predovšetkým na analýzy ich socioekonomickej úrovne, zatiaľ čo tvorba jednotnej koncepcie RP a programových dokumentov zaostávala.

Od vzniku SR až do roku 1995 bolo zostavených niekoľko analytických a programových dokumentov: Analýza súčasného stavu sociálno-ekonomického rozvoja regiónov SR; Návrh zásad zákona o regionálnom rozvoji; Návrh priorít, strategických cieľov, programov štrukturálnej adaptácie regiónov a zásad postupu zabezpečovania regionálneho rozvoja a iné. Mnohé sa aj kvôli vyššie spomenutým skutočnostiam nedočkali svojej realizácie a praktickej aplikácie, pretože boli prerokované výlučne na úrovni poradných orgánov vlády, avšak nie na rozhodujúcich vládnych rokovaníach (Buček, Rehák, Tvrdoň 2010).

Približne od polovice 90. rokov možno pokladať základný regionálny vzorec Slovenskej republiky z aspektu priestorovej dislokácie regiónov podľa výšky miery nezamestnanosti za sformovaný. Na území Slovenska sa vytvorili značné regionálne rozdiely, keď najviac zaostávajúce regióny s najväčšími problémami s nezamestnanosťou obyvateľstva boli lokalizované najmä pozdĺž južnej hranice a na celom východnom Slovensku, zatiaľ čo tie najvyspelejšie pokrývali okrem Bratislavy Záhorie, stredné a horné Považie a banskobystricko-zvolenský región (obr. 1).

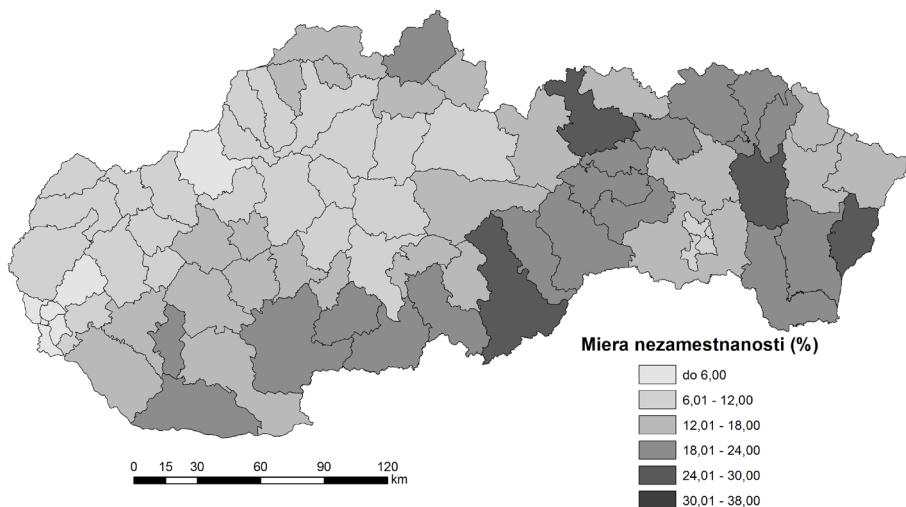
Obr. 1: Miera nezamestnanosti v okresoch Slovenska k 31. 12. 1995

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky 2007, vlastné spracovanie

Neskôr sa v súvislosti s integračnými ambíciami SR a úsilím začleniť sa medzi krajiny Európskej únie (EÚ) začala regionálna politika transformovať a prispôbovať jej požiadavkám. Prioritami sa stali hlavne nasledujúce kroky: sformulovanie politiky regionálneho rozvoja, založenie a neustále posilňovanie inštitúcií, preberanie princípov a postupov EÚ v oblasti programovania a projektovania. V roku 1996 došlo k reorganizácii územnosprávneho členenia Slovenska. Bol vytvorený systém 8 krajov, pričom počet okresov stúpol z pôvodných 38 na 79, poväčšine rozdelením predchádzajúcich „veľkých“ okresov. Tieto „veľké“ okresy sa v mnohých prípadoch rozdelili tak, že sa od jadra okresu odčlenila jeho ekonomicky slabšia časť (napr. okr. Kežmarok od Popradu, Sabinov od Prešova, Brezno od Banskej Bystrice a pod.), čím došlo k „umelému“ prehĺbeniu regionálnych disparít z aspektu nezamestnanosti (obr. 2, porovnaj s obr. 1), keďže rozdiely medzi všetkými novovytvorenými okresmi v rámci Slovenska sa zvýšili. Najproblémovnejšie okresy sa sformovali na juhu stredného Slovenska a na väčšine územia východného Slovenska, kým okresy s najnižšou mierou nezamestnanosti sa opätovne nachádzali v okolí Bratislavy, na Záhorí, Považí, Hornej Nitre a v okolí Banskej Bystrice a Zvolena (obr. 2).

Obr. 2: Miera nezamestnanosti v okresoch Slovenska k 31. 1. 1997

Zdroj: Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny 2013, vlastné spracovanie

V nadväznosti na nové administratívne členenie štátu bola Uznesením vlády č. 802 z roku 1997 schválená Koncepcia štátnej regionálnej politiky, ktorá okrem iného stanovovala, aké programové dokumenty a nástroje sa majú v záujme usmerňovania regionálneho rozvoja využívať. Po reorganizácii územnosprávneho členenia z roku 1996 boli Štatistickým úradom Slovenskej republiky (ŠÚ SR) prostredníctvom opatrenia č. 75 zo dňa 4. marca 1998 vydaného v Zbierke zákonov konštituované regióny NUTS (nomenclature d'unités territoriales statistiques – nomenklatúra územných štatistických jednotiek), ktorých vznik predstavoval nevyhnutnú podmienku priblíženia sa RP Slovenska príslušným normám EÚ. Toto nové územnosprávne členenie malo následne zásadný význam pre koncipovanie RP a pre zaradenie regiónov NUTS medzi jednotky oprávnené prijímať finančnú podporu z prostriedkov EÚ⁴.

4 Napr. v rámci štrukturálnych fondov EÚ boli oprávnenými žiadateľmi v programovom období 2000 – 2006 v rámci Cieľa 1 NUTS II regióny Západného, Stredného a Východného Slovenska, zatiaľ čo NUTS II región Bratislavský kraj bol oprávnený čerpať z Cieľov 2 a 3. V programovacom období 2007 – 2013 sú v rámci štrukturálnych fondov z Cieľa 1 oprávnené čerpať 3 vyššie spomenuté regióny, kým región Bratislavský kraj je oprávneným žiadateľom o finančnú podporu v rámci Cieľa 2. V tomto programovacom období sú oprávnené čerpať aj regióny NUTS III, a to v rámci Cieľa 3. Z kohézneho fondu bol v oboch programovacích obdobiach oprávneným žiadateľom región NUTS I – Slovensko.

Ak by sme sa pokúsili sumárne zhrnúť vývoj regionálnej politiky na Slovensku v poslednej dekáde 20. storočia, môžeme povedať, že začiatkom 90. rokov sa formovanie RP a reforma regionálneho rozvoja (napriek viacerým pokusom o ich koncepcné usmernenie) realizovali skôr spontánne čoby odraz vývoja ostatných prvkov systému. Tvorba ucelenej koncepcie regionálnej politiky SR stála v spomínanom čase v tieni politických zmien a reformných ustanovení (liberalizácia cien a zahraničného obchodu, privatizácia, daňová či agrárna reforma a iné) (Buček, Rehák, Tvrdoň 2010). V centre záujmu regionálnej politiky bolo v tomto období na Slovensku v prvom rade monitorovanie regionálnych disparít a vymedzenie problémových regiónov, ako aj postupná implementácia nástrojov regionálnej politiky a aktivácia regionálnych a lokálnych článkov, inštitúcií verejného sektora. Nedostatkom regionálnej politiky zostávala absencia strednodobej a dlhodobej koncepcie regionálneho rozvoja, jednotlivé vlády totiž prijímali iba parciálne riešenia na znižovanie objavujúcich sa rozdielov v sociálno-ekonomickom rozvoji regiónov, čím nebolo možné docieľiť adekvátne výsledky, potrebné pre celkový regionálny rozvoj krajiny (Dubcová a kol. 2008). Až do roku 1997 pretrvávalo uprednostňovanie sektorových politík, namiesto riešenia exaktných problémov v regiónoch. „V priebehu celého desaťročia neexistovala pevná stratégia rozvoja spoločnosti, ktorá by smerovala nielen sektorové, ale aj lokálne alebo regionálne záujmy. Regionálnej politike v tomto období chýbala koncepcnosť a systémovosť. Obmedzila sa na hasenie najväčších požiarov, no neodstraňovala ich príčiny“ (Falfán, Pašiak 2004).

REGIONÁLNA POLITIKA PO ROKU 1998

Za výrazný medzník vo vývoji regionálnej politiky, ale tiež Slovenska ako celku, možno označiť voľby do Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR) v roku 1998. Nová vláda nastúpila na cestu razantných reforiem a začala markantne napredovať v snahe o prijatie do euroatlantických štruktúr. Od tohto obdobia sa koncipovanie regionálnej politiky plne podrobilo negociačným procesom ohľadne vstupu Slovenska do Európskej únie a jej celková organizácia (legislatíva, inštitúcie, strategické plánovanie, systém financovania a pod.) sa dotvárala nadväzujúc na systém RP EÚ. Vypracované a schválené boli koncepcné materiály (Koncepcia štátnej regionálnej politiky v roku 1997; Návrh stratégie regionálneho rozvoja v roku 1998; Kritéria pre posudzovanie, schvaľovanie a financovanie projektov podporujúcich regionálny rozvoj v roku 1999) a oblasť regionálneho rozvoja prešla pod gesciu novovytvoreného (1999) Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR.

Dňa 13. septembra 2000 boli Uznesením vlády č. 725/2000 prijaté Zásady regionálnej politiky Slovenskej republiky, ktoré konkrétne definovali, čo je to regionálna politika, aké sú jej východiskové princípy, ciele a spôsoby jej uskutočňovania. V nadväznosti na regionálnu politiku EÚ boli v tomto dokumente definované podmienky, za akých jednotlivé regióny (podľa klasifikácie NUTS) získavajú podporu v rámci systému RP daného štátu. Takisto bola ozrejmená sústava programových

dokumentov regionálnej politiky na národnej a regionálnej úrovni, ako aj nástroje zabezpečovania cieľov RP v SR. Uvedenými Zásadami bol taktiež vymedzený inštitucionálny rámec regionálnej politiky, čo znamená, že boli na území Slovenska ustanovené inštitúcie, ktoré (a akým spôsobom) sa podieľajú na vykonávaní RP.

Ďalším krokom k participácii na štrukturálnej a kohéznej politike EÚ bolo prijatie Zákona o podpore regionálneho rozvoja č. 503/2001 Z.z.. Tento presne stanovoval podmienky, základné programové dokumenty a finančné zabezpečenie podpory regionálneho rozvoja. Rovnako v tomto ohľade upravoval pôsobnosť orgánov štátnej správy a samosprávy. V roku 2001 bolo na národnej úrovni prijatých viacero strategických plánovacích dokumentov, ktoré boli neskôr zohľadnené pri koncipovaní Národného rozvojového plánu na roky 2004 – 2006 a Národného strategického referenčného rámca na roky 2007 – 2013 (Plán rozvoja vidieka, Národný environmentálny akčný plán, Koncepcia územného rozvoja Slovenska, Národný plán regionálneho rozvoja SR a i.). Veľmi významnou udalosťou bolo schválenie Zákona o samospráve vyšších územných celkov č. 302/2001 Z. z. (Zákon o samosprávnych krajoch) a novelizácia zákona o obecnom zriadení. Viedlo to k decentralizácii kompetencií, čím sa starostlivosť o komplexný rozvoj územia preniesla zo štátnej správy na územnú samosprávu (samosprávne kraje a obce). Možno podotknúť, že do roku 2001 sa zavŕšil proces aproximácie práva v oblasti regionálnej politiky, ktorá sa týmto adekvátne prispôbila systému RP EÚ.

Historickým okamihom pre Slovenskú republiku bol vstup do Európskej únie v máji 2004. Na skrátené programovacie obdobie 2004 – 2006 bol už v roku 2003 prijatý Národný rozvojový plán (NRP), ktorý našu krajinu oprávňoval čerpať prostriedky zo štrukturálnych fondov EÚ. V rámci NRP boli špecifikované štyri sektorové operačné programy, v rovine samosprávnych celkov skoncipované Programy hospodárskeho a sociálneho rozvoja krajov a obcí. Strategický cieľ SR na programovacie obdobie 2004 – 2006 žiadal zabezpečiť „taký rast HDP, aby SR do roku 2006 dosiahla úroveň prevyšujúcu 50 % z priemeru HDP na obyvateľa v krajinách EÚ“ (NRP 2004 – 2006, s. 161). K tomuto mali slúžiť dva strategické prístupy vlády, založené na:

- aktivizácii nedostatočne využívaného potenciálu a podpore hospodárskeho rozvoja regiónov,
- znižovaní regionálnych disparít a pomoci ekonomicky slabším oblastiam, ktoré nie sú schopné zvládnuť transformačné procesy v ekonomickej a sociálnej oblasti vlastnými silami (NRP 2004 – 2006).

Rozhodujúcim nástrojom realizácie týchto dvoch stratégií sa stalo najmä získavanie priamych zahraničných investícií (PZI) a ich (proklamovaná) účinná lokalizácia do jednotlivých regiónov Slovenska. Od obdobia druhej Dzurindovej vlády sa totižto začali prejavovať výsledky jej reformných krokov. Po uskutočnení daňovej reformy v roku 2003, po liberalizácii zákonov týkajúcich sa podnikania a po zverejnení zámeru vlády poskytovať prichádzajúcim investorom výrazné investičné stimuly, začali na Slovensko prúdiť PZI v pomerne veľkom množstve. Ročný rast HDP Slo-

venska ako celku dosahoval, najmä pod vplyvom masívneho prílevu PZI, najvyššie hodnoty v rámci celej EÚ (medziročný rast HDP sa od roku 2002 až do roku 2008, keď prepukla hospodárska kríza, pohyboval v rozmedzí 4,8 % až 10,6 %)⁵ a v tomto období veľmi rýchlym tempom poklesla nezamestnanosť⁶.

Umiestňovanie PZI do zaostávajúcich regiónov a s tým spojené poskytovanie vládnych stimulov pritom tvorí signifikantný nástroj RP. Ako sme už spomenuli, Slovensko síce oficiálne deklarovalo, že jednu zo stratégií splnenia hlavného cieľa NRP reprezentuje pomoc ekonomicky slabším oblastiam a vyrovnanie regionálnych rozdielov (teda egalizačná RP – pozri tiež špecifické ciele v NRP 2004-2006), v skutočnosti sa však praktizovala a naďalej aj praktizuje politika koncentračná⁷. Dôkazom je vládou podporované rozmiestnenie priamych zahraničných investícií do jednotlivých regiónov Slovenska (obr. 3).

Najvyšší podiel PZI v rokoch 2002 – 2007 (teda v rokoch s najmasívnejším prílevom PZI a s tým spojenou tvorbou najväčšieho počtu nových pracovných miest) mieril do Trnavského a Žilinského kraja, zatiaľ čo najnižší do Banskobystrického a Prešovského. V súvislosti s podporenými PZI počet novovytvorených pracovných miest v zmienenej dobe dominoval v Trenčianskom (21,6 % z celkového počtu novovytvorených pracovných miest) a Trnavskom kraji (17,5 %). Najmenší podiel novovytvorených pracovných miest pripadal na najmenej rozvinuté regióny Banskobystrického (8,1 %) a Prešovského kraja (0,4 %) (Ministerstvo hospodárstva 2013). Vláda svojimi investičnými stimulmi nepodporovala ani výraznejšiu tvorbu nových pracovných miest v najzaostalejších regiónoch⁸, dokonca ani ich rovnovážnu tvorbu v jednotlivých regiónoch, ale v regiónoch, ktoré už vtedy vykazovali najnižšie hodnoty miery nezamestnanosti v rámci Slovenska.

5 Zdroj: Národná banka Slovenska

6 Pre úplnosť dodávame, že masívny prílev PZI v tomto období súvisel taktiež s celkovou veľmi priaznivou makroekonomickou situáciou v celej európskej únii.

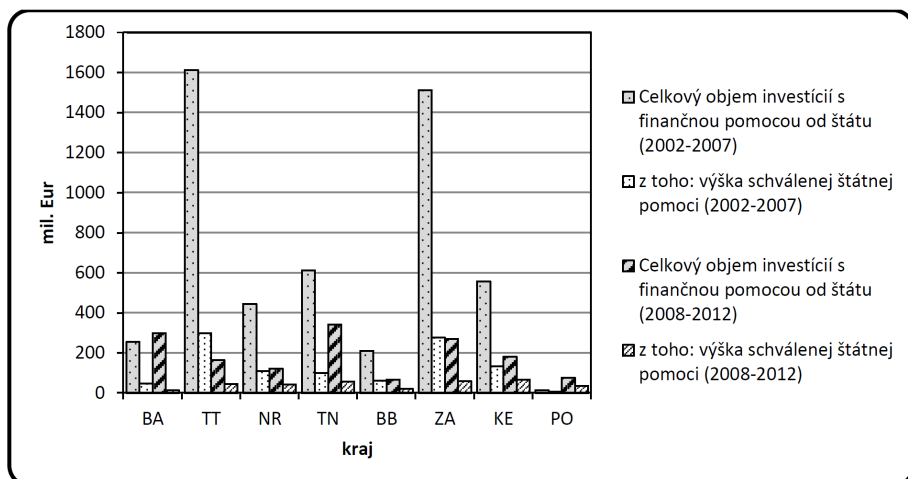
7 Pod dichotomickou klasifikáciou regionálnej politiky na škále egalizačná-koncentračná rozumíme jej dve základné formy (podľa Gorzelak, Kukliński 1992, upravené):

Strategickú – zameranú na dosiahnutie vonkajšej konkurencieschopnosti štátu ako celku prostredníctvom zvyšovania konkurencieschopnosti a atraktivity jeho jadrových aglomerácií. Vplyvom posilňovania hospodárskych centier sa zvyšuje produkcia HDP v rámci krajiny a difúznymi procesmi sa rozvoj posúva z týchto centier do okolitých regiónov. Takáto forma RP sa nazýva tiež **koncentračná**.

Poist'ovaciú – orientovanú na zmiernenie ekonomických a sociálnych problémov v zaostávajúcich regiónoch, teda na znižovanie regionálnych disparít. Cieľom býva harmonický rozvoj jednotlivých regiónov, ktorý by sa mal dosiahnuť za pomoci čo najvyváženejšieho rozmiestňovania nových investícií, tzv. „pokropením“ regiónov investíciami. Táto forma RP sa taktiež označuje ako **egalizačná**.

8 Čo by sa žiadalo v záujme konvergencie regiónov Slovenska

Obr. 3: Objem investícií, ktorým bola poskytnutá štátna pomoc formou investičných stimulov vlády, v obdobiach 2002 – 2007 a 2008 – 2012

Zdroj: Ministerstvo hospodárstva 2013, vlastné prepočty

V období rokov 2008 – 2012 sa výrazne znížil prílev nových investícií oproti predchádzajúcemu obdobiu, čím sa prirodzene znížil aj objem vládnych stimulov. Kým v období 2002 – 2007 bola celková výška prichádzajúcich investícií 5222,7 mil. EUR (pričom vládna podpora predstavovala sumu 1040,2 mil. EUR a počet novovytvorených pracovných miest dosiahol 34 289), v nasledujúcom období sa objem týchto investícií znížil na 1523 mil. EUR (zatiaľ čo vládna podpora sa znížila na 343,1 mil. EUR a počet novovytvorených pracovných miest bol 12 583). Dôležitejšou skutočnosťou však je, že regionálne rozloženie týchto investícií bolo opäť podobné, ako v predchádzajúcom období. Ako vidieť z obr. 3, najvyšší podiel investícií smeroval do Trenčianskeho, Bratislavského a Žilinského kraja, najnižší opäť do Banskobystrického a Prešovského. Z hľadiska vládou podporených novovytvorených pracovných miest sa však situácia čiastočne zmenila, keď najvyšší podiel v tomto období bol vytvorený v Košickom (21,7%) a Trenčianskom kraji (14,5 %), naopak najnižší v Bratislavskom (6,0%) a opäťovne v Prešovskom kraji (8,0%) (Ministerstvo hospodárstva 2013).

Regionálne rozloženie všetkých PZI, prichádzajúcich na Slovensko (teda nie len vyššie spomenutých, ale aj tých, ktoré nedostali žiadny investičný stimul od vlády SR) skúmal vo svojej práci T. Dudáš (2010). Autor konštatuje, že až približne $\frac{3}{4}$ celkového prílevu priamych zahraničných investícií na Slovensko je dlhodobu pohlcovaných len samotným Bratislavským krajom, pričom do najzaostalejších oblastí, do Banskobystrického a Prešovského kraja smerujú ročne len približne 3 % objemu ročného

prílevu PZI do SR. Tieto skutočnosti tak hrajú významnú úlohu v ďalšom prehľbovaní regionálnych disparít v našej krajine nielen v miere nezamestnanosti, ale aj z aspektu iných relevantných ukazovateľov (produkcia HDP, príjmy obyvateľstva a pod.).

Možno konštatovať, že najväčšie zahraničné investície, ktoré na Slovensko prichádzali v prvej dekáde 21. storočia (zvlášť do automobilového a elektrotechnického priemyslu), boli sústredené do trojuholníka Bratislava – Trnava – Nitra a do stredného Považia po Žilinu, teda do najrozvinutejších regiónov Slovenska. Do najzaostalejších oblastí smerovalo v porovnaní s tými najrozvinutejšími len torzo investícií (obr. 3). Z národohospodárskeho aspektu bol prílev priamych investícií zo zahraničia mimoriadne priaznivý, keďže v krajine nastolil trend veľmi rýchleho ekonomického napredovania a následného priblíženia sa štátom „starej“ EÚ⁹. Na druhej strane, nerovnomerné rozmiestnenie týchto investícií ešte väčšmi prehĺbilo disparity medzi regiónmi západného a východného Slovenska. Nezodpovedanou však ostáva otázka, do akej miery mohla vláda SR reálne ovplyvniť rozhodnutia investorov a „posunúť“ umiestnenie strategických investícií ďalej na východ¹⁰.

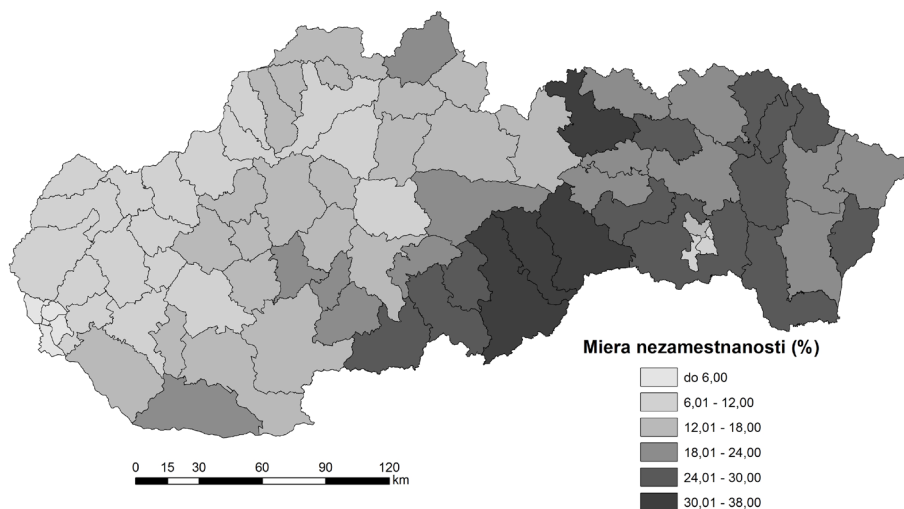
Po skončení skráteného programovacieho obdobia 2004 – 2006 bol, tento krát už na celé programovacie obdobie, teda na roky 2007 – 2013, vypracovaný ďalší strednodobý rozvojový plán pod názvom Národný strategický referenčný rámec (NSRR) na roky 2007 – 2013, ktorý zahŕňa taktiež 11 operačných programov¹¹. NSRR bol koncipovaný v odlišnej rovine než predchádzajúci NRP. V spojitosti so zmenou orientácie RP EÚ z poisťovacej na strategickú (v duchu Gorzelaka, Kukliňského 1992), pozmenilo sa aj zameranie regionálnej politiky deklarované v NSRR, ktorá je takto zameraná na intervencie do regionálnych centier národohospodárskeho rastu a centier v zaostávajúcich regiónoch. Z pohľadu regionálneho prístupu sú tieto im-

-
- 9 Pozitívnym faktom bol príchod strategických investorov, tým menej pozitívnym však už je sektorová štruktúra investícií, keďže tieto boli iba málo diverzifikované. Dominancia automobilového a elektrotechnického sektoru v priemysle SR a na ne nadväzujúca závislosť krajiny sa ukázala ako zradná už príchodom hospodárskej krízy. Celosvetovo patril automobilový priemysel k najviac postihnutým odvetviam a Slovensko tak v roku 2009 zaznamenalo nezvyčajne vysoký medziročný prepád HDP na úrovni – 4,8 %. Málo diverzifikovaná ekonomická štruktúra SR a jej závislosť na minime sektorov môže hospodárstvu spôsobiť závažné problémy aj v budúcnosti.
- 10 Lokalizáciu PZI do regiónov Slovenska na úrovni NUTS III skúmali vo svojej práci napr. M. Uramová a Z. Marcinek (2008). Na základe výsledkov korelačnej a regresnej analýzy uvádzajú, že investičné stimuly vlády prakticky nedokážu ovplyvniť smerovanie PZI do regiónov, a preto býva ich využívanie ako prostriedku regionálnej politiky problematické. Navyše sa objavuje paradox, ako ďalej píše autorky, keď v rámci oficiálne proklamovanej politiky vyrovnávania regionálnych rozdielov nedochádza k prenosu zdrojov od vyspelejších k slabším regiónom, ale presne naopak.
- 11 OP životné prostredie, doprava, informatizácia spoločnosti, výskum a vývoj, konkurencieschopnosť a hospodársky rast, vzdelávanie, zamestnanosť a sociálna inklúzia, zdravotníctvo, technická pomoc, OP Bratislavský kraj a Regionálny OP.

plementované nerozptyľovým, koncentračným spôsobom. Prostredníctvom podpory regionálnych centier rastu prvej skupiny býva podnecovaná celková konvergencia na národohospodárskej úrovni – rýchly rast a konvergencia Slovenska ako členského štátu EÚ. Pomocou podpory centier rastu nižšej skupiny je podporovaná celková konvergencia regiónov – pomalší rast ekonomiky ako celku a konvergencia regiónov SR. Programovacím obdobím 2007 – 2013 sa oficiálne rozvinula koncentračná regionálna politika, a to nielen v zmysle územnom, ale i tematickom¹² (NSRR 2007 – 2013).

Z legislatívneho aspektu zabezpečenia RP bolo v roku 2008 dôležitým momentom prijatie novelizovaného Zákona na podporu regionálneho rozvoja (Zákon č. 539/2008 Z.z.). Tento dokument v inovovanej podobe ustanovuje ciele a podmienky podpory regionálneho rozvoja, upravuje pôsobnosť orgánov štátnej správy, vyšších územných celkov, obcí a ďalších subjektov územnej spolupráce (eurorégiónov, regionálnych rozvojových agentúr) a stanovuje podmienky pre koordináciu a realizáciu regionálneho rozvoja.

Obr. 4: Miera nezamestnanosti v okresoch Slovenska k 31.12. 2012

Zdroj: Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny 2013, vlastné spracovanie

Po niekoľkých rokoch uplatňovania regionálnej politiky sa však regionálna štruktúra Slovenskej republiky značnejšie nezmenila. Na základe obr. 4 je zrejmé, že v roku 2012 boli rozdiely medzi regiónmi z hľadiska nezamestnanosti vyššie ako

12 Územná koncentrácia znamená prioritnú podporu inovačných a kohéznych pólů rastu, tematická koncentrácia znamená prioritnú podporu infraštruktúry, ľudských zdrojov a technológií vo vybraných sektoroch hospodárstva.

v roku 1997 (obr. 2), čo sa dá považovať za istý neúspech regionálnej politiky pri znižovaní regionálnych disparít. Dokonca možno skonštatovať zvýraznenie deliacej línie medzi zaostalými časťami východného a juhu stredného Slovenska a rozvinutejšími regiónmi (severo) západného Slovenska¹³.

DISKUSIA A ZÁVER

Regionálna politika v bývalom Československu sa uskutočňovala formou oblastného plánovania, charakteristického silnou nivelizáciou regionálnych rozdielov na úkor ekonomickej efektívnosti. Po roku 1989 bola „umelo“ vytvorená regionálna štruktúra socialistického obdobia s pomerne nízkymi medziregionálnymi rozdielmi odstránená a v nadväznosti na transformáciu ekonomiky na trhovú sa začala utvárať štruktúra (staro-) nová. Na juhu stredného a na východnom Slovensku sa sformovali špecifické regióny, v ktorých mimoriadne rýchlo narástla nezamestnanosť, a ktoré podľahli značným štrukturálnym problémom. S pribúdajúcimi ekonomickými a sociálnymi ťažkosťami a so zvyšovaním regionálnych disparít vyvstala potreba budovania efektívnej regionálnej politiky. V prvej polovici 90. rokov sa však primárne riešili makroekonomické problémy štátu a problematika regionálneho rozvoja a regionálnej politiky, aj napriek spracovaniu niekoľkých analytických a programových dokumentov, bola odsunutá na druhú koľaj.

Regionálna politika v prvej dekáde 21. storočia zaznamenala oproti predošlému obdobiu zásadné zmeny. V súvislosti s politickými zvratmi koncom 90. rokov sa podarilo prispôbiť RP Slovenska Európskej únii a pripraviť tak podmienky pre plnú participáciu na kohéznej a štrukturálnej politike Európskej únie. Bola skoncipovaná programová, legislatívna a inštitucionálna báza regionálnej politiky a iniciovaný koncepčný prístup k riešeniu problematiky regionálnych disparít a regionálneho rozvoja. Až do ukončenia skráteného programovacieho obdobia 2004 – 2006 sa na Slovensku (oficiálne) rozvíjala egalizačná stratégia RP. Prioritou vlády bolo vyrovnávanie regionálnych rozdielov prostredníctvom rovnomerného rozmiestňovania investícií a zvýšenej podpory zaostávajúcich regiónov. V reálnom svete však uvedené procesy nenastali, keďže najväčšie investície boli lokalizované do najrozvinutejších regiónov, zatiaľ čo do zaostalejších smeroval oveľa menší podiel, čo prispievalo k ďalším diver-

13 Nesnažíme sa na tomto mieste celkovo zhodnotiť stav a vývoj regionálnych disparít v SR len na základe ukazovateľa miery nezamestnanosti (čo by bolo, samozrejme, nesprávne). Máme však za to, že vývoj a stav regionálnych disparít v SR boli už v doterajšom období dostatočne zmapované v prácach viacerých autorov, ktorí ich skúmali na základe výberu rôznych observačných jednotiek a rôznych či už jednoduchých, alebo komplexných ukazovateľov (pozri napr. Benč 2002, Kling 2002, Gajdoš 2005 a 2009, Džupinová et al. 2008, Rajčáková, Švecová 2009, Klamár 2011, Korec 2011, Matlovič, Matlovičová 2011 a pod.). Autori týchto prác na základe viac či menej rozdielnych metodických postupov dospeli k veľmi podobným výsledkom, čo nám napovedá, že regionálna štruktúra Slovenska je už s najvyššou pravdepodobnosťou ustálená v podobe problémového, zaostávajúceho južného a východného Slovenska a pomerne rozvinutého západného a severozápadného Slovenska.

gentným trendom vývoja nezamestnanosti. Existovala teda veľká diskrepancia v tom, čo bolo na papieri a čo sa reálne dialo.

Od roku 2007 sa stratégia regionálnej politiky premenila z rozptylovej na koncentračnú. V regionálnom zmysle sa podpora sústreďuje do regionálnych centier národohospodárskeho významu a do jadier v zaostávajúcich regiónoch (inovačné a kohézne póly rastu) (NSRR 2007 – 2013, s. 72). V tom štruktúrnom sa podpora neuskutočňuje celoplošne, ale koncentruje sa na najefektívnejšie projekty a skupiny projektov (tamtiež, s. 66).

Regionálny vzorec SR sa počas takmer dvadsiatich rokov jej kontinuálnej existencie príliš nezmenil. Najrozvinutejšie regióny sa vyskytujú v trojuholníku Bratislava – Trnava – Nitra a na Považí. Naopak, najmenej rozvinuté regióny sa nachádzajú najmä na juhu stredného a na východnom Slovensku. Veľkosť regionálnych disparít sa síce mení v závislosti od zvolenej observačnej jednotky (NUTS II, III, IV...) a od ukazovateľa (HDP, nezamestnanosť, príjmy...), no pri väčšine analýz (napr. ekonomických, sociálnych – pozri napr. Džupinová et al. 2008, Gajdoš 2009, Klamár 2011, Matlovič, Matlovičová 2011, Rajčáková, Švecová 2009, Sloboda 2006 a pod.) nám na strane rozvinutých či zaostávajúcich vystupujú stále tie isté regióny. Kľúčový regionálny vzorec zostáva teda viac-menej nemenný. V súvislosti s týmto tvrdením sa nám natíska niekoľko otázok: *Naplnili (-ňajú) sa ciele regionálnej politiky? Boli uplatňované nástroje RP efektívne? Do akej miery je RP reálne „schopná“ usmerňovať ekonomický vývoj regiónov a znižovať regionálne disparity?*

Ak za všeobecný cieľ regionálnej politiky pokladáme eliminovanie regionálnych disparít, musíme skonštatovať, že na Slovensku sa tento zámer doposiaľ naplniť nepodarilo. Vývojové trendy naznačujú, že diferencie medzi regiónmi Slovenska naďalej narastajú. Samotné regióny (na úrovni NUTS III a nižšej) sa síce formou užívania rôznych nástrojov (budovanie priemyselných parkov, výhodné ceny pozemkov, dotácie, znížená sadzba daní a pod.) usilovali získať čo najväčší objem investícií, ktoré by napomáhali riešeniu zamestnanosti, neboli však rovnako úspešné. Do popredia sa dostali regióny západného Slovenska, ktoré takto využili svoju komparatívnu výhodu v podobe vybudovanej dopravnej infraštruktúry nadradeného významu, budovanie ktorej spadá pod kompetencie a povinnosti vlády. Uskutočňovanie regionálnej politiky neprinieslo želané výsledky v otázke znižovania regionálnych disparít z hľadiska nezamestnanosti a preto ich považujeme skôr za neúčinné.

LITERATÚRA:

- ARMSTRONG, H. W., TAYLOR, J. (2000): *Regional Economics and Policy*. Oxford: Blackwell Publishing.
- BENČ, V. (2002): Regionálna politika. In: Marcinčin, A., ed., *Hospodárska politika na Slovensku 2000 – 2001*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, s. 289 – 321.

- BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J. (2010): *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-362-4.
- BUCHTA, S. et al. (1996): *Program regionálnej politiky v poľnohospodárstve*. Záverečná správa. Bratislava: VÚEPP, 49 s.
- BUSILLO, F., MUCCIGROSSO, T., PELLEGRINI, G., TAROLA, O., TERRIBILE, F. (2010): *Measuring the effects of European regional policy on economic growth: a regression discontinuity approach*. Analisis e Studi. Rome: Department for Development Policies, Ministry for Economic Development.
- BÚŠIK, J. (1998): *Regionálna politika na Slovensku v 90-tych rokoch*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, 48 s.
- DUBCOVÁ, A. et al. (2008): *Geografia Slovenska*. [online] Dostupné na: <http://www.kgrr.fpv.ukf.sk/GSR> (citované: 19 február 2013).
- DUDÁŠ, T. (2010): Najnovšie trendy v príleve priamych zahraničných investícií na Slovensko. *Medzinárodné vzťahy*, 8, 2, s. 81 – 90.
- DŽUPINOVÁ, E. et al. (2008): *Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska*. Bratislava: Geografika, 176 s.
- FALŤAN, L., PAŠIAK, J. (2004): *Regionálny rozvoj Slovenska. Východiská a súčasný stav*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 89 s.
- FLORES, J. M. V. (2008): *The impact of EU Regional Policy on economic growth and convergence among cohesion countries: Lessons for the Central and Eastern European Countries*. Madrid: Universidad Complutense.
- GAJDOŠ, P. (2005): Teoretický a metodologický rámec klasifikácie a typológie regiónov Slovenska v kontexte teritoriálnych disparít. In: Ira, V. et al. eds., *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 25 – 46.
- GAJDOŠ, P. (2009): Current State and Development of Regional Disparities in Slovakia (with Emphasis on Underdeveloped regions). In: Gajdoš, P. ed., *Regional Disparities in Central Europe*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 98 – 115.
- GORZELAK, G., KUKLIŇSKI, A. eds. (1992): *Dilemmas of Regional Policies in Eastern and Central Europe*. Warsaw: Institute of Space Economy, 312 s.
- IŠTOK, R. (2006): Geopolitické dimenzie priestorovo-politickej organizácie štátu. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis. Folia Geographica* 45, 10, s. 198 – 204.
- IVANIČKA, K., IVANIČKOVÁ, A. (2007): *Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 269 s.
- KERN, J. (1998): *Teoretická a metodologická báze regionálnej politiky*. Ostrava: VŠB-TUO.
- KLAMÁR, R. (2011): Vývoj regionálnych disparít na Slovensku s osobitným zreteľom na regióny východného Slovenska. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis. Folia Geographica*, 53, 18, s. 89 – 170.

- KLING, J. (2002): Regionálna politika a regionálny vývoj. In: Kollár, M., Mesežnikov, G. eds., *Slovensko 2002 (Súhrnná správa o stave spoločnosti II)*. Bratislava: IVO, s. 109 – 126.
- KOLEKTÍV AUTOROV (2003): *Národný rozvojový plán*. [online] Dostupné na: <http://www.nsrr.sk/sk/programovacie-obdobie-2004---2006/zakladne-dokumenty/> (citované: 19 február 2013).
- KOLEKTÍV AUTOROV (2007). *Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013*. [online] Dostupné na: <http://www.nsrr.sk/narodny-strategicky-referencny-ramec-2007-2013/> (citované: 19 február 2013).
- KOREC, P. (2005): *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Bratislava: Geografika, 227 s.
- KOREC, P., KOZÁKOVÁ, K. (2006): Geografická podmienenosť regionálneho vývoja Slovenska v období spoločenskej transformácie. *Acta Facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitatis Prešovensis. Folia Geographica* 45, 10, s. 250 – 265.
- KOREC, P., POLONYOVÁ, E. (2011): Zaostávajúce regióny Slovenska – pokus o identifikáciu a poukázanie na príčiny. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 55, 2, s. 165 – 190.
- MAIER, G., TÖDTLING, F. (1998). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2: regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: IURA Edition
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. (2011): Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. *Acta Facultatis studiorum humanitatis et naturae Universitatis Prešovensis. Folia Geographica*, 53, 18, s. 8 – 88.
- MICHAELI, E., MATLOVIČ, R., IŠTOK, R. et al. (2010): *Regionálny rozvoj pre geografov*. Prešov: Prešovská univerzita. 722 s.
- Národný rozvojový plán 2004 – 2006*. Bratislava: Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, 2003.
- Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013*. Bratislava: Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR, 2007.
- MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA (2013): *Prehľad podnikateľských subjektov, ktorým bolo schválené poskytnutie regionálnej štátnej pomoci*. Obdobie 2002 – október 2012. [online] Dostupné na: <http://www.economy.gov.sk/9190-menu/138119s> (citované: 27 február 2013).
- RAJČÁKOVÁ, E. (2005): *Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Univerzita Komenského. 120 s.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. (2009): Regionálne disparity na Slovensku. *Geographia Cassoviensis*, 3, 2, s. 142 – 149.
- RÝSOVÁ, L., ČAJKA, P., PEŠOUT, I. (2005): *Praktické prístupy k štúdiu regionálnej politiky*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- SAMSON, Š. a kol. (2001): *Regionálna ekonomika*. Košice: Ekonomická fakulta TU, 234 s. ISBN 80-7099-716-8.

- SLOBODA, D. (2006): *Slovensko a regionálne rozdiely – teórie, regióny, indikátory, metódy*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 49 s.
- STEJSKAL, J., KOVÁRNÍK, J. (2009): *Regionální politika a její nástroje*. Praha: Portál, 216 s.
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2007): *Miera nezamestnanosti v okresoch Slovenska k 31.12.1995*. [Interné dáta úradu, poskytnuté na žiadosť autora].
- URAMOVÁ, M., MARCINEKOVÁ, Z. (2008): Regional Policy Context of the Foreign Direct Investments. *Region Direct* 1, 1, s. 88 – 98.
- Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny (2013): *Mesačné štatistiky nezamestnanosti*. [online] Dostupné na: http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254 (citované: 27 február 2013).
- VANHOVE, N., KLAASSEN, L. H. (1987): *Regional policy: A European Approach*. Aveburg: Bookfield.
- WOKOUN, R. et al. (2008): *Regionální rozvoj*. Praha: Linde. 480 s.

Poznámka:

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1-0346/12 „Priestorovo-politické systémy na začiatku 21. storočia a perspektívy ich vývoja“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).

SUMMARY

FORMATION OF REGIONAL POLICY IN SLOVAKIA AFTER 1993 IN THE CONTEXT OF ITS REGIONAL STRUCTURE DEVELOPMENT

Regional policy in former Czechoslovakia was realized via regional planning, which was characterized by very strong reduction of regional disparities at the expense of economic efficiency. After 1989 „artificially“ formed regional structure from socialist period was removed and in relation to the transition of economy a new regional structure begun to create. In the southern part of central Slovakia and also in the eastern Slovakia were formed very specific regions, where the unemployment increased very rapidly and which had considerable structural problems. However, in the first half of the 1990s the governments concerned mainly on macro-economic problems, whereas the problems of regional development and regional policy, except for some analytical and program documents, were just a second-class issue.

At the end of 1990s was the regional policy in Slovakia, due to the negotiation process related to the EU admittance, gradually adapted to the regional policy of the European Union. The government launched the concept-based formation of

regional policy. Its institutional basis was constituted, appropriate laws were passed and strategic programm documents were compiled. During the pre-accession period as well as during the shortened programming period 2004-2006 should, due to the official aims of regional policy in Slovakia, be practised the equalising strategy, which means that the fundamental objective of a regional policy was the reduction of regional disparities. The most dominant tool of such a strategy should have been the foreign direct investments (FDI) directed to the less developed regions. However, spatial distribution of FDI shows, that their biggest share was localised to the most developed regions, very close to the highways. As a result, regional disparities between the western and eastern part of the country were deepened.

Since the new programming period 2007-2013 the strategy of regional policy in the EU (and, also in Slovakia) has changed. Implementation of equalising strategy, realised with so-called spreading out way (via sprinkling the regions with small investments), has stopped. From this time on, Slovakia (as well as other EU countries) started to practise the concentrating strategy, based on preferring and supporting the economic centres of Slovakia, with the intention to raise the competitiveness of the country as a whole. Nowadays (2013), after the transition, experiencing considerable political and economic changes and after passing of approximately ten years, characterized by implementation of regional policy compatible with the RP of the EU we can claim that neither the implemented instruments of regional policy nor the very favourable developing trends in economy of Slovakia as a whole (especially before the crisis), have not succeeded to eliminate regional disparities in unemployment, which have, conversely, deepened. The differences between the most and the least developed regions of Slovakia are still increasing.

Recenzovali: Doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD.
Doc. RNDr. Eva Rajčáková, CSc.

Martin BOLTÍŽIAR^{2,3}

Eva MICHAELI¹

Matej MOJSES³

VÝVOJ KRAJINY VO VÝSKUMNOM POLYGÓNE SUCHÉHO POLDRA BEŠA NA VÝCHODOSLOVENSKEJ ROVINE V ČASOVOM HORIZONTE 1770 – 2008

Abstract:

Administratively the study area (cadastral territory of Beša village, research polygon) belongs to the Košice region and Trebišov district. Polder Beša is a dry reservoir belonging to the largest in the Central Europe (volume 53 mil. m³). It was built in 1965 in the frame of the complex regulation of water regime on the East Slovakian lowland. Flowing and underground water in this area is represented by specific nature geosystem. It was modified in 60th years of the last century for the purpose of fertilization of soils and enlargement of agroproduction areas in the region. Modifications influenced the natural configuration of the river network and the creation of new real and potential water surfaces, disappearance of wetlands, moors and the dead arms of rivers. They affected also the hydrophysical properties of soils, microclimate, land cover and the changes of the total structure of the landscape. Human activities in this region have caused irreversible changes in two ways. The first one influenced landscape structure directly, e. g. by building of the water canals and dams, the second one indirectly.

Keywords:

landscape changes, polder Beša, GIS, historical maps, orthophotos

-
- 1 **Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.**, Department of Geography and Regional Development, Faculty of Humanities and Natural Sciences, University of Prešov, 17. novembra 1, 081 16 Prešov, Slovak Republic; e-mail: eva.michaeli@unipo.sk,
 - 2 **Doc. PhDr. RNDr. Martin Boltížiar, PhD.** Department of Geography and Regional Development, Faculty of Natural Sciences, Constantine the Philosophers University in Nitra, Trieda A. Hlinku 1, 949 01 Nitra, Slovak Republic; e-mail: mboltiziar@ukf.sk
 - 3 **Doc. PhDr. RNDr. Martin Boltížiar, PhD., Ing. Matej Mojses, PhD.** Institute of Landscape Ecology, Slovak Academy of Sciences, Akademická 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic; e-mail: martin.boltiziar@savba.sk, matej.mojses@savba.sk

ÚVOD

Východoslovenská rovina, na ktorej sa nachádza skúmané územie, predstavuje špecifický prírodný geosystém modifikovaný vodohospodárskymi úpravami v 60. rokoch minulého storočia za účelom zúrodnenia pôd a zväčšenia pestovateľských plôch v regióne. Vodohospodárske úpravy ovplyvnili prirodzenú konfiguráciu riečnej siete, podmienili vznik nových reálnych a potenciálnych vodných plôch, zánik mokradí, slatín, mŕtvych ramien riek, ovplyvnili hydrofyzikálne vlastností pôd (Vilček, 2011, Fazekašová, 2012), topo- a mikroklimu územia, krajinnú pokrývku, jej zmeny a zmeny v celkovej štruktúre krajiny. Antropogénny faktor – činnosť človeka v oblasti geosystémov Východoslovenskej roviny, spôsobil nezvratné zmeny jednak priamo, teda cielene, ale následne aj nepriamo v celom prírodnom systéme krajiny, lebo voda úzko súvisí s kolobehom látok v jej štruktúrach.

Krajina predstavuje konkrétny priestor, ktorý sa sformoval v procese historického vývoja prírody a spoločnosti. Na báze prírodnej štruktúry krajiny vznikla nová kvalita, druhotná štruktúra krajiny, ktorá plní funkcie uspokojovania životných a iných potrieb spoločnosti a má špecifické vlastnosti. Cieľom nášho príspevku je zhodnotenie trendov vývoja priestorovej štruktúry krajiny na modelovom území polygónu obce Beša.

SKÚMANÉ ÚZEMIE

Územie patrí podľa geomorfologického členenia Slovenska do provincie Východopanóskej panvy, subprovincie Veľkej dunajskej kotliny, oblasti Východoslovenskej nížiny, geomorfologického celku Východoslovenskej roviny, kde leží na rozhraní jej podcelkov Latorickej roviny a Kapušianskych pláňav (Mazúr, Lukniš 1980). Jeho hranice sú takmer totožné s priestorom suchého poldra Beša, okrem severnej, vymedzenej katastrálnou hranicou obce. Skúmaný polygón má rozlohu 1756 ha, z toho suchý polder zaberá 1568 ha. Vybudovaný bol v roku 1966 za účelom zachytenia extrémnych povodňových prietokov Laborca a Latorice. Podľa bilaterálnej dohody s Maďarskom vodný stav na Bodrogu nesmie prekročiť hladinu 936 cm, opačný prípad vedie k napúšťaniu suchej nádrže prietokom až $600 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$. Hydrologické pomery v predmetnom regióne vždy výrazne ovplyvňovali a podnes ovplyvňujú štruktúru kultúrnej krajiny a tým aj hospodársku činnosť človeka. Južná časť poldra Beša je súčasťou CHKO Latorica, je to zároveň Ramsarská lokalita. Zaberá 2,65 ha. V medzihrádzovom priestore poldra je hustá sieť hydrogeosystémov (kanály, mokrade, zvyšky mŕtvych ramien, ťažobné jamy a pod.).

MATERIÁL A METÓDY

Metodickú bázu výskumu tvorili štandardné celosvetovo zaužívané metódy pri mapovaní a hodnotení zmien krajiny vrátane využitia historických máp a výsledkov DPZ (ortofotosnímkov) odrážajúcich sa aj v prácach mnohých domácich autorov (Feranec, Oľahel, Feranec, Oľahel, Cebecauer, 2004, Feranec, Oľahel, Pravda, 1996,

Chrastina, 2005, 2006a, b, Falt'an, 2005, 2007, Šolcová, 2008, Petrovič, 2005, Mišovičová, 2007, Pucherová, Michaeli, Hofierka, Ivanová, 2008, Ivanová, 2006, Olah, 2003, Solár, 2011a, b). Tvorbu máp druhotnej krajinnej štruktúry z vybraných šiestich časových horizontov (1770, 1827, 1949, 1988, 2003, 2008) sme realizovali v prostredí geografických informačných systémov (GIS). Zo softvérových produktov sme využili desktop ArcView GIS 3.1 s nadstavbami, v ktorom sme realizovali väčšinu nasledovných operácií:

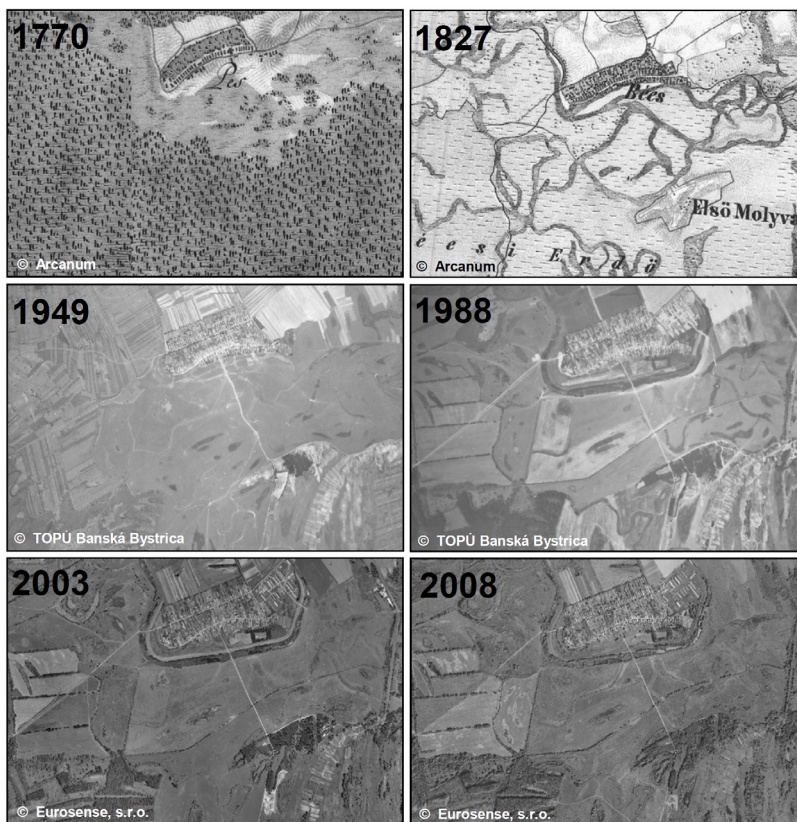
- tvorbu selektívneho interpretačného kľúča, účelovú mapovú legendu, mierku máp,
- georeferenciu – geometrickú korekciu „surových“ historických máp a leteckých snímok do jednotnej kartografickej projekcie súradnicového systému S-JTSK (obr. 1),
- identifikáciu jednotlivých prvkov DKŠ na základe interpretácie historických máp z 1. a 2. vojenského mapovania (1770, 1827) a leteckých farebných snímok (1949, 1988, 2003, 2008), ktoré sme následne zaradili do podskupín a skupín,
- digitalizáciu priestorových údajov metódou „on screen“ (priamo na obrazovke počítača) analógovou vizuálnou interpretáciou – tvorba samostatných vektorových vrstiev (obr. 2, 3, 4, 5, 6, 7),
- verifikácia identifikovaných prvkov druhotnej krajinnej štruktúry z r. 2008 v skúmanom území terénnym prieskumom v rokoch 2008, 2009,
- tvorbu flexibilnej tabuľkovej databázy v ktorej sú uložené všetky relevantné atribútové informácie o prvkoch DKŠ potrebné pre ďalšie štatistické operácie,
- multitemporálna analýza skupín prvkov DKŠ v období rokov 1770-2008,
- kartografické znázornenie informačných vrstiev v analógovej forme výstupu – tematických máp druhotnej krajinnej štruktúry.

V príspevku prezentované výsledné mapy DKŠ sú podstatne menšej mierky a podáva len stav skupín krajinných prvkov bez ďalšieho členenia na podskupiny z dôvodu lepšej čitateľnosti mapy ako aj možnosti len čiernobielej tlače (obr. 4 – 7).

V skúmanom území sme v zmysle Ružičku (2000) identifikovali 49 typov krajinných prvkov DKŠ, ktoré sme zaradili do 31 podskupín a 8 skupín:

1. Skupina prvkov lesnej a nelesnej drevinovej vegetácie
2. Skupina prvkov trvalých trávnych porastov
3. Skupina prvkov poľnohospodárskych kultúr
4. Skupina prvkov podložia a substrátu
5. Skupina prvkov vodných tokov a plôch
6. Skupina sídelných prvkov a rekreačných priestorov
7. Skupina technických prvkov
8. Skupina prvkov dopravy

Obr. 1. Výrezy použitých historických máp 1. a 2. vojenského mapovania z r. 1770 a 1827, panchromatických leteckých snímok z r. 1949, 1988 a farebných ortofotosnímok z rokov 2003 a 2008

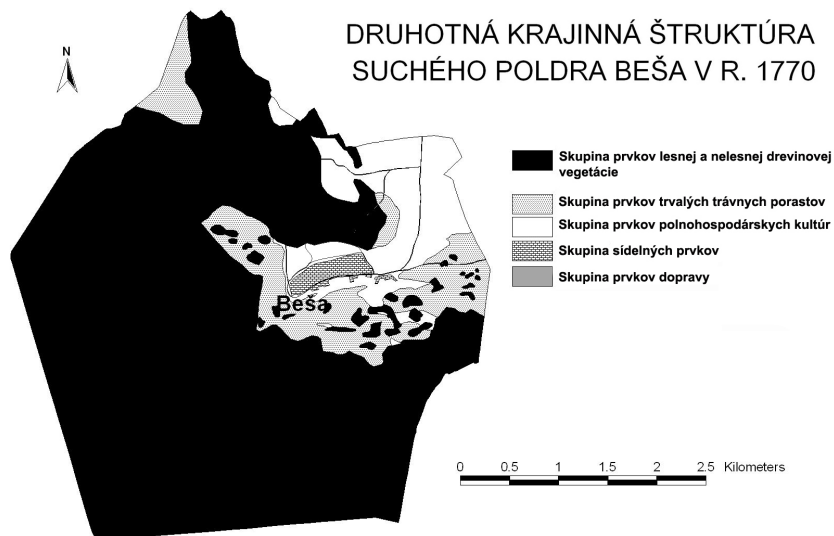

VÝSLEDKY A DISKUSIA

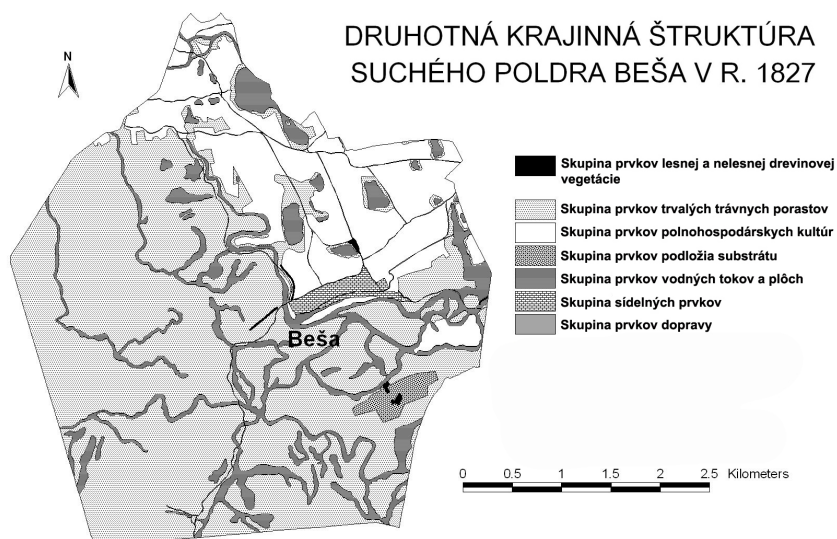
Geoekológia sa zaoberá prírodnými a spoločenskými aspektmi priestorových zmien štruktúry krajiny. Novšie výskumné nástroje, ako je priestorová databáza geografických informačných systémov (GIS) a diaľkového prieskumu Zeme dali geoekológii bezprecedentnú schopnosť kvantifikovať a pochopiť priestorovú heterogenitu krajinej štruktúry (Turner, 1990). Krajina je konkrétny priestor, ktorý sa vyvinul v dôsledku pôsobenia celého radu procesov prírodného a antropogénneho charakteru. Antropogénne procesy zmenili primárnu štruktúru krajiny a z geoekologického hľadiska vznikla tu nová kvalita, ktorá je výsledkom hospodárskej i inej činnosti človeka (noosféra).

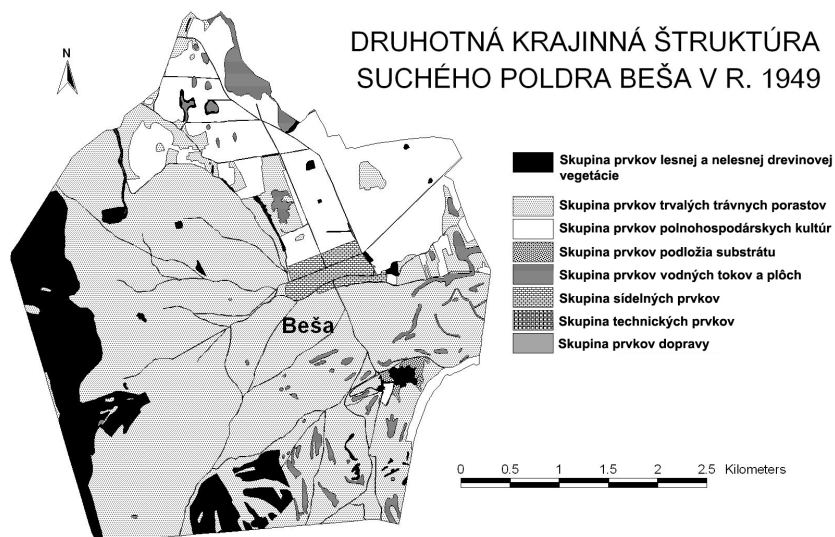
Obr. 2. Druhotná krajinná štruktúra poldra Beša v r. 1770

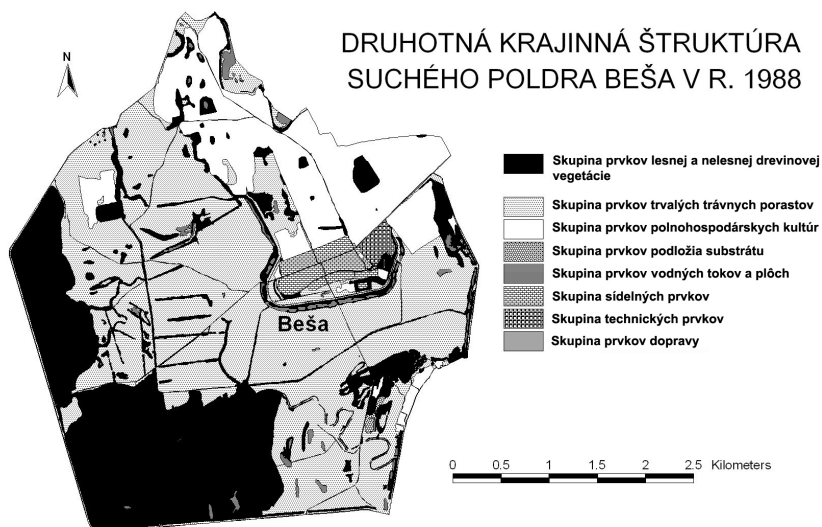
Obr. 3. Druhotná krajinná štruktúra poldra Beša v r. 1827

Obr. 4. Druhotná krajinná štruktúra poldra Beša v r. 1949

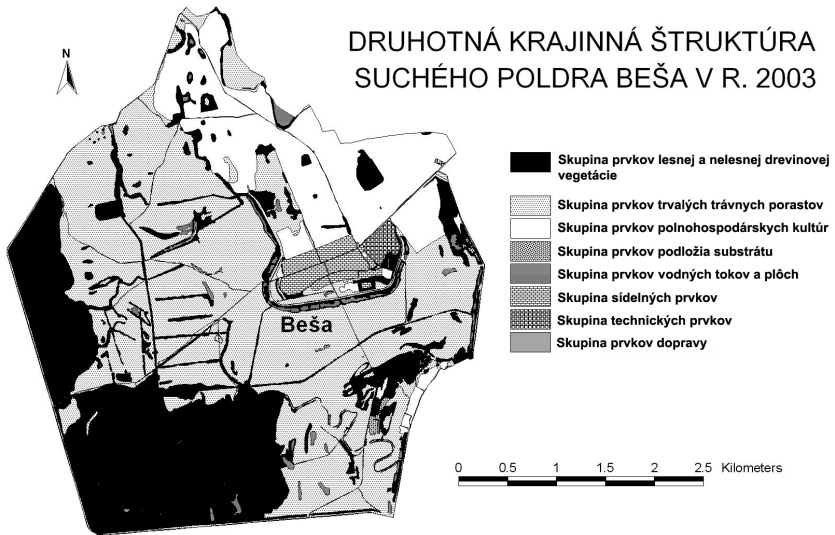

Obr. 5. Druhotná krajinná štruktúra poldra Beša v r. 1988

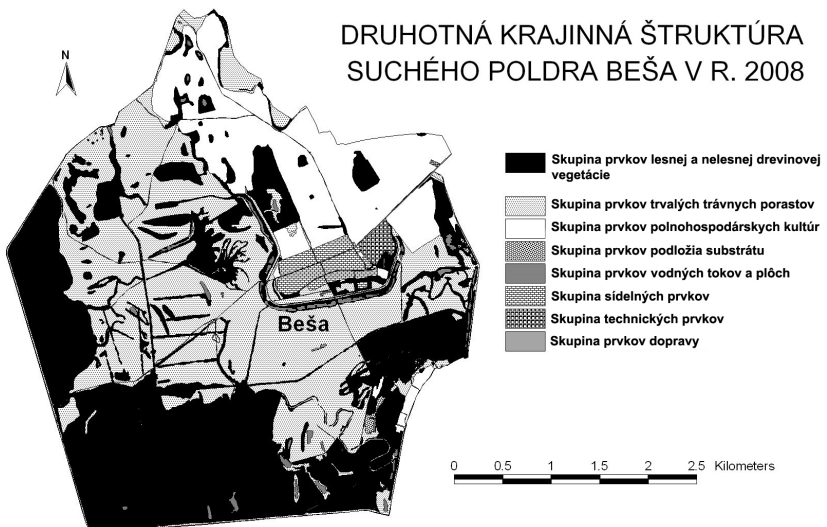

Obr. 6. Druhotná krajinná štruktúra poldra Beša v r. 2003

Obr. 7. Druhotná krajinná štruktúra poldra Beša v r. 2008

V súčasnej krajinskej štruktúre sa na veľkých plochách nachádzajú prírodno-technické systémy zložené z prírodnej, technickej a riadiacej časti, medzi ktorými sú veľmi tesné väzby. Plnia funkcie súvisiace s existenciou človeka – spoločnosti a mali by byť koncipované na báze trvalo udržateľného rozvoja krajiny a rešpektovať ochranu prírody a krajiny. Výskumné polygóny možno charakterizovať pomocou rôznych ukazovateľov, či indexov, ktoré sú implicitnou súčasťou niektorých softvérových nástrojov GIS. Predmetné ukazovatele majú výrazný vplyv na priebeh procesov v krajine a na jej funkcie.

Povodie rieky Bodrog predstavuje zložitý riečny systém skladajúci sa zo štyroch hlavných riek (Latorica, Laborec, Uh, Ondava), ktoré sa stretávajú na relatívne malom priestore. Tento fakt spolu s nedostatočnými spádovými pomermi boli príčinou častých záplav. Každým rokom bolo v tejto oblasti zaplavených takmer 45 tis. ha pôdy. Tieto problémy viedli k vodohospodárskym úpravám Východoslovenskej nížiny v 50. a 60. rokoch 20. storočia, kedy bolo zregulovaných a upravených 316 km vodných tokov a vybudovaných 453 km ochranných hrádzí. Pre zachytávanie vôd v oblasti Medzibodrožia bol v roku 1965 vybudovaný aj suchý polder Beša. Jeho úlohou je zabezpečiť dočasné zadržanie vody z Laborca pri extrémnych povodňových prietokoch v objeme až 53 mil. m³. Pred hydromelioračnými úpravami bolo územie poldra pravidelne zaplavované niekoľko krát ročne. V súčasnosti je polder počas väčšiny roka suchý (od roku 1966 bol polder napustený iba 8 krát, prevažne v jarých mesiacoch, ostalý raz v roku 2011). Dochádza tu k postupnej degradácii a až k zániku biotopov vhodných pre hniezdenie a výskyt vodného vtáctva a pre spoločenstvá vodného rastlinstva. Dôsledkom týchto procesov sú sukcesné zmeny vegetácie a absencia poľnohospodárskeho využívania územia pastvou. Suchý polder Beša bol vybudovaný prevažne na menej hodnotných hydromorfných pôdach (gleje na hlinito-ílovitých fluviálnych sedimentoch) s trvalou hladinou podzemnej vody v hĺbke 70 cm pod povrchom. Tento fakt sa odráža v štruktúre krajiny skúmaného územia a dokazuje ho aj multitemporálna analýza využitia územia (druhotná štruktúra krajiny), ktorú sme identifikovali na báze kartografických materiálov a terénneho výskumu za roky 1770 – 2008 (obr. 1 – 7). Výsledky výskumu poukazujú na významné časopriestorové zmeny v regióne. Zmeny interpretujeme prostredníctvom analýzy druhotnej krajinskej štruktúry podľa skupín krajinných prvkov.

Skupina prvkov lesnej a nelesnej drevinnej vegetácie. Najväčší podiel na rozlohe dosahovala táto skupina v r. 1770, kedy podmačané lužné lesy zaberali 90 % celého územia okrem užšieho zázemia intravilánu obce Beša. V r. 1827 prebehlo intenzívne odlesňovanie za účelom získavania plôch pre poľnohospodárstvo (lúky, pasienky, menej ornú pôdu). Ostali tu iba drobné lesné remízy v JV časti územia. Od r. 1949 rozloha lesnej pokrývky sústavne stúpala a od konca 20. stor. až do súčasnosti sa podiel lesnej plochy zvýšil z 31 % na 43 % najmä vplyvom sukcesných procesov. Repräsentujú ich dubovo-hrabové lesy a vrbovo-topoľové lužné lesy popri akvatóriách. Veľkú plochu v JZ časti poldra pokrývajú v súčasnosti hospodárske lesy s plochami

rúbanísk a pásových priesekov. Nelesnú drevinovú vegetáciu reprezentujú prirodzené zvyškové porasty, ktoré nepodľahli degradácii poľnohospodárskou činnosťou.

Skupina prvkov trvalých trávnych porastov mala najmenší podiel na výmere skúmaného územia v roku 1770, kedy bolo takmer celé územie zalesnené s nepatrným zastúpením poľnohospodárske pôdy. Najväčšie rozšírenie trvalých trávnych porastov tu bolo v rokoch 1827 – 1949 (1300 ha, 70 % územia). Od roku 1988 sú prvky tejto skupiny zastúpené 45 % podielom na výmere skúmaného územia a v súčasnosti je ich podiel 34 %. Reprezentujú ich najmä lúky v samotnom poldri a J, JV a západne od intravilánu obce, ale najmä nevyužívané občas zaplavované trvalé trávne porasty vznikajúce od roku 1949, ale najmä od roku 2003 s náletovými drevinami (porasty vŕb a skupiny iných krovinných spoločenstiev, solitéry vŕb). Občasne zaplavované trvalé trávne porasty slúžia v súčasnosti aj ako pastviny.

Skupina prvkov poľnohospodárskych kultúr s výnimkou roku 1770, kedy bol ich podiel najnižší, vo zvyšných časových horizontoch má táto skupina pomerne vyrovnané zastúpenie a osciluje medzi 15 – 20 % na druhej krajinej štruktúre skúmaného územia. Orná pôda mala až do obdobia združstevňovania v 60-tých rokoch 20. storočia charakter úzkopásových polí lokalizovaných severne od intravilánu obce. V súčasnosti je orná pôda reprezentovaná homogénnymi plochami veľkoblokových lánov. Maloplošné polia sa vyskytujú v blízkosti intravilánu sídla a spolu s vinicami a sadmi vytvárajú mozaiku plôšok. Mnohé z nich sú v dneš opustené. Táto skupina prvkov zaberá v súčasnosti 284,3 ha, čo je 17 % z rozlohy územia.

Skupina prvkov položia substrátu. Predstavujú ju iba maloplošné lokality prírodného alebo umelého pôvodu. Prírodný areál z tejto skupiny predstavuje piesková duna (ľudový názov „moľva“) bochníkového typu (3,5 ha, 0,2 % plochy územia) vo východnej časti územia. Je to ťažobný priestor stavbárskych pieskov. Neskôr vznikol podobný areál ťažby pieskov južne od intravilánu sídla.

Skupina vodných prvkov dosahovala najvyššiu rozlohu v r. 1827 (4 %). Podobne ako v minulosti, aj v súčasnosti je zastúpená najmä sieťou rôznych periodických akvatórií (sieť mŕtvych ramien, kanálov, tokov), ale na menšej ploche ako v 19. storočí.

Skupinu sídelných prvkov a rekreačných priestorov tvorí v skúmanom území sídelná zástavba vidieckeho typu (rodinné domy s prídomevými záhradami). Rozloha týchto prvkov mala od r. 1770 stúpajúci trend a za necelých 170 rokov sa strojnásobila. Za ostatných 6 decénii tu pribudli administratívne budovy, športové ihriská, cintorín a zvyšná občianska vybavenosť spolu so sídelnou vegetáciou. Skupina zaberá 2 % z rozlohy územia.

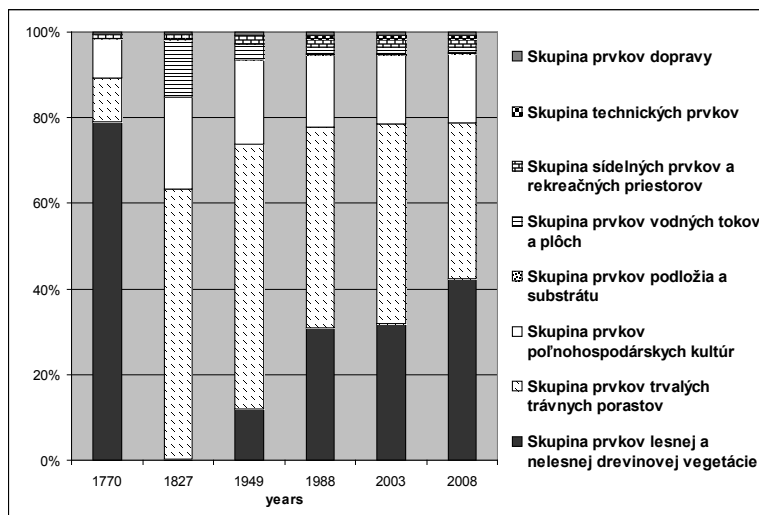
Skupina technických prvkov v území ju evidujeme najmä od polovice 20. storočia a patria k nej poľnohospodárske objekty (farmy a hospodárske dvory), areály vodného hospodárstva ako aj ostatné stavebné a technické objekty vo voľnej krajine (sklárky odpadov, poľné hnojiská, hrádze poldra Beša). Spolu prvky tejto skupiny zaberajú 2 % rozlohy.

Skupina prvkov dopravnej infraštruktúry bola v minulosti reprezentovaná sieťou nespevnených poľných ciest, dnes je hustota cestnej siete vyššia a tvoria ju dôležité hlavné cesty, cesty v obytnej zóne a účelové spevnené a nespevnené komunikácie. V r. 2008 zaberali plochu 15 ha, 1 % z rozlohy skúmaného územia.

Obr. 9. Podiel rozlohy skupín krajinných prvkov druhotnej krajiny štruktúry v polygóne Beša v časovom horizonte 1770 – 2008 v ha

Skupiny prvkov/časový horizont	1770	1827	1949	1988	2003	2008
Skupina prvkov lesnej a nelesnej drevinnej vegetácie	1387,1	3,4	211,1	544,0	559,2	743,6
Skupina prvkov trvalých trávnych porastov	180,1	1107,0	1086,8	823,2	820,5	641,3
Skupina prvkov poľnohospodárskych kultúr	161,3	379,9	343,6	299,0	286,2	284,3
Skupina prvkov podlažia substrátu	-	-	5,5	3,5	3,5	3,5
Skupina vodných prvkov	-	236,5	62,3	26,6	25,9	22,6
Skupinu sídelných prvkov a rekreačných priestorov	17,9	20,2	32,8	35,3	35,3	35,3
Skupina technických prvkov	-	-	0,1	10,1	10,5	10,5
Skupina prvkov dopravnej infraštruktúry	9,7	9,1	14,0	14,3	15,0	15,0

Obr. 10. Podiel rozlohy skupín krajinných prvkov druhotnej krajiny štruktúry polygónu Beša v časovom horizonte 1770 – 2008 v %

ZÁVER

Mapovanie druhotnej krajinej štruktúry je vhodným nástrojom pre získanie podrobného analytického pohľadu na konkrétne územie s dôrazom na zachovanie stability ekologicky citlivého územia, trvalo udržateľného rozvoja a využitia krajiny (Black et al. 1998). Získané údaje zmenách krajinej štruktúry môžu slúžiť ako podklad pre prípravu územnoplánovacej dokumentácie v rámci krajinnoekologického plánovania a územného systému ekologickej stability. Zároveň sú podkladom pre hodnotenie ďalších účelových vlastností krajiny (napr. biotická významnosť územia, heterogenita krajiny).

Na základe získaných výsledkov konštatujeme, že výskum zmien krajiny pohoria Beša nie je možné pochopiť iba v kontexte analýzy jej stavu a štruktúry (štatisticko-priestorová analýza), ale predovšetkým aj ako štúdium jej vývoja hodnoteného prostredníctvom vlastností jednotlivých skupín prvkov a ich priestorového usporiadania v rôznych časových horizontoch.

LITERATÚRA

- BLACK A. E. ET AL.: 1998. Land use history at multisple scales: implications for conservation planning. *Landscape and Urban Planning*, p. 49-63
- FAZEKAŠOVÁ, D.: 2012. Evaluation of Soil Quality Parameters Development in Terms of Sustainable Land Use. In: Sime Curkovic ed.: *Sustainable Development. Authoritative and Leading edge Content for Environmental management*, p. 435-458.
- FERANEC, J., OŤAHEL, J. 2001. Land Cover of Slovakia. Institute of Geography SAV, VEDA. Bratislava, 124.
- IVANOVÁ, M.: 2006. Changes in the landscape structure of the Vihorlat villages of Vinné, Kaluža, Klokočov, Kusín a Jovsa. *Geografická revue*, 2, s.130 – 134.
- MAZÚR, E., LUKNIŠ, M., 1980. Geomorphological structure. In: Mazúr, E. (ed.), *Atlas SSR*. Bratislava, SAV, SÚGK: s. 54 – 55.
- MICHAELI, E., HOFIERKA, J., IVANOVÁ, M. 2010: Changes in the functional-spatial landscape structure. The example of the paradyamic system on the fringes of Vihorlat mountains and the east Slovakian lowland in the area of Zemplínska Širava water reservoir. *Développement durable des territoires: de la mobilisation des acteurs aux démarches participatives. Sixième colloque franco-polonais*. Press Universitaires Blasé Pascal, Clermont-Ferrand, Ceramac 28: 411 – 423.
- MICHAELI, E., IVANOVÁ, M., BOLTIŽIAR, M.: 2012. Zmeny využívania krajiny na príklade katastrálnych území Hlinné, Vyšný Žipov a Zlatník. *Životné prostredie* roč. 46, č. 2, UKE Bratislava, s. 16 – 22.
- MICHAELI, E., HOFIERKA, J., IVANOVÁ, M. 2008. Transformation of physical-geographic structure of landscape of paradyamic system of northern hinterland

- of Zemplínska šírava water reservoir. In: *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis. Prírodné vedy, Folia geographica* 12, roč. XLVII. Prešov : PU, 2008, s. 237 – 244.
- TORMA, S. – FAZEKAŠOVÁ, D.: 2007. Water protection and its legal frame in Slovak republic. *Zeszyty Naukowe Srodowisko i technologie informatyczne a zdrowie czlowieka. Przemysl: Wyzsza szkola informatyki i zarzadzania w Przemyslu*, p 35-43.
- TURNER, M. G. 1990. Spatial and temporal analysis of landscape patterns. In : *Landscape Ecology*, 4: 21-30
- VILČEK, J.: 2011. Potential and quality parameters of agricultural soils of Slovakia. *Geographic journal*, 2. p. 133-154.
- FALŤAN, V., 2005. Veľkomierkové mapovanie vegetácie a krajinej pokrývky. *Prí-FUK*, Bratislava, 108 s.
- FALŤAN, V. 2007. Zmeny krajinej pokrývky okolia Štrbského plesa po veternej kalamite v novembri 2004. In : *Geografický časopis*, roč. 59, 2007, č. 4, s. 359 – 372.
- FERANEC, J., OŤAHEL, J. 2001. Krajinná pokrývka Slovenska (Land cover of Slovakia). *Geografický ústav SAV, VEDA*, Bratislava, 2001, 124 s.
- FERANEC, J., OŤAHEL, J., CEBECAUER, T. 2004. Zmeny krajinej pokrývky – zdroj informácií o dynamike krajiny. *Geografický časopis*, 56, 1, Bratislava, s. 33 – 47.
- FERANEC, J., OŤAHEL, J., PRAVDA, J. 1996. Krajinná pokrývka Slovenska identifikovaná metódou CORINE land cover + mapa krajinej pokrývky v mierke 1: 500 000. *Geographia Slovaca* 11. *Geografický ústav SAV*, Bratislava, 95 s.
- CHRASTINA, P., 2005a. Kultúrna krajina Trenčianskej kotliny a okrajov priľahlých pohorí: vývoj využitia. In: *Tvář naší země - krajina domova. Sborník příspěvků z 3. ročníka konference o krajině (Praha a Průhonice 8 – 10.3.2005)*. Lomnice nad Popelkou: Společnost pro krajinu, 2005. s. 101 – 109.
- CHRASTINA, P., 2005b. Kultúra využitia zeme (na príklade Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby a SV okraja Bakoňského lesa). In: *Acta culturologica XV*. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave: 2005. s. 178 – 189.
- CHRASTINA, P. 2006. Vývoj využitia kultúrnej krajiny na severovýchodnom okraji Bakoňského lesa (obce Čáfar, Čerňa a Jášč). In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. A. Divičanová, A. Tóth, J., Uhrinová, A. (Eds.). Békešská Čaba : VÚSM 2006, s. 344 – 357.
- MAZÚR, E., LUKNIŠ, M., 1980. Geomorfologické členenie. In: *Atlas SSR*. Bratislava : SAV; SÚGK, 1980, s. 54 – 55.
- MIŠOVIČOVÁ, R. 2007. Krajinnoeologické predpoklady rozvoja mesta Nitra a jeho kontaktného územia. Nitra: FPV UKF, *Prírodovedec* č. 273. 113 s. ISBN 978-80-8094-212-0.

- OLAH, B. 2003. Potential for the sustainable land use of the cultural landscape based on its historical use. *Ekológia* (Bratislava), 22, Supplement 2/2003, ÚKE SAV, Bratislava, s. 79 – 91.
- PETROVIČ, F. 2005. Vývoj krajiny v oblasti štálového osídlenia Pohronského Inovca a Tribeča. ÚKE SAV, Bratislava, 209 s. ISBN 80-969272-3-X.
- RUŽIČKA, M. 2000. Krajinnoekologické plánovanie - LANDEP I. (Systémový prístup v krajinnej ekológii). 1. vyd., Biosféra, Nitra, 120 s.
- SOLÁR, V. 2011a. Faktory a podmienky determinujúce zmeny krajinnej štruktúry Popradskej kotliny za ostatných 250 rokov. In: *Geographia Cassoviensis*, roč. 5, č. 1, 2011. s. 89 – 92.
- SOLÁR, V. 2011b. Socioekonomické faktory a podmienky ovplyvňujúce zmeny krajinnej štruktúry Popradskej kotliny. In: *Folia Geographica* 17, roč. LII. 2011. s. 352 – 362.
- ŠOLCOVÁ, L. 2008. Historical development of settlement Villages Veľké Pole, Pila and Radobica in the Novobanská štálová area. In: *Geography in Czechia and Slovakia. Theory and Practice at the Onset of 21st Century*. Svatoňová et al. (Eds.), Brno: Masaryk University, 2008. s. 62 – 67.

PodĎakovanie:

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektov APVV 0163-11 „Analýza vlastností pôdy a vývoja krajiny v nepravidelne zaplavovaných územiach“, APVV -0131-11 „Integrovaný systém hodnotenia kvality poľnohospodárskych pôd a potenciálu zjednodušených spôsobov ich obrábania“, VEGA č. 1/0070/12 “Zmeny v krajinnej pokrývke vo vzťahu k pôdnej pokrývke vo vybraných lokalitách environmentálne poškodených území Slovenska, KEGA 023UKF-44/2011 “Terénny geoekologický výskum ako východisková báza pre tvorbu učeníých pomôcok” a KEGA č. 025PU-42012 “Georeliéf a krajinná štruktúra”.

SUMMARY

LANDSCAPE DEVELOPMENT IN THE RESEARCH POLYGON OF THE DRY POLDER BEŠA IN VÝCHODOSLOVENSKÁ ROVINA PLANE AT TIME HORIZON 1770-2008

Till the sixties of the last century the a territory of contemporary dry polder Beša was periodically flooded several times yearly. There was a natural water regime, which is conserved the unique conditions and kept suitable biotopes (network of canals, wetlands, dead arm of the river) for nesting and life waterfowl (including migrating species) and for hygrophil and water plants with a significant number of rare species. The rest part of the area was formed by agroecosystems (mainly grasslean)

used for extensive cattle breeding. At present days the polder is dry during the most part of a year. This situation is reflected in landscape use forms, which is shown by upper given multitemporale analysis. Hydrological regime of the territory was artificially modified, what caused the extinction of the original habitats. At present the dry polder Beša has mostly retentive function in the period of flood situations, which extent and frequency is not possible to predict. Attenuation of the agricultural production (after 1989) conditioned significant regression of the original agroecosystems by successive changes of vegetation and growth of technical infrastructure area. Functional delimitation of the territory influenced spatial dynamics of development in landscape use in polder itself, but also in the cadastral territory of the settlement (Black et al., 1998). During the last 60. years the fragmentation of the landscape was increased and its heterogeneity too, but biodiversity of ecologically valuable territory decreased. Modification of the water regime in the natural hydrogeosystems did not bring expected results from the aspect of ecological stability and landscape protection.

Recenzovali: Prof. Ing. Jozef Vilček, PhD.
Prof. RNDr. Ján Oľáhel', PhD.

Slavomír BUCHER¹

PERCEPCIA IDENTITY PREŠOVSKÉJ GEOGRAFICKEJ ŠKOLY VO SVETLE PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI – AKCEPTUJEME DICHOTÓMIU GEOGRAFIE?

Abstract:

This paper is an attempt to assess current state and future prospect of geography in point of view of bibliometric analyses as a tool for perception of geographical identity. This article looks first at the assessment of current state through the analysis of publication activity geographers in Prešov. Mentioned paper lists the most frequently topics of research by Prešov geographers. As a result of our research, the problem is primary cause of thematic fragmentation of research as well as theoretical weakness and lack of theoretical discussion. Regional identity has been perceived through particular articles published by Prešov scholars. Can we estimate regional identity by the hermeneutic analysis of texts, especially geography articles? We agree that regional identity is defined as ability and will to live in and to develop the territory including both local and regional levels of “minor homeland”. Using analysis of texts for coherent explanation we try to find proper solution in contemporary issue connected with dichotomy in Geography.

Key words:

bibliometria-thematic fragmentation-Prešov geography-Folia geographica-synthesis

ÚVOD

Charakterom nášho teoreticko-empiricky zameraného príspevku by sme chceli nadviazať na publikované štúdie Matloviča (2008, 2011) a Matloviča, Michaeli (2009), ktorých cieľom bolo chronologicky poukázať na bohatú tradíciu geografickej edukácie a výskumu prešovskej geografickej školy v r. 1949 – 2011.

Interdisciplinarita geografie ako vednej disciplíny umožňuje jej širokú adaptabilitu uplatnenia v nekonečnej škále spoločenských aktivít. Geografia predstavuje základnú priestorovú bázu dát, ktoré sú nezastupiteľné napríklad v poľnohospodárstve, ekonomike, pri plánovaní základnej infraštruktúry a v neposlednom rade aj pri riadení verejnej správy a regionálnom plánovaní. Demek (1987) vo svojej monografii – „Úvod do štúdia teoretickej geografie“ definuje geografiu ako vedu o geo-

¹ *RNDr. Slavomír Bucher, PhD., Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. Novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: slavobucher@yahoo.com*

grafickej sfére, t. j. geografická sféra je sféra, ktorá je primárnym záujmom štúdia geografov. Geografia definuje krajinnú sféru ako jednu z geosfér našej planéty, ktorá má špecifické črty a výrazne sa odlišuje od ostatných koncentrických obalov Zeme.

V prezentovanom príspevku analyzujeme publikačné výstupy pracovníkov katedry, študentov postupových záverečných prác ako aj autorov článkov v internom katedrovom časopise *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis – Folia Geographica*.

TEORETICKO-METODOLOGICKÉ ZARÁMOVANIE

Jednotlivé publikačné výstupy boli triedené a následne zoskupené v logickom a hierarchickom poradí podľa geosfér tvoriacich krajinnú sféru:

- *anorganická geosféra* – zemská kôra, hydrosféra, dolná časť atmosféry
- *anorganicko-organická (hybridná) geosféra* – pedosféra
- *organická geosféra* – biosféra
- *socioekonomická geosféra* – ľudská spoločnosť

Relevantnú polemiku vo svetovej geografickej societe zohráva predmet výskumu geografie ako integrálnej vednej disciplíny v procese inštitucionalizácie a globalizácie spoločnosti. Nigel Thrift (2002) poukázal na prehľbujúci sa hiát medzi humánnou a fyzickou geografiou, pričom tvrdil, že integrujúcim východiskom môže byť konštrukcia novej inštitucionálnej koncepcie pre geografiu ako vedu. Filozofickú bázu tohto konceptu predstavuje výrok uprednostňujúci navonok vzájomnú koexistenciu rôznych myšlienkových prúdov, ktorých výsledkom je dichotomické členenie na dve do istej miery protichodné disciplíny fyzickú a humánnu geografiu. Táto dichotómia v internom prostredí geografie by navonok pôsobila integrujúco, čím by zabezpečila „prežitie“ geografie ako vedy v konkurenčnom prostredí ostatných prírodných a spoločenských vied.

V slovanskom stredoeurópskom priestore poľský geograf Stanisław Nowakowski (1934/ 1935) ako prvý vyslovil presvedčenie o rozdelení geografie. Myšlienka tohto autora vyznieva prekvapujúco, nakoľko školiteľ jeho PhD. práce – Elsworth Huntington zastával rozdielne stanovisko týkajúce sa filozofie vied. V 30-tych rokoch 20. storočia vypracoval klasifikáciu vied, ktorá je v súlade so súčasnými štandardami. Podľa predmetu štúdia rozdelil vedy na teoretické a aplikované, pričom geografiu definoval ako teoretickú vedu, ktorá na základe predmetu výskumu patrí rovnako do skupiny prírodných (fyzická geografia), ako aj spoločenských (humánna geografia) vied.

Stanisław Kamiński (1981) poukázal na dichotómiu geografie v systéme vied, pričom zdôraznil dezintegračnú funkciu nakoľko jej teoretický aparát a aplikovaný výskum čerpá svoje poznatky čiastočne z prírodných, ako aj spoločenských vied. Je však potrebné poznamenať, že títo autori svoje tvrdenia koncipovali v súlade s ich predmetom záujmu, ktorý korešponduje s filozofiou spoločenskovedných disciplín, keďže sa venujú socioekonomickej a teoretickej geografii.

Rozklad geografie ako vednej disciplíny načrtol vo svojej štúdií Stanisław Krajewski (1982), pričom poukázal na niektoré objektívne faktory spojené s vyššou dynamikou a komplexitou socioekonomickej sféry resp. noosféry v porovnaní s fyzikogeografickou sférou, čoho dôsledkom je náročnejšia aplikácia nomotetickej paradigmy a kvantitatívnych prístupov v humánnej geografii.

Dilemu štiepenia geografie vyprovokovala štúdia Heathera Vilesa (2005), ktorý načrtol dva argumenty v prospech samostatnej existencie fyzickej a humánnej geografie. Obidve disciplíny geografie môžu pružnejšie reagovať na vonkajšie podnety meniacej sa spoločnosti, ak konštituujú samostatné pracoviská s potrebným personálnym zázemím. Nevyhnutnosť separácie fyzickej a humánnej geografie apercipuje vo vzťahu narastajúcej odlišnosti teoreticko-metodologického konceptu oboch disciplín. Východisko vidí v samotnej inklúzii geografov v rámci príbuzných prírodných a spoločenských disciplín. Nabáda sa však alternatíva, ktorej cieľom by bolo vytvorenie novej organizačnej štruktúry vednej disciplíny s pokusom o reintegráciu parciálnych disciplín geografie.

V novodobej kapitalistickej spoločnosti významnú rolu v prospech segregácie fyzickej a humánnej geografie zohráva aj finančné a materiálne zabezpečenie vedy, keďže náklady spojené s výskumom a zabezpečením potrebnej infraštruktúry vo fyzickej geografii niekoľkonásobne prevyšujú výdavky na výskum v humánnej geografii, čo v konečnom dôsledku vyvoláva negatívne tenzie v geografickej komunite.

Na druhej strane, Ron Johnston (2002) tvrdí, že následná polarizácia geografickej society by mala negatívne konzekvencie na geografiu, ktorá neobstojí v konkurenčnom boji o prežitie s ostatnými prírodnými a spoločenskými vedami. Samotný fakt, že v súčasnosti preferovaným riešením problému dichotómie v geografii je vyčkávanie v podobe „statusu quo“, nepredpokladáme racionálne vyriešenie danej situácie v prospech geografie a jej komunity. Akékoľvek reintegračné snahy v geografii sú málo pravdepodobné, pretože súčasná hybridizácia vedy prispieva k ďalšej atomizácii už na úrovni subdisciplín v rámci fyzickej, resp. humánnej geografie. Vzťah medzi spoločnosťou a prírodou je percepčne analyzovaný buď z pohľadu prírodných (človek ako súčasť prírody), resp. sociálnych (príroda ako súčasť kultúrneho prostredia človeka) vied. V tomto prípade zohráva humánna geografia kľúčovú úlohu pri formovaní identity jednotnej geografie. Následná marginalizácia humánnej geografie by mohla vyústiť do procesu postupnej integrácie s príbuznými sociálnymi disciplínami (čo sa vo väčšej miere úspešne podarilo v prípade integrácie fyzickej geografie s prírodnými vedami), alebo môže byť transformovaná ako integrálna súčasť aplikovanej sociálno-priestorovej vedy.

Ak by sme chceli načrtnúť prehľad riešenej problematiky percepcie identity prostredníctvom publikačnej činnosti na Slovensku začali by sme prácami Matloviča (2008, 2011) a Matloviča, Michaeli (2009), v ktorých pojednáva o slovenskej geografickej komunite v časopriestorovom priereze. Prvá z menovaných prác sa zaoberá historickým a priestorovým aspektom vývoja slovenskej geografie, pričom poukazuje na

význam integrácie Slovenskej geografickej society do európskej geografickej komunity. „*Šesť decénií vysokoškolskej geografickej edukácie a výskumu v Prešove*“ je názov článku, v ktorom podrobne popisuje tradíciu geografickej edukácie na vysokoškolskej úrovni v Prešove, pričom poukazuje na špecifické pozície katedry v kontexte ostatných geografických pracovísk, pretože sa pokúša ako uvádza v článku formulovať osobitú geografickú školu založenú na integrovanej podobe geografie. Vychádzajúc z uvedenej koncepcie môžeme dišputovať o ponímaní geografie ako o integrálne-transdisciplinárnej platforme, ktorá sa usiluje o explanáciu procesov systematizujúcich priestor, čo v konečnom dôsledku vedie k porozumeniu podstaty identity regionálnych jednotiek rozličných taxonomických úrovní v kontexte ľudskej činnosti. Odraz publikačnej činnosti kolegov katedry geografie a regionálneho rozvoja reflektuje odkaz uvedený v predchádzajúcej sentencii, čoho výsledkom je aj tematika jednotlivých výstupov pracovníkov katedry.

Lauko (2006) sa vo svojom rovnomernom príspevku zaoberá transformáciou slovenskej geografie, jej dôsledkami a problémami. Ako uvádza na Slovensku v 50-tych a 60-tych rokoch 20. storočia dominovala na jestvujúcich katedrách a geografickom ústave v rámci fyzickej geografie geomorfológia, klimatológia, hydrológia, biogeografia, neskôr sa rozvíjala pedogeografia. Z humánnej geografie to bola predovšetkým geografia sídiel, obyvateľstva, postupne sa rozvíjala geografia priemyslu, poľnohospodárstva, dopravy, cestovného ruchu atď.

Nástupom tzv. kvantitatívnej a teoretickej revolúcie dochádza k rapidnému rozvoju výskumu všetkých zložiek geosféry, geografia sa inovuje o nové poznatky a zdokonaľujú sa jej metodologické postupy (Bašovský, Lauko, 1990).

Ďalším pokračovaním týchto smerov boli nové výskumné metódy založené na modelovaní (Chorley, Hagget, 1967), na využití všeobecnej teórie systémov a metód regionálnej geografie. V slovenskej geografii sa s novými teoretickými a filozofickými smermi stretávame vo väčšine prípadov iba informatívne, pričom iba niektoré boli implicitne použité v rámci výskumov (Paulov 1997, Kasala 2001, 2003, Matlovič 1999).

V Českej geografickej komunite sú známe práce Bajerského, Siweka (2012), Matoušku a kol. (2011) a Siweka (2010). Bližšie by sme chceli upriamiť pozornosť na článok Bajerského a Siweka (2012) pod názvom „Bibliometrická analýza Českej geografie v databáze Scopus“, kde sa autori venujú najfrekvencovanejšie citovaným článkom českých geografov v databáze Scopus, ako aj vzájomným citačným väzbám medzi jednotlivými pracoviskami českého geografického výskumu.

Z ostatnej zahraničnej literatúry môžeme uviesť práce Whitehanda, Edmondsona (1977), Gutiérreza, Lópeza-Nieva (2001), Bosmana (2009), ktorí sa zaoberali analýzou publikačnej a citačnej činnosti.

METODOLOGICKÝ KONCEPT VÝSKUMU PERCEPCIE IDENTITY PROSTREDNÍCTVOM PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI

Primárne dáta pre syntézu publikačnej činnosti sme čerpali z databázy CREPČ (za roky 2007 – 2011), kde možno jednoducho vyhľadávať v záznamoch autorov zadáním požadovaných kritérií – fráza, ľubovoľné slovo, názov zdrojového dokumentu, autora, predmetné heslo, kategória dokumentu, rok vydania, ISBN atď.

V prvotnej fáze výskumu sme zostavili kontingenčné tabuľky, ktoré prehľadne identifikujú vzájomný vzťah dvoch štatistických znakov, medzi ktoré patria – tematické zameranie a mierka článku. Riadky kontingenčnej tabuľky predstavujú región/mierku a územný dosah, ku ktorému obsahovo prislúcha daný článok. Publikačná činnosť bola podľa regiónu a mierky začlenená do nasledovných kategórií:

- lokálna/mikroregionálna mierka – je reprezentovaná článkami, ktoré majú priestorový dosah od katastra obce až po administratívnu hranicu štatistického okresu. V rámci týchto kritérií sme vyčlenili 2 podtypy: *články, ktoré sa zaoberajú obcou/mikroregiónom na Slovensku, v ktorom sídli katedra a príspevky skúmajúce ostatné obce/mikroregióny na Slovensku.*
- regionálna mierka – do tejto hierarchickej kategórie zahŕňame publikácie, ktorých objektom výskumu je územie väčšie ako rozloha priemerného štatistického okresu (nie mestských okresov) až po rozlohu regiónu NUTS II (vrátane). Aj túto hierarchickú úroveň tvoria 2 podtypy: *články, ktoré sa zaoberajú mezoregiónom na Slovensku, v ktorom sídli katedra a príspevky, ktorých objektom výskumu sú ostatné mezoregióny na Slovensku.*
- národná mierka – táto kategória obsahuje všetky články, ktorých objektom výskumu je Slovenská republika. Do tejto kategórie sme začlenili všetky publikácie, ktoré skúmali obce na Slovensku alebo jednotlivé štatistické okresy v rámci Slovenska, resp. regiónu NUTS II na Slovensku.

Do menovaných troch kategórií boli začlenené všetky články, ktorých tematika sa dotýkala územia Slovenska na rôznych hierarchických úrovniach. Napr. suburbanizácia Kodane bola vzhľadom na menované kritérium mierky začlenená do kategórie nadnárodná/subglobálna mierka.

- nadnárodná/subglobálna mierka – uvedená kategória obsahuje všetky publikácie, ktorých regionálny dosah a mierka prekračuje územie Slovenska. Je preto nepodstatné z aspektu nášho výskumu, či sa článok bude dotýkať cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Poľskom, alebo bude popisovať cestovný ruch Thajska (obidva články z hľadiska mierky spadajú pod nadnárodnú/subglobálnu kategóriu). Tento typ má 3 subtypy: *články týkajúce sa strednej Európy (V 4, Rakúsko, Nemecko), EÚ 27/Európy a mimoeurópskych regiónov.*
- globálna mierka – ak sa článok zaoberá predmetným problémom planéty Zem, napr. ekologické problémy Zeme.

Stĺpce kontingenčnej tabuľky tvorilo 9 geografických tém, ktoré sme generalizovali v súlade s objektívnym a prístupovým kritériom členenia vied podľa L. Mičiana (1982).

Tematické okruhy: geografia obyvateľstva a sídiel, geografia mesta, ekonomická geografia a regionálny rozvoj, politická geografia, historická a kultúrna geografia, teória a metodológia geografie, geografia vzdelávania, fyzická geografia a geoekológia, komplexná regionálna geografia, ostatné hraničné disciplíny, inde nezaraďené.

V zhode s S. V. Kalesnikom (1972) ekonomickú geografiu ponímame v zmysle jej čiastkových disciplín ako geografiu priemyslu, poľnohospodárstva, dopravy, služieb (vrátane cestovného ruchu), svetového hospodárstva a geografiu územno-výrobných komplexov. Aj keď autor do tejto kategórie začleňuje geografiu obyvateľstva a mesta, v našom výskume tvoria tieto jednotky samostatné témy kontingenčnej tabuľky. Pod témou komplexná regionálna geografia rozumieme publikácie autorov, ktoré zachovávajú nasledovnú obsahovú štruktúru – vývoj územia, poloha a vymedzenie, fyzicko-geografická charakteristika, obyvateľstvo a sídla, hospodárstvo, environmentálno-geografická charakteristika, regionálny rozvoj.

PERCEPCIA MIESTA A TEMATIKA PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI PREŠOVSKÝCH GEOGRAFOV V DATABÁZE CREPČ (2007 – 2011)

V nasledujúcej podkapitole bližšie špecifikujeme publikačnú činnosť prešovských geografov v databáze CREPČ (centrálny register publikačnej činnosti Slovenskej republiky) za roky 2007 – 2011.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja je komplexné vedeckovýskumné a pedagogické pracovisko, ktoré už od r. 1949 pripravuje učiteľov geografie ako aj odborníkov – analytikov a teritoriálnych manažérov v geografii. V rámci katedry sme hodnotili 278 článkov štyroch profesorov, dvoch docentov, šiestich odborných asistentov, troch vedeckých výskumných pracovníkov a dvadsiatich interných doktorandov (stav letný semester 2012). Z nedávno riešených a úspešne ukončených grantov, na ktorých participovali členovia katedry môžeme spomenúť:

- koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu – teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia,
- modelovanie distribúcie slnečného žiarenia v urbánnych oblastiach a potenciál jeho využitia,
- geoekologické dimenzie vybraných environmentálnych záťaží v Slovenskej republike.

Takmer tretina článkov z tematického hľadiska spracováva témy zamerané na fyzickú geografiu, geoekológiu. Túto kategóriu reprezentuje 89 (32 %) publikačných jednotiek. Druhú a tretiu najpočetnejšiu skupinu predstavujú odborné publikácie z oblasti ekonomickej geografie a regionálneho rozvoja 66 (24 %) a politickej geografie 33 (12 %). Priestorové rozmiestnenie článkov podľa regiónu a témy znázorňuje tabuľka č. 1 a graf č. 1.

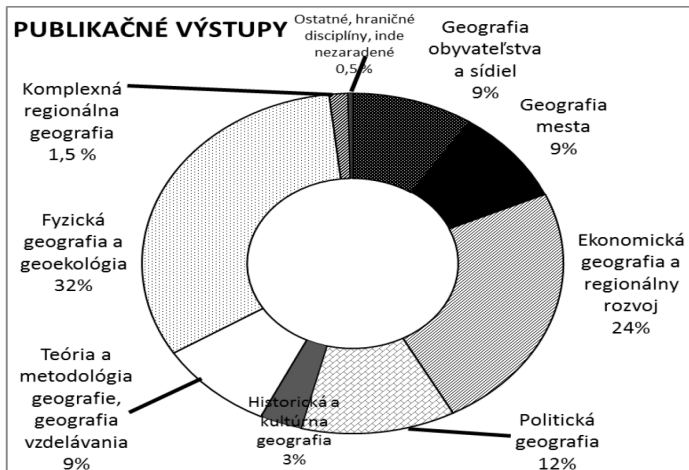

Tab. 1: Prehľad publikačnej činnosti z databázy CREPČ (2007 – 2011) podľa regiónu a témy pracovníkov katedry geografie a regionálneho rozvoja v Prešove

Región/téma	geografia obyvateľstva a sídiel	geografia mesta	ekonomická geografia a regionálny rozvoj	politická geografia	historická a kultúrna geografia	teória a metodológia geografie, geografia vzdelávania	fyzická geografia a geoeológia	komplexná regionálna geografia	ostatné, hraničné disciplíny, inde geografické články	spolu
obec/mikroregión na Slovensku, v ktorom sídli katedra	5	12	9	2		2	8		1	39
ostatné obce/mikroregióny na Slovensku	4	4	7	1			32			48
mezoregión na Slovensku, v ktorom sídli katedra	6	2	11		2		6	1		28
ostatné mezoregióny na Slovensku		1	2				2	1		6
Slovensko	6	3	24	1	2	17	35			88
stredná Európa	3	3	2	5			4			17
EÚ27/Európa	2		10	9	1		2	2		26
mimoeurópske regióny			1	6	4					11
svet				9		6				15
spolu článkov podľa regiónu	26	25	66	33	9	25	89	4	1	278
lokálna/mikroregionálna miera (SVK)	9	16	17	2		2	40		1	87
regionálna miera (SVK)	6	3	13		2		8	2		34
národná miera (SVK)	5	3	23	2	2	17	36			88
nadnárodná/subglobálna miera	6	3	13	20	5		5	2		54
globálna miera				9		6				15
spolu článkov podľa mierky	26	25	66	33	9	25	89	4	1	278

Zdroj: Vlastný empirický výskum

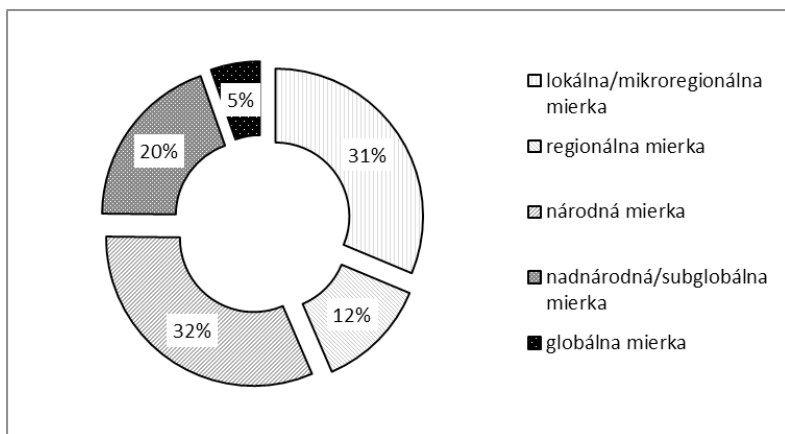
Graf 1: Podiel publikačných jednotiek podľa témy jednotlivých disciplín geografie autorov katedry geografie a regionálneho rozvoja v databáze CREPČ (2007 – 2011)

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Z aspektu riešeného územia je v rovnakej miere zastúpená národná 88 článkov (32%) a lokálna/mikroregionálna 87 článkov (31%) mierka. V kategórii lokálna mierka prináleží 39 (45% všetkých článkov) na obec/mikroregión na Slovensku, v ktorom sídli katedra (bývalý okres Prešov) a 48 (55% všetkých článkov) na ostatné obce/mikroregióny na Slovensku. Podrobnejšie informácie o kategorizácii publikačnej činnosti podľa mierky prezentuje graf č. 2.

Graf 2: Publikačná činnosť pracovníkov katedry geografie a regionálneho rozvoja v Prešove podľa územného rozsahu a mierky

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Z analýzy jednotlivých článkov podľa témy a mierky vyplýva, že ani pracovníci katedry geografie a regionálneho rozvoja v Prešove nepreukázali významnejší záujem o riešenie problematiky konkrétnych samosprávnych krajov na Slovensku. Regionálna mierka je zastúpená 34 (12%) publikačnými jednotkami. Pozitívnu správou je, že takmer 28 (82% všetkých regionálne zameraných článkov) pripadá na mezoregión, v ktorom sídli katedra (Prešovský kraj, resp. región NUTS II – východné Slovenska, ak sa analyzuje komplexne).

PERCEPCIA MIESTA A TEMATIKA DIPLOMOVÝCH PRÁČ ŠTUDENTOV PREŠOVSKÉJ GEOGRAFICKEJ ŠKOLY

Táto kapitola pojednáva o percepcii miesta a tematike diplomových prác študentov prešovskej geografickej školy. Metodológia konštrukcie kontingenčných tabuliek, ako aj spracovanie dát sú zhodné z predošlej kapitoly. Do nášho prieskumu sme zahrnuli 150 najnovších diplomových prác, ktoré boli vypracované na katedre geografie a regionálneho rozvoja v Prešove (pozri tab. č. 2).

Tab. č. 2: Prehľad diplomových prác (150) podľa regiónu a témy študentov katedry geografie a regionálneho rozvoja v Prešove

Región/téma	geografia obyvateľstva a sídiel	geografia mesta	ekonomická geografia a regionálny rozvoj	politická geografia	historická a kultúrna geografia	teória a metodológia geografie, geografia vzdelávania	fyzická geografia a geoeológia	komplexná regionálna geografia	ostatné, hraničné disciplíny, inde nezaraďené	geografické články spolu
<i>obce/mikroregión na Slovensku, v ktorom sídli katedra</i>	12		10			1	6	3		22
ostatné obce/mikroregióny na Slovensku	9		31	2	3		24	7		76
<i>mezoregión na Slovensku, v ktorom sídli katedra</i>	1		9		1	1	3			15
ostatné mezoregióny na Slovensku			4	1			1			6
Slovensko			1	1	1	1				4
stredná Európa			2	2						4
EÚ27/Európa		1	6	5			1	1		14
mimoeurópske regióny			1	8						9
svet										0
spolu článkov podľa regiónu	12	1	64	19	5	3	35	11	0	150
lokálna/mikroregionálna miera (S/K)	11		41	2	3	1	28	10		96
regionálna miera (S/K)	1		13	1	1	1	6			23
národná miera (S/K)			1	1	1	1				4
nadnárodná/subglobálna miera		1	9	15			1	1		27
globálna miera										0
spolu článkov podľa mierky	12	1	64	19	5	3	35	11	0	150

Zdroj: Vlastný empirický výskum

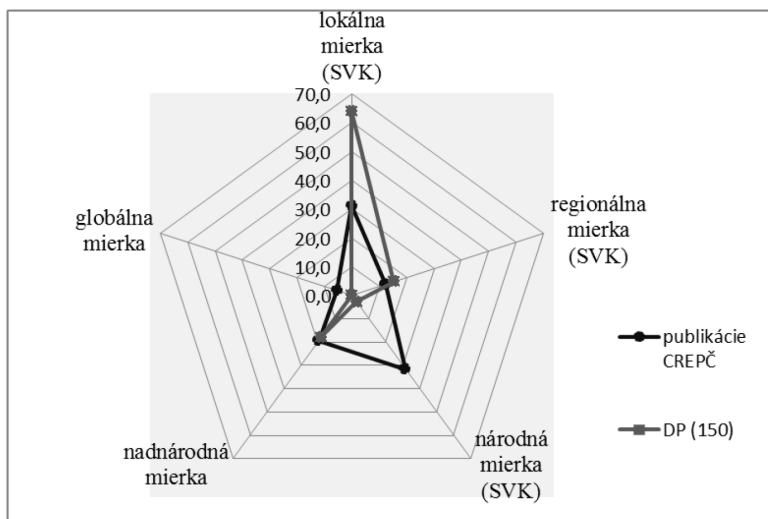
Z analýzy vyplýva, že takmer 43 % diplomových prác z tematického hľadiska prináleží do kategórie ekonomickej geografie a regionálneho rozvoja. Túto kategóriu reprezentuje 64 zo 150 záverečných prác. Druhú a tretiu najpočetnejšiu skupinu predstavujú diplomové práce z oblasti fyzickej geografie, geoeológie 35 (23 %) a politickej geografie 19 (13 %).

Z aspektu riešeného územia je takmer v dvojtretinovej väčšine zastúpená lokálna/mikroregionálna miera – 96 (64 %) diplomových prác. V rámci tejto kategórie prevládajú záverečné práce zamerané na ostatné obce/mikroregióny na Slovensku 76 DP (79 %). Iba 22 (23 %) prác s lokálnym zameraním bolo venovaných obci/mikroregiónu na Slovensku, v ktorom sídli katedra (okres Prešov).

Pri zadávaní tém diplomových prác nereflktujeme zvýšený záujem o riešenie regionálnych problémov na úrovni Prešovského kraja, prípadne východného Slovenska. Regionálna miera je zo 150 analyzovaných diplomových prác zastúpená iba 23 (15 %). Pozitívnou stránkou je fakt, že až 15 (65 všetkých regionálne zameraných prác) pripadá na mezoregión, v ktorom sídli katedra (Prešovský kraj, resp. región NUTS II – východné Slovensko, ak sa analyzuje komplexne).

Vzájomným porovnaním článkov z databázy CREPČ pracovníkov katedry geografie a regionálneho rozvoja v Prešove a zameraním diplomových prác študentov podľa mierky môžeme konštatovať, že lokálna a regionálna miera percentuálne prevažuje pri diplomových prácach, v kontraste s národnou, nadnárodnou a globálnou v prípade publikačných jednotiek z databázy CREPČ. Bližšie graf č. 3.

Graf 3: Percentuálne porovnanie diplomových prác a publikačných jednotiek CREPČ podľa regiónu a témy študentov a pracovníkov katedry geografie a regionálneho rozvoja v Prešove

Zdroj: Vlastný empirický výskum

ODRAZ PUBLIKAČNEJ ČINNOSTI V ČASOPISE FOLIA GEOGRAPHICA (NR. 1-19)

V rámci časopisu *Folia Geographica*, ktorý vydáva katedra geografie a regionálneho rozvoja sme analyzovali 19 čísiel. Ako uvádza Matlovič (2011) počiatky publikačnej činnosti geografov v Prešove sa viažu na obdobie konca 50. rokov 20. storočia. Výsledky vedecko-výskumnej aktivity boli publikované v Zborníku Vyššej školy pedagogickej v Prešove z r. 1959 a v Zborníku Pedagogického inštitútu v Prešove a Košiciach I. a II. z r. 1962 a 1963. Tieto publikácie začali svoje vydávanie vedeckých spisov, ktoré v r. 1966 – 1991 vychádzali pod názvom „*Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach*“. V r. 1995 vyšli tieto spisy pod názvom *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae*. Posledné číslo (28. Ročník) z r. 1997 reflektovalo inštitucionálne zmeny a vyšlo pod názvom *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis*. V r. 1998 sa odčlenila samostatná geografická edičná séria v rámci týchto vedeckých spisov, ktorá nesie názov *Folia geographica*. K dnešnému dňu bolo vydaných 19 zväzkov.

Analýze sme podrobili 424 odborných spisov, ktoré boli súčasťou časopisu *Folia geographica* Nr. 1-19. Tematicky prevažujú vedecké články venujúce sa fyzickej geografii a geoekológii (35 %), ekonomickej geografii a regionálnemu rozvoju (28%) a teórii a metodológii geografie vrátane geografii vzdelávania (12 %). Bližšie tab. č. 3 a graf č. 4.

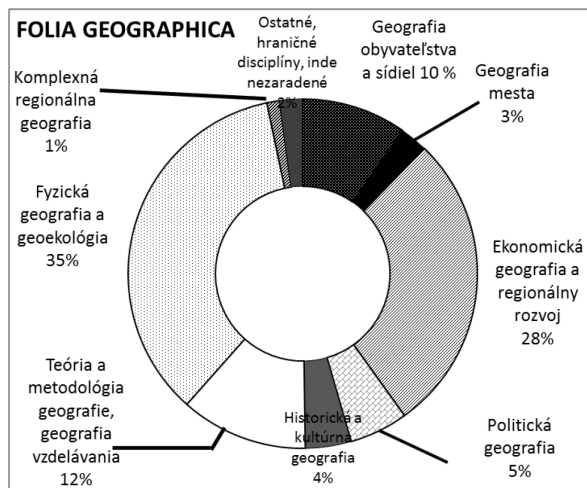

Tab. 3: Prehľad publikačnej činnosti autorov časopisu Folia geographica (Nr. 1-19) podľa regiónu a témy

Región/téma	geografia obyvateľstva a sídiel	geografia mesta	ekonomická geografia a regionálny rozvoj	politická geografia	historická a kultúrna geografia	teória a metodológia geografie, geografia vzdelávania	fyzická geografia a geológia	komplexná regionálna geografia	ostatné, hraničné disciplíny, inde nezaraďené	geografické články spolu
<i>obec/mikroregión na Slovensku, v ktorom sídli katedra</i>	7	1	3	1	1	7	6	1		27
ostatné obce/mikroregióny na Slovensku	6	2	19			3	26		1	57
<i>mezoregión na Slovensku, v ktorom sídli katedra</i>	5		8	1	2	1	21	1	2	41
ostatné mezoregióny na Slovensku	1		4		5		5			15
Slovensko	8	4	50	3	3	32	77	3	3	183
stredná Európa	10	4	25	5	5	4	12		1	66
EÚ27/Európa	4		5	3					1	13
mimoeurópske regióny			2	5	2		2			11
svet			2	5		3			1	11
spolu článkov podľa regiónu	41	11	118	23	18	50	149	5	9	424
lokálna/mikroregionálna miera (S/K)	13	3	21	1	1	10	33	1	1	84
regionálna miera (S/K)	6		13	1	7	1	25	1	2	56
národná miera (S/K)	8	4	50	3	4	31	77	3	3	183
nadnárodná/subglobálna miera	14	4	32	13	6	5	14		2	90
globálna miera			2	5		3			1	11
spolu článkov podľa mierky	41	11	118	23	18	50	149	5	9	424

Zdroj: Vlastný empirický výskum

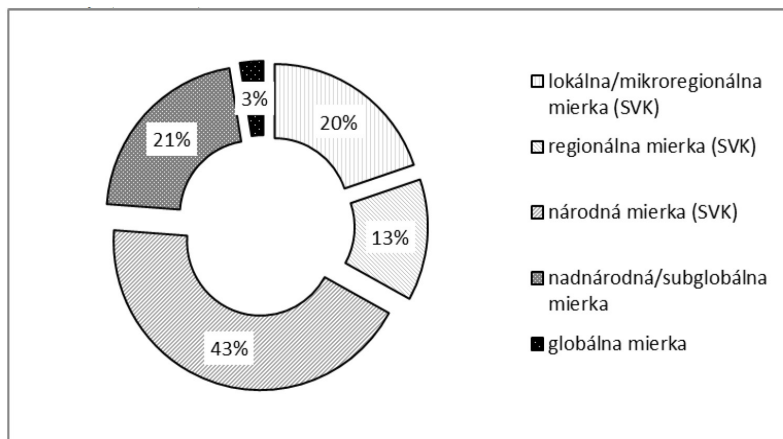
Graf 4: Podiel publikačných jednotiek podľa témy jednotlivých disciplín geografie v časopise Folia geographica (Nr. 1-19)

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Z hľadiska územného dosahu sú v prevažnej miere zastúpené články zamerané na národnú mierku (43 %). Druhú najvýznamnejšiu kategóriu predstavujú štúdie nadnárodného charakteru (21 % z celkového počtu publikácií). V rámci nadnárodnej kategórie dominantným objektom štúdia je stredná Európa – vzájomná komparácia regiónov v rámci Česka, Slovenska, Poľska a Maďarska. Tretiu priečku uzatvárala skupina odborných článkov, ktorej objektom výskumu bola lokálna/mikroregionálna mierka (20 %). V kategórii „lokálna mierka“ dominovala podskupina publikácií so zameraním na ostatné obce/mikroregióny na Slovensku (68 %). Na posledných miestach sa umiestnila regionálna a globálna mierka. Práve v kategórii regionálnej mierky pripadalo najviac publikačných jednotiek na mezoregión na Slovensku, v ktorom sídli katedra, t. j. objektom ich výskumu bolo územie Prešovského, Košického kraja, resp. región NUTS II – východné Slovensko (73 %). Bližšie graf č. 5.

Graf 5: Výstupy autorov článkov v časopise Folia geographica podľa územného rozsahu a mierky (nr. 1-19)

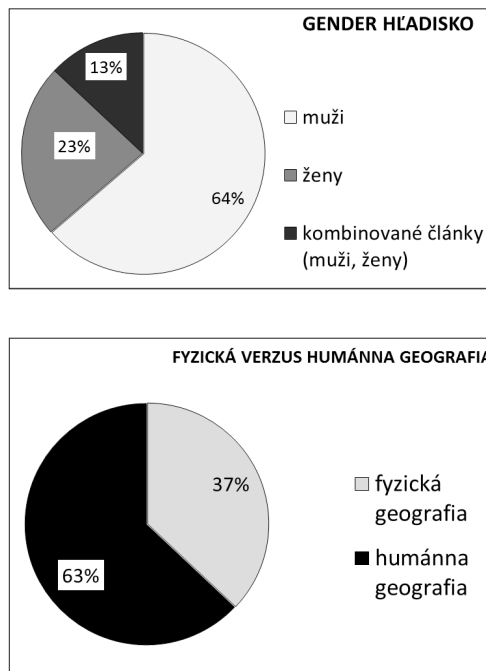

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Pri analýze jednotlivých čísiel časopisu, ktoré obsahovali 424 príspevkov sme identifikovali 64 % článkov písaných mužskou vedeckou komunitou a 23 % článkov pripadalo autorkám nežného pohlavia. Autormi zvyšných 13 % článkov bola dvojica, resp. skupina mužsko-ženského kolektívu autorov. Z obsahu článkov vyplýva, že v časopise Folia geographica prevláda zameranie na humánnu geografiu 63 % v neprospech fyzickej geografie 37 %. Bližšie graf č. 6.

Graf 6: Prehľad článkov v časopise Folia geographica podľa pohlavia a disciplín geografie

Zdroj: Vlastný empirický výskum

DISKUSIA

Na základe vzájomnej komparácii publikačnej činnosti autorov katedry geografie a regionálneho rozvoja Prešovskej univerzity, študentov postupových prác a autorov článkov v časopise Folia geographica môžeme konštatovať, že regionálna miera absencie na úkor lokálnej/mikroregionálnej a národnej. Nezáujem publikovať články postihujúce fenomén samosprávnych krajov, proces ich inštitucionalizácie vo vzťahu k jednotlivým hierarchickým úrovniam riadenia kopíruje tendencie respondentov anketového prieskumu regionálnej identity, ktorý realizoval Bucher (2012) v rámci svojej aplikačnej časti dizertačnej práce s názvom - „*Samosprávne kraje na Slovensku – formovanie identity a inštitucionalizácia v kontexte integrácie do Európy regiónov.*“ Respondenti v jeho prieskume rovnako ako prešovská (a tiež slovenská) geografická obec neprejavili taký intenzívny vzťah „*pocit patriotizmu*“ ku kraju, ako ku svojej vidieckej obci/mestu (lokálny patriotizmus), resp. štátu (národný patriotizmus).

Rozdelenie článkov a diplomových prác podľa mierky a témy korešpondovalo s kardinálnymi výskumnými problémami, ktoré Chojnicki (2000) definoval nasledovne:

- priestorová organizácia a fungovanie systému: geografické prostredie – ľudská spoločnosť,
- interakcia globálnych, regionálnych a lokálnych javov a procesov,
- problém pôsobenia v priestorovom aspekte – ide o výskum široko chápaných vplyvov, procesov a väzieb, ktoré formujú priestorové štruktúry a spôsobujú zmeny geografického prostredia.

Musíme však upozorniť na rastúci nezáujem slovenských geografov venovať sa nadnárodnej/subglobálnej, prípadne globálnej mierke. Ako upozorňuje R. Matoušek a kol. (2011) vo svojom príspevku - „*Výzvy českej geografie: od „čiernej knihy“ k svetlejšiemu zajtrajšku*“, v ktorom porovnával počty článkov v časopisoch *Geografia*, *Acta Universitatis Carolinae Geographica* a *Moravian Geographical Reports* v časovom úseku rokov 2005 – 2010 podľa regiónu a geografickej mierky, publikácie českých geografov strácajú globálnu mierku relevantnosti (čo samozrejme dvojnásobne platí pre slovenskú geografickú komunitu). Vyplýva to z porovnania jednotlivých kontingenčných tabuliek, kde absentujú témy zaoberajúce sa nadregionálnou, globálnou mierkou. Relevantnosť výskumu spočíva v pozitívnej odozve (napr. formou ohlasov), predovšetkým zahraničnej vedeckej obce, žiaľ až na svetlé výnimky lokálne a národne prezentované články v slovenských geografických časopisoch nájdu odozvu „iba u spriatelnených kolegov susedných pracovísk, resp. v postupových záverečných prácach študentov geografie“.

Vzhľadom na súčasné štruktúrne, inštitucionálne a ekonomické problémy slovenského vysokého školstva nemôže slovenská geografia adekvátne konkurovať kolegom v západnej Európe, ba dokonca ani v priestore strednej Európy. Môže sa o to aspoň pokúsiť. Posledných päť rokov eviduje databáza CREPČ viac ako 75 % odborných geografických publikácií slovenských geografov, ktorí sa venujú lokálnej, regionálnej, príp. národnej mierke. Prečo nevyužiť túto bohatú databázu článkov a spolu s maďarskými, českými, poľskými, ukrajinskými kolegami nevytvoriť spoločné nadnárodné publikácie, ktoré by mali eventuálny ohlas aj v západnej Európe? Sme presvedčení, že slovenská geografická obec môže ponúknuť aktuálne a objektívne témy spojené napr. s konceptom geografickej renty v lokálnom, regionálnom rozvoji, demografickým starnutím obyvateľstva, analýzou inovačného rozvoja prostredníctvom klastrov ako novej formy prílivu PZI, resp. prispieť aktuálnou analýzou procesov a javov v skúmanom území. Aj keď je spektrum publikovaných tém relatívne úzke, samotnú komplexnosť študovaných objektov dosiahneme iba v spolupráci a kooperácii s kolegami zo susedných krajín.

Druhým, nemenej závažným negatívnym javom slovenskej geografickej society je vzťah témy a mierky. Slovenskí geografi v článkoch s lokálnou tematikou využívajú koncept miesta, regiónu, pričom majú veľmi blízky vzťah k študovanému územiu. Podľa Matloviča sú práve tieto postupy typické pre idiografický spôsob

reprodukcie poznatkov v geografii. Takéto publikácie veľakrát plnia iba exploračnú funkciu, ktorej cieľom je v prípade Slovenska čoraz dokonalejší opis známych území. Aj v tomto prípade môžeme minimalizovať idiografický spôsob reprodukcie poznatkov komparáciou svojho „jedinečného územia, lokality“ s ostatnými regiónmi, prípadne explanáciu výsledkov zovšeobecniť a konfrontovať s už existujúcimi geografickými teóriami a koncepciami (napr. téma suburbanizácie Prešova a Olomouca).

ZÁVER

Pri komparácii jednotlivých publikačných jednotiek sme predpokladali, že väčšina výstupov bude analyzovať vzájomný vzťah prírody a človeka, čo sa odráža na počte článkov s regionálnou tematikou. Tento predpoklad sa nepotvrdil, pretože všetky nami skúmané články sú do určitej miery ovplyvnené pozitivistickým filozofickým myslením, čo sa odráža na striktnej separácii, resp. dualizme publikačných jednotiek zameraných buď na fyzickú geografiu alebo na geografiu človeka (antropogeografiu). Nedostatkom nami analyzovaných tém spadajúcich pod komplexnú regionálnu geografiu je ich koncepcia, ktorá uplatňuje tzv. schému opisu miesta, vychádzajúcu z Hettnerovej regionálno-geografickej systematiky.

V procese analýzy textov sme postrehli aj svetlé stránky geografického výskumu, ktoré sú spojené s postupným novátorstvom v podobe jedinečných tém, ktoré sa stávajú stredobodom záujmu geografickej komunity. Cení sa snaha úzkej skupiny geografov viesť svoj výskum po nevyšliapaných chodníčkoch, pričom hľadajú také metódy, ktoré im v širšom slova zmysle umožnia vstúpiť do neprebádaných oblastí verejného života. Vo fyzickej geografii oceňujeme posun v osvojovaní nových nástrojov (najmä GIS a DPZ), čo vyzdvihuje kvalitatívnu stránku samotných výstupov, ale aj zapájanie sa do riešenia environmentálnych problémov a problémov spojených s trvalo udržateľným rozvojom spoločnosti.

LITERATÚRA

- BAJERSKI, A., SIWEK, T. (2012): Bibliometrická analýza české geografie v databázy Scopus. *Geografie*, 117, č. 1, s. 52 – 71.
- BAŠOVSKÝ, O., LAUKO, V. (1990): Úvod do regionálnej geografie. SPN, Bratislava, pp 118.
- BOSMAN, J. (2009): The changing position of society journals in Geography. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100, č. 1, s. 20 – 32.
- BUCHER, S. (2012): Samosprávne kraje na Slovenska – formovanie identity a inštitucionalizácie v kontexte integrácie do Európy regiónov. Dizertačná práca. Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU, 225 s.
- DEMEK, J. (1987): Úvod do štúdia teoretickej geografie. SPN, 248 s.
- GUTIERREZ, J., LOPEZ-NIEVA, P. (2001): Are international journals of human geography really international? *Progress in Human Geography*, 25, č. 1, s. 53 – 69.

- CHOJNICKI, Z. (2000): Perspektywiczne problemy badawcze geografii. In: Kortus, B., Jackowski, A., Krzemień, K., eds., *Nauki geograficzne w poszukiwaniu prawdy o ziemi i człowieku. Geografia w Uniwersytecie Jagiellońskim 1849 – 1999*. Tom V. IG UJ, Kraków, 151-157.
- CHORLEY, R. J., HAGGETT, P. (1967): *Models in geography*. London.
- JOHNSTON, R. (2002): Reflection on Nigel Thrift's optimism: political strategies to implement his vision, *Geoforum* 33, 421-425.
- KALESNIK, S. V. (1972): Предмет географических наук их система и классификация. Теоретические вопросы физической и экономической географии, Том 1: 11 – 25, ВИНТИ, МОСКВА.
- KAMIŃSKI, S. (1981): Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk, [The concept of science and classification of sciences], *Rozprawy Wydziału Filozoficznego. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin.
- KASALA, K. (2001): Svetová ekonomika, nová lokalizačná teória a informačná spoločnosť. Předpoklady vstupu ČR a SR do Evropské unie. Brno? Masarykova Univerzita, Pedagogická fakulta, s. 73 – 78.
- KASALA, K. (2003): Kontexty a kontextuálny prístup v regionálnej geografii. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 169, řada přírodních věd, č. 22. Geografie XIV, Brno, s. 50 – 54.
- KRAJEWSKI, W. (1982): Prawa nauki. Przegląd zagadnień metodologicznych i filozoficznych [The laws of science. Review of methodological and philosophical issues], PWN, Warszawa.
- LAUKO, V. (2006): Transformácia slovenskej geografie, jej dôsledky a problémy. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XLIV., *Folia Geographica* 9, University of Prešov Press, 2006, s. 44 – 55.
- MATLOVIČ, R. (1999): Postmodernistické reflexie v urbánnej geografii. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Pršovensis, Prírodné vedy*, XXXI., *Folia Geographica*, 3, PU Prešov, s. 45 – 53.
- MATLOVIČ, R. (2008): The brief profile of the Slovak geographical community. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XLVII., *Folia Geographica* 12, University of Prešov Press, 2008, s. 6 – 25.
- MATLOVIČ, R., MICHAELI, E. (2009): Six decades of academic geographic education and research in Prešov. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XLIX., *Folia Geographica* 14, University of Prešov Press, 2009, s. 7 – 22.
- MATLOVIČ, R. (2011): Prešovská geografická škola (polstoročie samostatnej geografie). *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, LII., *Folia Geographica* 17, University of Prešov Press, 2011, s. 5 – 26.

- MATOUŠEK, R., VOGT, D., ŽENKA, J. (2011): Výzvy české geografie: Od „Černé knihy“ ke světlým zítřkům. Informace ČGS, 30, č. 2, s. 8 – 17.
- MÍČIAN, L. (1982): Niektoré všeobecnogeografické problémy. In: Zemepis pre stredné školy. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, s. 185 – 205.
- PAULOV, J. (1997): Postmodern geography: A brief characterization. Acta Universitatis Carolinae. Geographica, Supplementum, pp. 45-50.
- SIWEK, T. (2010): Současná geografie očima českých geografů. Geografie, 115, č. 4, s. 361 – 376.
- THRIFT, N. (2002): The future of geography, Geoforum 33, 291-298.
- VILES, H. (2005): A divide discipline? [in:] Castries N., Rogers A., Sherman D., (eds.) Questioning Geography. Fundamental Debates, Blackwell Publishing, Malden-Oxford, 26-38.
- WHITEHAND, J. W. R., EDMONDSON, P. M. (1977): Europe and America. The reorientation in geographical communication in the post-war period. Professional Geographer, 29, č. 3, s. 278 – 282.

Poznámka:

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0325/12 „Dynamika intraurbánných štruktúr na Slovensku v prvom decénií 21. storočia“.

Vedúci projektu: prof. RNDr. René Matlovič, PhD.

Príspevok je taktiež súčasťou operačného programu Vzdelávanie v programovacom období 2007 – 2013 pod názvom – „Akcelerácia rozvoja ľudských zdrojov vo vede a výskume, inovácia a zlepšenie kvality vzdelávacieho procesu“. ITMS kód projektu: 26110230069.

SUMMARY

BIBLIOMETRIC ANALYSIS AS A TOOL FOR PERCEPTION OF GEOGRAPHICAL IDENTITY IN PREŠOV. ARE WE ACCEPTING DICHOTOMY IN GEOGRAPHY?

This paper is an attempt to assess current state and future prospect of geography in Prešov according to a bibliometric analysis by Prešov geographers in Central Register of the Evidence of Publication Activity from 2007 to 2011. At the initial stage of research we created pivot tables, which clearly identify statistical correlation between two characters. The lines of pivot tables represented regional scale and columns identified topic or theme of geographical article. According to selected criteria we examined following five categories: local scale, regional scale, national scale, transnational and global scale. The aims of the analysis are as follows:

- To identify which topic of articles are most reflected by Prešov scholars*
- To determinate the theme of articles publishing in the geographic journal of Folia Geographica*

We used followed topics in our research: population geography and demography, urban geography, economic, social geography and regional development, political geography, historical and cultural geography, theory and methodology of geography and geography of education, physical geography and GIS, regional geography.

Corresponding with survey in Central Register of the Evidence of Publication Activity almost third of articles is thematically affiliated with physical geography, ecology and geographic information systems. That category is represented by 89 (32%) publishing units. The second and third one branch of geography according the percentage of publication units are economic, social geography and regional development with 66 (24%) publication units and political geography with 33 (12%) publication units. This article represents the first attempt at a bibliometric analysis of present-day Presov geography and will, hopefully, serve as a sound basis for further investigation. This aim will also be well served by the further development of databases and their importance in scientometry. Finally the paper also deals with future prospect of geographical research and notes considering some of expected new developments.

Recenzovali: Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.
Prof. RNDr. Viliam Lauko, PhD.

Lenka Čermáková¹
Tomáš Pasternák²

APLIKÁCIA METÓDY MENTÁLNEHO MAPOVANIA PRI TVORBE STRATÉGIE ROZVOJA MIKRORE- GIÓNU DOLINA VOĽANSKÉHO POTOKA

Abstract:

This paper deals with the application of mental mapping to create a Development strategy of Microregion Dolina Voľanského potoka (Valley of the Voľa creek). Participation of the population is very important for the issue of the regional development. The concept and use of the mental maps in geography began in the 1960's in the Anglo-Saxon area. It is the expression of people's ideas about geographic space. Mental mapping is one of the tools that can help to obtain the inhabitants' opinions about the place where they live. The main task of respondents of our research was to specify the activities, which are important and which are missing in the village, and situate it into the mental map.

Key words:

mental mapping, development strategy of microregion, regional development

ÚVOD

Záujem širokej laickej verejnosti o územie, v ktorom obyvatelia žijú a vykonávajú svoje aktivity v poslednej dobre pomerne narastá. Obyvatelia miest či obcí sa kriticky pozerajú a hodnotia svoje okolie a vyjadrujú svoje názory a postoje a adresujú ich kompetentným osobám. Jedným z nástrojov priestorového riešenia územia je aj tvorba a implementácia strategických plánov. Ich kreovanie predstavuje dlhodobejší proces a aktívne sa v mnohých prípadoch zapájajú aj obyvatelia riešeného územia. Práve metóda mentálneho mapovania je vhodným prostriedkom na pomenovanie a umiestnenie činnosti, ktorú obyvatelia podľa ich názoru vo svojom bydlisku potrebujú. Hlavným cieľom príspevku je praktické poukázanie využitia metódy mentálneho mapovania pri tvorbe strategických plánov vo fáze participácie obyvateľstva na empirickom príklade Mikroregiónu Dolina Voľanského potoka.

-
- 1 **Lenka Čermáková**, interná doktorandka, Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: lenka.cermakova2812@gmail.com
 - 2 **Bc. Tomáš Pasternák**, študent, Katedra geografie a regionálneho FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: tomi.paster@gmail.com

Pojem a využitie mentálnych máp v geografii sa začal uplatňovať v 60. rokoch 20. stor. v anglosaskom prostredí s presadzovaním tzv. behaviorálneho prístupu ako odozva na obdobie kvantitatívnej revolúcie (Ira, 2004 in Gregorová 2010, str. 462). Priekopníkmi konceptu mentálnych máp v anglosaskom prostredí boli K. Lynch (1960), P. Gould (1974), R. Golledge (1978) a i. V stredoeurópskom priestore sa o aplikáciu myšlienky mentálnych máp pokúsili ako prví poľskí geografi v 80. rokoch a po nich aj slovenskí geografi v zastúpení V. Ira (1992, 1993), R. Matlovič (1992), B. Nižňanský (1994, 1995), G. Zubrický (1997), V. Slavík a M. Sedlák (1997). V českej geografii medzi prvými boli Siwek (1988) a Drbohlav (1991). V súčasnom období je táto metóda už častejšie využívaná aj v kvalifikačných prácach či už bakalárskeho, magisterského alebo doktorandského stupňa.

Definícia mentálnych máp nie je jednotná, ide o interdisciplinárny princíp a nárok na formuláciu definícií si kladu nielen geografi, ale taktiež psychológovia a sociológovia. Z pohľadu kartografov a geografov sa mentálnou mapou rozumie grafické (kartografické alebo schematické) vyjadrenie predstáv človeka o geografickom priestore, najčastejšie o jeho kvalite alebo usporiadaní (Drbohlav 1991; Siwek, 2007). Ako uvádza T. Buzan (2007, s. 14), mentálna mapa je najjednoduchším prostriedkom, ako dostávať informácie do nášho mozgu a ako z neho informácie dostávať von – je tvorivým a efektívnym spôsobom robenia poznámok, ktorý doslova „mapuje“ naše úvahy.

Nami aplikovaný postup nie je len jediná využiteľnosť metódy mentálneho mapovania. Z hľadiska vzťahu k vyšetrovaného javu k objektívnej realite sa vytvorené mentálne mapy delia do dvoch skupín (Siwek, 2011): komparatívne a preferenčné mentálne mapy.

Prvý typ mentálnych máp tzv. komparatívne Drbohlav (1991) označil ako „lynchovské“ podľa amerického urbanistu Kevina Lyncha a znázorňujú zobrazenie priestoru vyjadrujúce jedincovo vnímanie rozsahu, umiestnenia či tvaru prvkov vo vybranom prostredí, jeho priestorovú orientáciu, topológiu. Mapa sa v tomto prípade vzťahuje na realitu a dá sa hodnotiť jej správnosť a zhodnosť so skutočnosťou. Môže slúžiť na určovanie miery znalosti určitého prostredia, alebo miery znalosti vybraného javu (napr. jeho výskyt na území) a v neposlednom rade na určenie váhy jednotlivých informačných zdrojov (Siwek, 2006, in Gregorová 2010).

Druhý typ mentálnych máp tzv. preferenčné Drbohlav (1991) pomenoval ako „gouldovským“ podľa geografa Petera Goulda, chápe mentálnu mapu ako obraz atraktivity krajiny – priestorových preferencií (resp. nepreferencií) získaný najčastejšie výberom ideálneho miesta respondenta v ľubovoľnom území alebo sídle, väčšinou pre bývanie alebo zamestnanie. Tento typ mentálnej mapy vzniká druhotne, prenosením slovných informácií do mapy, ktoré sú vyjadrené pomocou kartogramov, izolínií, anamorfózy atď. (Voňenilek, 1997 in Gregorová 2010). Mapu preferencií nie je možné porovnávať so skutočnosťou, ani posudzovať mieru zhodnosti s realitou, pre-

tože obsahuje hodnotenie pomocou kvalitatívnych úsudkov (Gregorová, 2011). Nami zvolený postup by sme mohli zaradiť práve k tomuto typu mentálneho mapovania.

Prieskum založený na využití mentálnych máp je dôležitý najmä z hľadiska dodania „priestorovosti“ do problematiky percepcie miestneho obyvateľstva reflektujúceho na rozvoj vlastného územia. Takýto prieskum „núti“ zúčastnených premýšľať aj v priestorových súvislostiach a transformovať verbálne vyjadrenia do reálnej podoby. Tento spôsob uvažovania je zložitejší, lebo núti uvažovať respondenta nielen o otázke existencie alebo neexistencie tej ktorej aktivity, ale aj o jej reálnej priestorovej lokalizácii (Klamár, 2007, str. 82). Takýto prístup bol využitý pri zisťovaní názorov obyvateľov Mikroregiónu Dolina Voľanského potoka, ktorí nimi navrhnuté aktivity lokalizovali do územia obce.

METODIKA

Metóda mentálneho mapovania bola využitá na prieskum názorov obyvateľstva Mikroregiónu Dolina Voľanského potoka, kde občania pomenúvali a lokalizovali aktivity v jednotlivých obciach, ktoré považujú za potrebné. Angažovanie obyvateľov riešeného územia pri tvorbe strategického plánu rozvoja je veľmi potrebné, pretože im sa vytvára priestor na bývanie a trávenie voľného času a rôznych aktivít.

Celý proces získania názorov obyvateľstva pomocou metódy mentálnych máp by sme mohli rozdeliť do 3 etáp. Cieľom prvej etapy tzv. prípravnej (iniciálnej) bola príprava základného mapového podkladu a výber vzorky respondentov, ktorí sa zúčastnili výskumu. Reprezenačnú vzorku výskumu tvorilo z každej obce 10% obyvateľov, čo predstavovalo celkový počet 98. Respondenti boli vyberaní nepravdepodobnostným výberom t. j. ľubovoľným výberom vhodnej príležitosti. Pri takejto konštrukcii vzorky je problematické zhrnúť závery výskumu na celú populáciu v predmetnom území, keďže sa výskumu zúčastnili len tí „ochotnejší“ obyvatelia. Avšak po osobnej konzultácii so starostami ohľadom hodnotenia jednotlivých pomenovaných aktivít sme usúdili, že respondenti určili relatívne potrebné aktivity. Zber údajov bol realizovaný vo februári 2011. Podkladové mapy (mapa 1) boli vytvorené osobitne pre každú obec a obsahovali liniové prvky (cesty, rieky, železnice atď.) a plošné prvky (objekty občianskej vybavenosti, objekty rodinných domov atď.), ktoré sa v období výskumu nachádzali v obci.

V druhej fáze výskumu tzv. realizačnej boli zorganizované stretnutia s respondentmi jednotlivých obcí, ktorých úlohou bolo zakresliť do danej mapy obce návrhy aktivít, ktoré by podľa nich mala obec zrealizovať, a ktoré sú pre obec momentálne potrebné v rámci jej budúceho rozvoja, a tak následne aj rozvoja celého územia mikroregiónu. Počet aktivít, ktoré mohli respondenti zakresliť nebol limitovaný.

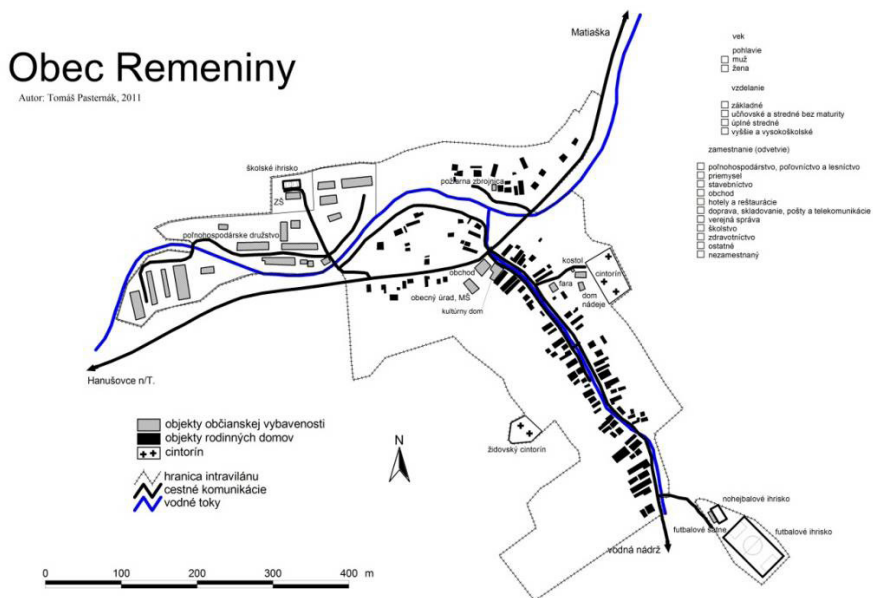
Tretia fáza tzv. vyhodnocovacia mala za úlohu evalváciu výsledkov mentálnych máp. Výsledky výskumu boli analyzované samostatne za každú obec, keďže obyvatelia tej danej obce najlepšie poznajú svoju obec a jej problémy, a tak najlepšie môžu navrhnúť rozvojové aktivity, ktorých realizácia môže zlepšiť situáciu v obci.

Podľa početnosti výskytu návrhu určitej rozvojovej aktivity v zozbieraných mentálnych mapách sa tieto aktivity rozdelili do troch skupín a na výsledných mapách a v tabuľkách boli odlišené znakmi:

- najmenej sa vyskytujúce návrhy – najnižšia priorita –
- viac vyskytujúce sa návrhy – stredná priorita –
- najviac vyskytujúce sa návrhy – najvyššia priorita –

Takto vytvorené mapy a tabuľky boli následne poskytnuté starostom obcí, ktorí sa ku každej navrhovanej rozvojovej aktivite stručne vyjadrili, či sú tieto aktivity realizovateľné alebo nie a ak áno, kedy by k tomuto kroku mohlo dôjsť. Niektoré aktivity boli zaznamenané iba v tabuľkách, keďže ich len ťažko bolo možné zaznačiť do máp.

Mapa 1

GEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA

Názov Mikroregiónu Dolina Voľanského potoka je odvodený od názvu potoka, pretekajúceho severo-juhozápadným smerom cez skúmané územie. Tvoria ho katastrálne územia 6 obcí, a to obce Detrič, Matiaška, Prosačov, Remeniny, Ruská Voľa a Vavrinec.

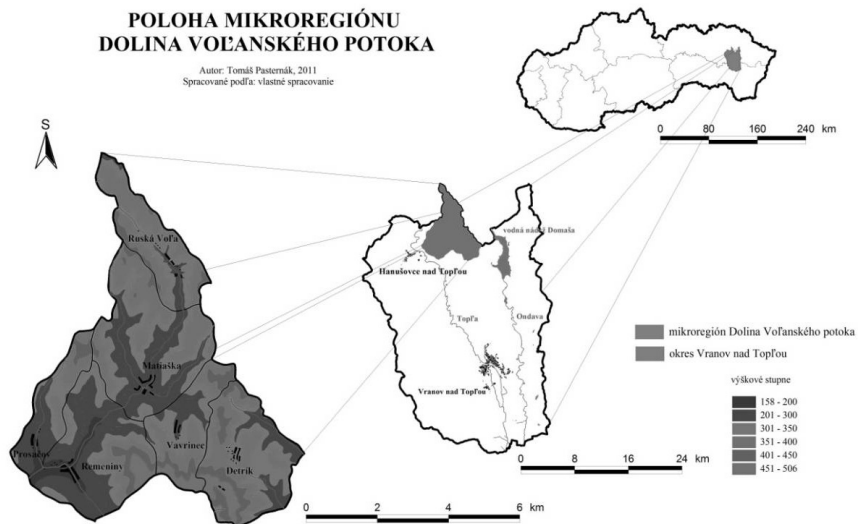
Mikroregión Dolina Voľanského potoka sa z hľadiska polohy nachádza na severovýchode Slovenskej republiky, v centrálnej časti Prešovského samosprávneho kraja, v severnej časti okresu Vranov nad Topľou (mapa 2). Mikroregión má okrajovú polohu v rámci okresu Vranov nad Topľou- hranice mikroregiónu tvoria severnú hranicu s okresmi Svidník a Stropkov.

Z prírodného hľadiska leží väčšia časť mikroregiónu v Ondavskej vrchovine, ktorá je súčasťou Nízkych Beskýd. Podnebie je vnútrozemské a územie patrí do teplej a mierne teplej klimatickej oblasti. Priemerné ročné úhny zrážok sa pohybujú v rozmedzí 600 – 700 mm. Územie Mikroregiónu Dolina Voľanského potoka patrí do hlavného povodia Bodrogu, z väčšej časti do povodia Tople. Územím preteká jediný významnejší tok, a to práve Voľanský potok, ktorý pramení severozápadne od obce Ruská Voľa na hranici katastrálnych území obcí Ruská Voľa a Kobylnice. Na Bielom potoku, juhovýchodne od obce Remeniny je vybudovaná malá umelá vodná nádrž. Účelom tejto vodnej nádrže je akumulácia vody pre závlahy priľahlých pozemkov a chov rýb Najrozšírenejším pôdnym typom na území mikroregiónu je kambizem. V juhozápadnej časti majú výraznejšie zastúpenie aj regozem a rendzina. Na území mikroregiónu sa nenachádzajú žiadne chránené územia, ani do neho žiadne chránené územie nezasahuje.

Celková rozloha územia je 4832 ha. Jeho najväčšiu časť zaberajú lesné pozemky a trvalé trávnaté porasty. Najväčšiu rozlohu má katastrálne územie Matiaška 1229 ha (25,4 %), Remeniny 1059 ha (21,9 %), Detrik 953 ha (19,7 %), Ruská Voľa 618 ha (12,8 %), Vavrinc 545 ha (11,3 %) a Prosačov 428 ha (8,9 %). Celková hustota zaľudnenia mikroregiónu je veľmi nízka a to 20,3 obyv./km², pričom najvyššia je v obci Prosačov (49,8 obyv./km²) a naopak najnižšia v Detriku (5,6 obyv./ km²).

V roku 2010 bol celkový počet obyvateľov v mikroregióne 982, z toho 297 obyv. (30,2%) žije v obci Remeniny, 281 obyv. (28,6%) v Matiaške, 214 obyv. (21,8%) v obci Prosačov, 77 obyv. (7,8%) v obci Ruská Voľa, 60 obyv. (6,3%) vo Vavrinci a 53 obyv. (5,4%) v Detriku. Z hľadiska pohlavnej štruktúry prevládajú na území mikroregiónu muži, čo je oproti okresu a územiu SR opačný jav. Najväčšie zastúpenie mužov je v obci Vavrinc (56 %), naopak najväčší podiel žien je v obci Detrik (56 %). Predproduktívne obyvateľstvo tvorí v mikroregióne 24,7%, produktívne 54,8% a poproduktívne 20,5%. Najpriaznivejšiu vekovú štruktúru majú obce Matiaška, Prosačov a Remeniny, naopak výrazne starnúce obyvateľstvo má obec Detrik. Pri analýze EAO podľa jednotlivých sektorov hospodárstva zaznamenal stratu primárny sektor, predovšetkým úpadkom poľnohospodárstva, sekundárny sektor zostal približne na rovnakej úrovni a zvýšený podiel EAO zaznamenal terciárny sektor, najmä rozvojom služieb. Nezamestnanosť v mikroregióne v období rokov 2003-2007 poklesla takmer o polovicu, avšak v ďalšom období, od spomínaného roku 2007 do roku 2010 tento počet znovu narástol a v súčasnosti je približne každý 5. obyvateľ mikroregiónu, ktorý je ekonomicky aktívni, nezamestnaní.

Mapa 2

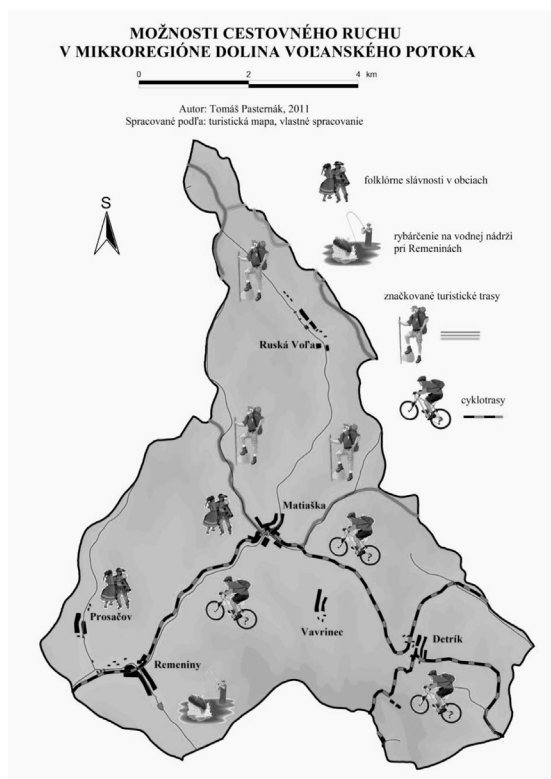

V rámci dopravnej infraštruktúry sa na skúmanom území nachádza výlučne cestná sieť. Tvoria ju cestné komunikácie III. triedy a obecné komunikácie, ktorých stav v určitých častiach je nevyhovujúci, hoc niektoré úseky boli pred niekoľkými rokmi opravované. Z hľadiska energetickej infraštruktúry žiadna obec v súčasnosti ešte nie je napojená na verejný vodovod a nemá vybudovanú kanalizačnú sieť. Jedinou plynofikovanou obcou je obec Remeniny. Mikroregión má výborné pokrytie signálom internetu a okrem obce Ruská Voľa majú všetky obce internetové stránky. Zo zariadení v rámci sociálnej infraštruktúry sa na tomto území nachádzajú predškolské a školské zariadenia v obci Matiaška a Remeniny, kde dochádzajú deti z Detrika, Ruskej Vole a Vavrince a z Prosačova. Materské školy v Matiaške a Remeninách majú ešte dostatok detí, aby boli ešte funkčné, no v budúcnosti sa tento stav môže znížiť natoľko, že ich fungovanie bude ohrozené. Základné školy v týchto dvoch obciach sú iba pre ročníky 1-4. Obchodné zariadenia sa nachádzajú iba v obciach Matiaška a Remeniny. Kultúrne zariadenia v obciach predstavujú vo väčšine prípadov iba kultúrne domy.

Významným krokom v rozvoji cestovného ruchu v mikroregióne je integrácia obcí do združenia cestovného ruchu Ekovalali. Toto združenie vzniklo v novembri 2007, má sídlo v obci Skrabské v okrese Vranov nad Topľou. V súčasnosti sú jeho členmi okrem obce Prosačov všetky ostatné obce mikroregiónu Dolina Voľanského potoka a aj ďalších 16 obcí okresu Vranov nad Topľou, vrátane okresného mesta a mesta Hanušovce nad Topľou. Súčasnú aktivitu cestovného ruchu sú zobrazené v mape 3.

Mapa 3

MENTÁLNE MAPOVANIE

Tvorba mentálnych máp je technikou, ktorá sa nie veľmi často využíva na zisťovanie názorov obyvateľov. Skôr sa na tieto účely u nás robí prieskum formou ankety. Táto metóda mentálneho mapovania sa zameriava na myslenie človeka žijúceho na danom území, v obci, patriaceho do určitej spoločenskej skupiny. Cieľovou skupinou pre tento výskum boli obyvatelia jednotlivých obcí Mikroregiónu Dolina Voľanského potoka. Následne sa výsledky výskumu konzultovali formou rozhovoru so starostami obcí, ktorí sa k jednotlivým návrhom obyvateľov vyjadrovali, či je dané opatrenie reálne alebo nie.

ANALÝZA VÝSLEDKOV VÝSKUMU PODĽA OBCÍ *OBEC DETRÍK*

V obci Detrik sa do výskumu zapojilo z 53 trvalo žijúcich obyvateľov 5 obyvateľov, z toho 2 muži a 3 ženy, vo veku 15 – 45 rokov s rôznym stupňom vzdelania a odvetvia zamestnania. Nízka participácia obyvateľov na prieskume názorov

je z dôvodu, že v súčasnosti na území obce žije iba 20 obyvateľov a to prevažne poproduktívneho veku. Obyvatelia za najpotrebnejšie aktivity zvolili a do poskytnutej mentálnej mapy (mapa 4) zakreslili výstavbu domu nádeje, zriadenie turistickej ubytovne vo voľných priestoroch obecného úradu a vybudovanie multifunkčného ihriska na obecných pozemkoch v blízkosti budovy obecného úradu a kultúrneho domu. Starosta obce sa k daným návrhom vyjadril celkovo pozitívne, no upozornil na fakt, že len v tom prípade, ak sa nájde dostatok finančných prostriedkov a zlepší sa ochota miestnych obyvateľov.

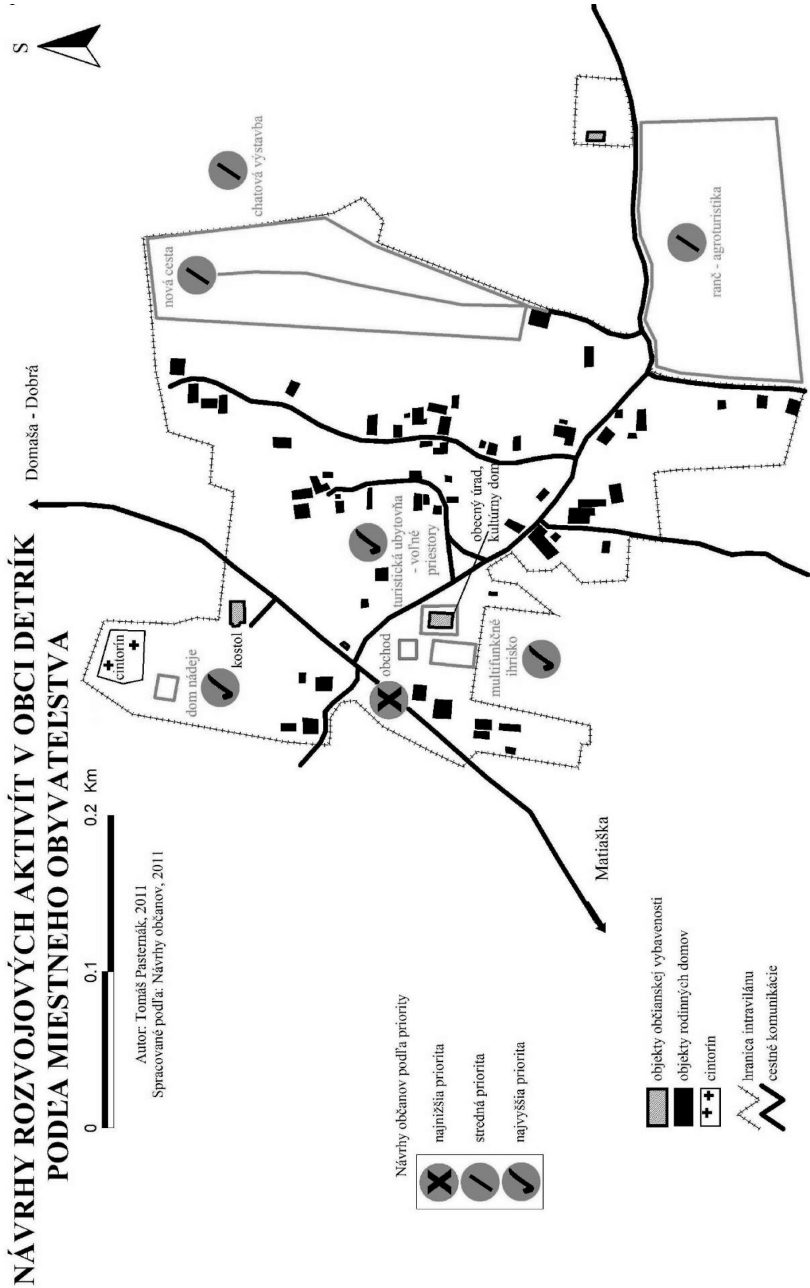
Tab. 1: Návrhy občanov obce Detrik podľa priority a vyjadrenie starostu obce

Návrhy občanov	Priorita	Vyjadrenie starostu k návrhu
dom nádeje	najvyššia ✓	– potrebná aktivita, v súčasnosti na jej realizáciu nie sú finančné prostriedky
turistická ubytovňa	najvyššia ✓	– projekt už bol vypracovaný a boli aj financie, lenže súkromný podnikateľ chcel disponovať celou budovou a to bolo pre obec neprijateľné – obec by tento projekt chcela realizovať – prízemie by fungovalo ako OcÚ a kultúrny dom, poschodie ako bar a reštauračné zariadenie a izby pre turistov
multifunkčné ihrisko	najvyššia ✓	– obec je vlastníkom pozemkov, na ktorých by mohlo toto ihrisko byť vybudované, v súčasnosti na jeho realizáciu nie sú finančné prostriedky
ranč – agroturistika	stredná /	– pozemky sú vo vlastníctve obyvateľov obce – ak by sa našiel niekto, kto by takúto aktivitu v obci začal, zo strany obce by sa stretol iba s pozitívnymi reakciami
chatová výstavba	stredná /	– záujem o takúto výstavbu v obci je veľký, predovšetkým kvôli blízkosti Domaše, pozemky sú v súkromnom vlastníctve
nová cesta	stredná /	– cesta je z časti vybudovaná, bola by potrebná oprava
turistické chodníky a cyklotrasy	najnižšia ✗	– chodníky a cyklotrasy sú reálne, hlavne ide o smer na rekreačnú oblasť Domaša-Dobrá, v spolupráci so ZCR Ekovalali
obchod	najnižšia ✗	– v blízkej budúcnosti sa s výstavbou a zriadením obchodu nepočíta, keďže počet obyvateľov obce sa neustále znižuje – obchod by bol určite v strate – ak by sa začalo s chatovou výstavbou, možno by sa k tomuto kroku pristúpilo

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Mapa 4

OBEC MATIAŠKA

V obci Matiaška sa do výskumu zapojilo 28 obyvateľov, z ktorých bolo 13 mužov a 15 žien vo veku 21 – 75 rokov s rôznym vzdelaním a zamestnaním. Obyvatelia do predloženej mentálnej mapy (mapa 5) najčastejšie zakresľovali umiestnenie domu nádeje a multifunkčného ihriska ako aj výstavbu kanalizácie a plynovodu. Výstavba kanalizácie a vodovodu bude realizovaná v spolupráci s viacerými obcami. K niektorým návrhom sa starosta obce vyjadril pozitívne, k iným negatívne, keďže niektoré návrhy nie je možné realizovať v súčasnosti a nezáleží len na stanovisku zo strany obce. Ako u väčšiny vidieckych obcí je problém s financovaním navrhnutých aktivít.

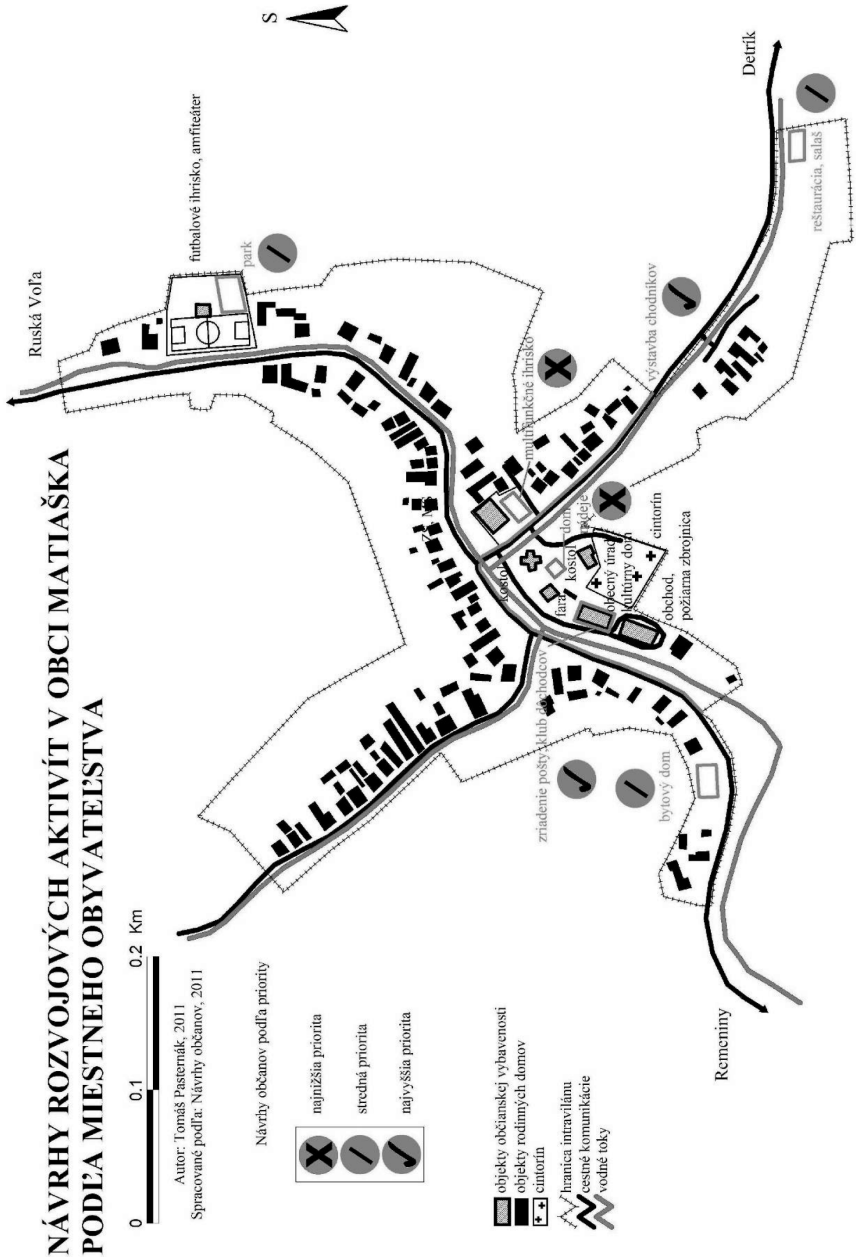
Tab. 2: Návrhy občanov obce Matiaška podľa priority a vyjadrenie starostu obce

Návrhy občanov	Priorita	Vyjadrenie starostu k návrhu
dom nádeje	najvyššia ✓	– je potrebný v obci, no keďže sa ešte len nedávno dokončil nový kostol, momentálne na to nie sú financie
kanalizácia a plynovod	najvyššia ✓	– kanalizácia – plánovaná výstavba o 2 – 3 roky – plynovod – s výstavbou sa v súčasnosti nepočíta, reálne bolo pred pár rokmi, vtedy výstavba plynovodu nepokračovala z Remenína do Matiašky
multifunkčné ihrisko	najvyššia ✓	– ihrisko v obci je potrebné, v súčasnosti nie sú financie- reálna výstavba cca. o 4 roky
reštaurácia, salaš	stredná /	– je tu možnosť výstavby takého objektu, ktorý by zvýšil návštevnosť obce turistami smerujúcimi na Domašu
park	stredná /	– podľa návrhov občanov by park mal byť pri ihrisku, vhodnejšie by bolo vybudovať ho v centre obce, kde sú na to aj vhodné pozemky
výstavba bytového domu	stredná /	– keďže v obci žije veľa mladých ľudí, takáto aktivita v blízkej budúcnosti možná, bude sa s týmto návrhom počítať
výstavba chodníkov	najnižšia ✗	– v obci v súčasnosti žiadne chodníky neexistujú, sú potrebné pre vyššiu bezpečnosť chodcov, hlavne malé deti - aj áut prejde cez obec viac, predovšetkým v lete v smere na Domašu
zriadenie pošty	najnižšia ✗	– s poštou sa v obci nepočíta, postačuje pošta v Hanušovciach nad Topľou
klub dôchodcov	najnižšia ✗	– dali by sa nájsť priestory, s výstavbou nového objektu/prístavby k OcÚ sa nepočíta, keďže až toľko starých ľudí v obci nežije – skôr reálne pre obce s väčším počtom obyvateľov

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Mapa 5

OBEC PROSAČOV

Obyvatelia Prosačova sa výskumu zúčastnili v počte 22 respondentov, 10 mužov a 12 žien v rozmedzí rokov 23 – 63. Najviac ich malo najvyššie dosiahnuté vzdelanie úplné stredné a výrazne neprevládali ani v jednom odvetví hospodárstva. Do mentálnej mapy (mapa 6) najčastejšie zakresľovali výstavbu kanalizácie a verejného vodovodu, výstavbu domu nádeje, multifunkčného ihriska a parku, ako aj zriadenie nových turistických trás a cyklotrás. Podľa starostu obce sa niektoré návrhy občanov už uskutočňujú, niektoré sú naplánované už v dohľadnej budúcnosti a niektoré, ako napr. prečistenie miestneho potoka obec nemá v kompetencii.

Tab. 3: Návrhy občanov obce Prosačov podľa priority a vyjadrenie starostu obce

Návrhy občanov	Priorita	Vyjadrenie starostu k návrhu
výstavba kanalizácie	najvyššia ✓	– pracuje sa na projekte, výstavba v spolupráci s obcou Remeniny
dom nádeje	najvyššia ✓	– v blízkej dobe sa počíta s odkúpením pozemkov od vlastníkov pod správu obce, samotný dom nádeje je v štádiu projektovania, na výstavbu chýbajú finančné prostriedky
multifunkčné ihrisko	najvyššia ✓	– vybudované už malo byť pred niekoľkými rokmi, projekt bol schválený, problém so súkromnými pozemkami a ich odpredajom
oddychová zóna, park	najvyššia ✓	– park je potrebné rekonštruovať, zveľadiť, nainštalovať nové lavičky, keďže predchádzajúce boli zničené
verejný vodovod	najvyššia ✓	– s výstavbou sa začalo, vybudovaných je 800 m, pre nedostatok finančných zdrojov muselo dôjsť k pozastaveniu prác, bola zaslaná žiadosť o poskytnutie finančných prostriedkov z environmentálneho fondu, vodovod bude následne pokračovať do obcí Remeniny a Matiaška
turistické chodníky a cyklotrasy	najvyššia ✓	– v súčasnosti sa rieši napojenie obce na cyklotrasu Trek okolo Domaše, budovanie turistických chodníkov v spolupráci so ZCR Ekovalali, ktorého členom by sme sa chceli stať už v roku 2011
oprava zábradlia okolo potoka a prečistenie potoka	stredná /	– aktivita má v správe vodohospodársky podnik, obec už podnik vyzývala k prečisteniu potoka ako protipovodňového opatrenia
využitie voľných priestorov PD pre nové firmy a agroturistikú	stredná /	– v súčasnosti sú už tieto priestory odkúpené súkromnou firmou – obec nemá možnosti rozhodovať, čo by v týchto priestoroch malo byť
rekonštrukcia kostola	stredná /	– s prácami sa začalo, najdôležitejšia je rekonštrukcia ikonostasu a fasády, no všetko závisí od finančných prostriedkov
rekonštrukcia a sfunkčnenie požiarnej zbrojnice	stredná /	– počíta sa s opravou krovia, výmenou strechy a úpravou vonkajšej fasády ale aj interiéru
výstavba cesty do obce Ďurďoš	stredná /	– v súčasnosti to nie je možné, finančné prostriedky nie sú ani na údržbu súčasných ciest, nie to ešte na výstavbu nových

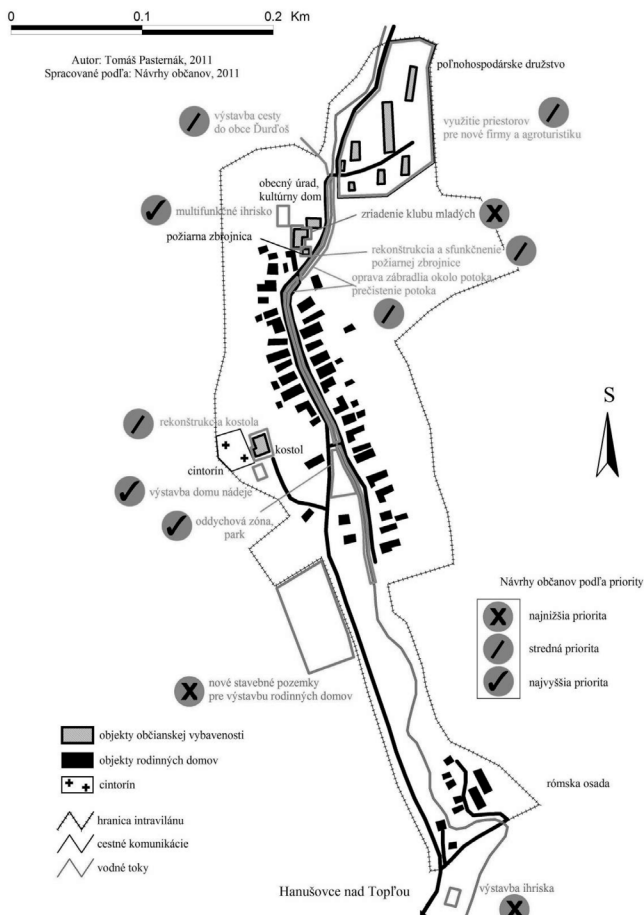

nové stavebné pozemky pre byty a rodinné domy	najnižšia X	– v projektoch kanalizácie a vodovodu sa už s týmito pozemkami počíta, sú naprojektované aj pripojky k infraštruktúre
zriadenie klubu mladých v priestoroch OcÚ	najnižšia X	– klub je vybudovaný, len je ho potrebné vybaviť – posilňovacie zariadenia, presun stolnotenisového stola
výstavba ihriska pri rómskej osade	najnižšia X	– na týchto pozemkoch by sa mala v rámci projektu kanalizácie postaviť ČOV, v takomto prípade sa toto ihrisko musí zrušiť a iné pozemky pre jeho výstavbu už v blízkosti rómskej osady nie sú

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Mapa 6

NÁVRHY ROZVOJOVÝCH AKTIVÍT V OBCI PROSAČOV PODEA MIESTNEHO OBYVATELSTVA

OBEC REMENINY

V obci Remeniny, počtom obyvateľov najväčšej obci v skúmanom území, sa výskumu zúčastnilo 30 respondentov, z toho 17 mužov a 13 žien vo veku 17-72 rokov, z ktorých najviac uviedlo úplné stredné vzdelanie ako najvyššie dosiahnuté s rôznym odvetvím súčasného zamestnania. Až 40% respondentov zaznačilo do mapy (mapa 7) rozšírenie intravilánu a vytvorenie nových stavebných pozemkov a takmer 27% zaznačilo výstavbu multifunkčného ihriska a klziska na nevyužitú voľnú plochu v strede obce. Starosta sa k mnohým veciam vyjadril pozitívne, pozitívne bral aj túto formu zisťovania návrhov zo strany občanov. K najviac opakujúcej sa aktivite, čiže k rozšíreniu intravilánu, pristupuje v zmysle, že je to veľmi potrebné, keďže už niekoľko mladých ľudí sa s touto témou aj skôr obrátilo na obecný úrad, len ako vždy, je tu problém s odkúpením pozemkov a taktiež aj s finančnými zdrojmi.

Tab. 4: Návrhy občanov obce Remeniny podľa priority a vyjadrenie starostu obce

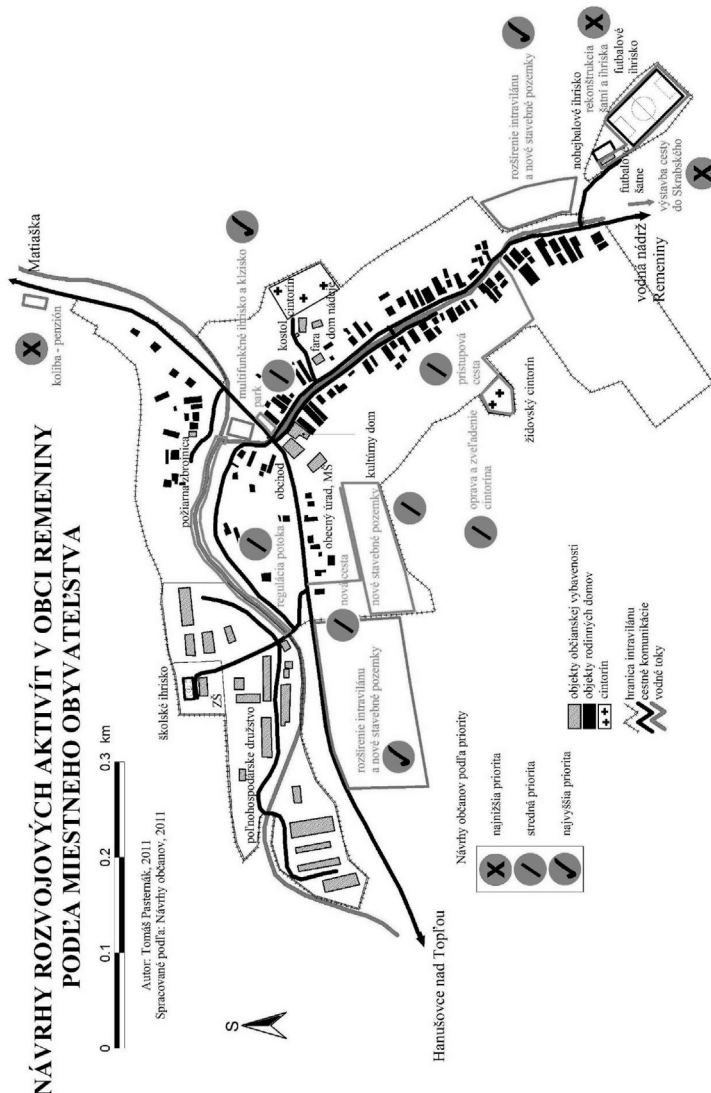
Návrhy občanov	Priorita	Vyjadrenie starostu k návrhu
rozšírenie intravilánu a nové stavebné pozemky	najvyššia ✓	– aktuálne, je dopyt po pozemkoch, problém s ich vysporiadaním – vlastníctvo cirkvi – obec v súčasnosti nemá financie na nákup pozemkov – možnosť čerpať z programu rozvoja vidieka
multifunkčné ihrisko a klzisko	najvyššia ✓	– je vypracovaná dokumentácia, nie je ale zahrnuté v obecnom rozpočte pre rok 2011
nové stavebné pozemky a nová cesta	stredná /	– nadväzuje na prvý bod
oprava a zveľadenie židovského cintorína a výstavba prístupovej cesty	stredná /	– problém s vlastníctvom pozemkov, spolupráca s cirkvou a židovskou obcou, obec má záujem riešiť situáciu tejto kultúrnej pamiatky
park	stredná /	– vybudovanie reálne v rámci určitého projektu, svojopadne realizovateľná aktivita v období 2012 – 2013
regulácia potoka	stredná /	– projekt regulácie potoka, ktorého súčasťou je aj rekonštrukcia malej vodnej nádrže bol už spracovaný a momentálne sa posudzuje – projekt protipovodňovej ochrany, čaká sa na záverečné stanovisko
kanalizácia a chodníky	stredná /	– projektová dokumentácia spracovaná, keďže je obec mimo pólov rastu, žiadna výzva na realizáciu takejto stavby
koliba – penzión	najnižšia ✗	– obec by spolupracovala na takejto aktivite – rozvoj regiónu, registruje činnosť právnickej osoby ohľadom takéhoto projektu
výstavba cesty do obce Skrabské	najnižšia ✗	– v súčasnosti nerealizovateľné, v budúcnosti len v spolupráci s obcou Skrabské
rekonštrukcia futbalových šatní a ihrísk	najnižšia ✗	– čiastočná úprava sa chystá už v roku 2011 – nutné práce, voda
odvodňovacie kanály	najnižšia ✗	– reálne po dohode s vlastníckmi daných pozemkov v roku 2012
oprava cestných komunikácií v obci	najnižšia ✗	– reálne v nadväznosti na výstavbu kanalizácie
rekreačné centrum pri vodnej nádrži	najnižšia ✗	– reálne po rekonštrukcii vodnej nádrže v rámci projektov pre rozvoj vidieckeho turizmu, realizovateľné v období 2015 – 2016

verejný vodovod	najnižšia X	– v nadväznosti na výstavbu kanalizácie
rekonštrukcia verejného osvetlenia a rozhlasu	najnižšia X	– je podaný projekt, čaká sa na rozhodnutie
napojenie obce na turistické chodníky a cyklotrasy	najnižšia X	– obec spolupracuje so ZCR EKOVALA, ktoré zabezpečujú výstavbu a zaradenie nových trás do zoznamu

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Mapa 7

OBEC RUSKÁ VOĽA

V tejto obci sme získavali návrhy od 7 obyvateľov, 4 mužov a 3 žien vo veku 20 – 60 rokov s rôznym vzdelaním a pracujúcich v odlišných odvetviach. Títo respondenti najviac zaznačovali do predloženej mentálnej mapy (mapa 8) výstavbu domu nádeje, výstavbu cesty do obce Fijaš, ktorá je isto raritou na Slovensku, keďže v mnohých mapách je táto cesta zakreslená, no nikdy nebola dokončená. Ďalšími často zakresľovanými aktivitami boli rekonštrukčné práce na kostole a obecnom úrade. S viacerými aktivitami súhlasila a stotožnila svoj názor s nimi aj starostka obce. Predovšetkým čo sa týka rekonštrukcie budovy OcÚ a výstavby turistických chodníkov a cyklotrás. Ako brzdu realizácie aktivít označila hlavne nedostatok finančných prostriedkov alebo sú aktivity v kompetencii iných orgánov.

Tab. 5: Návrhy občanov obce Ruská Voľa podľa priority a vyjadrenie starostu obce

Návrhy občanov	Priorita	Vyjadrenie starostu k návrhu
dom nádeje	najvyššia ✓	– na výstavbu úplne nového domu nádeje financie nie sú, počíta sa s rekonštrukciou v súčasnosti už nevyužíwanej požiarnej zbrojnice a jej premena na dom nádeje
výstavba cesty do obce Fijaš	najvyššia ✓	– už dlho sa výstavba tejto cesty plánuje, v niektorých mapách je dávno zakreslená – v súčasnosti to už nie je až také reálne, keďže sa počíta s výstavbou rýchlostnej cesty Prešov
oprava kostola	najvyššia ✓	– prioritou je výmena okien a dverí, ktorými uniká teplo, v ďalšom období by bolo treba vymeniť aj dlažbu
rekonštrukcia obecného úradu	najvyššia ✓	– predovšetkým zvonka – výmena strechy, okien, vo vnútri nefunguje kúrenie
výstavba turistických chodníkov a cyklotrás	najvyššia ✓	– je to reálna a potrebná aktivita, obec spolupracuje so ZCR Ekovalali, ide najmä o trasy na rekreačnú oblasť Domaša-Valkov – mnoho cyklistov a turistov chcú prejsť cez našu obec do tejto oblasti, keďže je to najbližšie pre turistov z okolia Vranova, no musia sa vracieť a prechádzať až cez Giraltovece
oprava ciest v obci	stredná ⦿	– súčasné cesty ešte postačujú, momentálne na to nie sú peniaze
obchod	stredná ⦿	– obchod v našej obci chýba, aj priestory by sa našli, len na doteraz nenašiel nikto v obci, kto by ho prevádzkoval
nové stavebné pozemky a výstavba bytových jednotiek pre Rómov	stredná ⦿	– súčasné bunky, v ktorých Rómovia žijú, nevyhovujú štandardom bývania, najprv ale treba vykúpiť pozemky od vlastníkov – problém ich identifikácie – s touto aktivitou by sa malo začať v najbližšom období
prehĺbenie potoka a rekonštrukcia regulácie	najnižšia ✗	– pre obec je to potrebné v rámci protipovodňových opatrení, no nie je to v kompetencii obce ale povodia
ihrisko	najnižšia ✗	– v súčasnosti postačuje existujúce ihrisko, ale ak by sa začalo s premenou požiarnej zbrojnice na dom nádeje, tak toto ihrisko by tam už byť nemohlo a tak by sa mohlo počítať s výstavbou nového

Zdroj: Vlastný empirický výskum

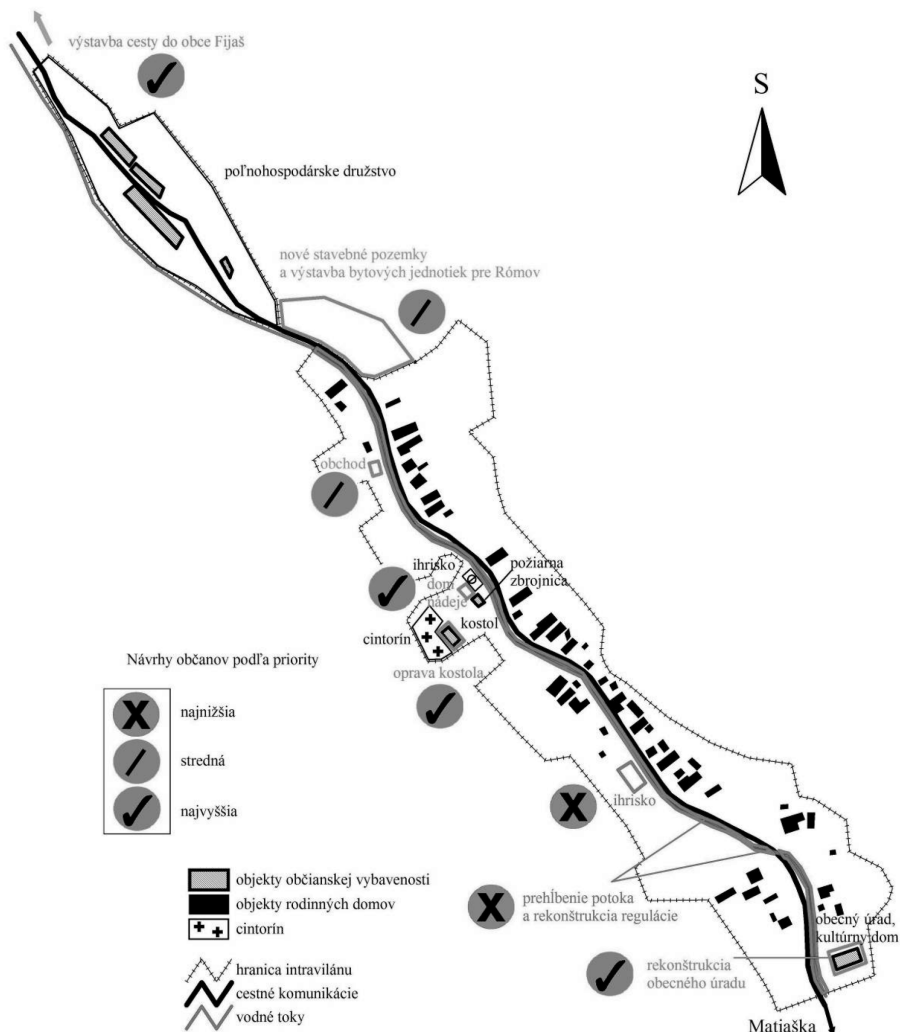

Mapa 8

NÁVRHY ROZVOJOVÝCH AKTIVÍT V OBCI RUSKÁ VOĽA PODĽA MIESTNEHO OBYVATEĽSTVA

0 0.2 0.4 km

Autor: Tomáš Pasternák, 2011
Spracované podľa: Návrhy občanov, 2011

OBEC VAVRINEC

V poslednej skúmanej obci mikroregiónu sa do výskumu zapojilo 6 obyvateľov, z ktorých boli 3 muži a 3 ženy vo veku 19 – 52 rokov. Vavrinec je čo sa počtu obyvateľov týka menšou a tým pádom bol aj problém zo získaním respondentov. Najväčší podiel mali obyvatelia s úplným stredným vzdelaním a všetci boli zamestnaní v odlišných odvetviach, alebo ešte študovali. V mapách (mapa 9) od obyvateľov sa najviac opakovalo vybudovanie obchodu v obci ako aj výstavba nových turistických chodníkov a cyklotrás. Obec je súčasťou združenia cestovného ruchu ZCR Ekovalali, ktoré bude hlavným realizátorom posledne menovanej aktivity na území mikroregiónu. Väčšina týchto aktivít je podľa starostky obce reálnych a určite názory občanov nezostanú nepovšimnuté.

Tab. 6: Návrhy občanov obce Vavrinec podľa priority a vyjadrenie starostu obce

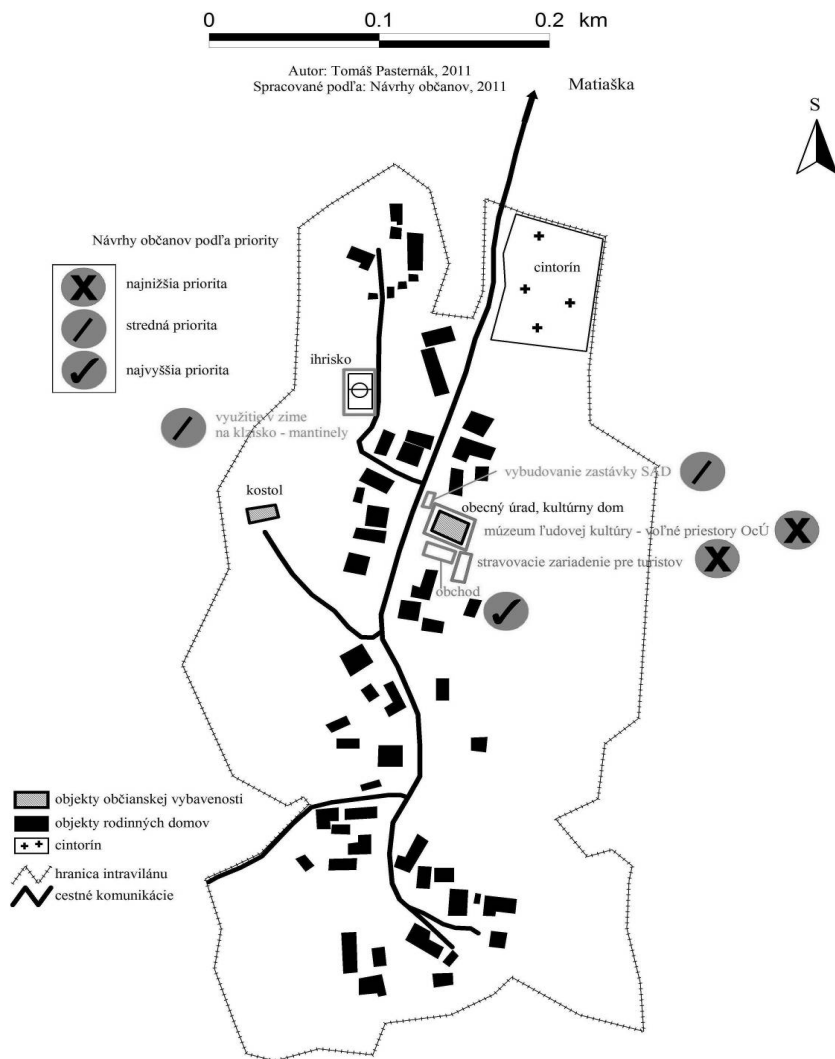
Návrhy občanov	Priorita	Vyjadrenie starostu k návrhu
obchod	najvyššia ✓	– obchod je v obci veľmi potrebný, keďže obec nemá voľne priestory, počíta sa s výstavbou novej menšej budovy
turistické chodníky a cyklotrasy	najvyššia ✓	– obec je súčasťou ZCR Ekovalali, plány na vybudovanie trás hlavne na Domašu sú, dúfame že sa zrealizujú v čo najbližšom čase, potrebné aj turistické značky
vybudovanie zastávky SAD	stredná /	– v obci zastávka nie je, predchádzajúca bola v dezolátnom stave, preto bola radšej odstránená – počíta sa s jej výstavbou v najbližšom období – z dreva alebo murovaná
využitie ihriska v zime na klzisko - vybudovanie mantinelov	stredná /	– ihrisko by sa dalo využiť v zime ako klzisko, treba avšak dobre pripraviť podklad, mantinely by tiež mohli byť postavené, no určite neskôr – všetko záleží od počasia, či bude mráz
stravovacie zariadenie pre turistov	najnižšia ✗	– ak by boli označené trasy a aj samotná obec by mala čo turistom ponúknuť, určite by sa počítalo minimálne s výstavbou nejakého bufetu alebo podobného zariadenia, no je to otázkou budúcnosti
múzeum ľudovej kultúry - využitie voľných priestorov na obecnom úrade	najnižšia ✗	– o takejto aktivite sme informovaní, ak by prišiel konkrétny návrh, určite by sme sa o tom v obci zaoberali – prepojenie na turistické chodníky a pod.

Zdroj: Vlastný empirický výskum

Mapa 9

NÁVRHY ROZVOJOVÝCH AKTIVÍT V OBCI VAVRINEC PODĽA MIESTNEHO OBYVATEĽSTVA

ZHODNOTENIE VÝSLEDKOV MENTÁLNEHO MAPOVANIA

Ako už bolo vyššie spomenuté, celkovo sa zapojilo do výskumu 98 respondentov zo 6 obcí mikroregiónu, čo predstavuje 10 % z celkového počtu obyvateľov. Z hľadiska pohlavia tvorili 50 % muži a 50 % ženy. Podľa veku sa do vyplňania mentálnych máp zapojilo obyvateľstvo od 17 do 75 rokov. Z pohľadu odvetvia zamestnania je štruktúra respondentov rôznorodá. Problémom získania viac respondentov bolo v malých obciach okresu a to Detrik, Ruská Voľa a Vavrinec, kde prevažne žije staršia populácia a v menovaných obciach síce majú trvalý pobyt, ale bývajú u svojich príbuzných v iných sídlach.

Jednotlivé aktivity, ktoré respondenti pomenúvali a lokalizovali by sme mohli rozdeliť do dvoch skupín a to aktivity týkajúce sa infraštruktúry a aktivity cestovného ruchu. Môžeme konštatovať, že za celé skúmané územie mikroregiónu (mapa 10) sa najčastejšou rozvojovou aktivitou stala výstavba multifunkčného ihriska, ktoré by chcela mať skoro každá obec mikroregiónu a taktiež aj výstavba nových turistických trás a cyklotrás v spolupráci so ZCR Ekovalali so sídlom v obci Skrabské. Významným pre obce sa stala aj výstavba domov nádeje, keďže takýmito budovami nedisponuje okrem obce Remeniny žiadna ďalšia obec, výstavba kanalizácie a vodovodu, ktorá by mala byť realizovaná spoločne vo viacerých obciach ako aj výstavba nového či rekonštrukcia existujúceho obecného parku a tým zveľadenia a skrášlenia centrálnych častí obcí. Viacero obyvateľov obcí navrhovalo aj výstavbu určitého turistického zariadenia v obci (ranč, penzión, koliba a pod.) s cieľom prilákania nových turistov na toto územie a do svojich obcí.

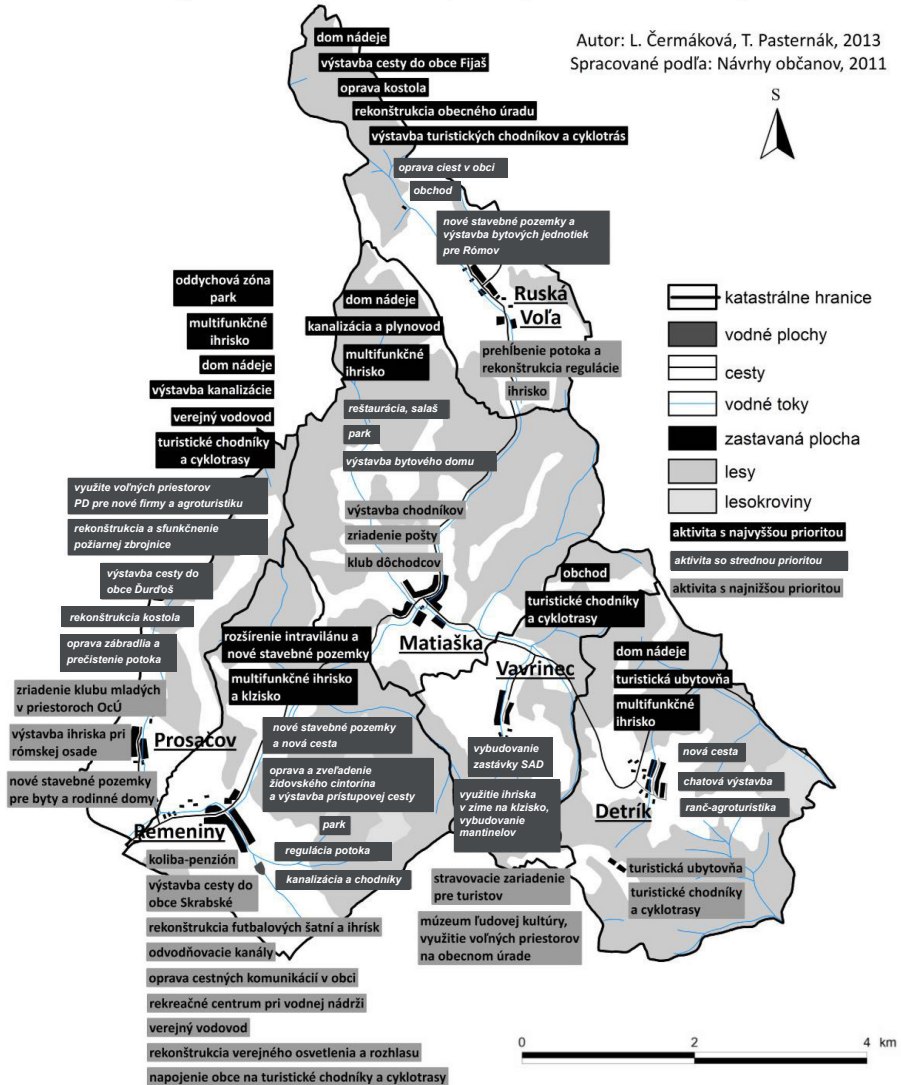
Predpoklad, že oslovení obyvatelia obcí v dostatočnej miere navrhnu rôzne rozvojové aktivity sa potvrdil. Svedčí o tom fakt, že viac než 54 % respondentov zakreslilo do mentálnej mapy 4 a viac rozvojových aktivít a celkovo sa starostovia zaoberali viac ako 60 návrhmi. Starostovia sa ku aktivitám vyjadrovali viac-menej pozitívne a poukázali na potrebu realizácie mnohých činností, avšak zdôraznili dva najväčšie problémy, ktoré brzdia rozvoj, a to nedostatok finančných prostriedkov a nevysporiadané vlastníctvo pozemkov. Taktiež starostov zaujala pre nich nezvyčajná metóda zisťovania názorov obyvateľov – metóda mentálneho mapovania. Mnohí boli milo prekvapení s návrhmi možností rozvoja a s mnohými postojmi obyvateľov sa aj stotožňujú.

Mapa 10

Poradie dôležitosti rozvojových aktivít Mikroregiónu Dolina Vofanského potoka podľa miestneho obyvateľstva

Author: L. Čermáková, T. Pasternák, 2013
Spracované podľa: Návrhy občanov, 2011

ZÁVER

Metóda mentálneho mapovania a jej výsledky nám reflektujú vhodnú formu zisťovania názorov obyvateľstva nielen pomenovaním konkrétnej aktivity, ale aj jej lokalizáciou v priestore. Tým sa respondent vyhne často nereálnym predstavám usporiadania priestoru a nepomenuje aktivitu, ktorá je nerealizovateľná (napr. výstavba aquaparku, hokejového štadiónu a pod.) Takto aplikovaný postup využitia metódy je len jeden z mnohých, na ktoré sa dá mentálne mapovanie uplatniť. Zisťovanie názorov, postojov mnohokrát aj kritických je bežnou záležitosťou nielen vo vedeckých kruhoch. Náhodne oslovení respondenti prejavujú k týmto záležitostiam veľakrát negatívny postoj, resp. tvária sa že ich to „otravuje“. Samozrejme následne z toho vyplývajú aj skreslené výsledky výskumu a celá snaha zisťovania názorov sa stráca. Odozva na mentálne mapovanie v našom výskume bola vyslovene pozitívna. Pre respondentov to bol inovatívny postup, a preto sme nezaznamenali odmietnutie od občanov obcí. Problémom bol iba malý počet trvalo žijúcich obyvateľov v 3 obciach mikroregiónu a to Detrik, Vavrinec a Ruská Voľa, ktorí sú prevažne poproduktívneho veku.

Najčastejšie označenou činnosťou v Mikroregióne Dolina Voľanského potoka bola výstavba multifunkčného ihriska, ktorá bola lokalizovaná v 4 obciach mikroregiónu. Keď sa na to však pozrieme reálnym pohľadom, na tak relatívne malom území by predmetná stavba postačovala v jednej obci a zároveň aj pri súčasnej zlej demografickej situácii a malom podiele detskej zložky obyvateľstva by časom nebola využívaná. Ďalšou chýbajúcou sociálnou infraštruktúrou je dom nádeje, ktorý sa v mikroregióne nachádza len v obci Remeniny. Veľmi často spomínané aktivity súviseli s rekonštrukciou a výstavbou ciest, miestnych komunikácií a chodníkov v obci. Tento problém kvality ciest je charakteristický pre vidiecky priestor a to hlavne v hornatejšom teréne a po zimnom období. Z oblasti cestovného ruchu obyvateľom chýbajú cyklistické a turistické chodníky a taktiež napojenie územia na rekreačnú oblasť Domaša. Tejto aktivite sa venuje združenie cestovného ruchu Ekovavali. Výsledky výskumu boli predložené starostom obcí mikroregiónu, ktorí veľmi kladne hodnotili tento prístup, ale aj jednotlivé zistené aktivity od obyvateľov obcí. Závery môžeme rozdeliť do dvoch skupín a to aktivity v oblasti infraštruktúry a aktivity v oblasti cestovného ruchu. Najväčší počet rozvojových opatrení smerovalo k novým možnostiam bývania a k zlepšeniu infraštruktúry.

Zaujímavý je pohľad na charakter predmetných aktivít, ani jedna z nich nepredstavuje riešenie nezamestnanosti v mikroregióne, kde každý piaty EAO je nezamestnaný a navrhované aktivity nevytvárajú možnosti nových pracovných miest. Pomenúvajú len aktivity buď estetického alebo funkčného charakteru. Obyvatelia tým pravdepodobne počítajú so zamestnaním mimo územia bydliska.

V stratégiách rozvoja územia alebo v podobných dokumentoch sú často spomínané hlavne aktivity cestovného ruchu, ktoré by mali priniesť regiónu financie. Nie každé územie je však predurčené na cestovný ruch. Je potrebné si uvedomiť, že na to aby sme mohli v predmetnom území aplikovať aktivity cestovného ruchu, musí mať

toto územie predpokladá na tvorbu a jeho rozvoj. Vybudovanie infraštruktúry cestovného ruchu a jej udržiavanie je finančne náročné a viaceré územia majú predpoklady len na sezónny cestovný ruch. Je pravdou, že ľudia vo veľkej miere vyhľadávajú miesta na odpočinok a predovšetkým sa zvyšuje miera vyhľadávania netradičných typov aktivít cestovného ruchu.

Stratégie rozvoja obcí, ktoré sú v súčasnom období vytvárané, riešia prevažne analýzu interných zdrojov územia a ich vylepšenia. Funkčnejšie by však bolo pozrieť sa na externé zdroje územia t.j. na jeho okolie, ktoré by mohli mať pozitívny vplyv na rozvoj. Každé miesto na zemi má svoju charakteristickú polohu, umiestnenie v priestore, z ktorej môže mať výhody tzv. geografickú rentu (Kopczewska, 2008). Geografická renta určuje benefit, ktorý môže dané územie čerpať z jeho polohy. Taktiež každý región má svojich susedov, ktorí môžu vytvárať vhodnú bázu na spoluprácu a rozvoj (efekt susedstva). Z toho vyplýva, že netreba sa obmedzovať len na územie, v ktorom žijeme, ale aj na to, čo nám môže ponúknuť náš „sused“.

LITERATÚRA

- Atlas krajiny Slovenskej republiky. [elektronická verzia]. 1.vyd. 2002. Bratislava : Ministerstvo životného prostredia SR; Banská Bystrica : Slovenská agentúra životného prostredia, 2002. 344 s. ISBN 80-88833-27-2.
- BUZAN, T. (2007): Mentální mapování. Praha : Portál, 2007. 168 s. ISBN 978-80-7367-200-3.
- CUPER, J. (2004): Obce Prešovského kraja 2002. [elektronická verzia]. Prešov : Štatistický úrad SR, Krajská správa v Prešove, 2004. 1410 s.
- DRBOHLAV, D. (1991): Mentální mapa ČSFR, definice, aplikace, podmínenost. Praha: Sborník Československé geografické společnosti, 1991, zväzok 96, č. 1. s. 163 – 175. ISSN 0231-5300.
- EKOVALALI (2011): [online]. Stanovy Združenia cestovného ruchu Ekovalali. [cit. 2011-04-14]. Dostupné na internete: <<http://www.ekovalali.eu/?p=100>>.
- GREGOROVÁ, G. (2010): Zhodnotenie úrovne vedomostí študentov geografie o území Nízkych Tatier prostredníctvom analýz mentálnych máp. Mladí vedci 2010 : zborník vedeckých prác doktorandov, mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, s. 462 – 470. ISBN 978-80-8094-499-5.
- KLAMÁR, R. (2005): Strategické plánovanie rozvoja regiónu (na príklade vidieckeho mikroregiónu Ptava. Dizertačná práca. Bratislava : PriF UK, 2005. 190 s.
- KLAMÁR, R. (2007): Strategické plánovanie rozvoja mikroregiónu Ptava. Prešov: Geografické práce č. 12, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove. 210 s. ISBN 978-80-8068-604-8.
- KOPCZEWSKA, K. (2008): Renta geograficzna a rozwój społeczno-gospodarczy. Varšava: CeDeWu. Sp. z o.o., Warszawa. 190 s. ISBN 978-83-7556-088-6.

- MESTSKÁ A OBEČNÁ ŠTATISTIKA. 2009. [online]. Štatistický úrad SR. [cit. 2011-02-24]. Dostupné na internete: <<http://app.statistics.sk/mosmis/sk/run.html>>.
- MATLOVIČ, R. (1992): Behaviorálna geografia, geografia percepcie a výskum vnútornej štruktúry mesta. Nitra: Zborník z konferencie o životnom prostredí, Nitra. str. 139 – 143.
- MICHAELI, E., MATLOVIČ, R., IŠTOK, R. a kol. (2010): Regionálny rozvoj pre geografov. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2010. 717 s. ISBN 978-80-555-0065-2.
- NIŽANSKÝ, B. (1994): Mentálna mapa a profesionálne mapové diela. Bratislava: Kartografické listy 5, Bratislava, nr. 2, str. 61 – 70.
- PASTERNÁK, T. (2011): Regionálny rozvoj mikroregiónu Dolina Voľanského potoka. Bakalárska práca. Prešov: FHPV PU, 2011. 75 str.
- SIWEK, T., BOGDOVA, K. (2007): České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel. Praha: Sociologický časopis, Sociologický ústav AV ČR, 2007, Vol. 43, No. 5, pp. 1039-1053. ISSN 0038-0288.
- SIWEK, T. (2011): Percepce geografického prostoru. Praha: Česká geografická společnost, Edice Geographica, sv. 7, 168 str., ISBN 978-80-904521-7-6.
- SLDB 1991. [online]. Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov 1991. [cit. 2011-02-24]. Dostupné na internete: <<http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/1991/format.htm>>.
- STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ ČSSR 1965. 1966. Praha : Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1966. 668 s.
- STATISTICKÝ LEXIKON OBCÍ ČSSR 1974. 1976. Praha : Statistické a evidenční vydavatelství tiskopisů, 1976. 862 s.
- TURISTICKÁ MAPA.SK. [online]. Turistické trasy. [cit. 2011-04-14]. Dostupné na internete: <<http://mapy.hiking.sk/>>.
- TURISTIKA ONLINE. [online]. MTB na Domašu. [cit. 2011-04-14]. Dostupné na internete: <<http://www.turistikaonline.sk/index.php?m=22&id=172>>.

Poznámka:

Príspevok je súčasťou grantového projektu VEGA č.1/0325/12 Dynamika intraurbánnych štruktúr na Slovensku v prvom decéniu 21. storočia, vedúci projektu: prof. RNDr. René Matlovič, PhD.

SUMMARY

METHOD OF MENTAL MAPPING AND ITS APPLICATION INTO CREATION OF DEVELOPMENT STRATEGY OF MICROREGION DOLINA VOĽANSKÉHO POTOKA

A method of mental mapping is an interdisciplinary approach, with the right to formulate a definition not only by geographers, but also by psychologists and sociologists. From cartographers and geographers point of view the mental map is graphical (cartographical or schematic) expression of human imagine about geographical space, especially of its quality or distribution. (Drbohlav 1991; Siwek, 2007). A survey, which is based on the use of mental maps, is very important. It gives „spatiality“ to the issue of perception of the local inhabitants to reflect the development of its area. Respondents have to think about a spatial context and transforming their verbal expressions into the real form. They have to consider not only the question of the existence or absence of activity, but also its real spatial localization. (Klamár, 2007, p. 82).

This article deals with the application of mental mapping as a tool of inhabitants' view of regional development of Microregion Dolina Voľanského potoka (Valley of the Voľa creek). The microregion is located in the northeast part of the Slovak Republic, in the central part of the Prešov Self-Governing Region and in the northern part of the district Vranov nad Topľou. The main task for respondents of our survey was to specify the activities, which are important and which are missing in their municipalities, and consequently to situate them into the mental map. Mental maps were then evaluated and presented to the mayors of municipalities.

We can divide each activity, which respondents have suggested, into two groups: infrastructure activities and tourism activities. The most frequent development activity in microregion is construction of multifunctional playground; the second is development of new hiking trails and bike routes in cooperation with Tourism Center Ekovalali located in the municipality Skrabské. For residents other important activities are building the house of mourning, construction of sewerage and water supply, construction of new or renovation of existing park etc. Many people have suggested a building for tourists (guest house, pension etc.) to attract new tourists to the area of microregion. The mayors of municipalities commented the activities more or less positive and they stressed, that a lot of activities are necessary for municipalities. There are two problems which hinder development: lack of finances and problem with ownership of land.

Recenzovali: RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.

Prof. RNDr. Tadeusz Siwek, CSc.

Robert Ištók¹

Martin Angelovič²

VYBRANÉ TEORETICKO-METODOLOGICKÉ ASPEKTY VÝSKUMU KVALITY ŽIVOTA S PRIHLIADNUTÍM NA PRIHRANIČNÉ REGIÓNY

Abstract:

The paper deals with the selected theoretical and methodological aspects of the research of the border impact on the residents' life quality in the border regions. The main aim of the presented paper is to design methodology for research of the border impact on the resident' life quality in the border regions. In the first part, we present the need for the use of qualitative methods in the research of the life quality, based on the work of experts in the field. Moreover, we follow a definition and analysis of the basic notions related to the aim of the paper. The main part of this paper is the formulation of theoretical and methodological model of the research of the life quality in the border region. We offer a design of our research of this phenomenon, which we present in the table.

Key words:

the quality of life, state border, border region, methodology

ÚVOD

Problemátike výskumu kvality života sa venuje viacero vedných disciplín. Geografia v tomto smere nezaostáva a v posledných rokoch sa vedie bohatý diskurz k problematike kvality života aj na poli geografických vied. Viacero slovenských geografov sa problematike kvality života dlhodobo a systematicky venuje, o čom svedčí množstvo vedeckých štúdií, publikovaných v domácich a zahraničných periodikách a zborníkoch (o. i. Andráško 2005, 2006a, 2006b, 2007, Bacsó 2007, 2008, Ira 2003, 2005, Ira, Andráško 2007, 2008, Ira, Murgaš 2008, Michaeli at al. 2008, Murgaš, 2005, 2009, Spišiak, Danihelová 1998). V poslednom čase sa zmenil spôsob nazerania na kvalitu života a výsledkov jej výskumu. Ako poznamenáva Pacione (2003), ľudia v rozvinutých krajinách si uvedomujú, že kvalita života nie je jednoduchou funkciou

- 1 **Prof. RNDr. Robert IŠTOK, PhD.** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: robert.istok@unipo.sk
- 2 **Mgr. Martin ANGELOVIČ,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: angelovic.martin@gmail.com

materiálneho zdravia. Bačová (2004) poznamenáva, že rétorika pokroku v modernej spoločnosti, začína byť nahradzovaná rétorikou kvality života. Tieto skutočnosti významne ovplyvňujú narastajúci záujem o výskum kvality života. Najväčšou výhodou využívania poznatkov geografie pri výskume kvality života je jej schopnosť interpretácie výsledkov v synteticko-priestorovej forme.

Ako uvádza Pacione (2003) pri výskume kvality života, a to aj na poli geografie, je potrebné venovať zvýšenú pozornosť používaniu kvalitatívnych metód výskumu. O význame používania kvalitatívnych metód v geografii hovoria viacerí slovenskí autori, napr. Matlovič (2006a, 2006b), Ira (1993, 2000), resp. Rochovská, Blažek, Sokol (2007). Keďže kvalita života nie je chápaná iba ako jednorozmerný pojem, vychádzajúci z kvantifikovateľných ukazovateľov, je používanie kvalitatívnych metód pri jej výskume podľa nášho názoru nevyhnutné.

Geografický kontext kvality života má úzky súvis s výskumom krajiny, ktorý vychádza s výskumu vzťahu človek – prostredie. Tento vzťah je z hľadiska výskumu kvality života z aspektu geografie kľúčový. Kvalita života sa viaže nielen k človeku, ale ak k priestoru jeho života, ktorý vykazuje prejavy priestorovej diferenciácie, čo predurčuje geografiu k skúmaniu kvality života a jej priestorovej diferenciácie (Ira 2010).

Prepojenie geografie a kvality života môžeme interpretovať v troch rovinách. Prvou je postavenie problematiky kvality života v geografickom výskume. Druhou je prístup geografie k výskumu kvality života. Treťou rovinou je prezentácia výsledkov výskumu v priestorovom vyjadrení, ktoré môže slúžiť ako podklad ďalších analýz alebo návrhov koncipovania regionálnej politiky pre zlepšenie podmienok života v regiónoch, ktoré to potrebujú. Túto rovinu presadzujeme v kontexte stotožnenia sa s názormi Martina (2001) o zvýšení dravosti geografov a ich lepšiemu napojeniu sa na tvorcov miestnych, regionálnych či štátnych politík.

Empirické dáta získané z výskumu kvality života môžu pomôcť politikom zistiť, aké sú potreby uspokojujúce sociálny a kultúrny život obyvateľov skúmaného regiónu. Tieto údaje môžu poskytnúť dôležité informácie o procesoch vývoja verejnej mienky a o spoločenskom význame jednotlivých politických pohľadov (McGregor, Camfield, Woodcock 2009). Kvalitu života vidíme ako ideálny koncept prezentácie a aplikácie geografických výsledkov výskumu v praktickej politike a v utváraní konceptu perspektív regionálneho rozvoja, čoho výsledkom by malo byť zvýšenie spoločenskej relevancie geografie.

Geografia prináša do výskumu kvality života nezastupiteľný metodologický prístup, ako aj špecifickú prezentáciu výsledkov. Geografi sú totiž schopní analyzovať a hlavne syntetizovať priestorovú diferencovanosť kvality života v rôznych priestorových mierkach, čo umožňuje identifikáciu problémov v jednotlivých regiónoch a následný návrh možnosti riešenia. Kvôli komplexnosti pojmu kvality života môže byť identifikácia problémov a ich príčin v regiónoch zložitá. Pri skombinovaní kvalitatívnych a kvantitatívnych metód výskumu bude, podľa nášho názoru, identifikácia problémov znižujúcich kvalitu života precíznejšia.

Ďalším dôvodom pre zapojenie kvalitatívnych metód do výskumu kvality života je potreba rozšírenia indikátorov pre zlepšenie sociálnej politiky a regionálneho rozvoja. Ako uvádza Veenhoven (2002), sociálna politika potrebuje identifikovať subjektívne indikátory. Sociálna politika ako jeden z nástrojov urýchlenia regionálneho rozvoja nie je obmedzená iba na zabezpečovanie materiálneho blaha a tiež aj pokrok v sociálnej oblasti nemôže byť vždy meraný iba na základe objektívnych ukazovateľov, pretože tieto ukazovatele iba málo informujú o preferenciách a náladách obyvateľstva. Politickí činitelia sa musia naučiť rozlišovať medzi zabezpečením materiálneho dostatku a kvalitného života obyvateľov. Podľa nášho názoru je koncept kvality života, založený na spojení kvalitatívnych a kvantitatívnych ukazovateľov ideálnym meradlom kvality života a teda aj výsledkom dobrej realizácie sociálnej, resp. regionálnej politiky.

Cieľom nášho príspevku je na základe zhodnotenia relevantnej literatúry venujúcej sa kvalite života a problematike politickej hranice, resp. prihraničných regiónov, ako aj našich doterajších empirických výskumov navrhnúť metodický postup v súvislosti s výskumom kvality života v prihraničných regiónoch.

PRÍSTUPY K VÝSKUMU KVALITY ŽIVOTA

Pri výskume kvality života je možné aplikovať dva prístupy (pozri Bačová 2008, Babinčák 2008). Prvý by sme mohli nazvať objektívnym prístupom. V odbornej literatúre venovanej kvalite života je označovaný ako *škandinávsky prístup*. Vychádza z analýzy socioekonomických ukazovateľov. Odborníkom na kvalitu života obyvateľov v tejto rovine sú štatistiky, ktoré hovoria o ekonomickej situácii v danom regióne a iných socio-ekonomických ukazovateľoch. Druhý, *americký prístup*, ktorý by sme mohli nazvať subjektívnym, považuje za najlepších odborníkov merania kvality života samotných ľudí a ich hodnotenie svojej vlastnej kvality života.

Škandinávsky prístup vychádza z prác autorov, ktorí chápu dobrý život v pojmoch zdrojov, ktorými osoba disponuje a môže ich mobilizovať na napĺňanie svojich objektívnych potrieb. Zdrojmi sa tu chápu príjem a majetok jedinca, jeho vzdelanie a poznatky, sociálne vzťahy a siete, bezpečnosť atď. Vonkajšie podmienky, teda prostredie v ktorom jedinec žije, je chápané ako aréna, ktorá mu buď pomáha k lepšej kvalite života alebo ju oslabuje. Prostredie tu teda môžeme považovať za jeden z kľúčových faktorov. Prívrženci tohto prístupu vyzdvihujú objektívne hodnotenie kvality života na základe vymedzených indikátorov. Tvrdia, že subjektívne hodnotenia závisia od úrovne aspirácií jedincov a miera subjektívnej spokojnosti vyjadruje iba mieru adaptácie na životné podmienky. To je dôvod pre ktorý niektorí autori neakceptujú subjektívne ukazovatele ako adekvátne pre meranie kvality života (Bačová 2008).

Protikladom škandinávského prístupu je prístup americký v ktorom je kvalita života definovaná tým, ako sám jedinec hodnotí uspokojenie svojich potrieb. Vychádza z filozofie utilitarizmu, kde sociálny a ľudský rozvoj nemá základ v objektívnych podmienkach života, ale v subjektívnej pohode ľudí, ktorá je vyjadrená indikátorom

šťastia. Je to sociálno-psychologický prístup, ktorý sa v americkej psychológii rozvíja už od tridsiatych rokov 20. storočia a vychádza z výroku: „ak človek definuje situáciu ako reálnu, dôsledky môžu byť reálne“. Základnými ukazovateľmi kvality života sú subjektívne ukazovatele a najlepšimi odborníkmi na hodnotenie svojho života sú skúmaní jedinci (Bačová 2008).

Spojenie týchto dvoch metód, resp. prístupov je podľa nášho názoru najlepším spôsobom výskumu kvality života. Každý jeden má nepochybne množstvo výhod ale ani jeden nemôže plne obsiahnuť celú škálu faktorov, ktoré vplyvajú na kvalitu života. Ukazuje sa, že iba ich spojenie má reálnu šancu priniesť hodnoverné výsledky.

CHARAKTERISTIKA POJMU KVALITA ŽIVOTA

Univerzálne akceptovaná definícia pojmu kvalita života neexistuje. Dôvodom ťažkostí pri formulovaní všeobecne platnej definície je rozdielnosť prístupov a cieľov jednotlivých vied a vedcov pri skúmaní tohto pojmu.

Problémom je v prvom rade nejednoznačnosť pojmu *kvalita života*. Pri jeho definovaní je potrebné charakterizovať jeho dve časti – kvalitu a život. Oba tieto pojmy, hoci niektorí autori tvrdia, že definovať kvalitu nie je problém, sú problematicky definovateľné, čo iba zvyrazňuje problém definovania týchto pojmov v spojení. Teda ak budeme jednoznačne chápať pojem kvalita a pojem život, budeme vedieť čo je to kvalitný život pre všetkých obyvateľov skúmaného územia? Stotožnia sa s touto definíciou všetci výskumníci? Bude uplatniteľná pre všetky regióny? Podľa nás je potrebné hľadať cestu medzi ekonomickým (objektívnym) a psychickým (subjektívnym) vnímaním kvality života a tento postup uplatniť diferencovane v podmienkach prostredia v ktorom sa výskum realizuje.

Mareš (2006) píše, že problém definovania pojmu kvality života, ktorý by bol univerzálne platný pre všetky vedné disciplíny, vôbec netreba riešiť. Je potrebné iba vytvoriť definície platné pre dané odbory, pričom ponúka viaceré možnosti koncipovania a definovania kvality života.

Z geografického hľadiska je zaujímavou myšlienka, ktorá hovorí, že kvalita života nie je atribútom prostredia, ale je interakciou medzi prostredím a človekom a teda ide o ťažko obsiahnuteľný konštrukt (Pacione 2003). Tento autor konštatuje, že geografi sa zamerali na štúdium sociálnych indikátorov aby identifikovali a analyzovali socio-priestorovú diferenciáciu v kvalite života v rôznych mierkach od globálnej až po lokálnu. Podľa jeho názoru každá formulácia definície kvality života musí vychádzať z dvoch fundamentálnych elementov – psychologicko-psychosociálnych mechanizmov, ktoré produkujú pocit kvality života a externých fenoménov, ktoré tento pocit ovplyvňujú. Naznačuje dichotómiu medzi pojmami *well-being* a *ill-being*, teda medzi dobrou a zlou kvalitou života.

Zo spomínanej dichotómie pojmov vychádza Murgaš (2009) pri definovaní kvality života. Podľa neho kvalitu života jednotlivca tvoria psychologické, somatické, religiózne, sociálne a ekonomické dobré, vyúsťujúce do subjektívneho pocitu spokoj-

nosti alebo šťastia. Tieto dobrá sú konfrontované zdravotnými, sociálnopatologickými, ekonomickými a environmentálnymi zlami. Táto konfrontácia prebieha v priestorovo diferencovanom vonkajšom prostredí.

Autori práce *Vybrané aspekty kvality života vo vnútorných perifériách Slovenska* Horňák a Rochovská (2007) definujú kvalitu života takto: „Kvalita života je výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, týkajúcich sa ľudského a spoločenského rozvoja. Na jednej strane predstavuje objektívne podmienky na dobrý život a na strane druhej subjektívne prežívanie dobrého života. Objektívna stránka kvality života je o napĺňaní sociálnych a kultúrnych potrieb v závislosti od materiálneho dostatku, spoločenskej akceptácie jednotlivca a fyzického zdravia.“

Murgaš (2005) ponúka taktiež vlastnú definíciu kvality života: „Kvalitu života tvoria somatické, psychologické, sociálne a ekonomické dobrá, vyúsťujúce do subjektívneho pocitu spokojnosti alebo šťastia – konfrontované so zdravotnými, sociálnopatologickými, ekonomickými a environmentálnymi zlami“. Vyjadrením dobra v Murgašovej definícii je prosperita, ktorú chápe ako vyjadrenie všetkých pozitívnych hodnôt, nielen materiálnych. Vyjadrením zla je naproti tomu deprivácia, ktorú chápe ako vyjadrenie všetkých negatívnych hodnôt aj materiálnych aj nemateriálnych. Zároveň dodáva, že tak ako ľudský život nie je iba dobrý alebo zlý, tak aj kvalita života získava požadovanú komplexnosť doplnením hodnoty ľudského kapitálu.

Významnou prácou zaoberajúcou sa kvalitou života z geografického hľadiska je práca *The four quality of life* (Veenhoven 2000). V nej Veenhoven ponúka model štyroch kvalít života, ktoré usporadúva v tabuľke, ktorá je spojením priestorovej (objektívnej) a osobnej, subjektívnej kvality života (tabuľka č. 1). Veenhoven tvrdí, že nemôžeme zmysluplne hovoriť o kvalite života. Je lepšie hovoriť o štyroch vlastnostiach kvality života človeka. Po prvé o *livability*, teda o životnom prostredí o vhodnosti prostredia pre život. Po druhé o *lifeability*, životných schopnostiach osoby. Po tretie o *utility*, teda o užitočnosti života človeka a po štvrté o *appreciation* teda o porozumení vlastnému životu. Tieto vlastnosti by sa nemali spočítavať, pretože podľa Veenhovena má ich suma iba malú výpovednú hodnotu. Najlepším ukazovateľom je to, ako dlho a šťastne človek žije.

Tabuľka č. 1: Štyri kategórie kvality života

	Vonkajšia (objektívna, priestorová) kvalita života	Vnútna (subjektívna) kvalita života
Životné šance, príležitosti	Vhodnosť prostredia pre život (<i>livability</i>)	Osobná životaschopnosť (<i>life-ability</i>)
Životné výsledky, podoba života	Užitočnosť života (<i>utility</i>)	Porozumenie vlastnému životu (<i>appreciation</i>)

Zdroj: Veenhoven (2000), upravené podľa Murgaš (2009)

Výskumný medicínsky prístup ku kvalite života najkomplexnejšie reprezentuje projekt Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) *Measuring Quality of Life* (1997), ktorý predpokladá, že sa na kvalite života podieľa šesť oblastí (domén) s rôznym počtom indikátorov v nich. Sú to: telesné zdravie, psychické funkcie, úroveň nezávislosti, sociálne vzťahy, prostredie, spiritualita (náboženstvo) a osobné presvedčenie.

Z uvedeného vyplýva, že kvalita života je multidisciplinárny pojem, pri ktorého definovaní musíme vychádzať s viacerých oblastí ľudského života a tiež prostredia v ktorom tento život prebieha. Pri výskume kvality života musíme z rovnakého dôvodu rešpektovať viacero úrovní (mierok) výskumu a metód.

Pre geografov je pohľad na kvalitu života nielen predmetom existujúcich socioekonomických podmienok, ale aj ľudských preferencií a naplnenia kvalitného života v prostredí. V tomto kontexte sa stretávajú dve roviny: ľudské preferencie, teda subjektívna kvalita života a preferencie prostredia k napĺňaniu ľudských preferencií, teda objektívna kvalita života. Kvalitu života môžeme definovať ako súčinnosť ľudských preferencií a možností ich naplnenia v danom geografickom území. Keďže priestorové bariéry (napr. hranica) ovplyvňujú priestor vo svojom okolí rôznymi spôsobmi, ovplyvňujú aj kvalitu života ľudí žijúcich v daných (prihraničných) oblastiach. Preto je podľa nášho názoru pre potreby výskumu kvality života potrebné spojiť kvalitatívne a kvantitatívne metódy.

HRANICA AKO FAKTOR OVPLYVNÚJÚCI KVALITU ŽIVOTA

Pojmom hranica sa geografia zaoberá dlhodobo a pre naplnenie cieľa nášho príspevku je jedným z kľúčovým termínov. Pre výskum kvality života v tomto kontexte je dôležité vymedziť pojem štátna hranica a charakterizovať jej vplyv na kvalitu života. Štátna hranica sa obvyčajne definuje ako silný spoločensko-ekonomický fenomén, ktorý výrazne ovplyvňuje rozvoj k nej priľahlých regiónov a teda nepriamo pôsobí aj na kvalitu života ich obyvateľov prostredníctvom jej objektívnej roviny. Hranicu by sme nemali chápať ako samostatný element priestoru, ale ako integrálnu súčasť prihraničného regiónu. Hranica vytvára hraničný efekt, teda pôsobí na územie okolo seba a tým sama vyčleňuje prihraničný región. Hranica je neoddeliteľnou súčasťou priestorových diferenciácií.

Politickogeografický výskum sa sústreďuje na politické hranice ku ktorým patria najmä štátne hranice a hranice územno-správnych celkov vo vnútri štátu. Ide teda o hranice, oddeľujúce pôsobnosť a kompetencie rozdielnych politických orgánov celoštátneho alebo vnútroštátneho charakteru (Ištok 2004).

Halás vo svojej práci *Cezhraničné väzby a cezhraničná spolupráca* (2005) uvádza, že väčšina autorov sa pri definícii hraníc nesnaží iba o samotnú definíciu hranice, ale aj o definovanie priľahlého a hranicou rozdeleného územia. Tento autor uvádza viacero príkladov takéhoto prístupu. Napr. Heigl (1978 in Halás 2005) pod hranicou chápe právne stanovenú a v prírode určenú líniu, ktorá spája regióny tvoriace administratívnu, hospodársku a politickú jednotu, pričom práve hraničnou líniou

je určovaný hraničný priestor. Na druhej strane Demek (1984 in Halás 2005) tvrdí, že hranica je výsledkom diskretnosti krajinnej sféry alebo presnejšie našej diskretnej predstavy o nej.

Podľa Donnana a Wilsona (1998) má definícia hranice tri obsahové elementy:

1. presne vymedzené hraničné línie, ktoré zároveň spájajú a rozdeľujú štáty,
2. agentúry a inštitúcie štátu, ktoré určujú a udržujú hranice a nachádzajú sa najčastejšie v prihraničných oblastiach, hoci často prenikajú hlbšie do vnútrozemia štátu,
3. hraničné oblasti, čiže teritória o rôznej šírke, ktoré sa rozkladajú pozdĺž štátnych hraníc, v rámci ktorých realizujú negociáciu viacerých rôznych správanií a významov, spojených s členstvom vo vlastnom národe a štátnej organizácii.

Ako sme už spomenuli, z hľadiska nášho príspevku je rozhodujúca štátna hranica. Jednoduchú a výstižnú definíciu štátnej hranice ponúka Rumpel (in Baar et al. 1996), podľa ktorého je potrebné chápať ako „... ako zmluvne stanovenú líniu na mapách a v teréne, ktorá oddeľuje územie jedného suverénneho štátu od iného suverénneho štátu, alebo od oblasti nepodliehajúcej suverénnej moci žiadneho štátu, napr. od voľného mora.“

Podľa medzinárodného práva, štátne hranice zároveň zvisle vymedzujú priestor nad povrchom a pod povrchom Zeme. Štátna hranica sa chápe ako plocha, kolmá na zemský povrch, pričom jej priebeh je totožný s priebehom hranice. Táto hraničná plocha teoreticky prebieha od stredu zeme až do hĺbín vesmíru. Prakticky sa vymedzuje v dolnej časti najhlbšími geologickými vrstvami a v hornej časti výškou, ktorú dokáže štát vojensky kontrolovať.

Definíciou štátnych hraníc je viacero. Ich najčastejšou spoločnou črtou je ich chápanie ako činiteľa vymedzujúceho priestor na ktorom štát realizuje svoju moc, resp. suverenitu. To značí, že v priestore, vymedzenom štátnou hranicou platia určité pravidlá a postupy. V rámci politických hraníc je potrebné spomenúť kooperáciu štátov v pohraničných oblastiach, ktorá ovplyvňuje rozvoj prihraničných regiónov. Táto spolupráca môže viesť až k zrušeniu kontroly na štátnych hraniciach. To neznamená zrušenie štátnych hraníc, iba voľnejší režim pri ich prekračovaní.

Definície hranice sa často spájajú s definíciou prihraničných regiónov. Za prihraničný región sa všeobecne pokladá územie po oboch stranách hranice. Je možné ho chápať ako územný celok, začlenený do hierarchie administratívneho členenia, ktorý má spoločnú hranicu s jedným alebo s niekoľkými územnými celkami rovnakého typu, ležiacimi v susednom štáte (Švecová 2002 in Čuchorová 2007).

Pri rozoberaní pojmu prihraničný región je potrebné venovať zvýšenú pozornosť pojmovým nezrovnalostiam medzi prihraničím a pohraničím. Prihraničie chápeť ako región jedného štátu susediaci s hranicou iného štátu. Pohraničie je územie dvoch, alebo viacerých štátov majúcich spoločnú hranicu. Prihraničie leží na jednej strane hranice a pohraničie na oboch stranách spoločných hraníc.

Hranica spôsobuje vznik tzv. hraničného efektu, teda pôsobí na územie okolo seba a tým sama vyčleňuje prihraničný región. Hraničný efekt predstavuje významný fenomén pre regionálny rozvoj pohraničia a ovplyvňuje každodenný život obyvateľov regiónu a teda aj kvalitu ich života. Problémom prihraničného efektu a prihraničného regiónu sa venovalo viacero geografov. Oba tieto fenomény sú nerozlučne spojené s hranicou a s jej priepustnosťou.

Problémom je identifikovať priestorové pôsobenie hranice a vyčleniť prihraničný región v konkrétnych podmienkach. Najčastejšie sa používajú dve základné kritéria pre presné vymedzenie prihraničného regiónu – priestorové a funkčné kritérium.

Priestorové kritérium vychádza zo vzdialenosti resp. časovej dostupnosti územia od hranice. V praxi sa najčastejšie pri tomto type vyčleňovania používajú hranice územno-správnych jednotiek, teda v prípade Slovenska pás okresov v priamom kontakte s hranicou (Rajčáková 2005). Toto kritérium má nesporne niekoľko výhod, ale i množstvo nevýhod. Výhodami sú presnosť a jednoznačnosť vymedzenia opierajúca sa o hranice administratívnych jednotiek a jeho pragmatickosť, pretože pre podrobnejšie analýzy je potrebné určité množstvo štatistických dát, z ktorých viacero je dostupných len na úrovni administratívnych celkov. Nevýhodou je, že toto rozdelenie je do značnej miery determinované veľkostnou štruktúrou zvolených celkov a aj veľkosťou a tvarom samotného štátu (Halás 2002).

V prípade funkčného kritéria sa za hlavné meradlo považuje spätosť regiónu s územím na druhej strane hranice. Pri tomto type vyčleňovania neexistujú žiadne ostré hranice prihraničného regiónu a dôraz sa kladie na vplyv hranice na prihraničné územie (Rajčáková 2005).

Z citovaných prác autorov môžeme konštatovať, že hranica jednoznačne ovplyvňuje priľahlý priestor a nepochybne vplýva aj na kvalitu života obyvateľov pohraničia. Podľa nášho názoru má hranica jednoznačný vplyv na objektívnu, resp. ekonomickú rovinu kvality života.

NÁVRH METODOLOGICKÉHO POSTUPU PRI VÝSKUME KVALITY ŽIVOTA V PRIHRANIČNÝCH REGIÓNOCH

V spleti rôznych návrhov, faktorov a podmienok je veľmi dôležité určiť intenzitu kľúčových faktorov pôsobiacich na oba spomínané prístupy v rámci výskumu kvality života. Najzložitejším krokom je vypracovanie metodického postupu hodnotenia kvality života, s rozlišovaním dvoch rovín hodnotenia.

V prvej rovine ide o hodnotenie kvality života na základe socioekonomických ukazovateľov. Toto hodnotenie je podľa nášho názoru vhodnejšie pre hodnotenie objektívnych stránok kvality života a pre hodnotenie kvality života v územne rozsiahlejších regiónoch (menšia mierka) za použitia kvantitatívnych metód. Rozsiahlosť územia, jeho rozdielne prírodné a socioekonomické podmienky, spolu s množstvom obyvateľov umožňujú používanie kvalitatívnych metód iba v obmedzenej miere. Kvalitu života obyvateľov je možné hodnotiť aj bez priameho kontaktu, resp. pobytu

v danom prostredí, teda výlučne na základe voľne dostupných štatistík. To je aj prípad viacerých indexov kvality života odvolávajúcich sa na štatistiky jednotlivých štátov.

V druhej rovine prebieha hodnotenie kvality života na základe priameho kontaktu s prostredím a ľuďmi žijúcimi v tomto prostredí (väčšia mierka). Socioekonomická analýza v tomto prípade môže slúžiť ako širší rámec pre zhodnotenie vonkajších faktorov vplývajúcich na kvalitu života. Pre hodnotenie kvality života v rámci tejto priestorovej miery je podľa nášho názoru lepšie použiť aparát kvalitatívneho výskumu. Ak vychádzame z predpokladu, že každý človek má logické uvažovanie a je schopný slovami opisovať okolitý svet a svoje postavenie v ňom, môžeme získané poznatky použiť pri výskume kvality života, ktorá je ovplyvňovaná rôznymi spoločensko-ekonomickými fenoménmi, medzi ktoré môžeme zaradiť aj hranicu.

Ako sme uviedli, komplexné hodnotenie kvality života je zložitým procesom a nemalo by sa realizovať len na základe humánno-geografickej analýzy regiónov, ale s podmienkou využitia kvalitatívnych metód výskumu. Na potrebu používania kvalitatívnych metód v geografii za účelom zvýšenia kvality výsledkov výskumu poukazujú Rochovská, Blažek, Sokol (2007) vo svojom príspevku o potrebe a dôležitosti kvalitatívneho výskumu v geografii.

Pri výskume vplyvu hranice na kvalitu života obyvateľov prihraničných regiónov, je potrebné prepojiť kvalitatívne a kvantitatívne metódy výskumu. Kvantitatívne metódy by mali byť použité pri charakterizácii objektívnej stránky kvality života a kvalitatívne pri jej subjektívnom hodnotení. Rozdielna by mala byť aj mierka, teda veľkosť územia, ktoré budeme skúmať rozdielnymi metódami. Najzávažnejšia je samozrejme záverečná syntéza poznatkov, vyúsťujúca do sumárnej informácie o kvalite života obyvateľov skúmaného prihraničného regiónu.

Pri výskume kvality života v prihraničných regiónov musíme zohľadniť viacero faktorov, súvisiacich s fungovaním štátnej hranice a tiež aj so špecifickými činnosťami a aktivitami, ktoré spôsobuje, resp. ovplyvňuje jej prítomnosť. Zároveň je potrebné uvedomiť si, že funkcia konkrétnej štátnej hranice je ovplyvnená politikou štátov na oboch jej stranách v kontexte nielen vzájomných vzťahov v zmysle ich mierového alebo nepriateľského charakteru, ale aj ich zapájania sa do integračných procesov.

Ako píše Donnan a Wilson (2001) globalizácia kultúry, ako aj internacionalizácia ekonomiky a politiky viedli k otvoreniu hraníc a tiež aj k oslabeniu štátnej kontroly, ktorá obmedzovala pohyb ľudí, tovaru, kapitálu a ideí. Tento proces sa týkal najmä vyspelých krajín, osobitne priestoru európskej integrácie, čo vyústilo do vzniku schengenského systému. Na druhej strane však došlo aj k opačnému procesu, a to k nárastu bariérovej funkcie štátnych hraníc, tak, ako je to v prípade „vonkajších“ hraníc štátov, ktoré sa pripojili k dohode zo Schengenu.

V súvislosti s výskumom kvality života je potrebné si uvedomiť, že hranice majú špecifické znaky, ktoré ich odlišujú od ostatných častí štátu a zároveň obyvatelia pohraničia sú súčasťou sociálneho a politického systému odlišným spôsobom než os-

tatní obyvatelia štátu (Donnan – Wilson 2001). Okrem toho je potrebné zdôrazniť aj skutočnosť, že problematika hraníc je z hľadiska štátu veľmi citlivá, pretože faktory, ovplyvňujúce cezhraničné vzťahy v zmysle spolupráce alebo konfliktu, ako aj politické následky, ktoré spôsobujú, majú značný vplyv na rôzne dimenzie života celého obyvateľstva štátu.

Prítomnosť štátnej hranice špecifickým spôsobom vplýva na život obyvateľov prihraničných regiónov a teda aj na jeho kvalitu. Samotná skutočnosť, že štáty na oboch ich stranách vytvárajú rôzne možnosti pre ekonomický a sociálny rozvoj, determinuje ľudí, osobitne obyvateľov prihraničných regiónov, aby štátne hranice prekračovali. V tomto kontexte ide nielen o legálne aktivity (napr. nákup určitých komodít), ale aj o činnosti z hľadiska štátu protiprávne, resp. kriminálne (napr. prevádzanie nelegálnych migrantov, obchod s ľuďmi, pašovanie). Štruktúra legálnej i nelegálnej výmeny komodít na spoločných hraniciach odráža ekonomické podmienky susediacich štátov a nepochybne priamo alebo nepriamo ovplyvňuje kvalitu života obyvateľov prihraničných regiónov.

Popri uvedených faktoroch je potrebné spomenúť aj význam hranice ako zdroja lokalizačných výhod, ktoré stimulujú rozvoj. Týka sa to najmä oblastí, ležiacich v susedstve hraničných prechodov. Rozvoj tu môže stimulovať nielen už spomínaný prihraničný obchod, ale aj lacné služby, hotelierstvo, gastronómia a obsluha tranzitnej dopravy (Baňski 2010).

V súvislosti výskumu kvality obyvateľov prihraničných regiónov je potrebné zohľadniť priepustnosť hranice v rámci jej bariérovej funkcie, ako línie, oddeľujúcej štát od vonkajších činiteľov. Túto funkciu ovplyvňujú medzinárodné vzťahy, osobitne vzťah štátu k susednej krajine.

V tejto súvislosti možno hovoriť o troch metafunkciách hraníc:

1. dezintegračnej (ktorá spočíva v uzavretí hranice pre kontakty každého druhu),
2. fragmentačnej (ktorá je založená na diferencovanom stupňom otvorenosti, teda v otvorenosti na niektoré prekračujúce činitele),
3. integračnej (ktorá disponuje vysokým stupňom otvorenosti a je charakterizovaná intenzívnymi kontaktmi, Moraczewska 2008).

V kontexte priepustnosti hraníc vymedzil Martinez (1999) štyri typy prihraničných regiónov: alienované (odcudzené), koexistujúce, spolupracujúce a integrované. Každý z uvedených typov má špecifické podmienky pre svoj rozvoj, ktoré ovplyvňuje priechodnosť štátnej hranice a teda aj odlišné východiská pre výskum kvality života ich obyvateľov.

V kontexte vyššie uvedeného navrhujeme kvantitatívne metódy výskumu používať na zhodnotenie objektívnej stránky kvality života v územne rozsiahlejších regiónoch s vyšším počtom obyvateľov. Z priestorového, resp. politického hľadiska (v podmienkach Slovenskej republiky) ide o územie celého štátu, resp. územia vyšších samosprávnych celkov či okresov. Na tejto úrovni je vhodné použiť aj indexy, každoročne zostavované pre konkrétne štáty. V hodnotení nižších úrovní (napr. admi-

nistratívnych celkov štátu) je potrebné sa opierať o dostupné socio-ekonomické informácie porovnateľné na oboch stranách hranice. V analýze údajov je veľmi dôležité vybrať vhodné ukazovatele zohľadňujúce jednotlivé stránky života ľudí v regióne. Vhodným príkladom je metodika hodnotenia kvality života vypracovaná Murgašom (2009), ktorá je podľa nášho názoru dobrým príkladom analýzy socioekonomických ukazovateľov pre potreby hodnotenia kvality života. Autor hodnotí kvalitu života v okresoch Slovenska na základe 21 indikátorov, pričom každému indikátoru bola pridelená váha na základe hodnotenia panelom expertov. Indikátory boli zoskupené do troch domén – doména prosperity, doména deprivácie a doména humánneho kapitálu. Na základe domén bol vypočítaný agregovaný index kvality života pre okresy Slovenska. Takáto metodika je dobrým príkladom pre hodnotenie objektívnej kvality života, čo však predstavuje iba časť celkového hodnotenia kvality života a je potrebné ju doplniť aj o subjektívnu rovinu.

Kvalitatívne metódy výskumu navrhujeme použiť v rámci terénnych výskumov v obciach alebo komunitách v priamom kontakte so štátnou hranicou. Tieto metódy sú problematicky použiteľné pri priestorovo rozsiahlejších územiach s vyšším počtom obyvateľov. Pri skúmaní subjektívnej roviny kvality života navrhujeme použiť metódy dotazníka, pološtruktúrovaného rozhovoru, prípadovej štúdie či popisného pozorovania.

Všetky uvedené metódy kvalitatívneho výskumu by mali mať pred začatím výskumu jasne stanovenú váhu svojej výpovednej hodnoty a mali by byť skombinované do jednotného celku. Cieľom kombinácie je porovnanie zistených skutočností a vytvorenie ucelených záverov výskumu.

ZÁVER

Výsledkom celého snaženia výskumníka by mala byť súhrnná informácia, s vysokou mierou reliability a validity, ktorá bude obsahovať informácie o všetkých stránkach života. Tomuto cieľu musí výskumník podradiť návrh celého metodického postupu a následnú sumarizáciu výsledkov. Proces vytvárania výslednej informácie vidíme ako najdôležitejšiu súčasť práce autora. Jednotlivé zistenia môžu ľahko stratiť dôležitosť, alebo ju naopak získať. Pri nesprávnom zhodnotení významu parciálnych výsledkov môže dôjsť k podceneniu, resp. preceneniu ich významu, čo môže skresliť závery výskumu.

Odporúčame, aby sa tvorba metodiky pre výslednú informáciu opierala predovšetkým o mierku, teda o veľkosť územia pre ktoré je tvorená. Tento náš návrh vychádza z pozorovania a skúseností získaných priamo na hranici a je určený pre výskum vzťahu hranice a kvality života. Skutočnosť, že sa Slovenská republika stala súčasťou schengenského systému prispela k zvýšeniu hodnotenia objektívnej stránky kvality života obyvateľov Slovenska. Tento vývoj mal špecifické dopady na kvalitu života obyvateľov prihraničných regiónov.

Pri vytváraní váhy údajov je veľmi prospešné v kontexte väčšej mierky znižovať váhu kvantitatívnych a zvyšovať váhu kvalitatívnych ukazovateľov. Zároveň tento poznatok môžeme považovať za určité zjednodušenie práce výskumníka, pretože získať relevantné kvalitatívne údaje za rozsiahlejšie územné celky je veľmi zložité. Narastanie váhy kvalitatívnych ukazovateľov smerom k menším priestorovým jednotkám zvyšuje validitu a reliabilitu výskumu. O využitie týchto poznatkov sa budeme usilovať aj pri našich ďalších výskumoch. Závery, vyplývajúce z poznatkov, prezentovaných v našom príspevku demonštrujeme v tabuľke č. 2.

Tabuľka č. 2: Uplatnenie kvantitatívnych a kvalitatívnych metód pri výskume kvality života v rôznych priestorových mierkach

<i>Veľkosť územia/ mierka</i>	<i>Metódy výskumu kvality života</i>		
	<i>Kvantitatívne</i>	<i>Kvalitatívne</i>	<i>Vzťah oboch metód</i>
<i>NUTS I</i>	medzinárodné indexy , socioekonomická analýza	-	prevaha kvantitatívnych
<i>NUTS II</i>	socioekonomická analýza	pre vybrané skupiny obyvateľstva – dotazník, prípadové štúdie a i.	prevaha kvantitatívnych, kvalitatívne použiteľné iba pre určité skupiny obyva- teľstva
<i>NUTS III</i>	socioekonomická analýza	pre vybrané skupiny obyva- teľstva – dotazník, prípa- dové štúdie, pozorovanie a i.	oba prístupy by mali mať rovnakú váhu, obmedzenie pre kvalitatívne z dôvodu veľkosti územia
<i>LAU I</i>	základné ekonomické infor- mácie o obci/komunite	dotazník, rozhovor, orálna história, pozorovanie, prípa- dová štúdia a i.	prevaha kvalitatívnych, kvantitatívne slúžia ako doplnok kvalitatívnych
<i>LAU II</i>	základné socioekonomické informácie o obci (komu- nity)	dotazník, rozhovor, orálna história, pozorovanie, prípa- dová štúdia a i.	prevaha kvalitatívnych, kvantitatívne slúžia ako doplnok kvalitatívnych

Zdroj: autori

LITERATÚRA:

- ANDRÁŠKO, I. (2005). Dve dimenzie kvality života v kontexte percepcií obyvateľov miest a vidieckych obcí. In Vaishar, A., Ira, V., eds. *Geografická organizácia Česka a Slovenska v súčasnom období*. Brno (Ústav geoniky AV ČR), s. 6 – 13.
- ANDRÁŠKO, I. (2006a). *Percepcia kvality života v mestských štvrtiach Bratislavy*. Geografická revue, 2, s. 227 – 240.
- ANDRÁŠKO, I. (2006b). Sociálno-demografická dimenzia kvality života v Bratislave (vo svetle multivariačnej analýzy). *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis*, Folia Geographica, 10, s. 10 – 17.
- BAAR, V., RUMPEL, P., ŠINDLER, P. (1996): *Politická geografie*. Ostravská univerzita, Ostrava.
- BAAR, V. (2002): *Národy na prahu 21. stoley. Emancipace nebo nacionalizmus?* Ostravská univerzita. Ostrava.
- BABINČÁK, P., (2008): Definície, teoretické modely a indikátory kvality života. In: Bačová, V., (ed.): *Kvalita života a sociálny kapitál*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, s. 42 – 70.
- BACSÓ, P. (2007). K teoreticko – metodologickým aspektom kvality života. *Geografické informácie 11 – Problémy geografického výskumu Česka a Slovenska*. Nitra (FPV UKF), s. 20 – 26.
- BACSÓ, P. (2008). Quality of life context of the population in Štúrovo ward. In Svaťová H. et al., ed. *Geography in Czechia and Slovakia. Theory and practise at the onset of 21st century*. Brno (Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita), p. 356-360.
- BAČOVÁ, V., (2004): Kvalita života, hodnotové systémy v spoločnosti a sociálny kapitál. K vymedzeniu psychologických dimenzií kvality života. In: Džuka, J. (ed.): *Psychologické dimenzie kvality života*. FF PU Prešov, s. 9 – 17. Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Dzuka3/01.pdf> citované: 10.1.2013.
- BAČOVÁ, V., (2008): Kvalita života a sociálny kapitál – porovnanie pojmov a teórií. In: Bačová, V., ed., *Kvalita života a sociálny kapitál*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, s. 19 – 41.
- BAŇSKI, J. (2010): Granica w badaniach geograficznych – definicja i próby klasyfikacji. *Przegląd geograficzny*, 2010, 4, p. 498-508.
- ČUCHOROVÁ, Z. (2007): Prihraničný región (definícia, klasifikácia, regionalizácia). In: *Zborník z VIII. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. FPV UKF, Nitra, s. 571 – 578.
- DONNAN, H., WILSON, T. M. (1998): Nation, State and Identity at International Borders. In: Wilson, T. M. Donnan (eds.): *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- DONNAN, H., WILSON, T. M. (2001): *Borders. Frontiers of Identity, Nation and State*. Berg, Oxford.

- HALÁS, M., (2002): *Hranica a prihraničný región v geografickom priestore (teoretické aspekty)*. Dostupné na: <http://geography.upol.cz/soubory/lide/halas/clanky/Halas-GS.pdf> citované: 12.5.2011.
- HALÁS, M., (2005): *Cezhraničné väzby, cezhraničná spolupráca: na príklade slovensko-českého pohraničia s dôrazom na jeho slovenskú časť*. Univerzita Komenského, Bratislava.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciace. *Geografie – Sborník České geografické společnosti*, 105, 3, s. 241 – 254.
- HORŇÁK, M., ROCHOVSKÁ, A., (2007): Vybrané aspekty kvality života vo vnútorných perifériách Slovenska. *Geographia Cassoviensis*, 1, s. 55 – 60.
- IRA, V., KOLLÁR, D. (1993): Behaviorálne aspekty výskumu technologických hazardov a rizík. *Životné prostredie*, 27, s. 83 – 85.
- IRA, V. (2000): Vnútromestský pohyb človeka v čase a priestore (na príklade Bratislavy). In: Matlovič, R. (ed.) *Urbánny vývoj na rozhraní miléníí. Urbánne a krajinné štúdie*, 3, s. 167 – 173.
- IRA, V. (2003). Územná diferenciácia vybavenosti bytov v SR ako jednej z dimenzií kvality života. In Vaishar, A., Ira, V., eds. *České a slovenské regiony na počátku třetího milénia* (Sborník 6. česko – slovenského akademického semináře z geografie). Brno (Ústav Geoniky AV ČR), s. 20 – 26.
- IRA V. (2005). Kvalita života a postavenie Slovenska z hľadiska medzinárodných porovnaní. In Vaishar, A., Ira, V., eds. *Geografická organizace Česka a Slovenska v současném období*. Brno (Ústav geoniky AV ČR), s. 30 – 38.
- IRA. V. (2010): Krajina, človek a kvalita života. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XL, *Folia Geographica*, 16, s. 72 – 78.
- IRA, V., ANDRÁŠKO, I. (2007). Kvalita života z pohľadu humánnej geografie. *Geografický časopis*, 59, s. 159 – 179.
- IRA, V., ANDRÁŠKO, I. (2008). Quality of life in the urban environment of Bratislava: two time-spatial perspectives. *Geografický časopis*, 60, p. 149-178.
- IŠTOK, R., (2004): *Politická geografia a geopolitika*. Prešovská univerzita, Prešov.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia. Praha.
- MAREŠ, J. (2006): Problémy s pojetím pojmu „kvalita života“ a s jeho definováním. In: Mareš, J. a kol. (eds.): *Kvalita života u dětí a dospívajících I*. MSD, Brno.
- MARTIN, R. (2001): Geography and public policy: the case of missing agenda. *Progress in Human Geography* 25, 2, p. 198-210.
- MARTINEZ, O. (1999): The dynamics of order interaction. In: C. H. Schofield (ed.): *Global Boundaries.. World Bounadries*, 1. Routledge, London.
- MATLOVIČ, R., (2006a): Geografia – hľadanie tmelu. In: Matlovič, R., Ira, V., (eds.): *Vývoj, súčasný stav a perspektívy slovenskej geografie v 21. storočí*. *Acta Fa-*

- cultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XLIV, *Folia Geographica*, 9, s. 6 – 43.
- MATLOVIČ, R., (2006b): K problematike hľadania platformy symbiózy idiografického a nomotetického spôsobu produkcie geografických poznatkov. *Geografická revue*, 2, 2, s. 25 – 39.
- MCGREGOR, J. A., CAMFIELD, L., WOODCOCK, A., (2009): Needs, Wants and Goals: Wellbeing, Quality of Life and Public Policy. *Applied Research Quality Life*, 2009, 4, p. 135-154.
- MICHAELI, E., MATLOVIČ, R.; DRAVECKÁ, B., HOFIERKA, J., IVANOVÁ, M. (2008). Kvalita života rómskej komunity v meste Levoča. *Miscellanea Geographica Universitatis Bohemiae Occidentalis*, 14, s. 129 – 136.
- MORACZEWSKA, A. (2008): *Transformacja funkcji granic Polski*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- MURGAŠ, F. (2009): Kvalita života a jej priestorová diferenciácia v okresoch Slovenska. *Geografický časopis*, 61, 2, s. 121 – 138.
- MURGAŠ, F. (2005): Konceptuálny rámec kvality života v geografii. In: Vaishar, A., Ira, V. (eds.): *Geografická organizace Česka a Slovenska v současném období*. Ústav geoniky Akademie věd ČR, Brno, s. 65 – 74.
- PACIONE, M., (2003): Urban environmental quality and human wellbeing - a social geographical perspective. *Landscape and Urban Planning*, 65, p. 19-30.
- PRESCOTT, J. R. V. (1987): *Political Frontiers and Boundaries*. Unwin Hyman, London.
- RAJČÁKOVÁ, E. (2005). *Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Univerzita Komenského, Bratislava.
- ROCHOVSKÁ, A., BLÁŽEK, M., SOKOL, M. (2007): Ako zlepšiť kvalitu geografie: o dôležitosť kvalitatívneho výskumu v humánnej geografii. *Geografický časopis*, 59, 4, s. 323 – 358.
- VENNHOFEN, R. (2000): The four qualities of life - Ordering Concepts and Measures of the Good Life. *Journal of Happiness Studies*, 1, p. 1-39. Dostupné na: <http://www.springerlink.com/content/g2406q8u16716q6w/> citované: 30.7.2011
- VENNHOFEN, R., (2002): Why Social Policy Needs Subjective Indicators. *Social Indicators Research*, 58: p. 33-45. Dostupné na: <http://www.springerlink.com/content/qrbn78n431368vjw/> citované: 30.7.2011
- WHOQOL MEASURING QUALITY OF LIFE (1997). Dostupné na: www.who.int/mental_health/media/68.pdf citované: 9.8.2012

Poznámka:

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0346/12 „Priestorovo-politické systémy na začiatku 21. storočia a perspektívy ich vývoja (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.) a projektu, podporovaného Grantovou agentúrou

rou pre doktorandov a mladých vedecko-pedagogických pracovníkov PU v Prešove č. GaPU 2/1/2012 „Vplyv schengenskej hranice na kvalitu života obyvateľov“ (riešiteľ Mgr. Martin Angelovič). Článok bol spracovaný aj v rámci projektu pod názvom „Letná univerzita: Vyšehrad a Ukrajina – Geografia a regionálna politika“ č. 21220209. Projekt bol spolufinancovaný medzinárodným Vyšehradským fondom (www.visegradfund.org).

SUMMARY

SELECTED THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE RESEARCH OF THE LIFE QUALITY IN THE BORDER REGIONS

The life quality is examined by several disciplines and geography has an important position between them. The advantage of the geographic approach application lies in the interpretation of the obtained results in the synthetic-space form. Geographers are able to analyze and mainly synthesize spatial differentiation of the life quality at the different spatial levels, what allows the identification of problems in various regions and suggests possible solutions.

In the use of quantitative methods of research of the life quality, the need of the qualitative approach application is increasingly emphasised. In this paper, we argue in favour of the application of qualitative methods analysis of this complex issue in the context of the use of the geographic approach. We point out the need to use both basic methods of the research of the life quality- analysis of socio-economic indicators (so called Scandinavian approach) and socio-psychological method, which consists of the evaluation of individuals meeting their needs (so called American approach).

Regarding the application possibilities of the geographic research, we follow M. Pacioni's opinion, which pays attention to the fact that quality is not just an attribute of the environment, but also the interaction between the environment and individual. Therefore, the definition of the life quality has to be based on psychological and psychosocial mechanisms, producing a sense of the life quality and also the external phenomena that affect this feeling. In our view, the life quality is a multidisciplinary concept, in which the definition has to be based on a number of areas of the life as well as the environment, in which that life takes place.

Following the title of the paper, we note that the state boundary significantly affects the development of the border regions. Furthermore, it affects the life quality of their inhabitants and so their objective diameter. Particularly, this is reflected in the economic dimensions of the population life of the border regions, which are influenced by specific factors associated with the presence of the state border.

The life quality in the border regions is affected by several factors, which are caused by the political decision-making at the state level. In particular, the issues

related to permeability and the regime of the state border. In this context, we should mention particular issues related to the level of commodity exchange, legal and illegal migration, but also various criminal activities. Therefore, in the research of the residents' life quality of border regions, it is necessary to take into account specific factors related to the position of the examined area.

Finally, we seek to provide an overview of the application of quantitative and qualitative research methods of the life quality in the different spatial scales, which is interpreted in the table below. We stress that the growth of qualitative indicators importance for smaller spatial units increases the validity and reliability of the research.

<i>Territory size/scale</i>	<i>The life quality research methods</i>		
	<i>Quantitative</i>	<i>Qualitative</i>	<i>Relationship of both methods</i>
<i>NUTS I</i>	International indexes Socio-economic analysis	-	Dominance of quantitative
<i>NUTS II</i>	Socio-economic analysis	For certain groups of people-questionnaire, case studies etc.	Dominance of quantitative Qualitative applicable for certain groups
<i>NUTS III</i>	Socio-economic analysis	For certain groups of people-questionnaire, case studies, observation etc.	Both approaches should have the same signification. Limitation for qualitative because of the territory size
<i>LAU I</i>	Basic socio-economic information about the municipality/community	Questionnaire, interview, oral history, observation, case studies etc.	Dominance of qualitative Quantitative serve as a complement to qualitative
<i>LAU II</i>	Basic socio-economic information about the municipality/community	Questionnaire, interview, oral history, observation, case studies etc.	Dominance of qualitative Quantitative serve as a complement to qualitative

Source: Authors

Recenzovali: Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.
Prof. RNDr. Vladimír Ira, CSc.

Monika IVANOVÁ¹
Eva MICHAELI²
Ivana ROHÁČOVÁ³

HODNOTENIE A VÝVOJ HETEROGENITY KRAJINY Z ASPEKTU ZASTÚPENIA TRIED KRAJINNEJ POKRÝVKY

Prípadová štúdia katastrálneho územia Medzilaboriec

Abstract:

The paper deals with the evaluation the heterogeneity of the landscape on the example of the cadastral territory of the Medzilaborce town by means of the grid squares method. Underlying layers have become land cover maps from the years 1952 and 2009, which we have overlapped regular grid. In each square of the grid we then watched the incidence of selected land cover classes, as well as overall frequency at the squares of the grid. Contribution shows the possibility of using geographic information systems in research, the disadvantages method of the squares of grid and points to the forms of its improvements. It also emphasizes the need to follow the same frequencies as well as different land cover classes in the squares of the grid. The spatial arrangement of land cover classes in the squares of the grid is expressed in the maps (images) that are part of the contribution.

Key words:

landscape heterogeneity, land cover, land cover classes, GIS, assessment

ÚVOD

Pojem heterogenita krajiny sa používa v súvislosti s jej diverzitou, má však omnoho širší význam. S ohľadom na priestorovú štruktúru krajiny ju možno ponímať ako opak homogénosti, ktorá vystihuje absenciu variability (Hlásny, 2003). Je prejavom štruktúrneho aspektu všetkých biotických a abiotických zložiek fyzicko-geografického komplexu a tiež súčasného i historického spôsobu využívania kra-

- 1 **RNDr. Monika Ivanová, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: monika.ivanova@unipo.sk
- 2 **Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: eva.michaeli@unipo.sk
- 3 **Mgr. Ivana Roháčová,** absolventka študijného odboru geografia v regionálnom rozvoji na katedre geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: rohac.ivana@gmail.com

jiny (Chuman, Romportl, 2006). Pojem priestorová heterogenita krajiny sa vzťahuje výlučne ku kompozícii jednotlivých prvkov krajiny (priestorovej komplexite), kým kvantitatívne vyjadrenie miery priestorového rozloženia krajiny (variabilita krajiny) je obsahom diverzity krajiny.

Priestorovú heterogenitu krajiny je možné skúmať v pravidelných i nepravidelných priestorových jednotkách (Oľahel' et al. 2000, 2004). Pomerne častým prístupom hodnotenia je líniový a mriežkový prístup (Forman, Godron, 1993; Hlásny, 2003; Pucherová, 2004; Boltiziar, 2007; Michaeli, Hofierka, Ivanová, 2008). Reálny stav krajinej štruktúry vhodne reprezentujú triedy krajinej pokrývky (Oľahel' et al. 2004), ktoré sú v zmysle Formana a Godrona (1993) blízke krajinným komponentom a teda vhodné na meranie priestorovej heterogenity krajiny. Problematika priestorovej kompozície a konfigurácie sa pomerne často objavuje v prácach zahraničných autorov (McGarigal and Marks, 1995; Herzog et al. 2001; McGarigal, 2002; DiBari, 2007; Araujo et al. 2008; Sundell-Turner, Rodewald, 2008). V našich podmienkach sa jej venovali Krcho (1976); Mimra (1995); Oľahel', et al. (2000, 2002, 2004); Hlásny (2003); Moravčíková, Ružičková (2006); Boltiziar (2007); Hrnčiarová (2007); Michaeli, Hofierka, Ivanová (2008).

MATERIÁL A METÓDY

V prípravnej fáze sme sa zamerali na štúdium podkladových máp a ortofotosnímkov. Ďalšou etapou bol terénny výskum. Po georeferencovaní podkladových vrstiev (vojenských topografických máp z roku 1952 a ortofotomapy z roku 2009) v prostredí GIS softvéru Arc View 3.2 sme pristúpili k priestorovej identifikácii a digitalizácii tried krajinej pokrývky prostredníctvom metódy vizuálnej interpretácie. Výsledkom boli mapy krajinej pokrývky 2. hierarchickej úrovne za roky 1952 a 2009. Usporiadanie tried krajinej pokrývky sa opieralo o metodiku Corine Land Cover bližšie špecifikovanú v práci Feranec, Oľahel' (2001). Heterogenitu krajiny je možné hodnotiť líniovým a mriežkovým prístupom (Forman, Godron, 1993). Preferovali sme postup hodnotenia heterogenity krajiny, ktorý vychádzal z prekrytia máp krajinej pokrývky mriežkou o reálnej veľkosti štvorca 650 x 650 m. Veľkosť štvorca bola stanovená s ohľadom na mierku použitých máp krajinej pokrývky a tiež podľa počtu areálov a detailnosti zmapovaných tried. Prekrytím vrstiev krajinej pokrývky rokov 1952 a 2009 pravidelnou mriežkou sme získali dvakrát po 145 štvorcov, v ktorých sme zaznamenávali výskyt vybraných tried krajinej pokrývky v každom štvorci, ako aj ich celkovú početnosť vo štvorcoch siete.

VYMEDZENIE A FYZICKOGEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA

Modelové územie (katastrálne územie mesta Medzilaborce, rozloha 4 750 ha) sa nachádza v severovýchodnej časti východného Slovenska. Rozprestiera sa na sútoku Laborca a Vydraňky v severnej časti Laboreckej vrchoviny, ktorá podľa geomorfologického členenia Slovenska (Mazúr, Lukniš, 1980) patrí do provincie

Východné Karpaty, subprovincie Vonkajšie Východné Karpaty a oblasti Nízke Beskydy. Z aspektu geologicko-tektonickej stavby sa modelové územie nachádza na styku dvoch tektonických jednotiek flyšového pásma Východných Karpát magurského a duklianského príkrovu. Geologický substrát reprezentujú flyšové vývoje s premenlivým podielom pieskovcov, ílovcov a slieňovcov bielokarpatsko-krynicekej jednotky. V bystrickej a račianskej jednotke k nim pristupujú flyšové vývoje pieskovcov so zlepenkami a ílovcovo-pieskovcové vývoje s pestrými ílovcami (Maheľ, 1986). Kmeňový príkrov duklianský budujú krosnianske vrstvy, v ktorých vrchný eocén tvoria menilitové vrstvy tmavých až kremitých ílovcov a rohovcov. Vrchnú kriedu v duklianskom príkrove reprezentujú flyšové vývoje pieskovcovo-ílovcovo-slieňovcové (Maheľ, 1986). Reliéf územia reprezentuje v južnej a strednej časti územia erózo-denudačný typ reliéfu medzihorských brázd, transversálnych depresii Nízkych Beskýd (Medzilaborecká brázda), ktorý je mierne zvlnený, hladko modelovaný. Zvyšnú časť územia zaberajú prechodné mierne vyzdvihnuté mofoštruktúry vrchovín a hornatín (Mazúr, Činčura, Kvitkovič, 1980) Laboreckej vrchoviny. Riečnu sieť územia tvorí úsek Laborca v dĺžke okolo 10 km a jeho prítok Vydraňka s prítokmi v dĺžke približne 20 km. Južná a centrálna časť regiónu leží v mierne teplej klimatickej oblasti (mierne teplý, mierne vlhký, pahorkatinový až vrchovinový oksok M3 a mierne teplý, veľmi vlhký, vrchovinový oksok M7, Lapin et al. 2002), severná v chladnej (mierne chladný oksok C1). Priemerná ročná teplota vzduchu sa tu pohybuje od 4 °C do 7 °C, priemerný ročný úhrn zrážok od 650 do 900 mm. V pôdnej pokrývke prevažujú kambizeme. V nižších polohách na hladko modelovanom mierne zvlnenom reliéfe Medzilaboreckej brázdy sú to kambizeme pseudoglejové nasýtené so sprievodným pseudoglejom modálnym. Na nive Laborca a Vydraňky sú pseudogleje modálne, kultizemné, luvizemné nasýtené až kyslé. Vyššie polohy územia pokrývajú kambizeme modálne v. kyslá so sprievodnými subtypmi kambizemí kultizemných a rankrov. V najvyšších častiach územia sa nachádzajú kambizeme pseudoglejové v. kyslá. Krajinnú pokrývku územia tvoria prevažne lesné spoločenstvá. Skúmaný polygón patrí do vertikálnej lesnej zóny, do subzóny spoločenstiev bukových lesov – vegetačný stupeň bukový. Vedúcou drevinou je tu *Fagus silvatika*. Na sutinách sa k nemu pridáva *Fraxinus excelsior* a *Tilia cordata* a *Acer pseudoplatanus*. V dolnej časti bukového stupňa prímies tvorí *Ulmus scabra* a *Carpinus betulus*. Najrozšírenejším spoločenstvom sú tu kvetnaté bukové lesy podhorské zo zväzu *Eu – Fagenion* (Michalko et al. 1986) a miestami kvetnaté jedľové lesy. V Medzilaboreckej brázde sa nachádzajú dubovo-hrabové lesy karpatské (*Carici-pilosae-Carpinenion betuli*).

VÝSLEDKY HODNOTENIA HETEROGENITY KRAJINY

Zmeny v celkovom počte tried krajinnej pokrývky

Z výsledkov analýzy celkového počtu tried krajinnej pokrývky v štvorcoch mriežky vyplynulo, že **najčastejšie sa v štvorcoch mriežky vyskytovala 1 až 4 triedy krajinnej pokrývky**. Uvedenú početnosť tried (tabuľky 1, 2) sme v roku 1952

identifikovali v 66 štvorcach mriežky, v roku 2009 v 82 štvorcach. Oproti roku 1952 sme tak mohli pozorovať nárast o 16 štvorcov (11 %). Opačný trend sa prejavil v prípade druhého intervalu početnosti tried krajinej pokrývky. Za sledované obdobie 1952 – 2009 tu počet štvorcov s výskytom 5 – 8 tried vo štvorci klesol o 13 %. V roku 1952 sa v 28 (19,2 %) štvorcach mriežky nachádzalo 9 – 15 tried krajinej pokrývky, v roku 2009 v 26 (17,8 %). V absolútnom meradle tak nastal rozdiel 2 štvorcov (1,4 %). Interval s najväčším počtom tried krajinej pokrývky vo štvorci mriežky bol v roku 1952 zastúpený 8 (5,5 %) štvorcami, v roku 2009 13 (8,9 %) štvorcami. Z hľadiska absolútneho počtu sa zvýšil počet štvorcov o 5, čo v percentuálnom meradle predstavuje nárast o 3,4 %.

Tab. 1: Celkový počet tried krajinej pokrývky II. hierarchickej úrovne vo štvorcach mriežky v rokoch 1952 a 2009

Celkový počet tried	1 – 4	5 – 8	9 – 15	16 – 28	Spolu
1952	66	44	28	8	146
2009	82	25	26	13	146

Zdroj: vlastné výpočty získané z vektorizovaných dát

Poznámka: Do počtu tried krajinej pokrývky vo štvorci siete boli započítané aj opakujúce sa triedy krajinej pokrývky

Tab. 2: Percentuálny podiel celkového počtu tried krajinej pokrývky II. hierarchickej úrovne vo štvorcach mriežky v rokoch 1952 a 2009

Celkový počet tried	1 – 4	5 – 8	9 – 15	16 – 28	Spolu
1952	45,2	30,1	19,2	5,5	100%
2009	56,2	17,1	17,8	8,9	100%

Zdroj: vlastné výpočty získané z vektorizovaných dát

Poznámka: Do počtu tried krajinej pokrývky vo štvorci siete boli započítané aj opakujúce sa triedy krajinej pokrývky

Zmeny v zastúpení rôznych tried krajinej pokrývky vo štvorcach mriežky

Početnosť rôznych tried krajinej pokrývky bola rozdelená do troch intervalov (tabuľky 3, 4). V roku 1952 sme v prípade 59 (40,4 %) štvorcov zaznamenali výskyt 1 – 2 tried krajinej pokrývky vo štvorci mriežky, v roku 2009 u 74 štvorcov mriežky. Oproti roku 1952 sme tak mohli pozorovať nárast o 15 (10,3 %) štvorcov mriežky. Pri druhom intervale sme mohli sledovať opačný trend. Za obdobie 1952 – 2009 došlo k poklesu o 16 (11,0 %) štvorcov. V roku 1952 sa 5 – 7 tried krajinej pokrývky vyskytovalo v 24 (16,4 %) štvorcach mriežky, v roku 2009 v 25 (17,1 %). V porovnaní s rokom 2009 tu nastal len 0,7 % nárast.

Tab. 3: Početnosť výskytu rôznych tried krajinej pokrývky II. hierarchickej úrovne vo štvorcoch mriežky v rokoch 1952 a 2009

Početnosť tried	1 – 2	3 – 4	5 – 7	Spolu
1952	59	63	24	146
2009	74	47	25	146

Zdroj: vlastné výpočty získané z vektorizovaných dát

Poznámka: Do počtu tried krajinej pokrývky vo štvorci siete boli započítané len typovo rôzne triedy krajinej pokrývky

Tab. 4: Percentuálny podiel početnosti výskytu rôznych tried krajinej pokrývky II. hierarchickej úrovne vo štvorcoch mriežky v rokoch 1952 a 2009

Početnosť tried	1 – 2	3 – 4	5 – 7	Spolu
1952	40,4	43,2	16,4	100%
2009	50,7	32,2	17,1	100%

Zdroj: vlastné výpočty získané z vektorizovaných dát

Poznámka: Do počtu tried krajinej pokrývky vo štvorci siete boli započítané len typovo rôzne triedy krajinej pokrývky

Zastúpenie konkrétnej triedy krajinej pokrývky v mriežke

V roku 1952 sme v katastrálnom území Medzilaboriec na II. hierarchickej úrovni identifikovali nasledovné triedy krajinej pokrývky: urbanizovaná (sídlná) zástavba, priemyselné, obchodné a dopravné areály, orná pôda, areály tráv, lesy a vnútrozemské vody (tabuľka 5). V roku 2009 (tabuľka 6) pribudli k týmto triedam areály ťažby, skládok a výstavby, areály sídelnej (nepoľnohospodárskej) vegetácie a kroviny alebo trávne areály.

Tab. 5: Výskyt tried krajinej pokrývky vo štvorcoch mriežky v katastrálnom území Medzilaboriec v roku 1952

1952	výskyt v štvorcoch mriežky (počet štvorcov)	podiel v %	absencia	podiel v %
Triedy				
11 urbanizovaná (sídlná) Zástavba	17	11,6%	129	88,4%
12 priemyselné, obchodné a dopravné areály	34	23,3%	112	76,7%
21 orná pôda	89	61,0%	57	39,0%
23 areály tráv	116	79,5%	30	20,5%
31 lesy	145	99,3%	1	0,7%
51 vnútrozemské vody	21	14,4%	125	85,6%

Zdroj: vlastné spracovanie výpočtov získaných z vektorizovaných dát

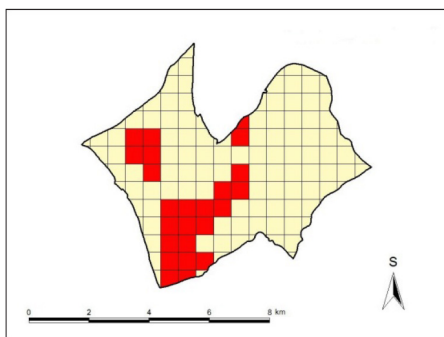
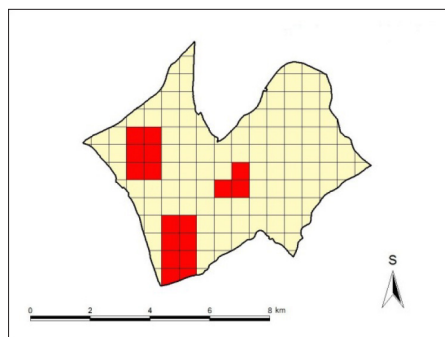
Tab. 6: Výskyt tried krajiny pokrývky vo štvorcoch mriežky v katastrálnom území Medzilaboriec v roku 2009

2009	výskyt v štvorcoch mriežky (počet štvorcov)	podiel v %	absencia	podiel v %
Triedy				
11 urbanizovaná (sídelná) zástavba	24	16,4%	122	83,6%
12 priemyselné, obchodné a dopravné areály	35	24,0%	111	76,0%
13 areály ťažby, skládok a výstavby	1	0,7%	145	99,3%
14 areály sídelnej (nepoľnohospodárskej) Vegetácie	10	6,9%	136	93,1%
21 nezavlažovaná orná pôda	55	37,7%	91	62,3%
23 areály tráv	70	48,0%	76	52,0%
31 lesy	146	100%	0	0
32 kroviny alebo trávne Areály	43	29,5%	103	70,5%
51 vnútrozemské vody	18	12,3%	128	87,7%

Zdroj: vlastné spracovanie výpočtov získaných z vektorizovaných dát

Urbanizovaná (sídelná) zástavba 1952

Urbanizovaná (sídelná) zástavba 2009

Obr. 1

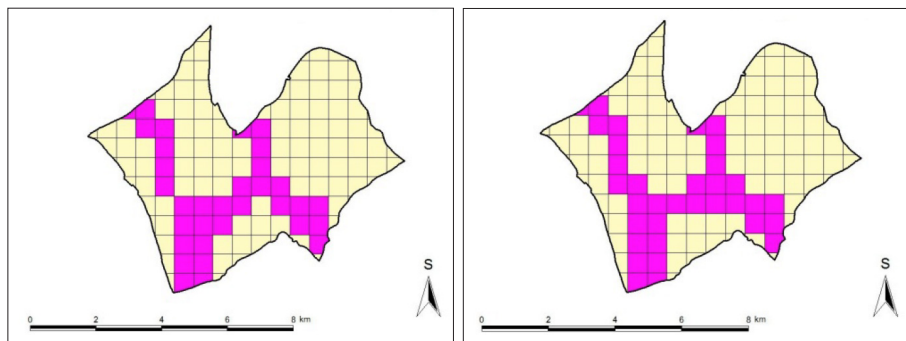

Urbanizovaná (sídelná) zástavba (obr. 1). V tejto triede krajinej pokrývky podstatnú časť tvorí zástavba. Dominantné zastúpenie viac ako 80% triedy majú rôzne typy obytných domov, ulice, cesta a iné typy umelých povrchov. Rôzne typy vegetácie (napr. mestská zeleň, vyhradená zeleň, záhrady, ale aj drobné areály holej pôdy ap.) sa vyskytujú iba sporadicky a v rámci tejto triedy krajinej pokrývky zaberajú plochu menšiu ako 20% (Feranec, Oľahel', 2001). V roku 1952 vyskytovala v 17 (11,6%) štvorcoch mriežky, absentovala v 129 štvorcoch. Nachádzala sa v južnej časti územia. Ďalšie dve oblasti výskytu spomínanej triedy krajinej pokrývky boli identifikované severozápadne a severovýchodne od predošlej lokality. Do roku 2009 stúpol počet štvorcov s výskytom uvedenej triedy na 24 (16,4 %). Trieda absentovala v 122 štvorcoch. Z priestorového aspektu došlo k rozšíreniu triedy v oblasti samotného mesta, ale aj miestnych častí Vydraň a Borov.

Priemyselné, obchodné a dopravné areály. V tejto triede krajinej pokrývky prevažujú umelo dláždené areály (asfaltové a betónové povrchy) takmer bez vegetácie a rôzne nebytové budovy a zariadenia a veľké komplexy agrárnych budov a zariadení (Feranec, Oľahel', 2001). Iba miestami sa vyskytujú ruderálne spoločenstvá s nízkou druhovou pestrosťou. Na skúmanom území boli identifikované prevažne v južnej a centrálnej časti skúmaného územia, odkiaľ vybiehali stuhové areály smerom na sever a severozápad (obr. 2). Podľa výsledkov uvedených v tabuľkách 5 a 6 počet štvorcov s ich výskytom poklesol len o 0,7% (1 štvorec). Topograficky sa táto zmena prejavila u 2 štvorcov mriežky.

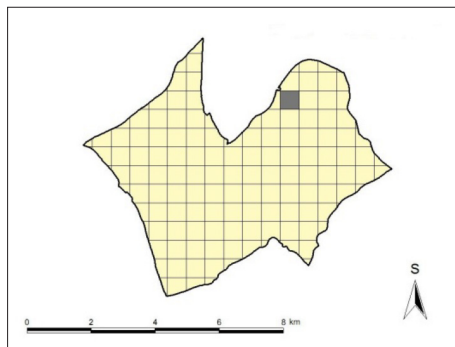
Priemyselné, obchodné a dopravné
areály 1952

Priemyselné, obchodné a dopravné
areály 2009

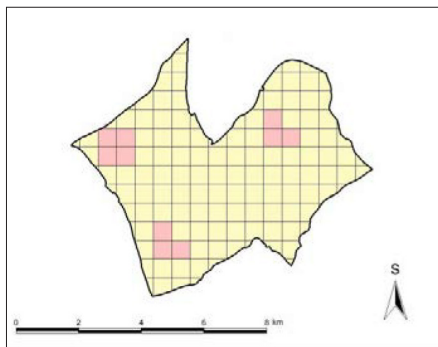
Obr. 2

Areály ťažby, skládok a výstavby 2009

Obr. 3

Areály sídelnej vegetácie 2009

Obr. 4

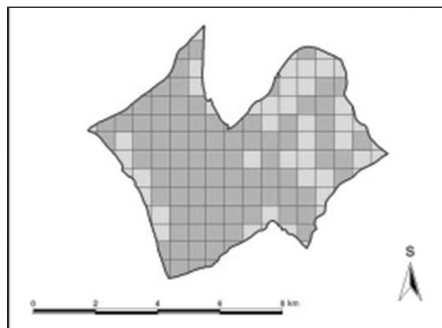
Areály ťažby, skládok a výstavby (obr. 3). Uvedená trieda krajinnej pokrývky je na skúmanom území reprezentovaná otvorenou povrchovou ťažbou stavebných materiálov, predovšetkým štrku, piesku a kameňa. Tieto areály sa vyskytovali na našom území iba v roku 2009. Nachádzali sa v jednom štvorci, absentovali v 145 štvorcoch mriežky. Uvedený štvorec tvoril 0,7 % z počtu všetkých štvorcov. Rovnako ako predošlá trieda krajinnej pokrývky boli **areály sídelnej vegetácie** (obr. 4) prítomné na skúmanom území iba v roku 2009. V katastrálnom území Medzilaboriec ich reprezentujú areály cintorínov, areály pri sakrálnych stavbách, mestský park, drobné záhradky pred individuálnou bytovou zástavbou, biokoridory a zeleň pri turistických ubytovaciach zariadeniach. Vyskytovali sa na 6,8 % (10) štvorcov a sú viazané na mestskú časť Borov a rekreačné stredisko Danova v severovýchodnej časti katastrálneho územia.

Nezavlažovaná orná pôda (obr. 5). Sú to areály poľnohospodárskej pôdy, na ktorej sa pestujú menej extraktívne plodiny, viac intezifikačné plodiny (najmä zemiaky). Do tejto triedy patria aj záhrady a foliovníky ap. (Feranec, Oľahel', 2001). V roku 1952 pokrývala orná pôda v severozápadnej časti územia súvislú plochu a bola identifikovaná v 89 (61,0 %) štvorcoch mriežky, v roku 2009 iba v 55 (37,7 %). Celkový počet štvorcov v roku 2009 poklesol o 23,3 % (34 štvorcov) najmä vo východnej časti skúmaného územia.

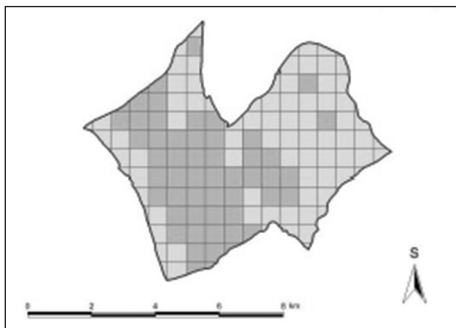
Areály tráv. Túto triedu krajinnej pokrývky predstavujú areály tráv (obr. 6), ktoré sa kosia a využívajú na pasenie dobytku, ale nepatria do poľnohospodárskeho rotačného systému (Feranec, Oľahel', 2001). V roku 1952 boli rozmiestnené rovnomerne po celom území. V roku 2009 už štvorce tejto triedy vytvárali iba súvislý pás v jeho západnej a centrálnej časti. Ich podiel poklesol o 31,5 % (46 štvorcov). Naopak, absencia vzrástla z 30 na 73 štvorcov mriežky.

Orná pôda 1952

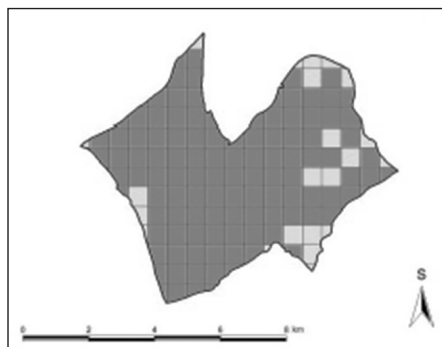

Orná pôda 2009

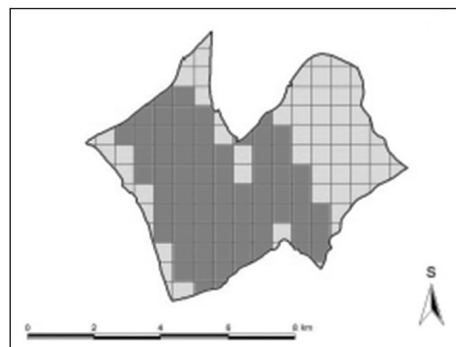

Obr. 5

Areály trávnych porastov 1952

Areály trávnych porastov 2009

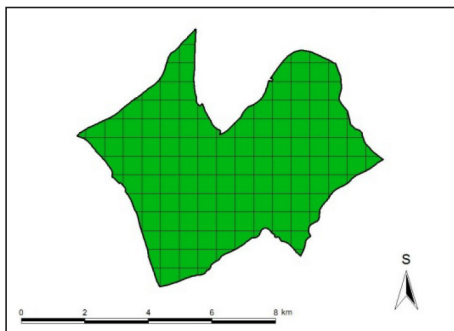
Obr. 6

Lesy (obr. 7) reprezentujú prevažne spoločenstvá listnatých bukových lesov s podrastom krovín. Tento typ triedy krajinej pokrývky bol v oboch časových horizontoch dominantný. Nevyskytovali sa len v jednom štvorci mriežky. V roku 1952 to bolo v strede západnej časti územia, v roku 2009 v južnej časti územia. V oboch prípadoch sa podieľali na obsadení mriežky štvorcov 99,3 %.

Lesy 1952

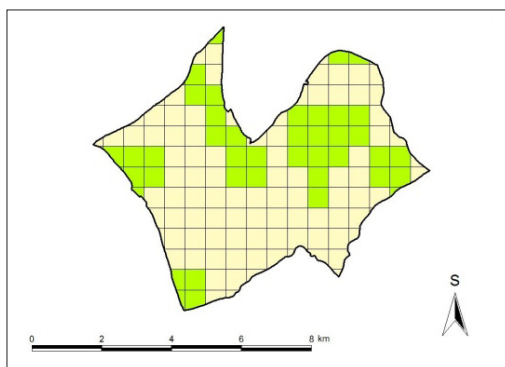
Lesy 2009

Obr. 7

Kroviny alebo trávne areály sú na skúmanom území reprezentované predovšetkým nízkoproduktívnymi areálmi prirodzených trávnatých porastov s náletom krovín s difúznym sponom. V roku 1952 sa v skúmanom území nevyskytovali a v roku 2009 sa nachádzali v 43 (29,5%) štvorcoch mriežky (obr. 8), absentovali u 103 (70,5%) štvorcov mriežky. Boli identifikované prevažne v juhozápadnej a severozápadnej časti regiónu.

Kroviny a areály trávnych porastov 2009

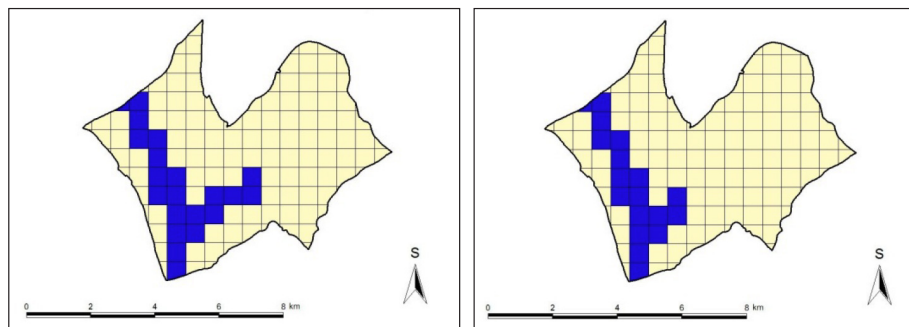
Obr. 8

Vnútrozemské vody. Túto skupinu triedy krajinej pokrývky zastupujú povrchové vody tečúce v korytách riek. Ich výskyt bol viazaný na rieku Laborca a potok Vydraňka od miestnej časti Vydraň až po jej ústie do Laborca (obr. 9). Počet štvorcov vnútrozemských vôd sa za sledované obdobie výrazne nemenil. K poklesu došlo len u 3 štvorcov mriežky (o 2,1 %).

Vnútrozemské vody 1952

Vnútrozemské vody 2009

Obr. 9

DISKUSIA A ZÁVERY

V príspevku sme sa zamerali na hodnotenie vývoja heterogenity krajiny mriežkovou metódou. Veľkosti štvorcov sme volili s ohľadom na mierku mapy, detailnosť vyčlenených tried krajinej pokrývky, ako aj celkovú rozlohu skúmaného regiónu. Využitie metódy prinieslo niekoľko úskalí. Z dôvodu malej plochy štvorcov sa v okrajových častiach územia prejavilo nižšie zastúpenie tried krajinej pokrývky. Do štatistického vyhodnotenia sa dostala len jedna, prípadne dve triedy. Pri hodnotení zastúpenia tried krajinej pokrývky bolo z tohto dôvodu vhodné analyzovať aj ich percentuálny podiel v každom štvorci. Mnohokrát boli do početnosti započítané aj triedy s minimálnym zastúpením vo štvorcoch mriežky. Určité riešenie tohto problému ponúka Boltziar (2007), ktorý navrhuje zahustiť existujúcu mriežku väčším počtom štvorcov, ktoré by mali menšie rozmery, čím by sa zvýšila presnosť a interpretovateľnosť získaných údajov.

Z analýzy vývoja heterogenity územia (na báze početnosti rôznych tried krajinej pokrývky v štvorcoch mriežky) za roky 1952 a 2009 badať trend zvyšovania homogenity územia. Počet štvorcov so zastúpením 3 – 4 tried poklesol, naopak zvýšil sa počet štvorcov so zastúpením 1 – 2 tried. Množstvo štvorcov s najväčšou početnosťou 5 – 7 tried ostalo takmer nezmenené. Najdominantnejšou triedou v oboch sledovaných rokoch bola trieda lesov, ktorá v roku 1952 pokrývala cca 59% celkovej rozlohy katastrálneho územia Medzilaboriec, v roku 2009 až 71%. Pri hodnotení heterogenity krajiny s ohľadom na opakovateľnosť tried krajinej pokrývky v štvorcovej mriežke malo zastúpenie tried krajinej pokrývky v oboch časových obdobiach približne vyvážený charakter (v roku 1952 75,3% štvorcov s počtom 1-8 tried vo štvorci mriežky, v roku 2009 73,3 %). Ak by sme vývoj heterogenity krajiny skúmali vo vzťahu typovej pestrosti tried krajinej pokrývky druhej hierarchickej úrovne v celom analyzovanom území, trend vývoja heterogenity by bol opačný. Oproti roku 1952 pribudli v analyzovanom regióne nové triedy krajinej pokrývky: areály ťažby, skládok a výstavby, areály zelene a kroviny alebo trávne porasty.

LITERATÚRA:

- ARAÚJO, M. B. et al. 2008. *Exposure of European biodiversity to changes in human – induced pressures*. In: Environmental Science and Policy, Vol. 11, 2008, No. 1, p. 38-45.
- BEDNÁR, J. 2010. *Územný plán mesta Medzilaborce: Návrh, Textová časť*. Medzilaborce: 2010. 98 s.
- BOLTIŽIAR, M. 2007. *Štruktúra vysokohorskej krajiny Tatier*. Nitra: UKF, 2007. 248 s. ISBN 978-80-8094-197-0.
- DIBARI, J. N., 2007. *Evaluation of five landscape-level metrics for measuring the effects of urbanization on landscape structure: the case of Tucson, Arizona, USA*. In: Landscape and Urban Planning, Vol. 79, 2007, Issues. 3-4, p. 308-313.
- FORMAN, R. T. T., GODRON, M. 1993. *Krajinná ekologie*. Praha: Academia v spolupráci s ministerstvom životného prostredia Českej republiky, 1993. 571 p. ISBN 80-200-0464-5.
- HERZOG, F. et al. 2001. *Landscape Metrics for Assessment of Landscape Destruction and Rehabilitation*. In: Environmental Management, roč. 27, 2001, č. 1, s. 91 – 107.
- HLÁSNY, T. 2003. *Landscape heterogeneity as a measure of landscape system entropy*. In: Ekológia, roč. 22, 2003, Supplement 2, s. 130 – 140.
- HRNČIAROVÁ, T. 2007. *Diversity of landscape ecological conditions at the development of urban environment*. In: ENVIRO Nitra 2007. 12 th International Scientific Conference. Sklenár, Š., Halászová, K., Maslanka, K., Kliment, M. (Eds.). Nitra: SPU, 2007, s. 13 – 14.
- CHUMAN, T., ROMPORTL, D. 2006. *Hodnocení krajinné struktury jako podkladu pro vytváření typologie krajiny*. In: Venkovská krajina 2006: sborník příspěvků z mezinárodní konference. Slavičín – Hostětín: ZO ČSOP, Veronica, 2006, s. 72 – 75. ISBN 80-239-7166-2.
- KRCHO, J. 1976. *Výjadrenie miery priestorovej diferenciácie krajiny ako systému S_{FG} a priestorovej diferenciácie reliéfu pomocou miery entropie*. In: Geografický časopis, roč. 28, 1976, č. 4, s. 256 – 291.
- LAPIN, M. et al. (2002). *Klimatické oblasti 1:1 000 000*. In Miklós, L. et al. eds. *Atlas krajiny SR*. Bratislava (MŽP SR).
- MAHEL, M. (1986): *Gaologická stavba československých Karpát. Paleoalpínske jednotky*. VEDASAV, Bratislava, 479 s.
- MAZÚR, E., ČINČURA, J., KVIŤKOVIČ, J. (1980): *Geomorfológia. Atlas SSR SAV, SUGK, Bratislava, mapa č.*
- MAZÚR, E., LUKNIŠ, M. 1980. *Geomorfologické jednotky 1:500 000, č. mapy 16*. In: Atlas SSR, Bratislava: SAV a SUGK, 1980, s. 54 – 55.
- McGARIGAL, K. 2002. *Landscape pattern metrics*. In: Encyclopedia of Environmentrics. Volume 2. El-Shaarawi, A. H., W. W. Piegorsch, W. W. (Eds.). England: John Wiley&Sons, Sussex, 2002, p. 1135-1142.

- McGARIGAL, K., MARKS, B., J., 1995. *FRAGSTATS: spatial pattern analysis program quantifying landscape structure*. Gen. Tech. Rep. PNW-GTR-351. Portland: U. S. department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Station, 2002, 122 s. [Citované 4. októbra 2010]. Dostupné na: http://fs.fed.us/pnw/pubs/pnw_gtr351.pdf
- MICHAELI, E., HOFIERKA, J., IVANOVÁ, M. 2008a. *Landscape diversity evaluation according to land cover classes in the northern hinterland of the Zemplínska Šírava water reservoir*. In: Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, Folia Geographica, roč. 47, 2008, č. 12, s. 225 – 236.
- MICHALKO, J. et al. (1986): Geobotanická mapa ČSSR. Slovenská socialistická republika. VEDA SAV, Textová časť, 147 s.
- MIMRA, M. 1995. *Hodnocení prostorové heterogenity krajiny z hlediska její biotické rozmanitosti*. In: Geografický časopis, roč. 47, 1995, č. 2, s. 131 – 143.
- MORAVČÍKOVÁ, Z., RUŽIČKOVÁ, J. 2006. *Hodnotenie diverzity krajiny z pohľadu historického vývoja v katastrálnom území Dúbravka (Bratislava)*. In: Acta Environmentalistica Universitatis Comenianae, Vol. 14, 2006, No. 1, č. 85 – 96.
- OŤAHEL, J. et al. 2000. *Prírodná (rekonštruovaná) a súčasná krajinná štruktúra Slovenska hodnotená využitím bázy údajov CORINE land cover*. In: Geographica Slovaca 16. Bratislava: GÚ SAV, 2000, 73 s.
- OŤAHEL, J. et al. 2002. *Diverzita krajiny Slovenska*. In: Geografický časopis, roč. 54, 2002, č. 2, s. 131 – 150. ISSN 0016-7193.
- OŤAHEL, J. et al. 2004. *Krajinná štruktúra okresu Skalica*. In: Geographia Slovaca 19. Bratislava: GÚ SAV, 2004, 123 s. ISSN 1210-3519.
- PLESNÍK, P. 2002. Fytogeograficko – vegetačné členenie, Mapa č. 86 1: 1 000 000. In *Atlas krajiny Slovenskej republiky kapitola IV – Prvotná KŠ. 1. Vydanie*. Bratislava: Ministerstvo ŽP SR, BB: SA ŽP, 2002, s.113. ISBN 80 – 88833 – 27 – 2.
- PUCHEROVÁ, Z. 2004. *Vývoj využitia krajiny na rozhraní Zobora a Žitavskej pahorkatiny (na príklade vybraných obcí)*. Nitra: FVP UKF, 2004. 147 s.
- SUNDELL-TURNER, N.M., RODEWALD, A.D. (2008). A comparison of landscape metrics for conservation planning. *Landscape and Urban Planning*, 86, p. 219-225.

Poznámka:

„Tento príspevok vznikol vďaka podpore v rámci operačného programu Výskum a vývoj, pre projekt: Kompetenčné centrum znalostných technológií pre inovácie produkčných systémov v priemysle a službách, kód ITMS: 26220220155, spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.“

SUMMARY

LANDSCAPE HETEROGENEITY ASSESSMENT

(CASE STUDY OF CADASTRAL TERRITORY OF THE MEDZILABORCE TOWN)

Aim of this study was to evaluate the evolution of landscape heterogeneity over a period 1952-2009. The model area became the cadastral area of the Medzilaborce. After georeferencing and vectorization of the underlying layers in the geographical informational system (GIS) software Arc View 3.2, we started to identify land cover classes in terms of methodology, Corine Land Cover further specified work Feranec, Oráhel', 2001. Land cover layers are then overlaid regular grid of squares of real size 650 x 650m, in which we studied the frequency of land cover classes. The evaluation of the development of landscape heterogeneity on the basis of different land cover classes in the square grid for the year 1952 and 2009 is clearly the trend of increasing homogeneity of the territory. Increase in the number of squares with the representation of land cover classes one or two types the number of squares with the representation of land cover classes three and four types have decreased. Most dominant land cover classes in the two years is the class of forests, which cover about 59% of the total area of cadastral territory of the Medzilaborce. The evaluation of landscape heterogeneity with respect to repeatability land cover classes in the grid have represented land cover classes in both years has balanced character (in 1952, 75.3% of squares with the number of 1-8 classes in the squares of grid in the year 2009 73.3%). If we researched the development of heterogeneity of landscape in relation for the diversity of the types land cover classes on the second a hierarchical level, in the throughout the studied area, the trend was reversed. Compared to year 1952, were created in the analyzed region, new classes of land cover: areas of mining, areas of landfill and areas of green, areas of scrubs and of grasslands.

Recenzovali: Prof. Ing. Jozef Vilček, PhD.
Prof. RNDr. Ján Oráhel', CSc.

Radoslav KLAMÁR¹

EKOMÚZEÁ AKO NOVÝ FENOMÉN V ROZVOJI REGIÓNU NA PRÍKLADE EKOMÚZEA „PODOBY OHŇA“

Abstract:

The paper presents the issues of Ecomuseums and their importance to the local community and regional development. It focuses on pointing out differences and specifics of Ecomuseums and experiences of the regions in Slovakia, the Czech Republic and Poland with their preparation and activity. More attention is paid to the selected Ecomuseum in the Eastern Carpathians called „Faces of Fire“, which at that time starts to develop its activities. Within this Ecomuseum, mutual contacts are developed and experiences are exchanged based on the cooperation with some Polish Ecomuseums.

Key words:

ecomuseum, natural and cultural heritage, local community, regional development, cooperation

ÚVOD

Súčasný globalizujúci sa svet stavia mnohé regióny pred nové výzvy. Tie sa prostredníctvom rýchlejšej dopravy (rozvoj leteckej dopravy, výstavba diaľnic a rozvoj rýchlovlakov) a zapojenia do spoločného virtuálneho prostredia (komunikačné technológie a najmä internetová sieť) stávajú oveľa viac dostupné a otvorenejšie. A práve táto otvorenosť a schopnosť zapojiť sa do rôznych kooperačných sietí majúci regionálny, národný, medzinárodný až globálny charakter spôsobuje potrebu prijímať všeobecne akceptovateľné normy správania sa vytvárané globálnou spoločnosťou, či už v súvislosti s trhovým hospodárstvom, životným prostredím, kultúrou i bezpečnostnou politikou. Na strane druhej je však v kontraste s týmto celosvetovým trendom stále sa vzťahujúca problematika globalizácie, teda schopnosti nanovo prečítať globálne trendy sociopriestorovým kontextom regiónu. Čoraz viac sa zdôrazňujú lokálne a regionálne odlišnosti a *genius loci* (duch miesta) ako odpoveď na nivelizujúce a uniformné dopady globalizácie. Jednou z takýchto konštrukcií poukazujúcou na jedinečnosť a neopakovateľnosť každého regiónu je problematika ekomúzeí.

1 *doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD., Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU, ul. 17. Novembra č.1, Prešov, mail: radoslav.klamar@unipo.sk*

EKOMÚZEA AKO NOVÝ PRÍSTUP K PREZENTÁCIÍ REGIÓNOV

V súčasnej muzeálnej praxi je snaha, aby kurátori múzeí prezentovali a približovali historické udalosti a život jednotlivca konkrétneho miesta čo naj dôveryhodnejšie a najpresnejšie a zároveň zachytili lokálne odlišnosti. Postmoderné prístupy si kladú otázku, či je možné dosiahnuť uvedené ciele. Múzeá s využitím vybraných exponátov, artefaktov, listinných dôkazov a následne adekvátnych interpretačných postupov vytvárajú „verziu pravdy“ pre návštevníkov múzea. Špeciálne to platí pre výstavy bezprostredne spojené s prezentáciou konkrétnych lokalít, ktoré majú priblížiť identitu miesta. V tomto prípade je výber exponátov a fragmentov materiálnej kultúry veľmi opatrný s cieľom vytvoriť príbeh daného miesta, jeho históriu a život ľudí. No často krát to nie je plne v súlade so skutočnosťou a je potrebné mať dostatok skúsenosti to celkovo pochopiť. Múzeá môžu samozrejme vysvetliť skutočnosti (napr. uviesť meno plaza, údaje o podniku a pôvode kusu porcelánu alebo meno objaviteľa ďalekohľadu), no pokiaľ kurátor výstavy „stojí opodiaľ“, sa fakty približujúce miesto, historické udalosti alebo kultúru stávajú ťažšie pochopiteľné.

Ako uvádza Davis (2009) v súlade s konceptom miesta, ľudia a komunity sa snažia identifikovať a hlbšie prepojiť so svojím miestom a rôzne prístupy sa snažia zachovať lokality, artefakty a „symboly“ majúce pre toto miesto osobitný význam a dôležitosť. Tieto opatrenia sa vyskytujú od úrovne globálnej (sieť pamiatok svetového dedičstva) až po lokálnu (ochrana miestnych prírodných pamiatok a pod.). Ide o proklamovanú pomoc významným lokalitám prírodného a kultúrneho dedičstva (pomoc ich návštevníckym centrá, vedenie a značkovanie trás, podporná sprievodná dokumentácia), čo niekedy viedlo až k „muzealizácii“ miesta. „Významy“ miesta boli vytvárané prevažne expertmi a nie miestnymi ľuďmi resp. s ich spoluprácou. Tento prístup zhora-nadol iba zriedkakedy bral do úvahy lokálne potreby a záujmy a preto miestni obyvatelia sa nestotožnili s takýmto prístupom, pričom ochrana a snaha o zachovanie pamiatok ich veľmi nezaujímala, resp. im pripadala „akademická“. Teda nový prístup vyžaduje viac načúvať hlasom miestnej komunity, ktoré nadobúdajú na intenzite.

Odpoveďou na tieto tendencie je novokreujúca sa koncepcia ekomúzeí ako fenoménu „novej muzeológie“ (Davis, 2008), ktorá znamená presun od „múzea objektov“ k „múzeu myšlienok“. Rozdiely medzi tradičným pojatím múzea a ekomúzeom približuje Rivald (1988 In Davis, 2009):

- *tradičné múzeum* = budova + dedičstvo + zbierky + odborný personál + návštevníci
- *ekomúzeum* = územie + dedičstvo + pamäť + obyvatelia

Ekomuzeológia sa snaží múzejnými prostriedkami zachytiť dokumentáciu krajiny a spoločnosti na určitom území s priamou účasťou miestnej komunity, pričom zahŕňa priestorový, historický, sociálny, ekonomický, prírodný i pamiatkový aspekt. Zaoberá sa zbieraním, dokumentovaním, skúmaním, konzervovaním a prezentovaním prírodnej a kultúrnej situácie. Ekomúzeum pracuje interdisciplinárne a vzťahuje sa na určité teritórium, pričom jeho obyvatelia sú zapojovaní do jednotlivých aktivít.

Prvú definíciu ekomuzeológie vytvoril v roku 1971 Huges de Varine, keď pre francúzske Ministerstvo životného prostredia definoval slovo „ecomuseé“. Pre vytvorenie konceptu ekomúzeí sa inšpiroval skúsenosťami zo škandinávskych múzeí v prírode, mexických školských múzeí a múzeí susedstva v USA. Veľkým propagátorom ekomuzeológie bol Georges Henri Riviere (1897-1985), ktorý predstavil koncept ekomúzea ako snahy ukázať civilizáciu v jej prirodzenom prostredí.

Ekomúzeum je jednoducho povedané „múzeum bez múrov“. Príroda, kultúra a história sú prezentované spoločne v mieste ich pôvodnej lokalizácie. Záujem návštevníkov je zameraný na vzájomnú interakciu medzi prírodným prostredím (miestom) a ľuďmi. Cieľom je ochrana stavieb, pamiatok a ďalších objektov ako stôp minulosti v krajine na pôvodnom mieste ich výskytu. Produkty ľudskej činnosti a prírodných procesov viedli k nahromadeniu veľkého množstva artefaktov, ktoré sa zachovali: nástroje každodenného použitia pochované spolu s mŕtvym, dary venované bohom, vidiecka architektúra, drevené artefakty, ľubostné listy alebo i krajina pretvorená človekom. Dobré pripravené ekomúzeum dáva veľkú príležitosť vytvoriť súhrnnú prezentáciu rôznych objektov, lokalít, tradícií či legend tvoriacich kultúrne dedičstvo miestnych ľudí a umožňuje ponúkať nové skúsenosti a rozvíjať nové systémy v krajine, pričom aj zanedbaným tradičným objektom môže prísúdiť nové funkcie (<http://www.ekomuzea.eko.org.pl/>).

Ako je ďalej v tomto kontexte uvedené, ekomúzeá môžu byť jednou z alternatív pre rozvoj vidieckych oblastí. Existuje niekoľko výhod plynúcich z fungovania ekomúzeí:

- dielne a ukážky remeselnej činnosti pre turistov ako ďalší príjem
- lepšia znalosť a pochopenie vlastnej histórie a tradícií ako záruka ich zachovania do budúcnosti pre ďalšie generácie
- prezentácia vlastných tradícií spojená s predajom miestnych výrobkov a produktov návštevníkom ako aj ich ponuka na miestnom trhu
- zvýšenie atraktívnosti jednotlivých objektov prostredníctvom získania dodatočných turistických funkcií a zaradenia do rozvinutého turistického informačného systému – vytvorenie spoločného informátora, sprievodcu, internetových stránok, ponuky na veľtrhoch a pod.
- rozvoj integrovanej stratégie rozvoja cestovného ruchu na základe dohodnutých tém (rozšírenie a zatraktívnenie pôvodnej ponuky)

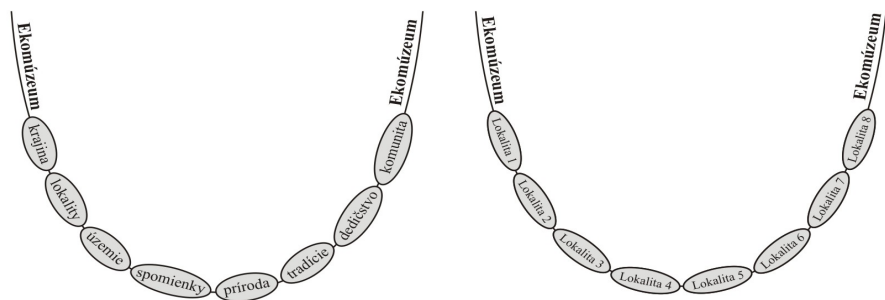
Hamrin, Hulander (1995 In Corsane, Davis, Elliot, Maggi, Murtas, Rogers, 2007) uvádzajú nasledujúce charakteristiky ekomúzeí:

- môžu zaberat' aj väčšie územie
- zachovávajú a prezentujú vybrané črty kultúrnej krajiny *in situ*
- aktívne zapájajú návštevníkov
- podporujú kultúrny turizmus
- sú základom pre spoluprácu medzi miestnymi úradmi, združeniami, organizáciami, firmami a súkromnými osobami

- aktívne podporujú dobrovoľníctvo a participáciu
- pomáhajú miestnym obyvateľom reflektovať ich kultúrnu identitu
- majú vzdelávacie poslanie
- predstavujú dynamické inštitúcie, ktoré sa vyvíjajú s dlhodobým rozvojovým programom podporujúcim pochopiť miesto v celej jeho zložitosti a komplexnosti
- aktívne spolupracujú s umelcami, remeselníkmi, spisovateľmi, hercami a muzikantmi
- sú inštitúciami podporujúcimi výskum s cieľom poukázať na vzťah medzi technológiami a jednotlivcami, medzi kultúrou a prírodou a medzi minulosťou a prítomnosťou

Davis (2007) popisuje mechanizmus fungovania ekomúzea ako model „náhrdelníka“ (obr. 1).

Obr. 1: Ekomúzeum – model „náhrdelníka“

Zdroj: Davis, 2007

Uvedený model ekomúzea výstižne popisuje mechanizmus jeho fungovania. Ekomúzeum v tomto modeli vystupuje ako tmel, ktorý spája rôzne elementy (je to možné prirovnať k niti, ktorá drží pohromade perly na náhrdelníku) a tak prezentuje individuálne lokality resp. miesta osobitým spôsobom. Inými slovami je možné povedať, že ekomúzeum nie je prostriedok, ktorý jednoducho spája individuálne lokality, ale skôr rôzne elementy (napr. krajinu, prírodu, spomienky, tradície, architektúru apod.) a zahŕňa ich ako špecifické charakteristiky miesta.

EKOMÚZEÁ A ICH FUNGOVANIE V PRAXI

Metodika ekomuzeí je v Európe často využívaná. Ekomúzeá sa rozvíjajú na lokálnych a často tematicky zameraných iniciatívach (Ecomusée de la Noix du Périgord, Ecomusée des Vieux métiers de Lizio vo Francúzsku; Ecomuseo dell' Argilla, Ecomuseo Terrazzamenti e dei della Vite v Taliansku) a integrovaných regionálnych

projektoch (Ecomusée d'Aljaške, Ecomusée du Mont-Lozère, Francúzsko; Ecomuseo delle Acqua del Gemonese, Ecomuseo del Casentino v Taliansku; Ekomuseum Bergslagen vo Švédsku). Mimo Európy bola metodika ekomúzeí aplikovaná napr. v Brazílii (Savanna Ecomuseum v Goiás), Japonsku (Asahi Machi Ecomuseum, Kitasharima Ecomuseum) a Číne (Suojia Ecomuseum z Liuzhou Guizhou). Celkovo za ostatných 40 rokov vzniklo vo svete približne 300 ekomúzeí, pričom zhruba 200 v Európe. Ekomúzeá v Európe zastrešuje Európska sieť ekomúzeí založená v Taliansku v roku 2003 pod názvom „Outlook Ecomuseums“. Jej cieľom je pripravovať dokumenty, vymieňať skúsenosti a kontakty a prezentovať výsledky jednotlivých ekomúzeí.

V priestore Strednej Európy našla problematika Ekomúzeí taktiež svoju odzvu. Prvým krokom bol projekt „Vytvorenie Višeegrádskej siete ekomúzeí na záchranu a zachovanie žijúceho dedičstva na miestnej úrovni v Strednej Európe“ etablovaný v roku 2001. Tento projekt bol vytvorený Stredoeurópskym konzorciom Environmental Partnership for Central Europe (EPCE) a záštitu prevzal Medzinárodný Višeegrádsky fond. Zmyslom projektu vytvorenia Višeegrádskej siete ekomúzeí bola záchrana a starostlivosť o existujúce dedičstvo na miestnej úrovni v Strednej Európe. Koordinátorom projektu bola Poľská Ekologická nadácia Partnerstvo a v ostatných krajinách V4 česká, slovenská a maďarská Nadácia Partnerstvo. Poľská strana sa stále aktívne zasadzuje o propagáciu ekomúzeí a o jej aktívnom prístupe svedčí dobre fungujúca sieť ekomúzeí. Program ekomúzeí v Poľsku ponúka:

- vecnú a technickú pomoc,
- poradenstvo a školenia,
- výmenu skúseností s podobnými iniciatívami v Poľsku a zahraničí,
- finančnú podporu na základe súťaže,
- podporu pri získavaní finančných prostriedkov pre realizáciu (<http://www.ekomuzea.pl>).

V regióne južného Poľska, ktorý hraničí s Českou republikou a Slovenskom, pôsobi viacero ekomúzeí. Medzi najvýznamnejšie a najaktívnejšie patria nasledovné:

- *Ekomuzeum Dziadoszan*
- *Ekomuzeum Wrzosowa Kraina*
- *Ekomuzeum Dymarki*
- *Ekomuzeum Cysterskie*
- *Ekomuzeum Wsi Dolnośląskiej, Szkółkarstwa i Sadownictwa*
- *Ekomuzeum Rzemiosła*
- *Ekomuzeum Ziemi Kamiennogórskiej*
- *Ekomuzeum im. Jana Pazdura w Starachowicach*
- *Ekomuzeum w Krainie Bobrów*
- *Ekomuzeum w Krainie Bojków*
- *Ekomuzeum Trzy Kultury*
- *Ekomuzeum Nowa Huta*
- *Ekomuzeum Ziemi Bocheńskiej*

- *Ekomuzeum Alwernia*
- *Ekomuzeum Lanckorona*
- *Ekomúzeum Babiej Góry*
- *Ekomúzeum Hole*
- *Ekomúzeum Tropiciele zaginionych śladów*
- *Ekomúzeum Zielony Cień*

Ekomuzeá sa rýchlym tempom rozvíjajú aj v Bieščadách, kde v okolí mesta Sanok aktívne pôsobí šesť ekomuzeí (mapa 1), pričom je naplánovaných niekoľko ďalších: *Baligród* – ekomuzeum kováčstva založené na reštaurovanej storočnej vyhni, *Lesko* – ekomuzeum Galicijskej malomestskej architektúry, *Bystré-Michniowiec-Lipa* – ekomuzeum domácej drevenej architektúry (staré domy, cerkvy, cintoríny), *Czarna Górna* – ekomuzeum ťažby ropy, *Polana* – ekomuzeum využívajúce miestne prírodné atraktivity (jaskyne, údolie potoka Czarny) a predvojnové zemianske tradície, *Ban-drów* – ekomuzeum na báze agroturistiky a pobytov na farme, *Lukowe* – ekomuzeum využívajúce jazdecké tradície v regióne, *Nowosiółki* – ekomuzeum s tematikou vychádzajúcou z poľovníctva s centrom v Múzeu poľovníctva Walachovských. Na základe existujúcich i plánovaných ekomuzeí v Bieščadách je zrejmé, že myšlienka ich fungovania si našla v tomto regióne široké uplatnenie a jej rozvoj je zabezpečený aj do budúcnosti.

V Českej republike sa projekt ekomuzeí mierne transformoval a sústredil sa skôr na podporu v rámci programu Greenways (mapa 2). Česká Nadácia Partnestvo teda preniesla aktivitu pomoci ekomuzeám práve na zelené trasy resp. cyklotrasy. V rámci Višegrádskej siete ekomuzeí boli v každej krajiny vybrané minimálne dva projekty, z Česka bolo podporených šesť a to:

- *Sv. Jan pod Skalou* – informačná eko-výchovná činnosť, spolupráca CHKO Český Kras a Vyššej odbornej pedagogickej školy
- *Collegium pro Arte antiqua* – štúdium, dokumentácia, ochrana a znovuoživenie dedičstva v regióne Brna a CHKO Broumowska
- *Ekomuzeum Ruža* – dokumentácia a prezentácia jednotlivých remeselných dielní, príbehov a legend, oživovanie historických miest, monumentov a tematických trás
- *Archeoskanzen Modrá* – interpretácia archeologických nálezov z okolia obce a obnova kultúrnych pamiatok
- *Nadácia Jana Pivečky* – rekonštrukcia drevenice s inštaláciou chudobnej remeselníckej domácnosti na výrobu papúč a kurzy ručného šitia papúč z ovčej kože
- *Valašské múzeum v přírode* – vytvorenie živého hospodárstva s chovom zvierat a tradičných prác na poliach a v záhrade s uchovávaním starých odrôd stromov a okrasných kvetín v priestore Valašskej dediny

Na Slovensku sa myšlienka ekomuzeí ešte len začína rozvíjať. Zatiaľ neexistuje centrálna databáza ekomuzeí a ani spoločná propagácia v podobe internetových

stránok. Ekomúzeá vystupujú solitérne bez spoločnej koncepcie. Okrem ďalej uvádzaného ekomúzea „Podoby ohňa“ vo Východných Karpatoch sa ešte začali rozvíjať ekomúzeum „Chodníkom pašerákov“, ekomúzeum „Po stopách Duchnoviča“ a ekomúzeum „Hont“ na Jantárovej ceste so sídlom v obci Hrušov neďaleko Rožňavy. Na Slovensku podobne ako v Českej republike je existencia ekomúzeí úzko spojená s cykloturistickými trasami. Týmto spôsobom sa aktívny oddych spája s poznávaním krajiny.

EKOMÚZEUM „PODOBY OHŇA“

Myšlienka ekomúzeí sa aktívne začala rozvíjať aj v regióne Východných Karpát. Región je prihraničný a na severe hraničí s Poľskom a na východe s Ukrajinou. Západnú hranicu tvorí východné úpätie Slánskych vrchov a Čergova.

V regióne Východných Karpát v súčasnosti rozbiehajú svoju činnosť tri ekomúzea: ekomúzeum „Chodníkom pašerákov“, ekomúzeum „Po stopách Duchnoviča“ a ekomúzeum „Podoby ohňa“ (mapa 3). Predstavitelia týchto ekomúzeí (samospráva obcí, miestni podnikatelia, organizácia Fénix, RRA Svidník) veľmi aktívne spolupracujú so zástupcami poľských ekomúzeí v Bieščadách pod gesciou Bieščadskej nadácie a Združenia pre rozvoj a propagáciu podkarpatskej oblasti „Pro Carpathia“. Realizujú sa rôzne stretnutia, workshopy a spoločné akcie na slovenskej a poľskej strane, pričom sa vymieňajú skúsenosti a nápady. Týmto spôsobom pohorie Karpaty nepredstavujú v tomto regióne bariéru, ale naopak sú priestorom pre ďalšiu intenzívnejšiu cezhraničnú spoluprácu. V ďalšom texte bude zameraná pozornosť na ekomúzeum „Podoby ohňa“.

Názov ekomúzea vychádza z viacerých rovín pohľadu na dávnu históriu:

- oheň – vulkán (okolité sopečné pohorie Vihorlatské vrchy – Sninský Kameň),
- oheň – v kovárskej dielni (v obci Zemplínske Hámre boli hámre a huta na spracovanie železnej rudy),
- oheň – Míľa (v okolí obce Zemplínske Hámre sa páliło drevené uhlie),
- oheň – slnko, hviezdy (Astronomické observatórium na Kolonickom vrchu),
- oheň – cigánske ohnivé piesne a tance.

Strediskom ekomúzea je obec Zemplínske Hámre vzdialená od okresného mesta Snina 5 km, priamo na úpätí pohoria Vihorlat. Kostrou celého ekomúzea je základná okružná trasa. Začína v obci Zemplínske Hámre a má celkovú dĺžku 38 km (mapa 4). Vedie striedavo po relatívne dobrých asfaltových komunikáciách i lesných cestách. Je vhodná pre cykloturistov i peších turistov. V zimnom období pri dostatku snehu sa dá absolvovať aj na bežkách (Talarovičová, Reiser, 2010).

Takmer celá trasa ekomúzea prechádza severným resp. severovýchodným úpäťm Vihorlatských vrchov. Tie sú typickým neovulkanickým pohorím tvoreným viacerými stratovulkánmi (Kyjov, Vihorlat, Morské Oko, Diel, Popriečny). Základ štruktúry tvoria andezity a ich pyroklastiká. Vihorlatské vrchy sú odvodňované v zá-

padnej časti Laborcom, zo severnej časti odvádza vodu jeho ľavostranný prítok Cirocha. Vodné toky na južných svahoch, ktoré v minulosti spôsobovali záplavy, sú zachytené vodnou nádržou Zemplínska Šírava. V centrálnej časti Vihorlatských vrchov sa nachádza jazero Morské Oko (rozloha 13,8 ha, hĺbka 25 m), ktoré vzniklo prehradením doliny potoka Okna zosuvom v centrálnej zóne stratovulkánu Morské Oko. Územie ekomúzea sa nachádza v ochrannom pásme chránenej krajinskej oblasti Vihorlat. CHKO Vihorlat patrí medzi najmenšie veľkoplošné chránené územia na Slovensku. CHKO bola vyhlásená v roku 1973 za účelom ochrany a zveľaďovania prírody, prírodných zdrojov, zabezpečenia koordinácie jej hospodárskeho využívania v súlade s ochranou prírodného bohatstva. Medzi najcennejšie časti CHKO Vihorlat patrí PP Sninský Kameň, NPR Morské Oko, PR Jedlinka, PR Ďurová Mláka, NPR Podstavka, NPR Motrogon a PP Čierny potok.

Súčasťou okružnej trasy ekomúzea je nasledujúcich 29 plánovaných zastávok:

1. *Rímskokatolícky kostol sv. Jozefa* – kostol nachádzajúci sa v obci Zemplínske Hámre.
2. *Pôvodný dom v Karpatoch* – je situovaný v obci Zemplínske Hámre. V dome fungovala istý čas aj obecná škola. Vo svahu pri dome sa nachádza sypanec.
3. *Kaplnka Ružencovej Panny Márie* – religiózny objekt nachádzajúci sa v južnej časti intravilánu obce Zemplínske Hámre.
4. *Dedinské múzeum* – je súčasťou obecného úradu v Zemplínskych Hámroch. Uchováva artefakty z nedávnej minulosti obce a originálnymi železnými predmetmi v zbierke pripomína slávne obdobie hutníctva.
5. *Kameň z huty* – v priestore súčasného parkoviska pri kostole v obci Zemplínske Hámre sa nachádza kameň z huty s informačným panelom v mieste, kde kedysi táto huta stála. V okolí možno nájsť aj v súčasnosti kúsok „sklenenej“ strusky.
6. *Penzión „Luki“* – nachádza sa v strede obce Zemplínske Hámre. Poskytuje ubytovanie pre 20 osôb, samostatný salónik a posedenie na vonkajšej terase.
7. *Gazdovský dvor* – reštauračné zariadenie v obci Zemplínske Hámre známe ponukou regionálnych gurmánskych špecialít. Je lokalizované v južnej časti obce neďaleko kameňolomu pri turistickej trase na Sninský Kameň a Morské Oko. Majiteľ zriadil v záhrade minizoo s rôznymi druhmi zvierat.
8. *Geológia Vihorlatu* – nad obcou Zemplínske Hámre je lokalizovaný andezitový kameňolom, kde sa dá oboznámiť s geologickou stavbou a prezrieť si lomovú stenu a technológiu ťažby lomového kameňa.
9. *Míľa* – na trase ekomúzea je postavená vzorová „míľa“, taká akú kedysi stavali miestni miliari – uhliari pri výrobe dreveného uhlia.
10. *Šachty* – na trase ekomúzea popri úzkorozchodnej železničke sú dodnes viditeľné šachty s rovinkami, kde sa sypala hlušina. Vyťažená železná ruda sa dopravovala do Zemplínskych Hámrov, kde sa spracovávala v miestnej huti.

11. *U umretého* – dôležitá križovatka turistických chodníkov na Sninský Kameň, kde pri potoku nad úzkokoľajkou je hrob neznámeho vojaka.
12. *Šponáreň* – bývalá výrobnia kolíkov do brzd vláčikov úzkokoľajnej železnice. Nachádzala sa južne od obce Kolonica. Miesto v súčasnosti pripomína kríž.
13. *Flóra a fauna karpatského lesa* – názov plánovaných informačných tabúl na trase o miestnej biote.
14. *Astronomické observatórium na Kolonickom vrchu* – detašované pracovisko Vihorlatskej hviezdárne Humenné. Nachádza sa pri obci Kolonica. Ponúkaný je odborný výklad, prehliadku zariadenia a nočné pozorovanie oblohy.
15. *Ladomírov* – obec na trase ekomúzea, na jej okraji sa pripravuje táborisko pre turistov a cykloturistov.
16. *Gréckokatolícky kostol Ochrany presvätej Bohorodičky* – barokovo-klasicistický kostol z roku 1890 nachádzajúci sa v obci Ladomírov.
17. *Vojenský cintorín* – nachádza sa v obci Ladomírov. V 4 hroboch je pochovaných 19 vojakov. Mená vojakov nie sú známe.
18. *Kameňolom* – nachádza sa na okraji obce Ladomírov. Vyskytuje sa tu vzácny minerál dawsonit. Dawsonit je minerál zo skupiny hydroxidov. Kryštalizuje v kosoštvorcovej sústave. Bol objavený v roku 1874 a pomenovaný podľa geológa Johna Williama Dawsona. Farba je žltobiela, lesk sklený, perleťový a vryp biely.
19. *Pravoslávny kostol Záštiny Presvätej Bohorodičky* – kostol sa nachádza v obci Ladomírov.
20. *Kolonický vrch – odpočívadlo* – sedlo a súčasne rozvodie. Bol tu postavený prístrešok pre cykloturistov, nakoľko tu prechádza Medzinárodná cyklotrasa *Zelený bicykel*.
21. „*Village farm*“ – ponuka agroturistiky a vidieckej turistiky na súkromí v obci Kolonica. Ubytovacie zariadenie ponúka 10 lôžok. Návštevníci majú možnosť sa zúčastniť tradičného kosenia trávy, mlátenia obilnín, ochutnávky miestnych špecialít, obzrieť si miestny salaš, uvidieť tradičné spracovanie mlieka a navštíviť včelín a medobranie s ochutnávkou medu.
22. *Gréckokatolícky kostol* – kostol v obci Kolonica v barokovo-klasicistickom slohu postavený v roku 1843.
23. *Vojenský cintorín* – nachádza sa pri kostole v Kolonici. Pozostáva z 12 hrobov a to 9 jednotlivých a 3 hrobov s viac ako piatimi vojakmi. Spolu je tu pochovaných 33 vojakov.
24. *Križovatka „pri tanku“* – dôležitá križovatka turistických a cykloturistických ciest. Je tam umiestnená mapa celej medzinárodnej trasy *Zelený bicykel*. Názov križovatky je podľa vystaveného vojenského exponátu z druhej svetovej vojny – sovietskeho tanku T-34.

25. *Animoterapeutické jazdecké centrum* – nachádza sa v meste Snina. Poskytuje podporné rehabilitačné a terapeutické metódy, najmä canisterapiu a hiporehabilitáciu pre deti a osoby so špeciálnymi potrebami. Zároveň sa zaoberá vzdelávaním a osvetou v oblasti výcviku a chovu domácich zvierat.
26. *Rímskokatolícky kostol Povýšenia sv. Kríža* – kostol je lokalizovaný v Snine. Bol postavený v roku 1751 a v roku 1800 bol zrenovovaný. Súčasný podobu dostal v roku 1992, keď sa starý kostol s kapacitou 400 miest rozšíril na 1700 miest. V interiéri kostola je umiestnený kríž s umučeným Kristom. Rozpätie rúk Krista je 3,5 m a výška 4,5 m. Celý kríž meria 9,5 m.
27. *Kaplnka Sedembolestnej Panny Márie* – ide o klasicistickú stavbu z roku 1842 v Snine. Postaviť ju dal miestny podnikateľ Štefan Rholl, ktorého rod sa najviac pričinil o rozvoj Sniny. V spodnej časti kaplnky sa nachádza rodinná hrobka Rhollovcov, ktorá však bola počas druhej svetovej vojny vykradnutá.
28. *Židovský cintorín* – cintorín a jednotlivé náhrobníky sú historickým dokladom o existencii a živote židovskej komunity v meste Snina. Počas druhej svetovej vojny táto komunita zanikla a bolo odvečených približne 80 židovských rodín.
29. *Kamenný kaštieľ* – dala ho v Snine postaviť v roku 1781 grófka Terézia Zichyová van Dernáthová, vnučka Žigmunda Drugheta. V súčasnosti je v ruinách a mesto hľadá finančné zdroje na jeho záchranu.

V súčasnom období je vzhľadom na ešte len prvé kroky formovania ekomúzeí vo Východných Karpatoch ako aj vybraného ekomúzea „Podoby ohňa“ predčasné hodnotiť ich návštevnosť a prospešnosť v rozvoji regiónu. Myšlienka kreovania ekomúzeí ako jednej z foriem podporujúcej rozvoj v území sa začína postupne dostávať do povedomia širšej verejnosti formou spoločných stretnutí, workshopov a prepojení s inými aktivitami ako napr. medzinárodný projekt Zelený bicykel, ktorý v rámci svojej medzinárodnej cyklotrasy prechádza aj niektorými ekomúzeami Východných Karpát.

Približené ekomúzeum nepredstavuje súbor lokalít, ktoré sú izolované a fungujú samostatne bez väzieb na svoje okolie, ale snaží sa predstaviť územie a jeho obyvateľov ako celok vo vzájomných súvislostiach. Cieľom ekomúzeí je ochrana kultúrnych a prírodných pamiatok, interpretácia lokálneho dedičstva, podpora lokálnej identity, rozvoj turistiky priaznivej pre životné prostredie, ponuka lokálnych výrobkov (jedlo, remeselné výrobky, poľnohospodárske produkty, a pod.) a služieb (ponuka ubytovania, gastronómie) s ekonomickým efektom.

Aby mohli ekomúzeá dobre fungovať, sú pri ich tvorbe a prezentácii potrební spoľahliví ľudia, ktorí spoločne vytvoria myšlienku ekomúzea a jeho priliehavý názov. Tak isto sú dôležití ľudia, ktorí majú niečo spoločné s remeslom, kultúrou miesta, kde má vzniknúť ekomúzeum. V rámci vznikajúceho ekomúzea je potrebné:

- spracovať spoločnú ponuku aktivít v regióne,
- realizovať inventarizáciu a pasportizáciu kultúrnych (remeslá, piesne,

- tance), prírodných a historických (cintoríny, dôležité historické miesta, legendy) zdrojov,
- zatriktívniť lokálne produkty (napr. vystavený hudobný nástroj je sám o sebe iba predmet, no keď sa na ňom zahrá, vzniká nový hudobný rozmer, ktorý umocní dojem z jeho poznávania; predaj remeselných výrobkov umocnený ukázkami výroby dostáva ďalší rozmer),
 - skúmať pôvod názvov obcí a miest a využiť to pri prezentácii,
 - pripraviť základnú trasu spájajúcu atraktívne miesta,
 - vytvoriť partnerstvo s viacerými inštitúciami: občianske združenia, podnikatelia, obecné úrady, školy, národné parky, skanzeny, kultúrne strediská a pod.,
 - spracovať plán tvorby Ekomúzea – každý rok niečo nové naplánovať: čo, kedy a kto urobí, kto pomôže (inštitúcia – lesohospodársky podnik poskytne drevo a obecné úrady zaisťujú pracovnú silu, vytvoriť reklamu na pobyt v danom mieste, tvoriť projekty na získavanie financií, osloviť podnikateľov),
 - zaisťovať kurzy sprievodcov cestovného ruchu v danom území,
 - vyznačiť trasy v teréne,
 - vyrobiť informačné tabule a infopanely,
 - zabezpečiť vydávanie propagačných materiálov o danom ekomúzeu,
 - propagovať ekomúzeum na domácich a zahraničných veľtrhoch cestovného ruchu.

ZÁVER

Ekomúzea v rámci svojej základnej myšlienky predstavujú z hľadiska rozvoja územia veľmi zaujímavý produkt. Neprezentujú región ako súbor lokalít v ich soliternom postavení, ale ako celok vo vzájomnej interakcii a prepojení na miestne obyvateľstvo. Základom je človek a jeho aktivity v prírodno-spoločensko-historicko-ideovom kontexte regiónu. V tomto zmysle je úspešnosť projektu ekomúzeí závislá na úsilí a angažovanosti miestnych aktérov na spoločnej práci v prospech rozvoja vlastného regiónu. Ekomúzea tak predstavujú živý organizmus, ktorý sa neustále vyvíja a pre návštevníkov ponúka stále nové zážitky.

Tento nový prístup ponúka možnosti ako logicky prepojiť prírodné, kultúrne a historické zaujímavosti regiónu do jedného celku s určitou ideou a vytvoriť tak spoločný produkt, ktorý sa môže stať do budúcnosti nosným základom rozvoja územia. Platí to dvojnásobne v regióne Východných Karpát, ktorý má prevažne vidiecky charakter bez významnejšej ekonomickej bázy. Rozvoj ekomúzeí v širšom kontexte rozvoja vidieka môže priniesť pre tieto regióny nový impulz rozvoja. A to, že môžu byť ekomúzea skutočne prínosom pre regióny, dokazujú úspešné príklady z poľskej strany Karpát v oblasti Bieščad.

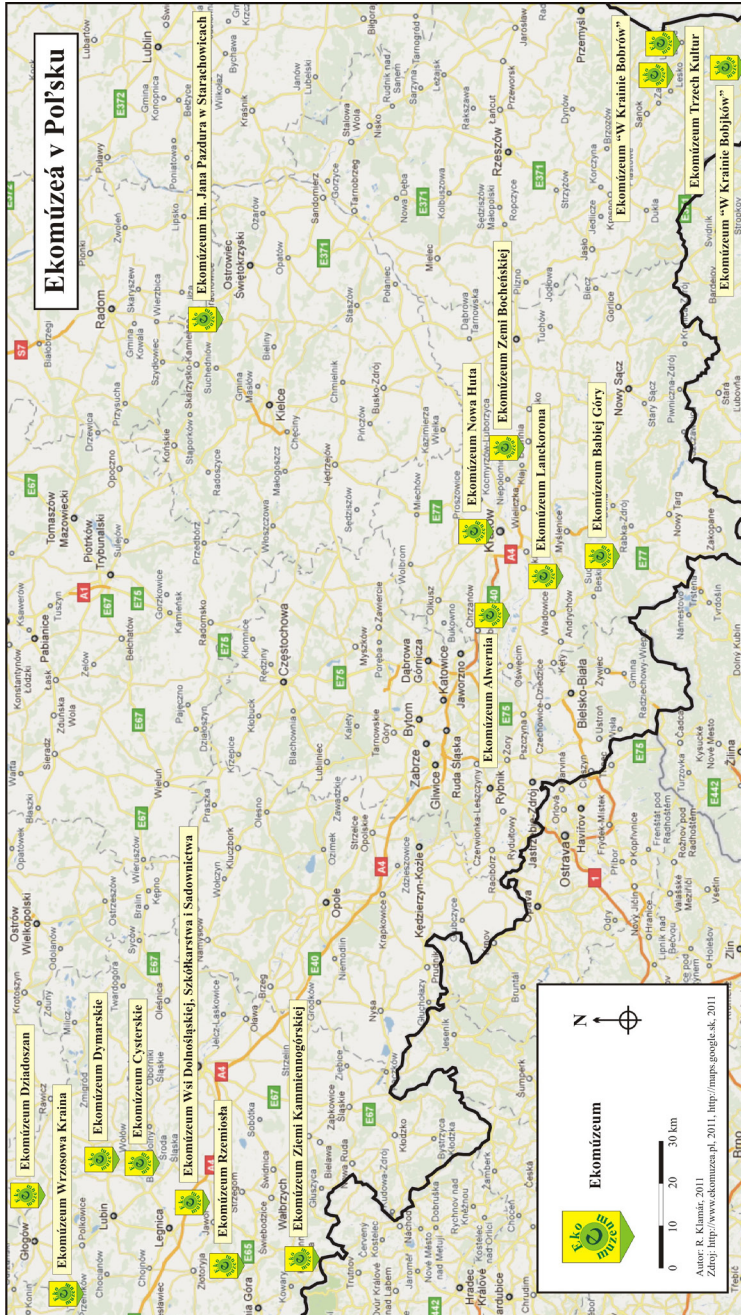
LITERATÚRA

- CORSANE, G., DAVIS, P., ELLIOTT, S., MAGGI, M., MURTAS, D., ROGERS, S. (2007): Ecomuseum Evaluation: Experiences in Piemonte and Liguria, Italy. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 13, No. 3, pp. 101-116.
- CORSANE, G., DAVIS, P., ELLIOTT, S., MAGGI, M., MURTAS, D., ROGERS, S. (2007): Ecomuseum Performance in Piemont and Liguria, Italy: The Significance of Capital. *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 13, No. 3, pp. 224-239.
- CORSANE, G., DAVIS, P., HAWKE, S., STEFANO, M. (2009): Ecomuseology: a holistic and integrated model for safeguarding „spirit of place“ in the North East of England. In: Tugeon – Spirit of place: Between Tangible and Intangible Heritage. Quebec, pp. 189-204.
- DAVIS, P. (2007): New Museologies and the Ecomuseum. In: Graham, B., Howard, P. – The Asgate Research Companion to heritage and Identity, pp. 397-414
- DAVIS, P. (2009): Ecomuseums and The Representation of Place. *Riv. Geogr. Ital.* 116, pp. 483-503.
- MURTAS, D., DAVIS, P. (2009): The Role of The Ecomuseo Dei Terrazzamenti E Della Vite, (Cortemilia, Italy) in Community Development. *Museum and Society*. 7(3), pp. 150-186.
- TALAROVIČOVÁ, Ľ., REISER, D. (2010): Plánované ekomúzeá Horného Zemplína – Inventarizačné práce v oblasti ekomúzea „Po stopách Duchnoviča“. *Fénix*, Snina, s. 47.
- TALAROVIČOVÁ, Ľ., REISER, D. (2010): Plánované ekomúzeá Horného Zemplína – Inventarizačné práce v oblasti ekomúzea „Podoby ohňa“. *Fénix*, Snina, s. 35
- TALAROVIČOVÁ, Ľ., REISER, D. (2010): Plánované ekomúzeá Horného Zemplína – Inventarizačné práce v oblasti ekomúzea „Chodníkom pašerákov“. *Fénix*, Snina, s. 48.
- <http://turistika.freemap.sk> (navštívené 30.6.2011)
- <http://www.ekomuzea.pl> (navštívené 2.7.2011)
- <http://maps.google.sk> (navštívené 30.6.2011)
- www.greenway.cz (navštívené 25.6.2011)

Poznámka:

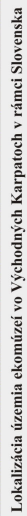
Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0346/12 „Priestorovo-politické systémy na začiatku 21. storočia a perspektívy ich vývoja“ a projektu „Letná univerzita: Výšehrad a Ukrajina – Geografia a regionálna politika“ č. 21220209. Projekt bol spolufinancovaný medzinárodným Výšehradským fondom (www.visegradfund.org).

Ekomúzeá v Poľsku

Ekomúzeá vo Východných Karpatoch

Mapa 4: Ekomúzeum „Podoby ohňa“

SUMMARY

ECOMUSEUMS AS A NEW PNEHOMENON IN THE REGION DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF „PODOBY OHŇA“ ECOMUSEUM

Ecomuseums in terms of their basic idea represent a very interesting product in the region development. They present a region not as a set of sites in their solitary status, but rather as a system in its mutual interaction and links to the local population. The core is a man and his activities in the natural, socio-historical and ideological context of a region. In this sense, the success of the ecomuseum projects depends on the effort and involvement of local actors working together for the benefit of the development of their own region. Ecomuseums thus represent a live organism that is constantly evolving and continually offering new experiences for its visitors.

This new approach proposes possibilities how to logically link natural, cultural and historical attractions of a region into a single unit with a specific idea and create a mutual product which can become a basis supporting the region development in the future. This is twice relevant in the Eastern Carpathians region which has a predominantly rural character without any significant economic base. Ecomuseums development in the broader context of rural development can bring a new developmental impetus to these regions. The fact that the ecomuseums are really beneficial for the regions is proved by successful examples in the Polish Carpathians, the area of Bieščad .

The development of the examined ecomuseum “Podoby ohňa” in the region of the Eastern Carpathians is still at an early stage. It begins to develop cooperation between actors in the region and build their mutual trust. Its success or failure will depend on how it will establish itself in the local community and how it will penetrate into the consciousness of the general public. First steps have already been implemented, however, it is still too early to assess its results and impact on the region development.

Translated by Barbora Némethyová

Recenzovali: Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.

Doc. RNDr. PhDr. Martin Boltíziar, PhD.

Alena LUKÁČOVÁ¹

VÝVOJOVÉ TRENDY A DYNAMIKA PROCESU REZIDENČNEJ SUBURBANIZÁCIE V ZÁZEMÍ PREŠOVA

Abstract:

Suburbanization as one of the processes changing the intraurban structure of the town and its hinterland presents the key research problem of the given article. To measure or in some aspect characterize the dynamics of suburbanization is rather a complex problem. There has been realized an intensive research in Prešov hinterland on suburbanization in recent ten years. The study and analysis of research materials enables us to point out some peculiar development trends of the process, as well as to outline the prognosis of its further progression. The article is aimed at several key questions – migration tendencies, development of housing construction and dwelling, social aspects and separation, and prognosis of suburban development in the hinterland of Prešov.

Key words:

Prešov, suburbanization, residential areas, suburban zone, hinterland, migration, community

ÚVOD

Fenomén suburbanizácie je relatívne mladým javom nastupujúcim v slovenskej spoločnosti až v prvej polovici 90. rokov. Prirodzený vývoj sídelnej štruktúry bol obdobím socializmu narušený, mestá začali v istom zmysle naberať vzorce západoeurópskeho urbánneho vývoja až v posledných dvoch desaťročiach, avšak s výrazným vplyvom minulej doby. Mestské obyvateľstvo orientovalo svoje aktivity do prímestskej zóny len v súvislosti s rekreáciou, či víkendovým chatárením. Prímestské prostredie slúžilo obyvateľom mesta ako forma druhého bývania. Transformačné obdobie po roku 1989 vnieslo do slovenskej ekonomiky, politiky a spoločnosti celý rad nových prvkov, ktoré podmienili zmeny v priestorovom rozvoji miest i ich zázemí. Dochádzalo k zmene podmienok pre bytovú výstavbu, obmedzeniu štátnej ochrany poľnohospodárskej pôdy, reštitúcii jej pôvodným vlastníkom, zakladaniu a rozvoju stavebných firiem, realitných kancelárií a developerov. Poľnohospodárska pôda v atraktívnych lokalitách neďaleko mesta sa začala využívať na stavebné účely pre rezidenčnú výstavbu.

1 *RNDr. Alena Lukáčová, PhD., Department of Geography and Regional Development, Faculty of Humanities and Natural Sciences, Prešov University, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: alena.lukacova@unipo.sk*

V prvej polovici 90. rokov možno v zázemí Prešova pozorovať len veľmi nevýrazné prejavy rezidenčnej suburbanizácie. Výstavba rodinných domov sa uskutočňovala zväčša individuálne na jednotlivé prístupných pozemkoch. Tento trend individuálnej výstavby pretrvával v prešovskej prímestskej zóne najmä v transformačnom období. Pomalý rozvoj rezidenčnej suburbanizácie bol pravdepodobne zapríčinený malou štátnou podporou bytovej výstavby, úzkou vrstvou bohatších ľudí, ale i nízkou ponukou stavebných pozemkov. Priaznivým pre rozvoj suburbanizácie sa v tomto období naopak javilo znižovanie kapacity bytového fondu v mestách, následné chátranie a úpadok socialistických bytov. Ďalším faktorom bola postupná komercializácia a teda znižovanie rezidenčnej funkcie priestorov obzvlášť v centrách miest a ich transformácia na banky, firmy a rôzne kancelárie.

V druhej polovici 90. rokov sa proces rezidenčnej suburbanizácie v zázemí mesta pomaly zintenzívňuje. Dochádza k zefektívneniu investičných podmienok pre výstavbu bytov, vytvorenie legislatívnych podmienok pre hypotekárne úverovanie výstavby. Najmä po roku 2000 sa zlepšujú podmienky výstavby suburbaných bytov i pre rodiny a domácnosti s nižším príjmom. Procesy suburbanizácie so sebou okrem priestorových zmien v prímestskej krajine prinášajú i rad ďalších dôsledkov. Mení sa štruktúra, fyziognómia a celková kvalita domového fondu obcí. Rezidenčné objekty odrážajú kvalitatívne vyššie a špecifické požiadavky svojich suburbaných obyvateľov, čo možno hodnotiť na základe celkového vzhľadu novej výstavby, veľkosti jednotlivých rezidiencií, ich okolia a mnohých iných znakov.

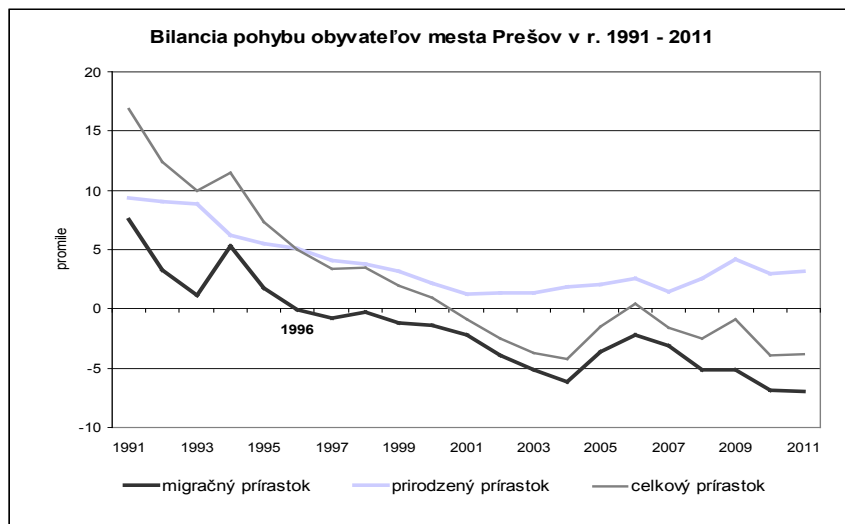
Suburbanizácia ako proces meniaci štruktúru mesta je v prostredí Prešova intenzívne pozorovaný a skúmaný najmä v ostatnom decénií. Kľúčovou otázkou je vyjadrenie jeho kvantitatívnych i kvalitatívnych aspektov, jeho miery, intenzity, vplyvu, či budúceho smerovania. V uvedenom článku sa pokúsime vyjadriť uvedené aspekty prostredníctvom štúdia vybraných demografických, ekonomických a sociálnych ukazovateľov, ktorými sú migrácia mestského obyvateľstva do prímestskej zóny, zmeny bytovej štruktúry suburbaných lokalít, zmeny sociálnej klímy a pod. V závere článku sa pokúsime zhodnotiť vývojové trendy suburbanizácie a vyjadriť prognózu jej budúceho vývoja v prímestskej zóne Prešova.

MIGRAČNÉ TRENDY V SUBURBÁNNEJ ZÓNE PREŠOVA

Pre proces suburbanizácie je vo všeobecnosti príznačná emigrácia obyvateľov z centrálneho mesta do jeho zázemia. Mesto sa vyznačuje klesajúcim migračným prírastkom, ktorý časom prechádza do migračného úbytku obyvateľov. Naopak, jeho zázemie a okolité vidiecke obce zaznamenávajú príliv imigrantov mestského charakteru. Proces rezidenčnej suburbanizácie ako uvádza Mäding (2002), je charakterizovaný centrifugálnou migráciou z jadra na periferiu. Mesto „preteká“ ako miska s vodou. Avšak intenzita migrácie v rámci suburbannej zóny je rozložená nerovnomerne. Existuje tu istá kvalitatívna i kvantitatívna selekcia na základe počtu imigrantov, ich vzdelanostnej úrovne, pôvodu, ako aj cieľového územia, ktoré si zvolili.

Tendencia migračného vývoja v posledných dvoch decéniách je pre mesto Prešov nepriaznivá, indukujúca nárast počtu obyvateľov v jeho zázemí (graf 1, 2). V celom sledovanom období (1991 – 2011) možno pozorovať postupný pokles hodnoty migračného prírastku, pričom kľúčovým je rok 1996 (-0,1 ‰), kedy mesto začalo sťahovaním svoje obyvateľstvo strácať. Tento negatívny jav pretrváva do roku 2011 (-7 ‰), pričom migračný úbytok nadobúda v ročných intervaloch stúpajúce hodnoty. V priebehu posledných dvoch decénií sa z mesta Prešov vysťahovalo 3204 obyvateľov, čo predstavuje necelé 4 percentá obyvateľov mesta. Celková bilancia pohybu obyvateľov mesta bola do roku 2000 vďaka kladným hodnotám prirodzeného pohybu pozitívna, avšak od roku 2001 je mesto z hľadiska celkovej bilancie obyvateľstva stratové (tabuľka 1).

Graf 1: Bilancia pohybu obyvateľstva mesta Prešov v rokoch 1991 až 2011

Zdroj: ŠÚ SR

Opačný trend pozorujeme v suburbánných lokalitách zázemia Prešova. Tie od roku 1992 do súčasnosti migráciou obyvateľstvo získavajú. Počas sledovaného obdobia sa do suburbánnej zóny Prešova prisťahovalo 4358 obyvateľov (tabuľka 1). Už v predchádzajúcich štúdiách sme vysvetlili (Sedláková, Matlovič, 2007a,b), že migrácia do prímestskej zóny má výrazne selektívny charakter a teda suburbánna zóna je z hľadiska migračného prírastku značne diferencovaná. Najvyšší relatívny nárast migračného salda zaznamenali komunity ležiace v bezprostrednom susedstve

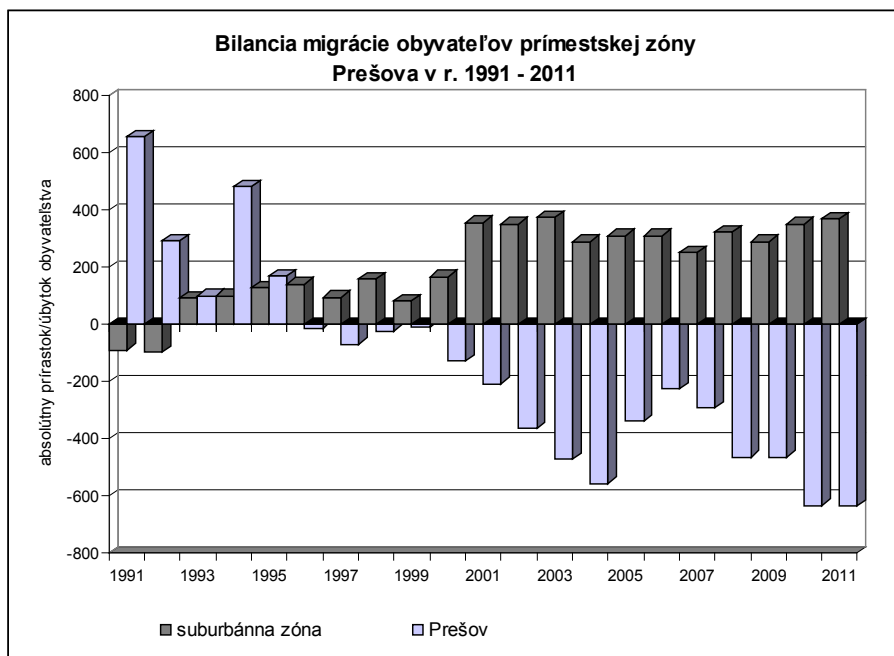
mesta. V rovine absolútnych čísel sa najviac obyvateľov prisťahovalo do lokalít v severnej (1523 obyvateľov do Veľkého Šariša), severovýchodnej (867 do Ľubotic, 226 do Fintíc, 184 do Vyšnej Šebastovej) a juhovýchodnej časti suburbánnej zóny (158 do Dulovej Vsi a 146 obyvateľov do obce Záborské).

Tabuľka 1: Bilancia pohybu obyvateľstva v r. 1991 – 2011 v meste Prešov a jeho suburbánnej zóne

Rok	Počet obyv.	Prírastok/úbytok sťahovania - Prešov		Prirodzený prírastok/úbytok – Prešov		Celkový prírastok/úbytok – Prešov		Prírastok/úbytok sťahovania – suburb. zóna
		abs.	promile	abs.	promile	abs.	promile	abs.
1991	87 475	656	7,5	823	9,4	1479	16,9	-89
1992	88 954	292	3,3	812	9,1	1104	12,4	-98
1993	90 058	100	1,1	805	8,9	905	10	93
1994	90 963	484	5,3	566	6,2	1050	11,5	100
1995	92 013	168	1,8	506	5,5	674	7,3	129
1996	92 687	-12	-0,1	472	5,1	460	5	141
1997	93 147	-70	-0,8	384	4,1	314	3,4	95
1998	93 461	-24	-0,3	353	3,8	329	3,5	158
1999	93 790	-11	-1,2	298	3,2	187	2	82
2000	93 977	-127	-1,4	208	2,2	81	0,9	166
2001	92 774	-207	-2,2	122	1,3	85	-0,9	356
2002	92 584	-366	-3,9	132	1,4	-234	-2,5	351
2003	92 486	-471	-5,1	132	1,4	-339	-3,7	376
2004	92 147	-558	-6,1	178	1,9	-380	-4,2	291
2005	91 767	-338	-3,6	192	2,1	-146	-1,5	311
2006	91 621	-227	-2,2	236	2,6	9	0,4	311
2007	91 650	-292	-3,1	140	1,5	-152	-1,6	251
2008	91 498	-464	-5,1	239	2,6	-225	-2,5	322
2009	91 273	-464	-5,1	384	4,2	-80	-0,9	291
2010	91 193	-635	-6,9	277	3	-358	-3,9	351
2011	91 054	-638	-7	295	3,2	-343	-3,8	370
Spo- lu:		-3204		7554		4420		4358

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné výpočty

Graf 2: Bilancia migrácie obyvateľov prímestskej zóny Prešova v r. 1991 až 2011

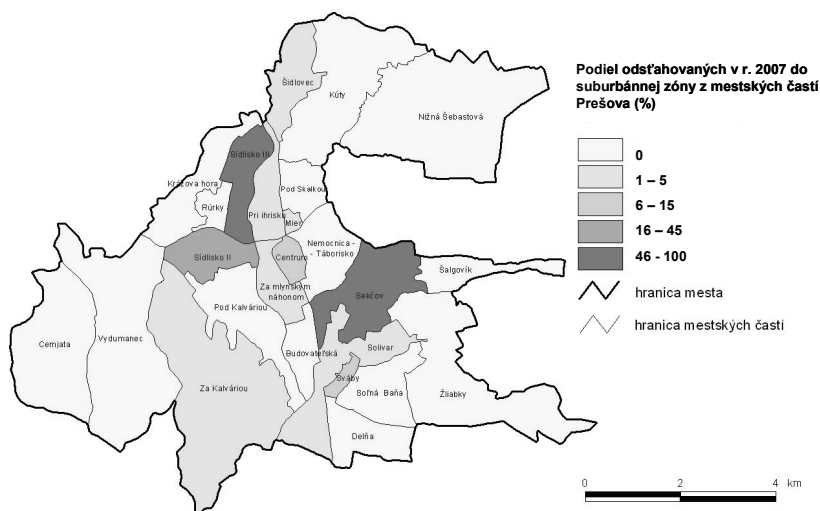
Zdroj: ŠÚ SR, vlastné výpočty

Jednou z kľúčových otázok skúmania migračných aspektov nových obyvateľov prímestských zón je východiskové miesto ich sťahovania. Predchádzajúce výskumy v prímestskej zóne Prešova, ako aj analýza medziobecnej štatistiky potvrdili, že väčšina obyvateľstva prichádzajúcich do suburbánnych lokalít pochádzala z mesta Prešov (Lukáčová, A., 2011). Zaujímavé je však identifikovať kľúčové sídelné lokality na území mesta (urbanistické obvody), pre ktoré je príznačná emigrácia do suburbánnej zóny. Pôvod obyvateľov prímestskej zóny sme zisťovali i priamo v lokalitách novej suburbánnej výstavby zázemia Prešova v roku 2007, 2009 a 2011. Z celkového počtu oslovených rezidentov v rámci novostavieb rodinných domov (250 respondentov) pochádzalo v r. 2007 70 % imigrantov z mesta Prešov. V rokoch 2009 a 2011 sme pôvod imigrantov skúmali za dve vybrané komunity (Ľubotice, Kanaš), kde sa hypotéza o imigrantoch z centrálneho mesta potvrdila. Na základe dotazníkového šetrenia bolo možné suburbánne obyvateľstvo špecifikovať i podľa mestských častí, z ktorých sa do prímestskej zóny odsťahovali (mapa 1). Analýza priestorového rozmiestnenia emigrantov v rámci mesta ukázala, že najmenej atraktívne pre bývanie sú klasické sídliska vybudované počas socialistickej éry, ktorých výstavba značne pozastavila

spontánnu výstavbu rodinných domov na predmestiach (Sídliisko Sekčov, Sídliisko III., sídlisko Šváby). Takmer polovica oslovených rezidentov prišla do suburbánnej zóny z prešovského sídliska Sekčov (46 %). Druhou typickou oblasťou emigrácie je Sídliisko III. (30 %). Obidve sídliská predstavujú klasickú bytovú zástavbu 60. a 70. rokov. Menšie straty zaznamenali Sídliisko II. (7 %), sídlisko Šváby (4 %) a Centrum (4 %). Obyvateľstvo sa v malej miere vysťahovalo i z oblasti Sídliiska Mier, Pri ihrisku, Solivar, Šidlovec, Za mlynským náhonom a Za Kalváriou.

Mapa 1: (Autor: Alena Lukáčová)

Príčinami emigrácie obyvateľstva z uvedených oblastí sú jednak vysoká miera sociálnej nerovnosti obyvateľstva, priestorovo a časovo obmedzené životné podmienky, nízka vybavenosť službami, dopravnou obsluhou, a v neposlednom rade i narastajúca kriminalita. Kapacita a životnosť týchto štandardných masovo vybudovaných bytov vybudovaných v 60. až 80. rokoch 20. storočia sa postupne vyčerpáva, mnohé sú v stave vyžadujúcom finančne náročnú rekonštrukciu. Rezidenti následne uprednostnia bývanie v atraktívnejšom a zdravšom prostredí suburbánnej zóny.

DYNAMIKA PRIESTOROVÉHO ROZMIESTNENIA SUBURBÁNEJ VÝSTAVBY

Prvé priestorové prejavy rezidenčnej suburbanizácie možno v zázemí Prešova pozorovať už v prvej polovici 90. rokov dvadsiateho storočia. Veľmi nevýrazná výstavba rodinných domov bola realizovaná zväčša individuálne na jednotlivé prístupných pozemkoch. Okrem príčin uvedených v úvode článku možno spomenúť i ne-

dostupnosť hypotekárnych úverov a stavebných sporení v prvej polovici 90. rokov. Nadštandardný rodinný dom z vlastných zdrojov si mohla dovoliť len najvyššia príjmová vrstva obyvateľstva. V druhej polovici 90. rokov sa na miernom zintenzívnení rezidenčnej suburbanizácie podpísal najmä dopad hypotekárnej politiky a finančná dostupnosť nového bývania i pre menej solventné vrstvy obyvateľstva. Nízkou intenzitou výstavby rodinných domov v suburbánnej zóne Prešova v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia dokumentuje tabuľka č. 2. V okolí mesta Prešov sa suburbané lokality koncentrujú výraznejšie len v štyroch obciach (Záborské, Ľubotice, Kanaš a Župčany), pričom ide o neregulovanú individuálnu výstavbu rodinných domov uprostred pustej krajiny, často bez inžinierskych sietí.

Tabuľka 2: Vývoj počtu trvalo obývaných rodinných domov v r. 1991 – 2011

Obec	Prírastok/ úbytok TORD 1991 – 2001		Prírastok/ úbytok TORD 2001 – 2011		Prírastok/ úbytok TORD 1991 – 2011	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Bzenov	21	18,42	9	6,67	30	26,32
Dulova Ves	2	1,55	72	54,96	74	57,36
Fintice	18	5,11	50	13,51	68	19,32
Haniska	-6	-3,7	32	20,51	26	16,05
Janov	-4	-5,88	12	18,75	8	11,76
Kapušany	9	2,2	35	8,35	44	10,73
Kendice	21	6,77	37	11,18	58	18,71
Ľubotice	41	7,19	134	21,93	175	30,70
Malý Šariš	14	4,71	73	23,47	87	29,29
Petrovany	-4	-1,22	97	29,85	93	28,27
Podhradík	1	1,25	4	4,94	5	6,25
Radatice	-8	-4,52	10	5,92	2	1,13
Rokycany	-1	-0,98	N	N	N	N
Ruská Nová Ves	11	6,4	87	47,54	98	56,98
Teriakovce	-3	-3,19	82	90,11	79	84,04
Kanaš	81	56,25	68	30,22	149	103,47
Vyšná Šebastová	0	0	62	29,52	62	29,52
Záborské	17	18,48	41	37,61	58	63,04
Župčany	29	12,03	89	32,96	118	48,96

Zdroj: Štatistický úrad SR, vlastný terénny výskum

Po roku 2000 sa proces rezidenčnej suburbanizácie v zázemí mesta prejavil naplno. Zlepšili sa podmienky výstavby nových bytov pre širšie sociálne skupiny. Realizácia výstavby väčšiemu počtu individuálnych stavebníkov bola umožnená vďaka podpore zo strany štátu. Stavebný rozvoj sa v prešovskej suburbánnej zóne začína koncentrovať do väčších vopred vyčlenených lokalít. Vďaka väčším developerským firmám sa živelný rozvoj stáva viac kontrolovaným a regulovaným. Tie odkupujú voľné pozemky v prímestských obciach, zabezpečia ich infraštruktúrou a ponúkajú na predaj stavebníkom, prípadne zabezpečia i samotnú výstavbu rodinných domov na kľúč. Uvedené trendy možno pozorovať na príklade suburbánnych lokalít Vlčie Doly v obci Dulová Ves, Tichá Dolina na hranici mesta Prešov a obce Dulova Ves (98 stavebných pozemkov s úplnou infraštruktúrou). Príkladom je i lokalita Bánovec v obci Ľubotice, či „Sordok“ na rozhraní mesta Veľký Šariš a jeho miestnej časti Kanaš (35 pozemkov s IS). V období rokov 2001 až 2011 sa intenzívna konštrukcia rodinných domov orientovala už do väčšieho počtu suburbánnych lokalít, prevažne severne a východne od mesta. Najväčšie prírastky novopostavených rodinných domov zaznamenali obce Ľubotice (134 rodinných domov), Župčany (89), Teriakovce (82), Ruská Nová Ves (87), Dulova Ves (72) a Kanaš (68). Zaujímavá je i suma počtu trvalo obývaných rodinných domov a doposiaľ neskolaudovaných novostavieb v lokalitách s najvýraznejším prejavom rezidenčnej suburbanizácie - Ľuboticiach (137 v r. 2012) a Kanaši (183 v r. 2009).

V súčasnej suburbánnej zóne Prešova možno pozorovať niekoľko etáp suburbanného rozvoja. Nájdeme tam štvrte zo začiatku 90. rokov obkolesené už bohatou zeleňou s vysokou úrovňou inžinierskych sietí. Suburbánne štvrte sú rozčlenené do ulíc. Pre suburbannú zónu sú tu ďalej príznačné i samostatne stojace bizarné vily výrazne odčlenené od okolitej krajiny múrmi, alebo samostatnou prístupovou cestou. Druhé obdobie (od r. 2000) sa v prešovskej suburbánnej zóne odráža predovšetkým v realizácii väčších projektov výstavby rodinných domov na kľúč. Ide o súbory samostatne stojacich alebo radových domov vo vopred naprojektovanom pláne, často s už objednávkami zákazníkov. V súčasnosti môžeme v prešovskej suburbánnej zóne pozorovať miernou stagnáciou realizácie väčších developerských projektov výstavby, nižší záujem investorov o dané územie a opätovný rozvoj výstavby rodinných domov v režii individuálnych stavebníkov. Zriedkavé nie sú i prípady úhorom stojacich zostavaných rodinných domov, či dlhodobo neskolaudovaných stavieb. Je to do značnej miery ovplyvnené ekonomickou krízou, hypotekárnou krízou a neschopnosťou stavebníkov pokryť finančné náklady. Pod mierne zmrazenie suburbanného rozvoja sa podpísala i súčasná stagnácia obchodu s realitami, finančná nedostupnosť, ako aj rozdrobenosť a nedostatok voľných pozemkov v zóne bezprostrednej blízkosti mesta.

DYNAMIKA ZMIEN SOCIÁLNEJ ŠTRUKTÚRY V ZÁZEMÍ MESTA V DÔSLEDKU SUBURBANIZÁCIE

Vplyvom suburbanizačných procesov a migrácie mestského obyvateľstva do pôvodne vidieckeho zázemia sa nemení len sociálno-demografická intraurbánna štruktúra mesta, ale rovnako dochádza k vytváraniu špecifických foriem sociálneho prostredia v prímestských lokalitách. Stret dvoch skupín obyvateľstva s rozdielnou demografickou, vzdelanostnou a sociálno-ekonomickou štruktúrou, ako aj s výrazne odlišným životným štýlom vyvoláva množstvo nových negatívnych i pozitívnych javov a definitívne pretvára život miestnej komunity. Cieľom empirického výskumu, ktorého výsledky sú prezentované v tomto článku, bolo zistiť, do akej miery a akým smerom ovplyvňuje príliv nových obyvateľov sociálnu klímu v suburbánnej zóne. Výskum bol realizovaný v lokalite Kanaš a v obci Ľubotice, kde pozorujeme v súčasnosti najintenzívnejšie prejavy suburbanizácie. Predmetom záujmu bola najmä otázka existencie a intenzity sociálnych kontaktov medzi starousadlíkmi a novým obyvateľstvom, komparácia sociálnych charakteristík a životného štýlu oboch skupín obyvateľstva a miera začlenenia sa nových rezidentov do lokálnej spoločnosti, prípadne ich separácia, či izolácia.

Empirický výskum bol na území lokality Kanaš realizovaný v priebehu mesiacov marec a apríl 2009, lokality Ľubotice v priebehu septembra až novembra 2011. Výskum pozostával z dotazníkového šetrenia, rozhovoru s primátorom mesta a starostom obce, obyvateľmi obcí a detailného mapovania priestorového rozloženia novej suburbánnej zástavby. Pri formulácii otázok použitých v dotazníkoch a rozhovoroch sme vychádzali z doterajších štúdií zameraných na problematiku sociálneho prostredia v subúrbánných zónach slovenských a českých miest (Puldrová, Ouředníček 2006; Sadílek 2006; Doležalová, Ouředníček 2006; Sedláková, Matlovič 2004, Lukáčová 2011). Podrobne sme výsledky výskumu z lokality Kanaš publikovali v r. 2010 (Lukáčová, Zuskáčová, 2010). Otázky boli orientované na získanie podrobných informácií o sociálnej štruktúre obyvateľstva (vek, vzdelanosť, ekonomická aktivita, veľkosť a charakter domácnosti a pod.), o miere sociálnej interakcie medzi novousadlíkmi a starousadlíkmi a ich zapojení do života komunity (miesta sociálnych kontaktov, ich povaha a intenzita, občianska aktivita, využívanie miestnych služieb, účasť na spoločenskom živote v obci a pod.), ako aj o kvalite bývania, preferenciách a spokojnosti s bývaním v skúmanej lokalite (typ obydli, motivačné faktory, preferovaný spôsob dopravy, hodnotenie vybavenosti obce, podnety na zlepšenie a pod.). Po formálnej stránke boli použité zväčša uzavreté a polo uzavreté otázky s možnosťou doplnenia, pri skúmaní názorov a hodnotení sa vyskytoval aj otvorený typ otázok. Následne boli zostavené dva typy dotazníkov, osobitne pre starousadlíkov a novousadlíkov (vzor oboch dotazníkov v prílohe). S cieľom získať vyčerpávajúci obraz skúmaných skutočností sa šetrenie uskutočnilo vo všetkých domácnostiach časti Kanaš, s výnimkou domov rozostavaných a zjavne opustených, ako aj chatových a záhradkárskeho objektov. Celkovo tak bolo rozdáných 246 dotazníkov, z toho 127

do nových suburbánných rezidií a 119 do pôvodných obydľí. Za novú zástavbu sú tu považované všetky objekty postavené po roku 1989, kedy možno predpokladať počiatočné prejavy suburbanizácie. Úspešnosť návratnosti dotazníka bola 70,7 % (174 zozbieraných dotazníkov), z toho 78,7 % (100 dotazníkov) v prípade novousadlíkov a 62,2 % (74 dotazníkov) v prípade starousadlíkov. V obci Ľubotice bolo rozdáných 200 dotazníkov, z toho 100 do nových suburbánných rezidií a 100 do pôvodných obydľí. Úspešnosť návratnosti dotazníka bola 81,5 % (163 zozbieraných dotazníkov), z toho 88 % (88 dotazníkov) v prípade novousadlíkov a 75 % (75 dotazníkov) v prípade starousadlíkov.

Prvé rozdiely medzi novousadlíkmi a pôvodným obyvateľstvom možno badať už pri vekovej štruktúre respondentov. Priemerný vek v obidvoch skúmaných lokalitách bol u respondentov spomedzi nových obyvateľov mierne nižší ako u pôvodného obyvateľstva. Nakoľko môže byť tento údaj vďaka veľkému vekovému rozpätiu respondentov skreslený, väčšiu výpovednú hodnotu má modus, teda najčastejšie sa vyskytujúci vek u jednotlivých skupín respondentov. U novousadlíkov predstavuje táto hodnota 38 rokov, kým u pôvodného obyvateľstva je to až 55 rokov. To svedčí o jednoznačne priaznivejšej vekovej štruktúre suburbánných rezidentov, z ktorých väčšina je v produktívnom veku.

Ešte výraznejší je kontrast vzdelanostnej štruktúry respondentov. Podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva je u novousadlíkov neporovnateľne vyšší. Kým u nového obyvateľstva dosahuje úroveň 49 % v Kanaši a 54 % v Ľuboticiach, teda v priemere polovicu z celkového počtu, z pôvodného obyvateľstva len 15 % respondentov v Kanaši a o niečo viac v Ľuboticiach (36 %) absolvovalo vysokú školu. Naopak výrazne vyššie je u starousadlíkov zastúpenie základného a stredoškolského vzdelania bez maturity.

Ďalšou skúmanou skutočnosťou bol typ a miesto zamestnania u oboch skupín respondentov, u mužov a u žien zvlášť. Očakávaná dominancia súkromného podnikania u novousadlíkov sa potvrdila len čiastočne. Aj keď je počet podnikateľov a živnostníkov v lokalite Kanaš i Ľubotice pomerne vysoký, na prvom mieste v pracovnom zaradení respondentov figuruje zamestnanosť v súkromnom sektore, a to tak u mužov, ako aj u žien. Zároveň sa nepotvrdila ani hypotéza o výrazne nižšej ekonomickej aktivite žien z radu nových obyvateľov. Percento žien v domácnosti, na dôchodku, či na materskej dovolenke je len veľmi nízke v porovnaní s percentom ich zamestnanosti. Existenciu tzv. zelených vdov tak možno s takmer určitou pravdepodobnosťou v skúmaných lokalitách vylúčiť.

Výsledky výskumu jasne poukazujú na pomerne veľké rozdiely v štruktúre nového a pôvodného obyvateľstva suburbánných zón. Kým pôvodnú populáciu tvoria predovšetkým obyvatelia produktívneho až poproduktívneho veku, s nižšou priemernou úrovňou vzdelanosti a ekonomickej aktivity, imigráciou pribúda do lokality stále viac nových ekonomicke aktívnych obyvateľov v produktívnom veku, s prevažne vysokoškolským vzdelaním a viditeľne vyšším príjmom. Tieto rozdiely výrazne

ovplyvňujú vzájomné vnímanie sa oboch skupín obyvateľstva a môžu viesť k polarizácii spoločnosti, separácii až úplnej izolácii najmä nových rezidentov. Na druhej strane však zmeny sociálnej štruktúry obyvateľstva vyvolávajú aj množstvo pozitívnych javov, a to už len samotným omladením populácie, príchodom kapitálu a oživením sociálneho prostredia.

Okrem rozdielov v sociálnej štruktúre obyvateľstva ovplyvňuje sociálnu klímu skúmanej lokality aj odlišnosť životného štýlu starých a nových rezidentov, korešpondujúca do veľkej miery nielen so spôsobom bývania, ale aj s ich pozíciou v rámci životného cyklu. V dotazníkovom šetrení sme preto, ako jeden z najvýstižnejších ukazovateľov, zisťovali charakter a veľkosť domácností u oboch skupín respondentov.

Výsledky výskumu ukázali, že takmer $\frac{3}{4}$ suburbánnych domácností v Kanaši tvoria manželské páry s deťmi, často krát v dočerskom, predškolskom, či mladšom školskom veku. V prípade novousadlíkov Ľubotíc rovnako dominovali manželské páry s deťmi s o niečo nižším podielom (45 %). To svedčí o preferencii rodinného spôsobu života, tzv. „familizmu“, čo podľa Bella (1958) napomáha k vytvoreniu priaznivej sociálnej klímy v komunite. Rovnako u pôvodného obyvateľstva prevláda počet domácností s deťmi (43,2% respondentov v Kanaši, 51,3% v Ľuboticiach), nie však až tak výrazne. Vyšší podiel majú v tejto skupine obyvateľstva viacgeneračné domácnosti a domácnosti bez detí, resp. kde deti už žijú samostatne. Počet jednočlených domácností je u oboch skupín nevýrazný.

Ďalším dôležitým ukazovateľom životného štýlu obyvateľstva je časová štruktúra bežného pracovného dňa. Z výpovedí respondentov vyplýva, že pôvodné obyvateľstvo strávi denne doma priemerne o 3 hodiny viac ako prisťahované. Vo všeobecnosti sú však priemerné i stredné hodnoty času stráveného doma u oboch skupín relatívne vysoké. Príčinu možno vidieť vo vysokom podiele dôchodcov u pôvodnej populácie (najčastejšie sa vyskytujúcou hodnotou bolo práve 24 h) a vysokej miere mobility nového obyvateľstva.

Stupeň motorizácie spoločnosti možno rovnako vnímať ako indikátor vyššej solventnosti, nezávislosti a mobility obyvateľstva. Typickou črtou aktérov suburbanizácie je práve preferencia, až dlhodobá závislosť na individuálnej automobilovej doprave. Naším zámerom bolo preskúmať, do akej miery je táto črta v skúmaných lokalitách prítomná, a to komparáciou spôsobu dopravy nových a pôvodných rezidentov. Výpovede respondentov potvrdili výraznú dominanciu osobnej automobilovej dopravy u novousadlíkov, kým u pôvodného obyvateľstva prevláda využívanie mestskej hromadnej dopravy.

V suburbánnych rezidenciách nie je zriedkavé ani vlastníctvo väčšieho počtu osobných automobilov pre viacerých členov domácnosti, prípadne na služobné účely. Intenzita využívania automobilu počas dňa predstavuje najčastejšie dochádzku za prácou do mesta Prešov a späť.

SOCIÁLNA INTERAKCIA OBYVATEĽSTVA

Sociálne kontakty zahŕňajú všetky druhy verejných aktivít, pri ktorých sú ľudia v prítomnosti iných ľudí. Spoločenské aktivity vedú k budovaniu medziľudských vzťahov a ku vzájomnej dôvere. Podľa Gehla (2000) je teda sociálna interakcia dôsledkom toho, že sa ľudia pohybujú a zotrvávajú na rovnakých miestach. Je preto dôležité vytvoriť vhodné podmienky pre možnosti zámerného i náhodného stretávania sa obyvateľstva najmä budovaním kvalitných verejných priestorov a vytváraním príležitostí na stretnutie. Charakter sociálnych vzťahov totiž vo veľkej miere závisí od prostredia, v ktorom ku stretnutiam dochádza (Susová 2007).

Skúmaním miest kontaktov obyvateľstva v suburbánnej lokalite, tak možno relatívne presne analyzovať a zhodnotiť hĺbku sociálnej interakcie nielen medzi novým a pôvodným obyvateľstvom, ale aj vnútri oboch skupín. V priebehu empirického výskumu sme sa teda zamerali na identifikáciu miest kontaktov v lokalitách z pohľadu oboch skupín obyvateľstva.

Podľa výpovedí starousadlíkov, k najčastejším stretnutiam (predpokladáme, že prichádzajú do kontaktu prevažne s inými pôvodnými obyvateľmi) dochádza v kostole, na zastávke MHD alebo priamo pri cestovaní a na ulici. Menšia časť ďalej uviedla miestne pohostinstvo, súkromné návštevy, verejné schôdze, obchod a ihrisko. Do kontaktu s novými rezidentmi prichádzajú starousadlíci len zriedka a jedná sa prevažne o formálne známosti. Na prvých troch miestach tu rovnako figuruje MHD, kostol a náhodné stretnutia na ulici. Za intenzívnejšie, hoci nie vždy v pozitívnom zmysle, už možno považovať susedské a obchodné kontakty, ktoré sú však menej časté. Čiastočne dochádza ku vzniku kontaktov aj v pohostinstve, na verejných schôdzach, kultúrnych podujatiach, či prostredníctvom známych.

Noví rezidenti uviedli ako miesta najčastejších kontaktov s ostatným obyvateľstvom najmä ulicu, kostol a súkromné návštevy. O čosi zriedkavejšie dochádza ku stretnutiam v pohostinstve, pri cestovaní verejnou dopravou, na prechádzkach, verejných schôdzach, či paradoxne v Prešove. Treba však podotknúť, že uvedené miesta stretnutí sa vzťahujú prevažne na okolité obyvateľstvo, teda v prevažnej miere na iných suburbánnych rezidentov. Dlhodobejším pozorovaním života v lokalitách je totiž možné zistiť, že sociálna integrácia nových obyvateľov je síce pomerne dobrá, avšak vo väčšine prípadov len v rámci vlastnej spoločenskej vrstvy. Suburbánne rezidencie sa koncentrujú do určitých oblastí, kde si obyvatelia vytvárajú vlastnú malú komunitu s kvalitou vzťahov často kráť lepšou ako v pôvodnej vidieckej spoločnosti. Táto skutočnosť je pochopiteľná, vzhľadom na to, že noví obyvatelia majú nielen podobné sociálne a ekonomické postavenie, ale stretávajú sa v danej lokalite aj s veľmi podobnými problémami, ktorých riešenie ich navzájom zbližuje. Ľudia si tu navzájom dôverujú, navštevujú sa, vypomáhajú si v práci okolo domu a málokedy vytvárajú okolo svojich príbytkov fyzické bariéry. V Kanaši, rovnako i v Ľuboticiach možno nájsť hneď niekoľko takýchto mikrokomunit, a to najmä v častiach s disperznou suburbánnou zástavbou. Pri budovaní najnovších suburbánnych rezidiencií priamo

medzi pôvodnou zástavbou naopak veľakrát dochádza k izolácii imigrantov, viditeľnej už pri prvom pohľade (vysoké ploty, brány, agresívne psy a pod.).

Na základe analýzy vzťahov staro a novousadlíkov je možné konštatovať celkovo neutrálne až negatívne vnímanie príchodu nových obyvateľov z pohľadu starousadlíkov. Väčšina z nich uvádza, že ich zatiaľ nepozná a to najmä z dôvodu nedostatku príležitostí na vytváranie kontaktov. Mnohým sa navyše zdajú byť povýšeneckí, nedôverčiví a neprístupní, zvyknutí žiť v anonymite, ako je to bežné v mestskom prostredí. Negatívne je vnímané aj vytváranie rôznych foriem fyzických bariér okolo vlastných rezidiencií. Dôvodom prílivu imigrantov do lokality väčšina pôvodného obyvateľstva rozumie a uznáva ich, dokonca vníma aj viacero pozitívnych javov súvisiacich so suburbánnou imigráciou. Medzi najvýraznejšie zaraďujú celkový rast a rozvoj lokalít, a to najmä zvýšením výstavby v obci a vybudovaním inžinierskych sietí, a omladenie vekovej štruktúry obyvateľstva. Významný je takisto aj finančný efekt ich príchodu pre miestne obyvateľstvo, od ktorého väčšinou odkupujú pozemky a zamestnávajú ho pri stavbe svojich rezidiencií.

TYPOLÓGIA REZIDENČNEJ SUBURBANIZÁCIE A SÚČASNÉ TRENDY JEJ VÝVOJA V ZÁZEMÍ PREŠOVA

Na základe skúmaných kvantitatívnych a kvalitatívnych indikátorov procesu rezidenčnej suburbanizácie je možné načrtnúť budúce trendy jeho vývoja. Z demografického hľadiska možno poukázať na vývoj počtu obyvateľov suburbánnej zóny a mesta s využitím metódy prognózy (komponentná metóda) pri zohľadnení migračných trendov. Pri výpočte prognózy počtu obyvateľov v meste Prešov a jeho suburbánnej zóne bola uplatnená krátkodobá projekcia do roku 2020. Z výpočtov možno konštatovať, že v najbližšom decéniu sa počet obyvateľov mesta bude naďalej znižovať, najmä vďaka výraznej emigrácii ako aj prirodzenému úbytku obyvateľstva v prospech zázemia. Obyvateľstvo v roku 2020 by malo dosiahnuť úroveň 89 436 obyvateľov, čo predstavuje takmer 2 % pokles oproti súčasnému stavu. Mesto by tak malo stratiť 1757 obyvateľov. Suburbánná zóna by do roku 2020 mohla zaznamenať nárast počtu obyvateľov o 14,7 % (3589 obyvateľov). Z hľadiska priestorovej diferenciácie sú najväčšie prírastky počtu obyvateľov indikované v obci Veľký Šariš (1329; 25,5 %), Ľubotice (604; 20 %), Teriakovce (228; 38,3 %), ďalej v obciach Ruská Nová Ves, Dulova Ves a v obci Záborské.

Vychádzajúc z výsledkov dynamiky zmien rezidenčnej výstavby, migračných trendov a zmien sociálnej štruktúry možno špecifikovať nasledujúce typy rezidenčnej suburbanizácie vo vzťahu k jej vývojovým etapám.

A) Prvá etapa rezidenčnej suburbanizácie (prvá polovica 90. rokov 20. storočia) bola v okolí slovenských miest charakterizovaná nevýraznou výstavbou rodinných domov, zväčša individuálne na jednotlivé prístupných pozemkoch. Na procese sa podieľali takmer výlučne obyvatelia s vyšším sociálnym statusom. Typická je vý-

stavba rezidií na kľúč v štýle podnikateľského baroka. Prvé náznaky suburbánneho rozvoja nachádzame v tomto období v zázemiach najväčších slovenských miest (Bratislava, Košice, Prešov, Nitra, Banská Bystrica). Reziidenčná suburbanizácia má v prvej etape prevažne disperznú alebo adičnú priestorovú formu.

Disperzná reziidenčná suburbanizácia sa prejavila výstavbou solitérnych objektov na voľných parcelách v rámci intravilánov a blízkom okolí pôvodnej zástavby. Nové domy sú roztrúsené nerovnomerne na voľných parcelách, často bez prístupovej cesty, či infraštruktúry na vonkajšom okraji obce. Mnohé sú obkolesené pustou krajinou alebo poľnohospodárskou pôdou. Takýto typ suburbanizácie možno identifikovať v prvých suburbánných lokalitách Prešova – v obci Ľubotice a v lokalite Kanaš. Disperzný typ reziidenčnej suburbanizácie ponúka nepriaznivé podmienky pre sociálnu interakciu a komunitný život jej aktérov.

Inú formu predstavuje **adičná reziidenčná suburbanizácia**, kde dochádza k výstavbe nových rodinných domov v rámci pôvodného intravilánu obce. Nové rezidencie vyplňajú voľné stavebné parcely medzi pôvodnými vidieckymi domami. Suburbánne lokality teda nie sú samostatne oddelené, ale priestorovo sa prelínajú a dopĺňajú absentujúci bytový fond pôvodnej zástavby. Takéto typy suburbánneho vývoja nachádzame zväčša v pôvodne málo rozvinutých obciach alebo lokalitách s prvotne rekreačnou, záhradkárskou alebo chatárskou funkciou. Príkladom v prešovskej suburbánnej zóne je lokalita Kanaš a Teriakovce, čiastočne i Záborské.

B) Druhá etapa reziidenčnej suburbanizácie (druhá polovica 90. rokov) sa prejavila zintenzívnením reziidenčnej výstavby a výraznejším sťahovaním obyvateľstva z miest do suburbánných zón. Dôvodom akcelerácie bola priaznivá sociálna politika štátu vo forme sprístupnenia hypotekárnych úverov menej solventným vrstvám obyvateľstva. Naďalej dochádza k odlivu mestského obyvateľstva do prímestských zón. Migrácia sa výraznejšie začína prejavovať i v zázemiach menších slovenských miest okresnej úrovne. Súčasne s reziidenčnou suburbanizáciou a rozrastaním sa prímestských zón dochádza vo vidieckom prostredí k ruralizácii. Vidiecke obce zaznamenávajú príliv mestského obyvateľstva i obyvateľstva z medziobecnej migrácie, reakciu na ktoré sú zintenzívnenie individuálnej bytovej výstavby a zmeny vo využití zeme. Proces ruralizácie zvykne byť chybné interpretovaný ako reziidenčná suburbanizácia. Okrem prevládajúceho typu disperznej a adičnej výstavby sa v prímestských zónach začína uplatňovať i kompaktná forma reziidenčného rozvoja.

Kompaktná reziidenčná suburbanizácia predstavuje pokročilejšiu formu vývoja, pre ktorú je príznačná regulovaná projektová výstavba celých komplexov rodinných domov na kľúč vo vopred vyčlenenej lokalite spravovanej maklérom, či realitným developerom. Územie je stavebnými firmami zabezpečené kompletnými inžinierskymi sieťami, prípadne hotovými rodinnými domami. Ide zväčša o tzv. skokovitý vývoj výstavby, ktorý má charakter menších či väčších zoskupení rodinných domov, oddelených od ostatných nezastavaným priestorom. Vznikajú tak samostat-

né suburbánne komunity výrazne architektonicky, fyzicky i sociálne separované od pôvodnej vidieckej komunity. Prvé takéto zoskupenia v zázemí Prešova bolo možné identifikovať v obci Záborské a v lokalite Kanaš v obci Veľký Šariš. Zo sociálneho hľadiska sa tieto komunity vyznačujú nízkou mierou sociálnej interakcie nového obyvateľstva so starousadlíkmi alebo medzi novousadlíkmi navzájom.

C) Tretia etapa rezidenčnej suburbanizácie (od r. 2000 do obdobia ekonomickej krízy) sa prejavila najmä vo forme **kompaktného suburbánneho vývoja**. Voľné stavebné parcely v prímestských lokalitách bezprostredne hraničiacich s mestom už nie sú majetkom obcí, rovnako sa len v malej miere nachádzajú v rukách individuálnych vlastníkov. Do popredia sa dostávajú realitné kancelárie a developeri, vďaka ktorým sa živelný rozvoj stáva viac regulovaným. Výsledkom sú súvislé areály suburbánnej výstavby s kompletnou infraštruktúrou, jednotné stavebným štýlom, so základným i vysokým štandardom. Uvedené trendy možno pozorovať, ako bolo uvedené vyššie, v lokalitách Vlčie Doly v obci Dulová Ves, Tichá Dolina na hranici mesta Prešov a obce Dulova Ves, v lokalite Bánovec v obci Ľubotice, či v časti „Sordok“ na rozhraní mesta Veľký Šariš a jeho miestnej časti Kanaš. Tretia etapa suburbanizácie je charakteristická i posúvaním hranice suburbánnej zóny ďalej od mesta, prevažne v severnom a východnom smere. Nové suburbánne lokality je možné identifikovať v obci Župčany, Vyšnej Šebastovej, Teriakovciach, Ruskej Novej Vsi, Dulovej Vsi a Finticiach. V starších suburbánných lokalitách už môžeme pozorovať solídnu sociálnu interakciu a komunitný aspekt života rezidentov. Fungujú medzi nimi sociálne väzby na báze susedských vzťahov, každodenných povinností a dennej rutiny. Stále však absentujú vzťahy na báze spoločenského života a verejnej angažovanosti.

Všetky uvedené formy suburbánneho vývoja sa v skúmanej prímestskej zóne vyskytujú v súčasnosti v menšej či väčšej miere. Ich intenzita a výskyt sú značne diferencované a selektívne v závislosti od mnohých faktorov. Súčasné obdobie sa v prešovskej suburbánnej zóne odráža miernou stagnáciou realizácie väčších developerských projektov výstavby rodinných domov. Je to do značnej miery ovplyvnené ekonomickou krízou, stagnáciou obchodu s realitami a rozdrobenosťou či nedostatkom voľných pozemkov v zóne bezprostrednej blízkosti mesta.

ZÁVER

Suburbanizácia je proces, ktorý v postkomunistických krajinách od 90. rokov dvadsiateho storočia výrazne mení intraurbánne štruktúry miest a ich zázemia. V poslednom decénií prebiehal v zázemí mesta intenzívny terénny výskum. Analýza a štúdium empirických výsledkov umožnila načrtnúť vývojové trendy procesu rezidenčnej suburbanizácie v skúmanom území a špecifikovať jej priestorové formy, ako aj sociálno-demografické osobitosti. Poznatky o suburbánnom vývoji sú cenným prínosom i pre komplexné štúdium intraurbánnej štruktúry mesta Prešov a jeho čiastočných intraurbánných štruktúr, predovšetkým morfolologickej a sociálno-demografickej.

LITERATÚRA

- BELL, W., 1958, Social choice, life styles, and suburban residence. In: Dobriner, W.M. (ed.): The suburban community. New York: G. P. Putnam's sons, s. 209.
- DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M., 2006, Životní styl obyvatel v subúrbánní zóně Prahy. In.: Ouředníček, M. ed.: Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Centrum pro výzkum měst a regionů. Praha, s. 143 – 159.
- GEHL, J.: Život mezi budovami. Brno: Nadace partnerství, 2000, 202 str.
- LUPI, T., MUSTERED, S., 2004, The Suburban Community Question. Dpt. of Geography, Planning and International Development Studies, Universiteit van Amsterdam. Online. Dostupné na internete: november 2005, <http://www.bristol.ac.uk/sps/cnrpapersword/lupi.doc>
- MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A., 2004, Suburbanizácia – transformačný proces priestorovej organizácie postkomunistických miest (empirický príklad Prešova) / In: Přírodní vedy. Folia geographica 7 / René Matlovič. – Prešov : Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004. – ISBN 80-8068-270-4. – S. 75 – 103.
- MATLOVIČ, R., SEDLÁKOVÁ, A., 2007a, Transformation processes of the urban space in postcommunist cities /In: Przemiany przestrzenne w duzych miastach Polski i Europy srodkowo-wschodniej. – Kraków : Zaklad Wydawniczy NOMOS, 2007. – ISBN 978-83-60490-34-1. – S. 32 – 46.
- SEDLÁKOVÁ, A., 2007a, Prímestská zóna – aréna vzniku nových foriem života spoločnosti [Suburban zone – the arena where new forms of society develop] /In: Česká geografie v evropském prostoru [elektronický zdroj] : České Budějovice 30.8.-2.9.2006. – České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007. – ISBN 978-80-7040-986-2. – S. 712 – 719.
- SEDLÁKOVÁ, A., 2007b, Vybrané sociálno-demografické aspekty bývania v subúrbánných zónach postkomunistických miest: K otázke existencie komunity v subúrbánnej zóne Prešova [Social-demographic aspects of living in suburban zones of post-communist cities: Towards the issue existence in suburban zone of city of Prešov] /In: Regionální demografie [elektronický zdroj] : sborník příspěvků XXXVII. výroční (květnové) demografické konference České demografické společnosti, Olomouc, 23. a 24. května 2007. – Praha : Česká demografická společnost, 2007. – ISBN 80-86746-04-6. – S. 311 – 321.
- SEDLÁKOVÁ, A., MATLOVIČ, R., 2007b, The impact of suburbanisation in the hinterland of Prešov (Slovakia) /In: Moravian geographical reports. - ISSN 1210-8812. - Vol. 15, no. 2 , p. 22-30. FHPV 76/07
- LUKÁČOVÁ, A., ZUSKÁČOVÁ, V., 2010, Zmeny sociálnej štruktúry a životný štýl obyvateľstva v subúrbánnej lokalite Kanaš [Changes of social structure and life style of the inhabitants in the suburban locality Kanaš] /In: 50 let geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci : sborník

- príspevků z konference. – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. – ISBN 978-80-244-2493-4. – S. 413 – 428.
- LUKÁČOVÁ, A., 2011, Komparatívna analýza stupňa suburbanizácie v zázemí českých a slovenských miest (prípadová štúdia Prešova a Olomouca)./In: Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, LII., Folia Geographica 17, PU Prešov, s. 199 – 216, ISSN 1336-6149, 1336-6157.
- MÄDING, H., 2002, Migration Processes – Challenges for German Cities, Nordregio Conference „Spatial Development in Europe“, Stockholm, 4 January 2002, Dostupné na internete: 27. 8. 2005, <http://www.difu.de/>.
- PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., 2006: Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu subrbanizace. In.: Ouředníček, M. ed.: Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Centrum pro výzkum měst a regionů. Praha, s. 143 – 159.
- SADÍLEK, J., 2006, Suburbanizace a občanská aktivita: případová studie – Přezletice. Bakalárska práca. www.suburbanizace.cz/BPSadilek.pdf, Dostupné na internete: 29.4.2009
- SUSOVÁ, K., 2007: Sociální kapitál v suburbánních oblastech: Případová studie obce Jesenice u Prahy. Bakalárska práca, 2007, www.suburbanizace.cz/Susova?BP.pdf, Dostupné na internete: 29.4.2009

Poznámka:

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č.1/0325/12 Dynamika intraurbánných štruktúr na Slovensku v prvom decéniu 21. storočia/ Vedúci projektu: prof. RNDr. René Matlovič, PhD, ďalej projektu pod názvom „Letná univerzita: Vyšehrad a Ukrajina – Geografia a regionálna politika“ č. 21220209. Projekt bol spolufinancovaný medzinárodným Vyšehradským fondom (www.visegradfund.org).

SUMMARY

TRENDS AND DYNAMICS OF RESIDENTIAL SUBURBANIZATION IN THE HINTERLAND OF PREŠOV

There has been realized an intensive research in Prešov hinterland on suburbanization in recent ten years. The study and analysis of research materials enabled us to point out some peculiar development trends of the process, as well as to outline the prognosis of its further progression. The article was aimed at several key questions – migration tendencies, development of housing construction and dwelling,

social aspects and separation, and prognosis of further suburban development in the hinterland of Prešov.

Suburbanization is rather a young phenomenon appearing in the Slovak society in the first half of the 1990s. The natural evolution of the settlement structure was disturbed by the period of socialism. The Slovak cities began to follow the western patterns in the last two decades, however with the strong mark of the previous era. Suburbanization as a process that changes the intra-urban structure of has been in the Prešov environment observed and studied in recent decade. The key issue was to express the quantitative and qualitative aspects of residential suburbanization, its extent, dynamics, impact, and future direction. In the article, we have tried to express these aspects through a study of selected demographic, economic and social indicators like migration, housing construction, and social climate. Based on the results of the dynamic changes in residential construction, migration trends and changes in social structure, it is possible to specify the following types of residential suburbanization in terms of its developmental stages:

a) The first phase of residential suburbanization (the first half of the 1990s) is typical for spatial disperse development forms including the construction of solitary residences scattered on former agricultural plots within the community. Another spatial form of this period is an additional residential suburbanization, with the construction of new houses on free plots within the built-up area surrounded by houses of the original inhabitants.

b) The second phase of residential suburbanization (second half of the 1990s) was characterized by the intensification of residential construction and significant migration of population from cities to suburban areas. In terms of spatial development, a compact form of residential suburbanization can be identified in Prešov hinterland in the second period. The compact residential suburbanization is an advanced form of suburban development, characterized by the construction of big complexes of family houses in a pre-allocated area managed by the real estate developer or a firm.

c) The third phase of residential suburbanization (since the year 2000 up to the beginning of economic crisis) occurred mainly in the form of compact suburban development. Due to the real estate agents and developers the spontaneous residential development becomes more controlled and regulated.

All these forms of suburban development could be nowadays observed in the suburban area in lesser or greater extent. Their intensity and occurrence is highly differentiated and selective depending on many factors. Short-term projections of population development in the city of Prešov and its suburban zone showed that in the oncoming decade the population of the city will continue to decline, mainly due to emigration and natural decrease, and in 2020 may reach the level of 89 436 inhabitants. On the other hand, the suburban zone of Prešov is tending to increase its population, mostly through the migration from the inner city.

Recenzovali: Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.
Prof. RNDr. Pavol Korec, CSc.

Kvetoslava Matlovičová¹Peter Mocák²Ján Andrejko³

OBJEKTÍVNA A SUBJEKTÍVNA DIMENZIA STAVU KRIMINALITY NA ÚZEMÍ MESTA PREŠOV

Abstract:

Predkladaný príspevok sa pokúša poukázať na dôležitosť štúdia subjektívnej dimenzie (percepce) kriminality. Súvisí to s diskrepanciou medzi jej objektívnou dimenziou (reálnym stavom) a subjektívnym obrazom u oslovených respondentov na príklade empirických zisťovaní v meste Prešov, realizovaných v roku 2007 a 2011. Ponúka analýzu zistených názorov respondentov podľa vybraných socio-demografických charakteristík. Poukazuje na to, že percepcia kriminality v meste Prešov sa napriek úsiliu miestnej samosprávy veľmi nemení pri porovnaní stavu v r. 2007 a 2011. Na záver navrhuje niektoré opatrenia, ktoré je možné v existujúcej situácii realizovať.

Key words:

crime, crime perception, crime map, perception of crime map

ÚVOD

Strach z kriminality, či už vedome alebo podvedome, ovplyvňuje náš každodenný život. Tento vplyv sa realizuje niekedy vo vyššej miere, v akej sme si to ochotní pripustiť. Ovplyvňuje naše každodenné vzorce správania bez ohľadu na to, či sa zakladá na osobnej skúsenosti alebo je len odrazom médiami masívne šíreného obrazu, že jej intenzita presiahla únosnú mieru a vyhliadky na zmenu nemožno očakávať. Letný pohľad na ulicu, kde si skupinka podgurážených mladíkov demonštrujú svoje akrobatické zručnosti kráti voľný čas demolovaným detského ihriska, nás v presvedčení bezútešnosti situácie len utvrdí. Neraz sme dokonca presvedčení, že máme dostatok informácií o tom, že sa stav v tomto smere každým rokom zhoršuje

- 1 **RNDr. Kvetoslava Matlovičová, PhD.**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: kveta.matlovicova@gmail.com
- 2 **Mgr. Peter Mocák**, absolvent Katedry geografie a regionálneho rozvoja, Fakulty humanitných a prírodných vied, Prešovskej univerzity, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: petomocak@gmail.com
- 3 **Mgr. Ján Andrejko**, náčelník mestskej polície v Prešove, Jarková 24, 080 01 Prešov, e-mail: jan.andrejko@presov.sk

a že demonštrácia zlepšujúcich sa štatistík či prijímaných opatrení je len súčasťou politického marketingu na rôznych úrovniach. Ako poznamenáva Tomášek (2010) to, že mediálne spravodajstvo výraznou mierou ovplyvňuje celospoločenskú diskusiu o kriminalite, spôsob akým prijímame fakty s ňou súvisiace ako aj celkovú atmosféru nevyhnutne premietajúcu sa do práce kriminológov, bolo potvrdené už mnohými výskumami (napr. Chan, Chan 2012, Stasiková 2011, Tomášek 2010, Pfeiffer Windzio, Kleimann 2005, Reiner 2002, Michálek 2009 a i.). Ako ďalej trefne dodáva, ak sa kriminológ nezoznámi s percepciou kriminality u obyvateľov v spoločnosti a my dodávame že rovnako to platí aj o ostatných verejných činiteľoch, „*stane sa románovou Alenkou v ríši divov kedykoľvek sa pokúsi na verejnosti pochváliť výsledkami svojej práce*“ (in Tomášek 2010, s. 32).

V predkladanom príspevku sa preto pokúsime poukázať na dôležitosť subjektívnej dimenzie (percepcie) kriminality prostredníctvom našich zisťovaní v modelovom území mesta Prešov. Hlavným cieľom skúmania je potvrdiť alebo vyvrátiť existenciu diskrepancií medzi reálnym (objektívnym) stavom kriminality a jej subjektívnym obrazom v mysliach oslovených respondentov vo vzťahu k ich socio-demografickým charakteristikám. Ukážeme, že či sa percepcia kriminality mení v súvislosti s rastúcim úsilím miestnej samosprávy a v závere navrhujeme niektoré opatrenia, ktoré by mohli situácii pomôcť.

METODIKA PRIESKUMU

V rámci prieskumu verejnej mienky sme realizovali dve šetrenia. Prvé bolo uskutočnené v novembri – januári 2007 – 2008 na vzorke 1004 respondentov, konštruovanej kvótnym výberom na základe troch kvótnych znakov (pohlavia, veku a miesta trvalého bydliska podľa urbanistických obvodov; ďalej len UO). Druhé zisťovanie prebiehalo v mesiacoch december – január 2011 – 2012 na vzorke 478 respondentov starších ako 19 rokov a malo charakter on-line ankety. Využitie územné jednotky (UO) boli zvolené ako najmenšie možné z pohľadu dostupnosti relevantných dát. Pri analýze priestorovej diferenciácie sme sa zamerali na územie intravilánu, pričom v niektorých prípadoch sme pristúpili k ich generalizácii z dôvodu korektnosti interpretácie získaných dát, t.j. pozornosť sme sústredili na najhustejšie obývané územia a rovnako sme abstrahovali od území za ktoré sme nezískali dostatočný počet respondentov. Išlo však len o okrajové a riedko zaľudnené oblasti, ktoré vzhľadom k tomu výrazne neovplyvnili spoľahlivosť záverov.

OBJEKTÍVNA DIMENZIA STAVU KRIMINALITY V MESTE PREŠOV

Najväčším problémom pri akomkoľvek pokuse o hodnotenie objektívneho stavu kriminality je kvalita existujúcich tvrdých dát. Všeobecne sa uvádza, že rozdiel medzi skutočnou a registrovanou kriminalitou je až desaťnásobný, resp. až 80 % trestných činov existujúce štatistiky nie sú schopné zachytiť (napr. kriminológ Holcř in Dale, 2011). Problém latentnej kriminality je tak možné analyzovať len prostredníctvom mäkkých dát, ktorých zovšeobecnenie je považované za problematické. Nedos-

tatočná a neúplná evidencia spáchaných trestných činov ako aj častá zmena metodiky jej evidencie tak deformuje hodnovernosť existujúcich oficiálnych údajov a spôsobuje mnohé chyby pri analýzach a hodnotení kriminality, čím dochádza k skresľovaniu predstáv o reálnom stave kriminality na skúmanom území. Riešením preto býva neraz nevyhnutnosť realizácie vlastných terénnych šetrení (napr. Michálek 2008). Problémom výskumu kriminality na úrovni slovenských miest sa však javí aj vymedzenie základných priestorových administratívnych jednotiek Policajného zboru Slovenskej republiky (skr. PZ SR), za ktoré sa štatistické prehľady vykazujú. Hierarchicky najnižšou jednotkou s disponibilnými dátami sú obvodné oddelenia (skr. OO PZ), ktorých územná pôsobnosť nereflektuje administratívne hranice miest a obcí. V našom výskume sme boli preto nútení zohľadniť širšie územie mesta Prešov (ďalej ako VP) v územných hraniciach obvodných oddelení PZ SR – OO PZ Prešov – juh a OO PZ Prešov – sever (tabuľka 1). Napriek tomu sa domnievame, že sledované štatistické údaje odrážajú istý reálny trend v zločinnosti v samotnom meste, keďže kriminálne správanie sa vo väčšej miere sústreďuje do oblastí s najvyššou mierou koncentrácie obyvateľstva (napr. Michálek 2008). Samotné mesto Prešov má v tomto ohľade dominantné postavenie v porovnaní s ostatnými obcami patriacimi pod obe OO PZ.

Tabuľka 1: Územná pôsobnosť Obvodných oddelení PZ na území mesta Prešov (VP)

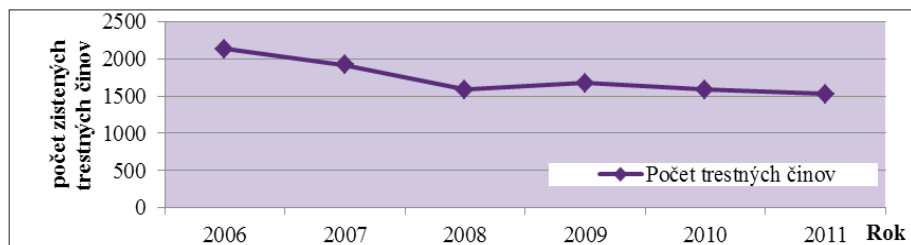
Obvodné oddelenie	Územná pôsobnosť
OO PZ Prešov-juh	MČ mesta Prešov: Solivar, Šalgovík a v južnej časti MČ Prešova vymedzenou hranicou: križovatka ulíc Duklianska – Šafárikova, Dilongova, Metodova, Floriánova, Požiarnická, Obrancov mieru, Pod Kalváriou, Kollárova po hranicu MČ Prešov, južná časť tejto hranice po križovatku ulíc Duklianska – Šafárikova a v obciach: Abranovce, Dulová Ves, Haniska, Kokošovce, Ruská Nová Ves, Teriakovce, Zaborské, Zlatá Baňa
OO PZ Prešov-sever	MČ mesta Prešov: Cemjata, Kyslá Voda, Nižná Šebastová, Vydumanec a severná časť MČ Prešov vymedzenou hranicou: križovatka ulíc Duklianska - Šafárikova, ulica Šafárikova, Dilongova, Metodova, Floriánova, Požiarnická, Obrancov Mieru, Pod Kalváriou, Kolárova po hranicu MČ v Prešove, severná časť tejto hranice po križovatku ulíc Duklianska – Šafárikova a v obciach: Bajerov, Brežany, Bzenov, Janov, Klenov, Kvačany, Lubotice, Ľubovec, Miklušovce, Radatice, Rokycany, Sedlice, Suchá Dolina, Žipov

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR (2012)

Celková miera evidovanej kriminality na území mesta Prešov (VP) má od roku 2006 klesajúcu tendenciu (KR PZ SR v Prešove 2012), pričom jej súhrnný pokles za uvedené obdobie predstavoval 28,48% (graf 1). V rámci nej má dlhodobu najvyššiu podiel majetková kriminalita (napr. krádeže vlámaním, odcudzenie motorového vozidla), pričom jej výrazne klesajúca tendencia, celkom o 42,18% oproti roku 2006, pôsobí veľmi optimisticky (graf 2). U ostatných druhov kriminality bola zaznamenaná v sledovanom období relatívne vyrovnaná úroveň.

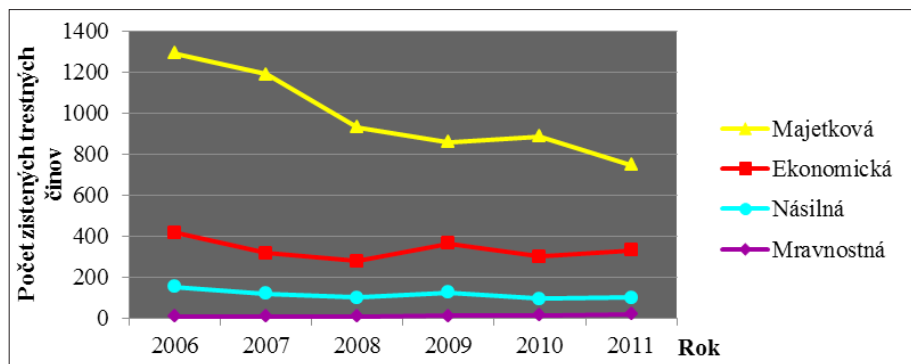

Graf 1: Vývoj evidovanej miery kriminality na území mesta Prešov (VP) od r. 2006

Zdroj: KR PZ SR v Prešove (2012)

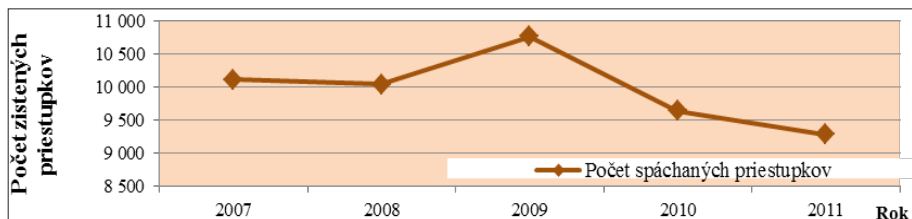
Graf 2: Vývoj parciálnych druhov kriminality na území mesta Prešov (VP) od r. 2006

Zdroj: KR PZ SR v Prešove (2012)

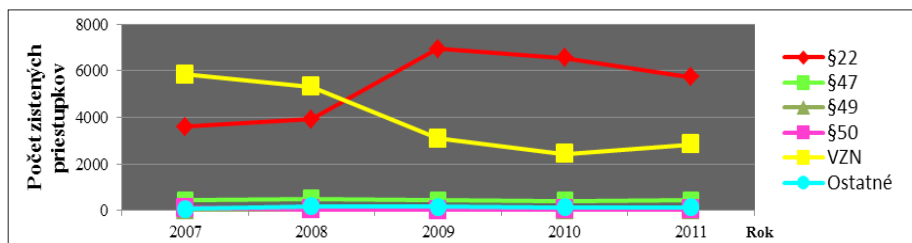
V prípade štatistických dát z evidencie priestupkov na území mesta Prešov (v jeho administratívnych hraniciach) je situácia omnoho lepšia. Mestská polícia v Prešove každoročne vydáva Informatívnu správu o svojej činnosti (MsP Prešov, 2012), z ktorej je zrejmé, že v roku 2011 bolo na území mesta úhrne spáchaných 9281 priestupkov, riešenie ktorých upravuje zákon NR SR 172/1990 Z.z. o priestupkoch (SNR, 1990). Aj v tomto prípade je celková tendencia klesajúca (graf 3), s výnimkou roku 2009, kedy došlo k jej zvýšeniu v dôsledku zmeny vykazovania priestupkov, do ktorých sa počnúc týmto rokom začali zahŕňať aj priestupky proti bezpečnosti a plynulosti cestnej premávky podľa § 22 172/1990 Z.z. o priestupkoch (SNR, 1990). Táto zmena vyplynula z prijatia novej legislatívy (od 1. februára 2009), ktorá rozšírila kompetencie obecných polícií na Slovensku. V rámci tejto legislatívnej zmeny boli najčastejšie riešené porušovania všeobecne záväzných nariadení mesta Prešov (napr. venčenie psov bez náhubku, zákaz fajčenia na verejných miestach, neudržiavanie zelene a iné) (graf 4).

Graf 3: Vývoj počtu evidovaných priestupkov na území mesta Prešov od roku 2007

Zdroj: MsP Prešov (2012)

Graf 4: Štruktúra a vývoj miery evidovaných priestupkov na území mesta Prešov od r. 2007

§ 22 – priestupky proti bezpečnosti a plynulosti cestnej prestávky

§ 47 – priestupky proti verejnému poriadku

§ 49 – priestupky proti občianskemu spolunažívaniu

§ 50 – priestupky proti majetku

VZN – ako aj priestupky na úseku porušovania všeobecne záväzných nariadení

Zdroj: MsP Prešov (2012)

Dostupnosť vhodných údajov za územie mesta v jeho administratívnych hraniciach nám umožnila aj detailnejšiu analýzu priestorovej distribúcie priestupkov v Prešove (mapa 1). Z kartografickej interpretácie za rok 2010 je zrejmé, že najvyššia miera priestupkov bola zaznamenaná v UO Prešov – stred (historické jadro mesta) – celkom 6 512 priestupkov na km². Medzi územia s najvyššou mierou evidovaných priestupkov ďalej patrí aj UO Za mlynským náhonom I, kde bolo v r. 2010 evidovaných 1 528 priestupkov na km². Keďže centrum mesta je pre osobnú a nákladnú dopravu uzavreté, prirodzene to vytvára tlak na existujúce dopravné obmedzené cestné koridory a následne vedie k vyššiemu zastúpeniu dopravných priestupkov. Z pohľadu priestupkov proti majetku, verejnému poriadku, resp. priestupkov na úseku porušovania všeobecne záväzných nariadení (skr. VZN), patria medzi najrizikovejšie územia s najvyššou koncentráciou obyvateľov v meste, konkrétne: UO Sekčov (I, II,

III, IV, V, IV), UO Šváby a , Sídliisko III (UO Pod Bykošom, Družba, Pri Ihrisku I). Pri hodnotení priemerných ukazovateľov počtu priestupkov v meste je evidentná najvyššia koncentrácia v centre mesta s postupným poklesom k jeho periférnym a málo zaľudneným častiam. Zvýšená koncentrácia priestupkov v rámci UO Dopravný areál - Nižná Šebastová (182 priestupkov/km²), je spôsobená najmä pomerne častým porušovaním zákazu vjazdu motorových vozidiel k logistickému centru spoločnosti Tesco, ktorý sa v tejto lokalite nachádza.

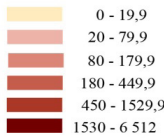
Mapa 3

PRIEMERNÝ POČET PRIESTUPKOV V JEDNOTLIVÝCH URBANISTICKÝCH OBVODOCH V ROKU 2010

Autor: Mocák Peter, 2012

Zdroj: Mestská polícia Prešov

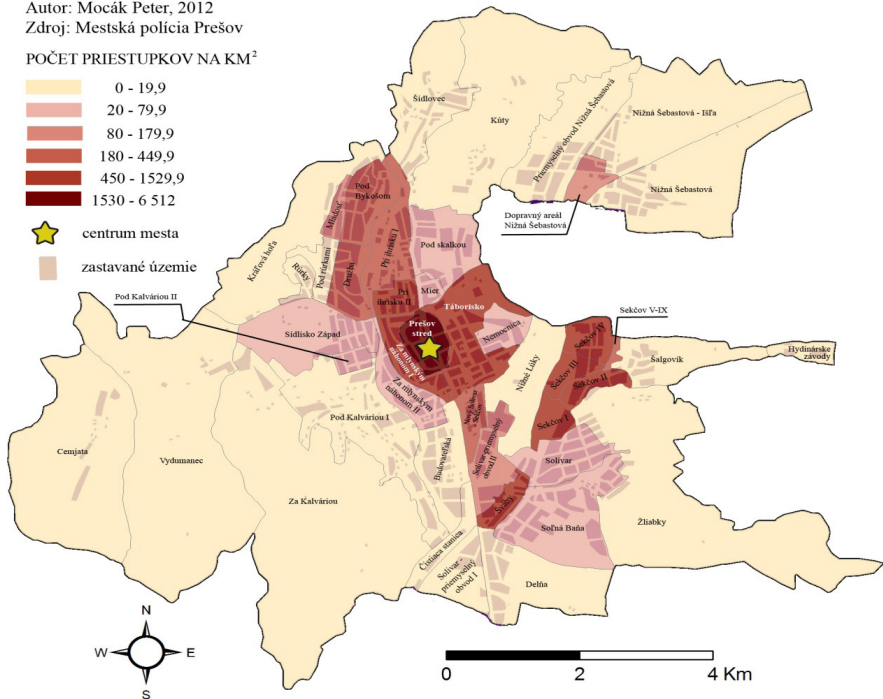
POČET PRIESTUPKOV NA KM²

centrum mesta

zastavané územie

Na základe empirického šetrenia a porovnania štatistických údajov za jednotlivé ulice sme identifikovali v centre mesta a na najväčších sídliskách aj niekoľko rizikových areálov, ktoré sa vyznačujú zvýšeným množstvom priestupkov voči verejnému poriadku a poškodzovaniu verejného či osobného majetku obyvateľov (hlavne vandalizmus, znečisťovanie verejných priestorov, graffiti, a pod.). Takéto priestupky (abstrahovali sme od dopravných priestupkov) sú síce zaevidované, avšak veľmi

často bez určenia páchatel'ov. Z pohľadu verejnosti však patria medzi tie najcitlivejšie vnímané. Na Sídlišku Sekčov patrí medzi najrizikovejšie lokality v tomto smere okolie Obchodného centra Max a Supermarketu Billa (ulice Čergovská, Sibírska, Ďumbierska a Karpatská). V blízkosti tejto lokality sa nachádza aj konečná zastávka mestskej hromadnej dopravy. Vzhľadom k uvedeným skutočnostiam sa v týchto lokalitách zvyšuje možnosť páchania protiprávneho konania obzvlášť v nočných hodinách, keď týmto územím často prechádza mládež pod vplyvom alkoholu. Dochádza k narušovaniu nočného pokoja, ako aj ničeniu verejného majetku. Druhou rizikovou oblasťou na Sídlišku Sekčov je okolie nákupného centra Opál (ul. Martina Benka a Zemplínska ul.). Na susednom sídlisku Šváby patrí medzi ulice najviac ohrozené kriminálnym správaním Švábska ulica, na ktorej je lokalizované ďalšie nákupné centrum. V samotnom centre mesta je to predovšetkým Hlavná ulica, ktorá je centrom viacerých administratívnych, nákupných, obslužných centier a zábavných podnikov. Medzi menej bezpečné lokality patrí aj Kmeťovo stromoradie. Na Sídlišku III patrí medzi lokality najviac ohrozené kriminálnym správaním nákupne stredisko Centrum na Prostějovskej ulici.

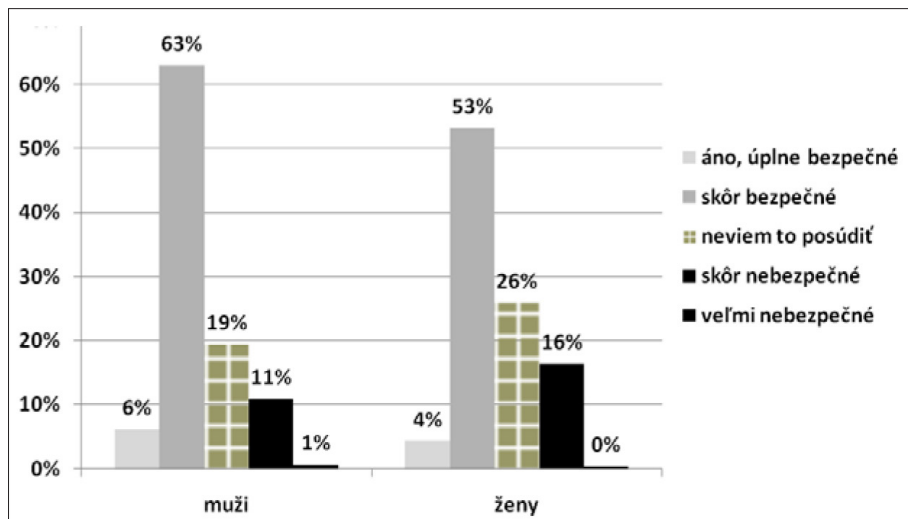
SUBJEKTÍVNA DIMENZIA (PERCEPCIA) KRIMINALITY V MESTE PREŠOV

Ako sme už spomenuli v úvode, ale aj v našich predošlých štúdiách (Matlovičová 2010, Matlovičová 2011), dôležitým motívom realizácie percepčných prieskumov uvedeného typu je snaha o získanie istého druhu reflexie geografického priestoru z pohľadu jeho obyvateľov. Ide teda o istý druh tzv. mentálnych máp území, ktoré predstavujú vysoko subjektívne a často od reality aj veľmi vzdialené obrazy fyzického a sociálneho prostredia. Samozrejme že takýto druh informácií predstavuje cenný súbor dát pre optimalizáciu rozvojových plánovacích dokumentov.

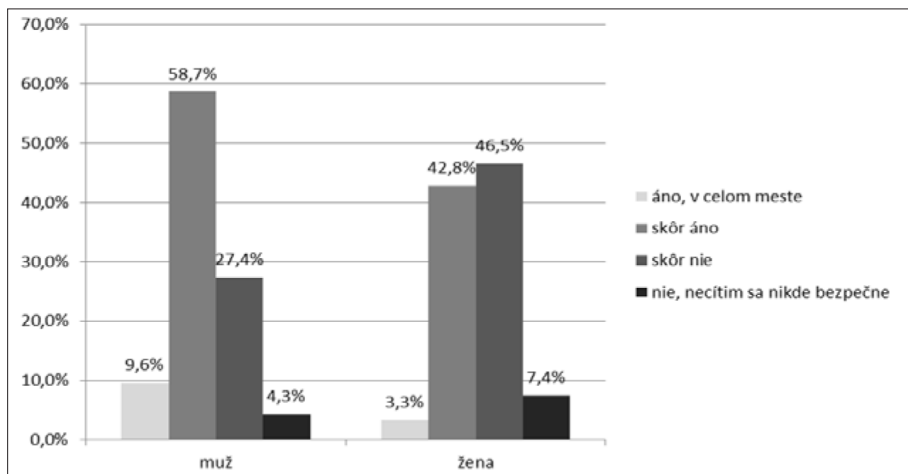
Výsledky nášho zisťovania priniesli niekoľko zaujímavých zistení. Pri komparácii s rokom 2007, kedy 63 % respondentov uviedlo že sa v meste Prešov cíti bezpečne, narástol ich počet v roku 2011 o viac ako 13 %. Aj keď v tomto prípade je možné zaujať mierne skeptický postoj z dôvodu rozdielnej metodiky konštrukcie vzorky, predsa len to dáva istú nádej na celkovo zlepšujúci sa obraz verejnosti. Istú podobnosť sme zistili aj v prípade analýzy odpovedí podľa pohlavia (graf 1, 2), kde sa potvrdilo, že tradičné ženské rodové identity charakterizované fyzickou bezbrannosťou vnímajú verejný priestor ako nebezpečnejší v porovnaní s mužmi. Tí naopak predstieraním nebojácnosti a kontrolovaním situácie vytvárajú tradičné vzory a modely správania sa, ktoré sú nedostupné ženám (Brownlow, in Stasíková, 2011).

Graf1: Percepcia bezpečnosti mesta Prešov podľa pohlavia v r. 2007

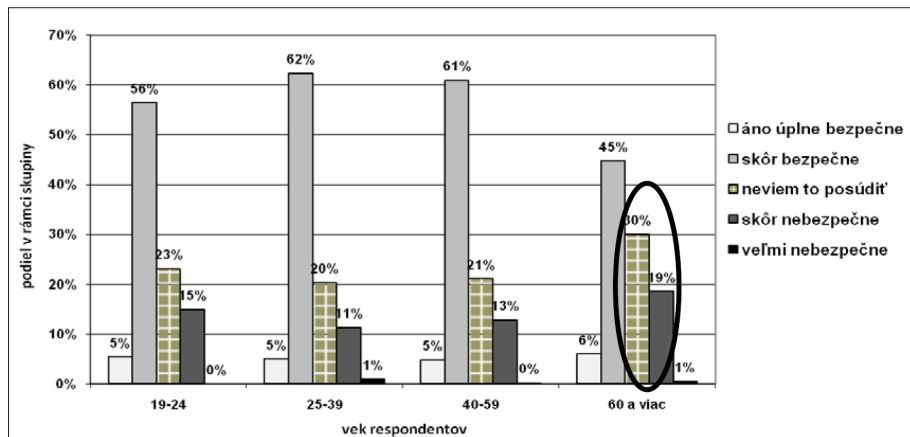

Graf 2: Percepcia bezpečnosti v uliciach mesta Prešov po zotmení podľa pohlavia v r. 2011

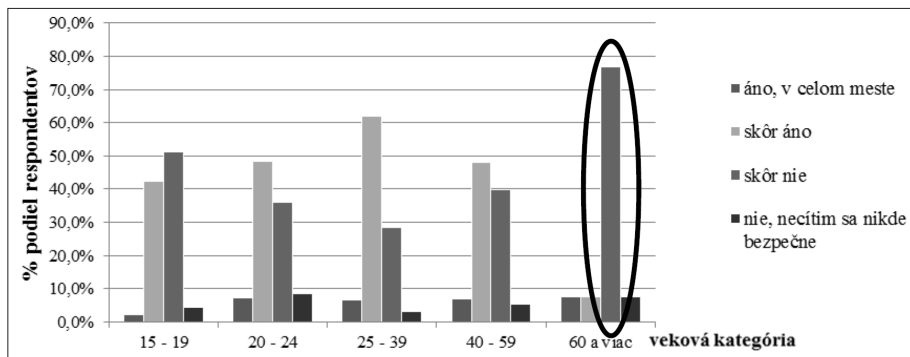

Aj pri skúmaní závislosti medzi posudzovaním miery bezpečnosti mesta a vekom respondentov, sa potvrdil fakt, že starší obyvatelia vnímajú riziká bezpečnosti prostredia omnoho citlivejšie ako mladší (graf 3,4).

Graf 3: Percepčia bezpečnosti mesta Prešov podľa veku v r. 2007

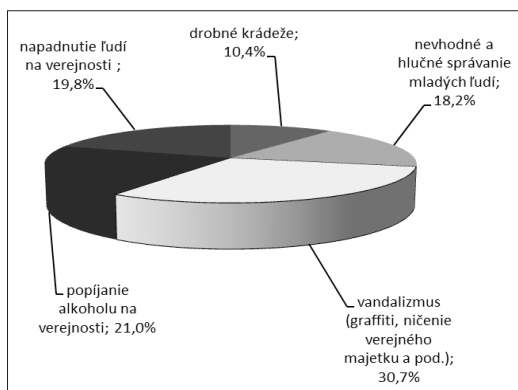
Graf 4: Percepčia bezpečnosti v uliciach mesta Prešov po zotmení podľa veku v r. 2011

K správne nastaveniu nástrojov a opatrení na zníženie kriminality je potrebné zistiť, ktoré trestné činy, resp. priestupky najviac trápia občanov mesta. V našej ankete sme zisťovali názory opýtaných na päť základných priestupkov, resp. trestných činov, s ktorými sa môžu obyvatelia často stretnúť v uliciach mesta: drobné krádeže, nevhodné a hlučné správanie mladých ľudí, vandalizmus, popíjanie alkoholu na verejnosti a napadnutie ľudí na verejnosti. Za najväčší problém považujú respondenti vo svojom každodennom živote vandalizmus sprevádzaný takými prejavmi, akými sú nelegálna tvorba graffiti alebo ničenie verejného majetku (30,7 %). Za najmenší problém označili obyvatelia Prešova drobné krádeže (10,4 %) (graf 5).

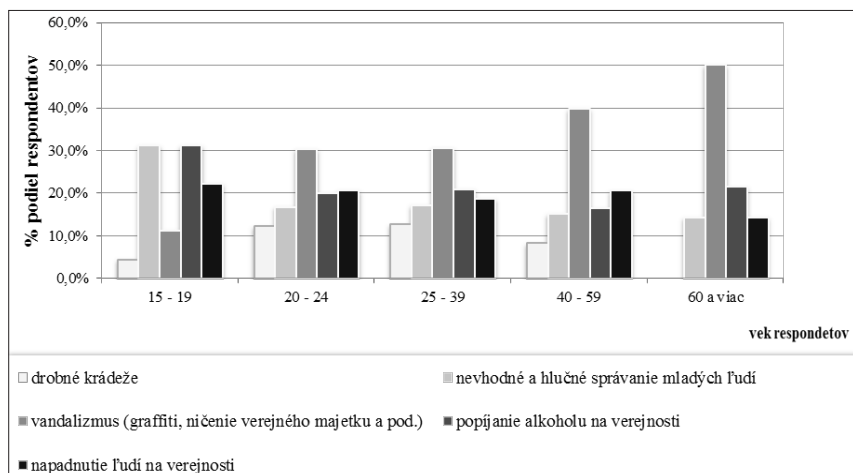

Graf 5: Percepčia najväčších problémov mesta Prešov oblasti kriminality v r. 2011

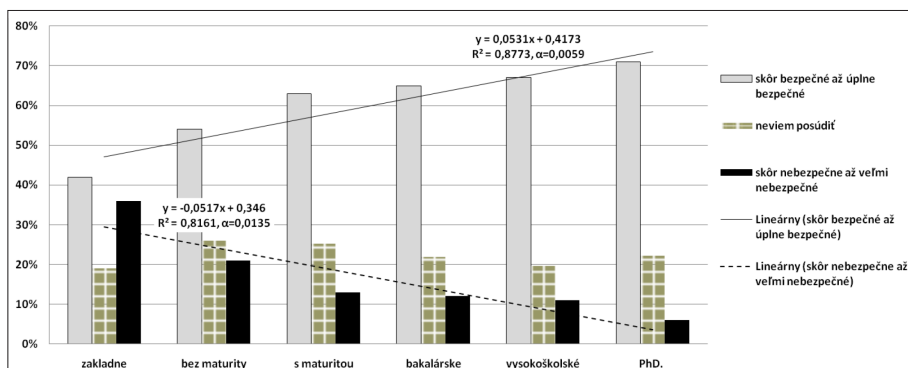
V prípade skúmania závislosti najintenzívnejšie vnímaných problémov v oblasti kriminality vo vzťahu k veku respondentov sme zistili vysokú senzitivitu vo vzťahu k vandalizmu a nevhodného i hlučného správania v uliciach mesta. S pribúdajúcim vekom respondentov táto citlivosť rastie (graf 6). Takéto priestupky vníma za najväčší problém takmer polovica opýtaných patriacich do kohorty nad 60 rokov. Náš výskum ukázal, že s popíjaním alkoholu na verejnosti a nevhodným a hlučným správaním mladých ľudí majú najväčší problém práve Prešovčania vo veku 15 - 19 rokov. Napriek tomu, že v posledných rokoch je viditeľný trend zvyšovania požívania alkoholu medzi mladistvými (Espad 2009), zaujímavým zistením bol pre nás fakt, že práve im samotným popíjanie alkoholu na verejnosti prekáža najviac.

Graf 6: Percepčia problémov v oblasti kriminality Prešova vo vzťahu k veku v r. 2011

Ďalším zo sledovaných atribútov pri tejto otázke bola vzdelanostná štruktúra. Pri vyhodnocovaní sa ukazujú potenciálne závislosti medzi dosiahnutým vzdelaním a citlivosťou na kriminalitu v meste Prešov (graf 7, 8) V r. 2007 sme pozorovali, že so rastúcim stupňom vzdelania stúpa podiel respondentov, ktorí považujú Prešov za bezpečné mesto a naopak klesá podiel tých, ktorí ho považujú za skôr nebezpečné (vzťah medzi úrovňou vnímania bezpečnosti mesta a najvyšším dosiahnutým stupňom vzdelania vyjadrený jednoduchou lineárnou regresiou, kde stupeň vzdelania je nezávisle premennou zobrazuje graf 3; pre „skôr bezpečné“ je $\beta=0,937$ a pre „skôr nebezpečné“ $\beta=-0,903$). Uvedenú závislosť potvrdila aj korelačná analýza - pre možnosť „skôr bezpečné až úplne bezpečné“ je Pearsonov korelačný koeficient $r=0,937$, na hladine významnosti 0,006 a v prípade možnosti „skôr nebezpečné až veľmi nebezpečné“ dosahuje zápornú hodnotu, naznačujúcu klesajúcu priamku ($r=-0,903$) na hladine významnosti $\alpha=0,014$, čo v zmysle Cohena (1988) naznačuje veľkú koreláciu (hodnota nad $|0,5|$). (graf 7)

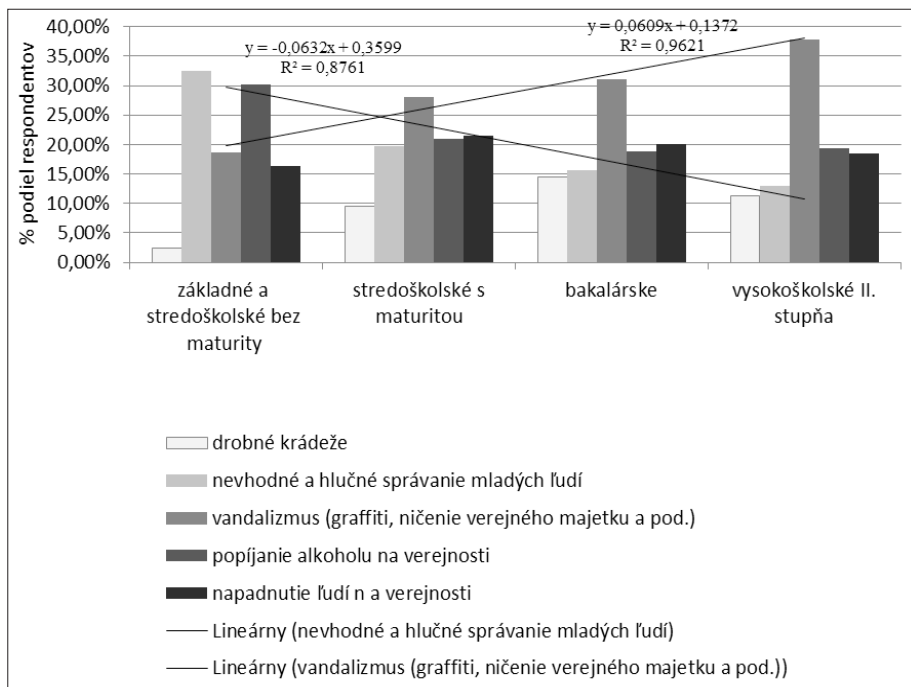
Graf 7: Percepčia bezpečnosti mesta Prešov podľa vzdelania respondentov v r. 2007

V r. 2011 sme zistili podobnú závislosť (graf 8). Na základe jednotlivých odpovedí respondentov sme pozorovali, že so stúpajúcim stupňom vzdelania stúpa citlivosť obyvateľov voči vandalizmu (koeficient determinácie je v tomto prípade vyše 96 %). A naopak, mierne klesá podiel tých, ktorí považujú za najväčšie problémy nevhodné a hlučné správanie mladých ľudí a popíjanie alkoholu na verejnosti.

Graf 8: Percepcia problémov v oblasti kriminality Prešova vo vzťahu k vzdelaniu respondentov v r. 2011

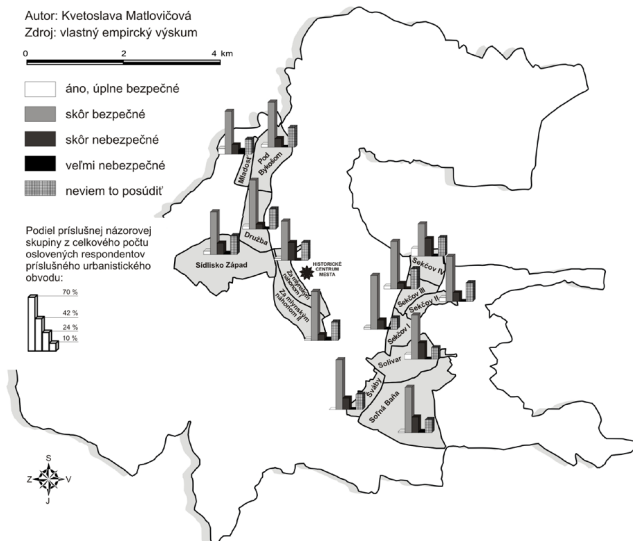

Priestorová diferenciácia percepcie pocitu bezpečia v meste nie je veľmi výrazná (mapa 4). Výrazne ambivalentné odpovede sme zaznamenali v severnej časti sídliska Sekčov (Sekčov IV), kde je zároveň aj najväčší podiel respondentov považujúcich Prešov za skôr nebezpečné mesto (23 %) (mapa 5). V tomto smere sa ukazuje, že respondenti zo západnej a severozápadnej časti mesta vnímajú bezpečnosť Prešova priaznivejšie ako obyvatelia jeho východnej časti a priľahlých častí centra mesta (UO Za mlynským náhonom I). Naopak spolu až 73 % respondentov považujúcich mesto za skôr bezpečné až veľmi bezpečné býva na sídlisku Sekčov I (mapa 6).

Mapa 4:

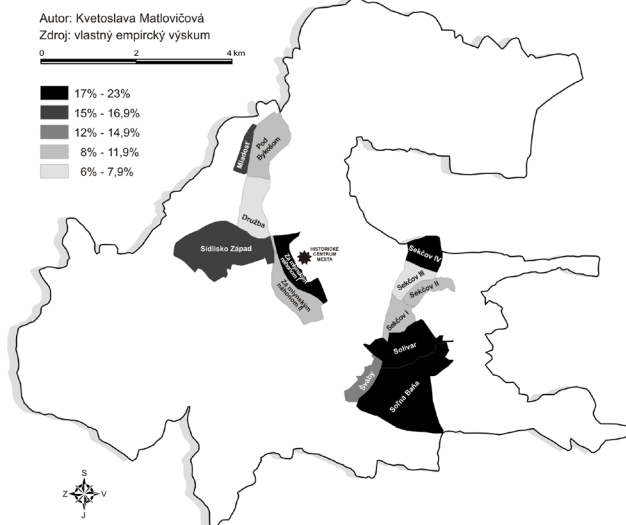
POVAŽUJETE MESTO PREŠOV ZA BEZPEČNÉ MESTO
(VZHLADOM NA STUPEŇ KRIMINALITY)?

HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

Mapa 5:

PODIEL RESPONDENTOV POVAŽUJÚCICH MESTO PREŠOV
ZA SKÔR NEBEZPEČNÉ AŽ VEĽMI NEBEZPEČNÉ
V RÁMCI HODNOTENÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ

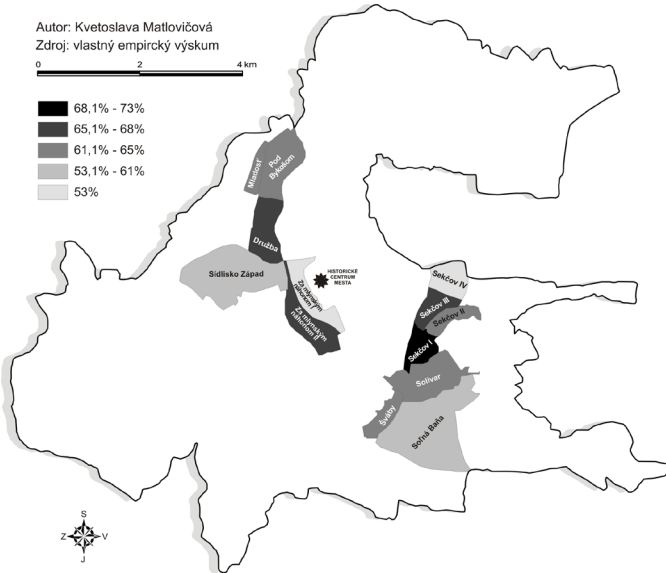
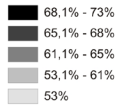

Mapa 6:

**PODIEL RESPONDENTOV POVAŽUJÚCICH MESTO PREŠOV
ZA SKÔR BEZPEČNÉ AŽ VEĽMI BEZPEČNÉ
V RÁMCI HODNOTENÝCH URBANISTICKÝCH OBLASTÍ**

Autor: Kvetoslava Matlovičová
Zdroj: vlastný empirický výskum

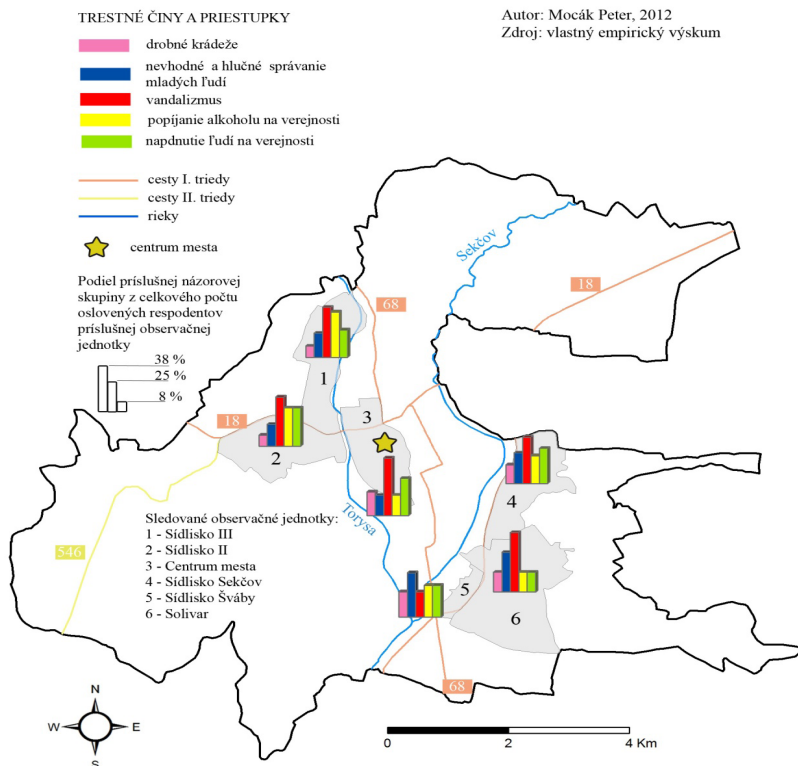
0 2 4 km

Za najväčší problém Prešova považujú oslovení Prešovčania vandalizmus. Tento druh priestupku je z pohľadu priestorovej diferenciácie vnímaný veľmi negatívne v takmer všetkých sledovaných observačných jednotkách. Len respondenti s trvalým pobytom na sídlisku Šváby považujú za najväčší problém v meste Prešov nevhodné a hlučné správanie mladých ľudí. Prehľad poradia najväčších problémov v oblasti kriminality v meste Prešov podľa miesta trvalého bydliska názorne zobrazuje mapa 6. Na základe našich zistení sa teda ukazuje, že oslovení obyvatelia jednotlivých urbanistických oblastí pociťujú, že najväčšími problémami sú vandalizmus a nevhodné prejavy mladých ľudí, ako je predovšetkým ničenie verejných a súkromných priestorov a hlučné a neraz až agresívne správanie sa, ktoré ich obťažuje a zneprijemňuje život.

Mapa 4:

ČO JE PODĽA VÁS NAJVÄČŠÍM PROBLÉMOM
V OBLASTI KRIMINALITY V MESTE PREŠOV?
HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH OBSERVAČNÝCH JEDNOTIEK

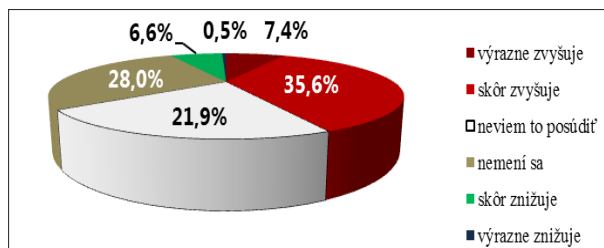

Autor: Mocák Peter, 2012
Zdroj: vlastný empirický výskum

V predchádzajúcej časti sme poukázali, že miera kriminality podľa oficiálnych štatistických prehľadov v ostatných rokoch klesá. Výskum jej subjektívnej dimenzie však ukázal skôr opačnú tendenciu. Pomerne významná skupina respondentov (43,6%) si myslí, že sa kriminalita v Prešove za posledné štyri roky zvýšila (graf 9). Stanovením práve štvorročného obdobia sme sledovali možnosť eventuálneho porovnávania našich zistení so Stratégiou prevencie kriminality (Rada vlády SR 2010; Šinka 2007), ktorá je plánovaná pravidelne na obdobie štyroch rokov. Z realizovanej ankety ďalej vyplynulo, že takmer 1/3 oslovených Prešovčanov zastáva názor, že miera kriminality na území mesta sa nemení. Značná časť respondentov (21,7%) na túto otázku však odpovedať nevedela. Najviac sa to prejavuje u kohorty respondentov nad 60 rokov a viac (28,6% respondentov nad 60 rokov a viac).

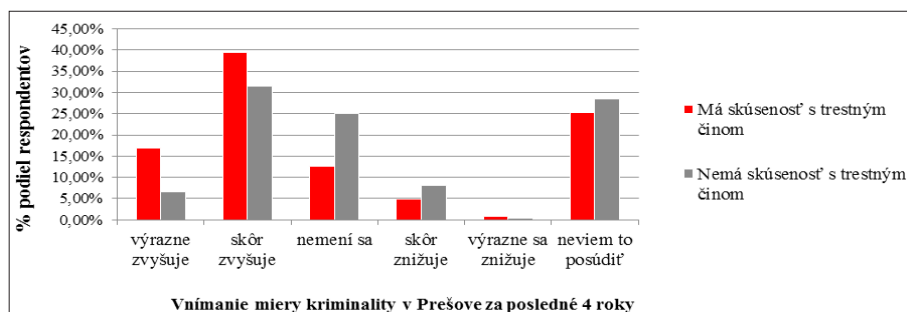

Graf 9: Percepcia miery kriminality v Prešove za posledné 4 roky (2007 – 2011)

Na základe podrobnejšej analýzy získaných údajov sme zistili, že negatívny trend vnímania miery kriminality v Prešove ovplyvňujú do istej miery aj osobné skúsenosti respondentov s trestnými činmi a priestupkami za posledný rok (graf 10). Respondenti, ktorí sa za posledný rok stali obeťou, prípadne svedkom aspoň jedného z uvedených trestných činov (prepadnutie na ulici bez ublíženia na zdraví, vražda, rušenie nočného pokoja po 22. hodine a pod.), vo väčšej miere majú tendenciu vnímať stav kriminality v meste ako zvyšujúci sa (56% z nich si myslí, že sa výrazne alebo mierne zvyšuje) (graf 10). Z toho možno vyvodíť záver, že pokiaľ mal teda respondent reálny zážitok aspoň s jedným trestným činom, prejavila sa uňho tendencia k negatívnemu hodnoteniu vývoja kriminality v meste Prešov.

Graf 10: Vplyv osobnej skúsenosti na percepciu miery kriminality v Prešove za posledné štyri roky (2007 – 2011)

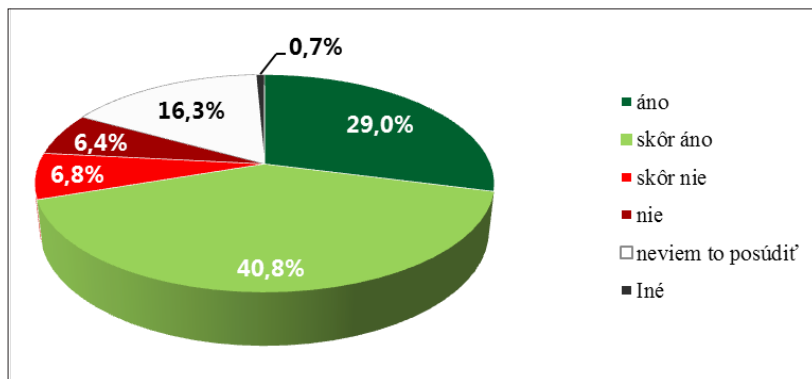
Medzi ďalšie prvky znižovania miery kriminality, ako aj zvyšovania pocitu bezpečnosti u občanov, patrí prítomnosť hliadok mestskej, resp. štátnej polície. Názo-ry občanov na spomínané nástroje prevencie kriminality sme zisťovali v ďalšej časti nášho prieskumu.

Prítomnosť hliadok mestskej, resp. štátnej polície prispieva podľa viac ako polovice opýtaných obyvateľov Prešova (59,4%) k zvýšeniu bezpečnosti v uliciach

mesta Naopak 21% Prešovčanov nepovažuje prácu oboch polícií za nástroj, ktorý by výrazne prispel k znižovaniu kriminality na území mesta. Zaujímavé sú názory respondentov, ktorí odpovedali v rámci možnosti odpovede „iné“. Pri tejto kategórii je dôležité poznamenať, že väčšina odpovedí reflektovala negatívny postoj k práci polície. Najčastejšie výhrady, ktoré sa objavovali v realizovanom prieskume, boli nedostatočná frekvencia hliadkovania polície v uliciach mesta, ako aj nepostačujúce hliadkovanie a vyhýbanie sa rizikovým miestam na úkor menej problémových lokalít. Pri porovnávaní jednotlivých charakteristík vo vzťahu k sledovaným socio-demografickým ukazovateľom (pohlavie, vek, vzdelanie) sme nezistili žiadne signifikantné závislosti či výrazne odchyľky.

Na základe zistených skutočností možno konštatovať, že obyvatelia Prešova viac dôverujú zavádzaniu mestských kamier ako nástroju na zvýšenie bezpečnosti v uliciach mesta (graf 11). S názorom, že kamerový systém mesta prispieva k znižovaniu strachu v uliciach mesta, súhlasí 69,8% respondentov. Takéto kladné stanovisko sa odráža aj v prianí rozšíriť mestský kamerový systém do lokalít bydliska respondentov. V súhrnom vyhodnotení si až 71,4% respondentov praje takéto rozšírenie kamerového systému. Priestorovú distribúciu zistených názorov na rozširovanie mestského kamerového systému v Prešove zobrazuje mapa 7. Najviac si ho želajú respondenti bývajúci na Solivare (75%) a sídlisku Šváby (62,5%). Najnižší záujem o zvýšenie počtu kamier v mieste bydliska prejavili respondenti bývajúci v centre mesta. Predpokladáme, že dôvodom tohto nezájmu z ich strany je už dostatočný počet nainštalovaných kamier (ich celkový počet je tam 14).

Graf 11: Myslíte si, že zavádzanie mestských kamier zvýšilo bezpečnosť v snímaných častiach mesta? (2011)

V kontexte vnímania bezpečnosti v nočných uliciach mesta Prešov samotnými obyvateľmi sme našu pozornosť sústredili na mieru osvetlenia ulíc mesta. S aktuál-

nou úrovňou verejného osvetlenia bola spokojná takmer polovica respondentov. Viacerí z oslovených Prešovčanov sa k tejto otázke nevedeli vyjadriť, lebo nevedeli posúdiť situáciu vo všetkých mestských štvrtiach. Z hľadiska priestorovej diferenciácie sú so stavom verejného osvetlenia najviac spokojní respondenti bývajúci na Sídlišku II a Šváby. Naopak najmenšiu spokojnosť v našom prieskume vyjadrili obyvatelia bývajúci na Sídlišku III a v mestskej časti Solivar (mapa 5).

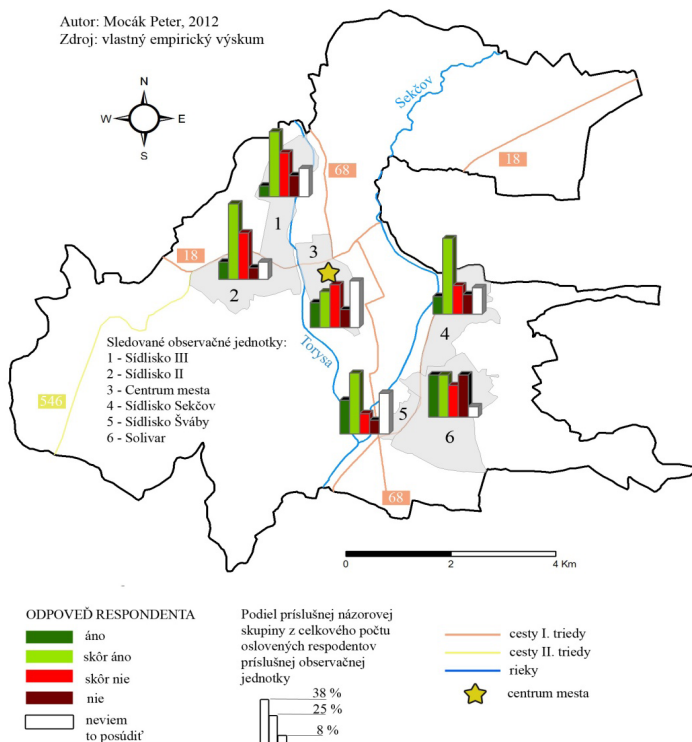
Mapa 5:

MYSLÍTE SI, ŽE JEDNOTLIVÉ ČASTI MESTA PREŠOV SÚ OSVETLENÉ DOSTATOČNE?

HODNOTENIE PODĽA VYBRANÝCH OBSERVAČNÝCH JEDNOTKIEK

Autor: Mocák Peter, 2012

Zdroj: vlastný empirický výskum

Väčšina respondentov, ktorí vyjadrili svoju nespokojnosť so stavom verejného osvetlenia (32,3 %) využila aj nami ponúkanú možnosť a uviedla konkrétne pre nich najproblémovejšie oblasti v meste z hľadiska verejného osvetlenia. Na základe odpovedí a následnom použití kartografických a štatistických metód sme vytvorili mapu 6, v rámci ktorej sme označili miesta, ktoré občania považujú za nedostatočne osvetlené.

Z jednotlivých oblastí sú najviac rizikové lokality Šidlovec, Šalgovík a Za Kalváriou. Medzi najmenej osvetlené ulice patri podľa odpovedí respondentov Sabinovská, Karpatská, Sibírska ulica a ulice Pod Táborom, 17. novembra a Kmeťovo stromoradie. Medzi najhoršie osvetlené prvky urbánneho prostredia patria nákupné stredisko Centrum na Sídlsku III, Opál na sídlisku Sekčov a chodník popri rieke Torysa určený pre peších a cyklistov.

Mapa 6

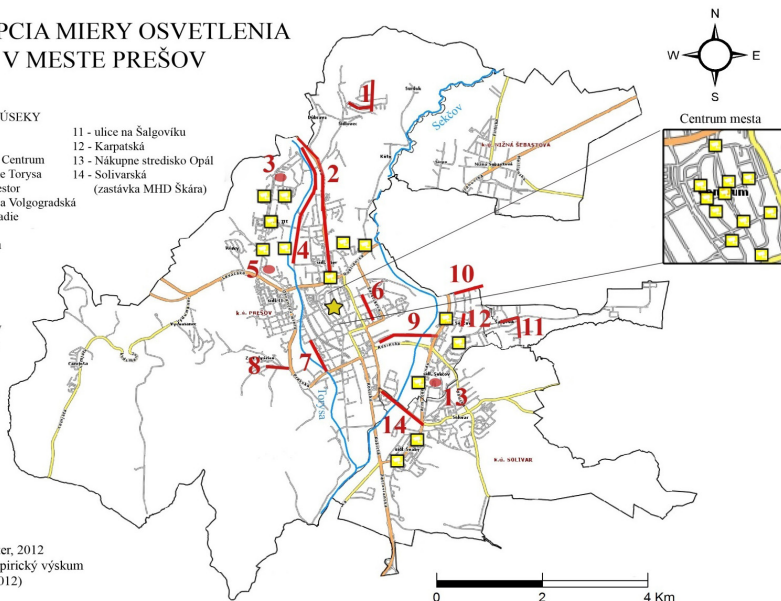
PERCEPCIA MIERY OSVETLENIA V MESTE PREŠOV

NAJRIZIKOVEJŠIE ÚSEKY

1 - ulice na Šidlovci	11 - ulice na Šalgovíku
2 - Sabinovská ulica	12 - Karpatská
3 - nákupné stredisko Centrum	13 - Nákupné stredisko Opál
4 - chodník popri rieke Torysa	14 - Solivarská
5 - medziblokový priestor	(zastávka MHD Škára)
6 - ulic Clementisova a Volgogradská	
7 - Kmeťovo stromoradie	
8 - Ul. 17. novembra	
9 - ulice Za Kalváriou	
10 - Pod Táborom	
11 - Sibírska	

- rizikové úseky
- cesta 1. triedy
- cesta 2. triedy
- rieka
- ★ centrum mesta
- mestské kamery

Autor: Mocák Peter, 2012
Zdroj: vlastný empirický výskum
Gisplan (2012)

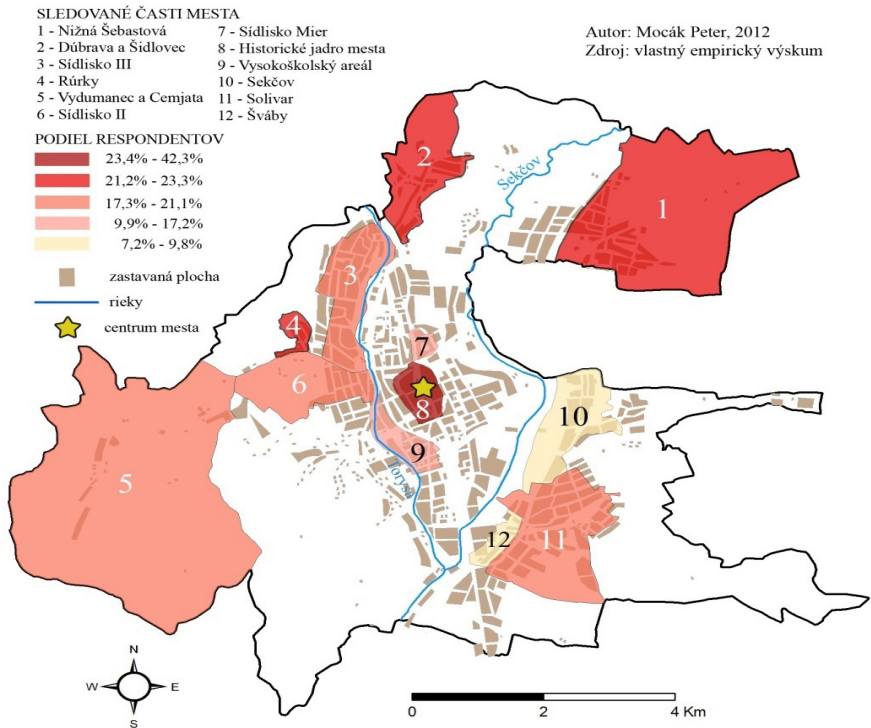
Jedným z ďalších cieľov nášho prieskumu bolo zistiť, ktoré časti Prešova považujú respondenti za najviac, resp. najmenej bezpečné a kartograficky ich interpretovať. Pre potreby skúmania miery bezpečnosti v jednotlivých častiach mesta sme vyčlenili 12 samostatných jednotiek. Tieto územné jednotky vznikli zlúčením viacerých urbanistických obvodov mesta Prešov na základe morfolologickej a funkčnej príbuznosti. Do tohto výberu sme zahrnuli miesta s najvyššou hustotou zaľudnenia, teda najhustejšie zaľudnené sídliska a obytné areály (Sídlsko II, Sídlsko III, Sídlsko Mier, Sídlsko Sekčov, Sídlsko Šváby, Solivar, Dúbrava a Šidlovec, Rúrky), ako aj okrajové časti mesta určené na bývanie (Nižná Šebastová), resp. na rekreáciu (Vydušanec, Cemjata). Okrem týchto území sme skúmali mieru bezpečnosti aj v dvoch špecifických areáloch – centrum mesta a areál Prešovskej univerzity.

Vo vymedzených lokalitách respondenti hodnotili mieru bezpečnosti na základe päťstupňovej Likertovej škály (1 – najlepšie hodnotenie, až 5 – najhoršie hodnotenie). Za najbezpečnejšiu časť Prešova (mapa 7) považujú centrum mesta (známky 1 – veľmi bezpečné a 2 – skôr bezpečné tvorili 42,3% z celkového počtu respondentov). V rámci hodnotenia obytných zón sa najbezpečnejšie cítia oslovení respondenti v častiach mesta Nižná Šebastová, Šidlovec, Dúbrava a v lokalite Rúrky, ktoré sa nachádzajú na okraji intravilánu mesta, resp. je pre nich charakteristická rezidenčná zástavba, zväčša nových rodinných domov. Naopak, najnižšiu mieru bezpečnosti pociťujú oslovení na sídliskách Sekčov a Šváby (mapa 8).

Mapa 7

MIERA BEZPEČNOSTI V HODNOTENÝCH ČASTIACH MESTA
(PODIEL RESPONDENTOV POVAŽUJÚCICH JEDNOTLIVÉ ČASTI MESTA
ZA SKÔR BEZPEČNÉ AŽ VEĽMI BEZPEČNÉ - ZNÁMKY 1 A 2)

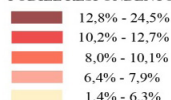
Mapa 8

MIERA BEZPEČNOSTI V HODNOTENÝCH ČASTIACH MESTA (PODIEL RESPONDENTOV POVAŽUJÚCICH JEDNOTLIVÉ ČASTI MESTA ZA SKÔR NEBEZPEČNÉ AŽ VEĽMI NEBEZPEČNÉ - ZNÁMKY 4 A 5)

SLEDOVANÉ ČASTI MESTA

1 - Nižná Sebatová	7 - Sídliisko Mier
2 - Dúbrava a Šidlovec	8 - Historické jadro mesta
3 - Sídliisko III	9 - Vysokoškolský areál
4 - Rúrky	10 - Sekčov
5 - Vydumanec a Cemjata	11 - Solivar
6 - Sídliisko II	12 - Šváby

PODIEL RESPONDENTOV

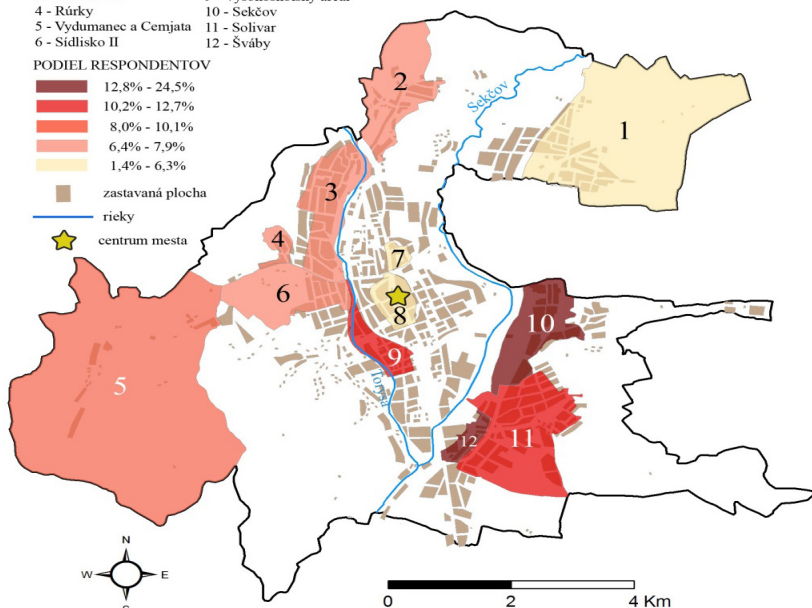
zastavaná plocha

rieky

centrum mesta

Autor: Mocák Peter, 2012

Zdroj: vlastný empirický výskum

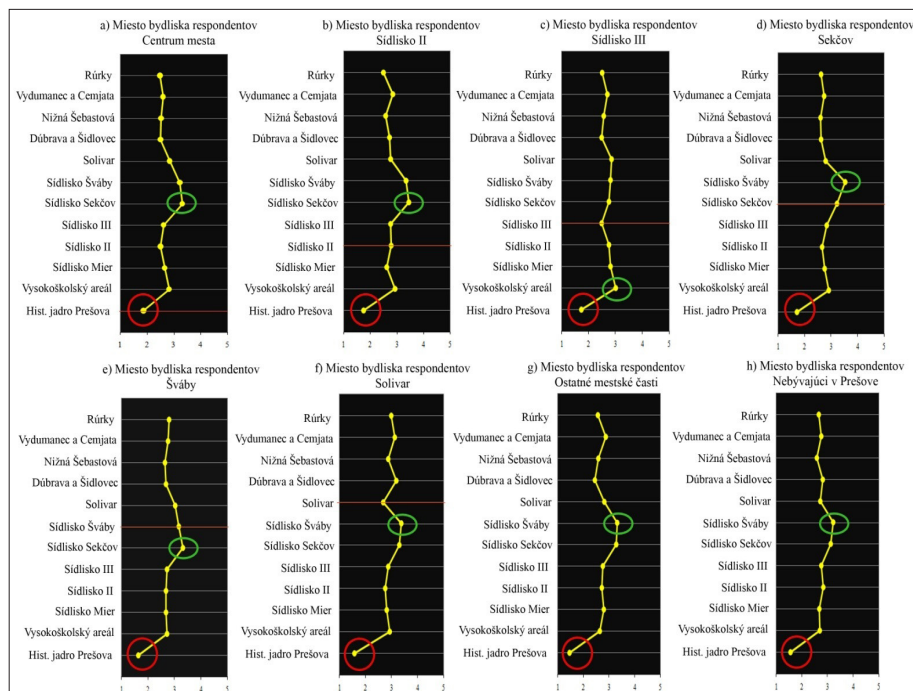
Podrobnejšie sme sa venovali aj skúmaniu toho, či existuje nejaký vzťah medzi vyjadreným pocitom bezpečnosti vo vybraných lokalitách a miestom bydliska respondentov, resp. či sa v tomto prípade potvrdí platnosť prvého geografického zákona priestorovej autokorelácie, tak ako ho formuloval v roku 1970 Waldo R. Tobler: t.j., že „všetko súvisí so všetkým ostatným, ale blízke veci súvisia viac ako vzdialené“, čo v našom prípade znamená otázku, či u respondentov existuje tendencia k priaznivejšiemu hodnoteniu svojho bezprostredného okolia, pretože ho pozná lepšie a dôvernejšie ako iné vzdialenejšie časti mesta.

Získané hodnotenia sme graficky interpretovali osobitne podľa vyššie vymedzených observačných jednotiek, ktoré uviedli respondenti ako miesto svojho trvalého bydliska (graf 12a) až h)). Výsledné hodnoty pre každú lokalitu sme vypočítali pomocou váženého harmonického priemeru zo všetkých odpovedí respondentov. Pre lepšiu interpretáciu výsledkov najviac a najmenej bezpečných území podľa miesta bývania respondentov používame v jednotlivých grafoch 12a) až h) farebné grafické zvýraznenie – biely krúžok (najbezpečnejšia územná jednotka) a sivý krúžok (najme-

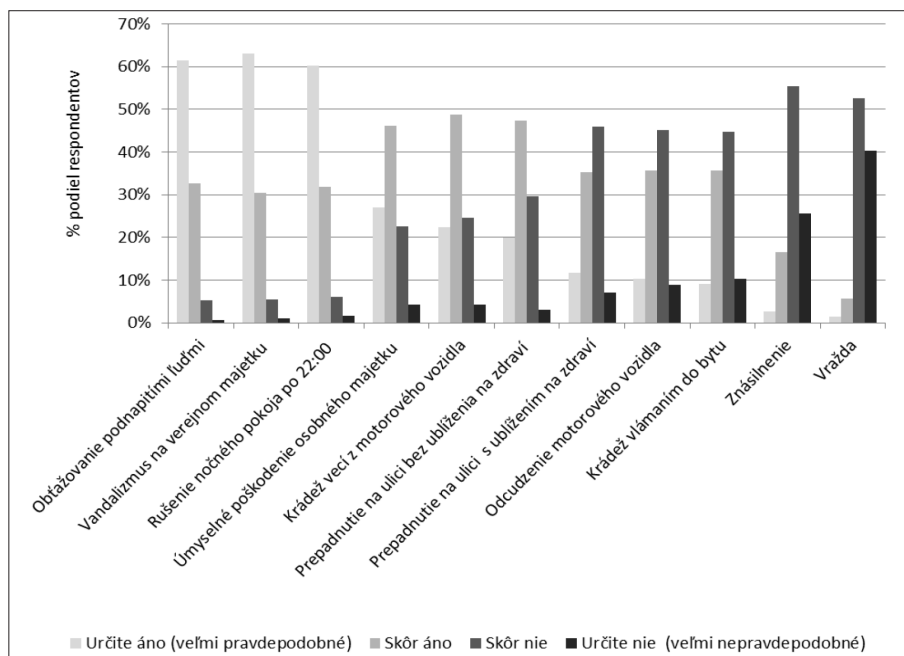
nej bezpečné územná jednotka). Za najbezpečnejšie miesto považujú všetci respondenti v závislosti od miesta bývania centrum mesta. Na základe vzájomnej komparácie výsledkov podľa uvádzaného miesta bydliska respondentov možno konštatovať, že za najmenej bezpečné územie mesta považujú respondenti Sídliisko Šváby. Najhoršie hodnotenie získalo spomenuté sídlisko u respondentov bývajúcich na sídlisku Sekčov (výsledné hodnotenie dosiahlo úroveň 3,53; graf 12d)), Solivar (3,38; graf 12f), v ostatných mestských častiach (3,33, graf 12g) a u respondentov nebývajúcich v Prešove (3,23; graf 12h). Negatívne je respondentmi za jednotlivé lokality bývania hodnotené aj Sídliisko Sekčov. Zaujímavé je tiež to, že respondenti zo sídliska Sekčov hodnotia ako najmenej bezpečné susedné sídlisko Šváby, a naopak obyvatelia sídliska Šváby zasa považujú za najmenej bezpečné práve sídlisko Sekčov. Jedinou výnimkou, kde za najmenej bezpečné neboli označené spomenuté susedné sídliská je Sídliisko III. Obyvatelia tohto sídliska považujú za najmenej bezpečnú lokalitu v blízkosti areálu Prešovskej univerzity (výsledná hodnota 3,01). Tento prípad naznačuje, že by bolo potrebné detailnejšie skúmať aj úlohu vzdialenosti hodnotených lokalít od miesta bydliska respondentov.

Graf 12: Percepcia miery kriminality vo vybraných častiach Prešov podľa miesta bydliska respondentov (2011)

Pre úspešnú a účinnú realizáciu prevencie kriminality v najmenej bezpečných lokalitách je potrebné identifikovať tie trestné činy, ktoré sú považované obyvateľmi za najviac pravdepodobné z hľadiska možnosti ich výskytu na skúmanom území. V našom prípade sme sa respondentov pýtali na mieru pravdepodobnosti, že sa im v Prešove stane niektorý z uvedených trestných činov, resp. priestupkov. Do nášho výberu sme zaradili tie trestné činy a priestupky, ktoré boli v dostupnej literatúre považované za najpravdepodobnejšie z hľadiska potenciálnej viktimizácie. Respondenti mali pri každom delikte možnosť výberu zo štyroch odpovedí (graf 13), na základe ktorých možno konštatovať, že Prešovčania sa cítia byť najviac ohrození obťažovaním ľuďmi pod vplyvom alkoholu (*určite áno* a *skôr áno* spolu 94,1 % všetkých respondentov).

Graf 13: Percepčia miery pravdepodobnosti, že sa opýtaným prihodí v Prešove niektorý z uvedených trestných činov a priestupkov

Aj pri hodnotení ostatných správnych deliktov uvádzame percentuálne vyhodnotenie, ktoré je reprezentované súhrnným vyhodnotením všetkých možností odpovedí, teda odpovedí „*určite áno* a *skôr áno*“, resp. „*skôr nie* a *určite nie*“ (graf 23). Podľa odpovedí respondentov sa v Prešove môžeme vo väčšej miere stretnúť aj s rôznymi prejavmi vandalizmu (93,7 % – graffiti, ničenie smetných košov a pod.), ako aj s rušením nočného pokoja po 22. hodine – 92,3 %. Zo závažnejších trestných činov najväčšiu mieru pravdepodobnosti uviedli opýtaní pri úmyselnom poškodení osobného majetku

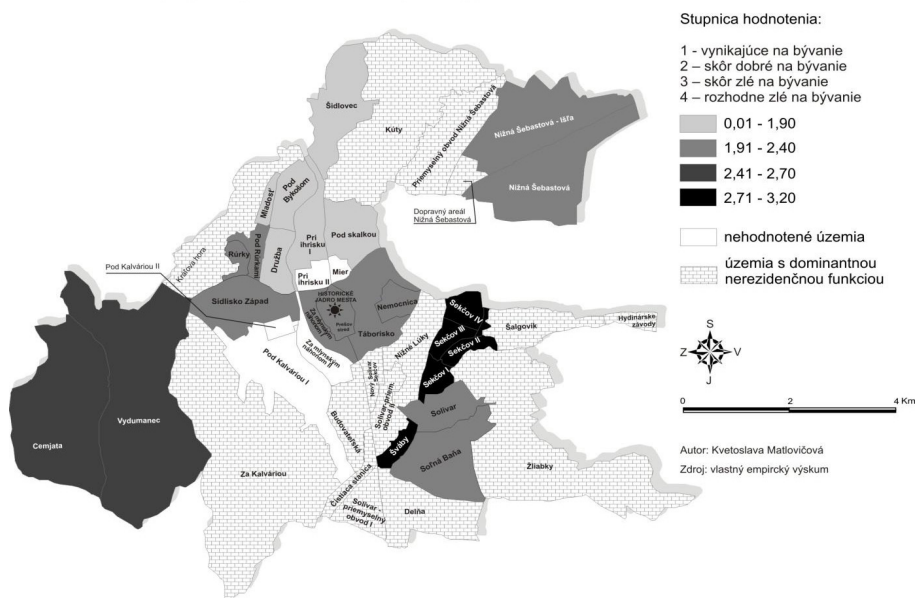

(73,2 %). Aj na základe tohto výsledku možno konštatovať, že obyvatelia Prešova sú pri hodnotení miery pravdepodobnosti pri závažnejších trestných činoch opatrnejší. Pri týchto trestných činoch neprevládajú odpovede určite áno, ale častejšie sa vyskytuje odpoveď „skôr áno“. Pozitívne vnímame trend hodnotenia miery pravdepodobnosti pri obzvlášť závažných trestných činoch. Tie sa v našom výskume umiestnili na posledných priečkach. Najnižšiu mieru pravdepodobnosti majú podľa respondentov trestné činy vraždy (93 % – odpovede „určite nie a skôr nie“) a znásilnenia (81 %).

Na záver môžeme konštatovať, že zistené výsledky majú potenciál ich následného využitia v praxi mestskej samosprávy, ale aj v podnikateľskej sfére a realitnom trhu. V tejto súvislosti môžeme poukázať na vzťah medzi priestorovou diferenciáciou kriminality v jej objektívnej i subjektívnej dimenzii a priestorovou diferenciáciou kvality prostredia v meste Prešov (mapa 9) z pohľadu rezidenčných preferencií.

Mapa 9: Preferenčná mapa percepcie intraurbánnej kvality prostredia v meste Prešov (2007)

Preferenčná mapa percepcie intraurbánnej kvality prostredia v meste Prešov

ZÁVER

V príspevku sme sa snažili poukázať na význam skúmania subjektívnej dimenzie (percepce) kriminality v podmienkach mesta Prešov. Naše empirické zisťovanie identifikovalo diskrepanciu medzi objektívnou (reálnym stavom vývoja kriminality) a subjektívnym vnímaním vývojových tendencií kriminality u respondentov. Bližšia analýza odhalila diferencovanú mieru senzitivity respondentov podľa ich socio-de-

mografických charakteristík a kategórií kriminality. Z pohľadu socio-demografických atribútov najcitlivejšie vnímajú existujúcu mieru ohrozenia starší respondenti s nižšou mierou vzdelania a oslovené ženy. Na mieru vnímaného rizika má podľa našich zistení vplyv aj priama skúsenosť so trestným činom. Podľa názorov respondentov je najväčším problémom vandalizmus (znečisťovanie verejných priestranstiev, grafity, popíjanie na uliciach a hlučné i nevhodné správanie najmä mladých ľudí). Medzi najčastejšie uvádzanými vhodnými riešeniami bolo uvádzané rozširovanie kamerového systému a posilňovanie množstva hliadok mestskej, resp. štátnej polície v uliciach mesta. Toto potvrdzuje aj fakt, že za najbezpečnejšiu časť mesta označili respondenti práve centrum mesta, ktoré má najvyššiu mieru pokrytia kamerovým systémom. V tejto súvislosti môžeme poukázať na vzťah medzi priestorovou diferenciáciou kriminality v jej objektívnej i subjektívnej dimenzii a priestorovou diferenciáciou kvality prostredia v meste Prešov (mapa 9) z pohľadu rezidenčných preferencií.

LITERATÚRA:

- ČUKA, P., GREGOROVÁ, B. (2007): Zastosowanie mapy mentalnej do badania percepcji. Studium porównawcze na przykładzie studentów polskich i słowackich. In: Turystyka i hotelarstwo, Łódź : Wydawnictwo WSTH, č.12, 2007, str. 113 – 131. ISSN 1644-8871
- DALE, L. (2012): Najviac vražd sa stalo v najmenšom okrese Bratislavy, [online] Citované 8.3.2012, dostupné na internete: <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/krimi-a-nehody/najviac-vrazd-sa-stalo-v-najmensom-okrese-bratislavy.html>
- ESPAD (2009): Zhrnutie – správa ESPAD za rok 2007, [online], Luxemburg: Úrad pre vydávanie úradných publikácií Európskych spoločenskostí, 2009, citované 3.8.2012, dostupné na internete: <http://www.emcdda.europa.eu/publications/espada>, ISBN 978-92-9168-371-0.
- CHAN A.K.P. – CHAN V.M.S.: Public Perception of Crime and Attitudes toward Police: Examining the Effects of Media News, Discovery – SS Student E-Journal, Vol. 1, s. 215 – 237.
- MATLOVIČOVÁ, K. (2008): Marketing miesta v regionálnom rozvoji: teoretická báza a empirická aplikácia. Dizertačná práca. Prešovská univerzita v Prešove, Katedra geografie a regionálneho rozvoja, FHPV, Prešov, 346 s.
- MATLOVIČOVÁ K., MATLOVIČ R., NÉMETHYOVÁ B. (2009): Perception of the potential of Prešov for recreation and leisure-time activities by its inhabitants, In Aktywnosc turystycznorekreacyjna w obiektach dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, pod redakcją J. Ruta i P. Ruta, Rzeszow 2009, ISBN 83-926640-5-5, chapter II, 170 – 179, dostupné aj [online] na: <http://www.unipo.sk/fakulta-humanitnych-prirodných-vied/geografia/pracovnici/matlovicova/pp>
- MATLOVIČOVÁ K. (2010): Percepcia bezpečnostného rizika v meste Prešov, Geografia Cassoviensis, ročník IV., 2 / 2010, ISSN 1337 – 6748, s. 987 – 106, dostupné aj [online] na: <http://www.unipo.sk/fakulta-humanitných-prirodných-vied/geografia/pracovnici/matlovicova/pp>

- MATLOVIČOVÁ K., (2011): Analýza percepcie urbánneho prostredia ako základ marketingovej stratégie orientovanej na rezidentov. Prípadová štúdia mesta Prešov, in Jžek J., Kaňka L. (eds.): Konkurenceschopnosť a udržateľný rozvoj malých miest a venkovských regiónů v České republice, Vydala Západočeská univerzita v Plzni, 2011, ISBN 978-80-261-0094-2, pp:169-196, dostupné aj [online] na: <http://www.unipo.sk/fakulta-humanitnych-prirodných-vied/geografia/pracovnici/matlovicova/pp>
- MICHÁLEK A. (2009): Priestorová diferenciácia kriminality, Geografický Časopis, Vol. 61, č. 2, s.: 89 – 110, ISSN: 1335-1257
- MICHÁLEK, A. (2008): Geografia kriminality, výskumné smery a koncepty. In Sociálne deviácie a kriminalita ako aktuálne spoločenské problémy. Bratislava: Iris, 2008. ISBN 978-80-89238-23-1, s. 43 – 53.
- MINISTERSTVO VNÚTRA SR. (2012): Okresné riaditeľstvo Policajného zboru SR, [online], 2011, citované 9.3.2012, dostupné na internete: http://www.minv.sk/?orpz_po
- MSP PREŠOV, (2012): Informatívna správa o činnosti Mestskej polície v Prešove za roky 2007, 2008, 2009, 2010.
- PFEIFFER CH. WINDZIO M., KLEIMANN M. (2005): Media Use and its Impacts on Crime Perception, Sentencing Attitudes and Crime Policy
- RADA VLÁDY SR (2010): Správa o plnení úloh vyplývajúcich zo Stratégie prevencie kriminality v Slovenskej republike na roky 2007 – 2010 v roku 2010 a o prioritách prevencie na rok 2011. [online]. Rada vlády SR, 2010. citované 9.3.2012, dostupné na internete: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-132240?prefixFile=m_
- ŠINKA, F. (2008): Prevencia kriminality na Slovensku. In: Spolu – časopis organizácie na pomoc obetiam násillia. [online]. 2008, roč. 4, č.3 citované 9.3.2012, s. 3 – 5. dostupné na internete: http://www.pomocobetiám.sk/pdf/spolu_3-08_3-5.pdf, ISSN 1337-6675.
- REINER R. (2002): Media made criminality the representation of crime in the mass media, [online], citované 26.1.2012, dostupné na: <http://fds.oup.com/www.oup.co.uk/pdf/bt/maguire/ch12.pdf>
- SLOBODNÍKOVÁ, O. (2009): Názory miestneho obyvateľstva na rozvoj vidieckych obcí. Acta oeconomica No 26, Úloha územných samospráv v regionálnom rozvoji, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica, ISBN 978-80-8083-916-1, 2009.
- SNR (1990): Zákon č. 372/1990 Z.z. o priestupkoch, [online], Bratislava: Slovenská národná rada, 1990, citované 9.3.2012, dostupné na internete: <http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=10653&FileName=90-z372&Rocnik=1990>
- STASÍKOVÁ L. (2011): Relevantnosť výskumu strachu z kriminality v urbánnej geografii, Geografický Časopis, Vol. 63, č. 4, s.: 325 – 343, ISSN: 1335-1257

- TOMÁŠEK (2010): Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin, Grada Publishing a.s., ISBN: 978-80-247-2982-4, 216 s.
- TOUŠEK, L. (2009): Analýza postojů veřejnosti ke kriminalitě v Plzni, Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu při Katedře antropologických a historických věd Fakulty filozof. Západočeské univerzity v Plzni, p. 31., dostupné na: <http://www.bezpecnemesto.eu/prevence-kriminality>, citované: 18.6.2010

Poznámka:

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA č. 1/0325/12, Dynamika intraurbánných štruktúr na Slovensku v prvom decéniu 21. storočia (2012 – 2014). Vedúci projektu: prof. RNDr. R. Matlovič, PhD.

SUMMARY

PREŠOV CITY CRIME PERCEPTION

(DRAW A COMPARISON SITUATION IN 2007 AND 2011)

Ako ukázalo naše empirické zisťovanie takmer polovica oslovených respondentov má pocit, že miera kriminality v meste Prešov sa napriek v skutočnosti klesajúcemu trendu stále zvyšuje. Z pohľadu socio-demografických atribútov najcitlivejšie vnímajú existujúcu mieru ohrozenia starší respondenti s nižšou mierou vzdelania a oslovené ženy. Na mieru vnímaného rizika má podľa našich zistení vplyv aj priama skúsenosť so trestným činom. Podľa názorov respondentov je najväčším problémom problémov vandalizmus (znečisťovanie verejných priestranstiev, grafity, popíjanie na uliciach a hlučné i nevhodné správanie najmä mladých ľudí). Medzi najčastejšie uvádzanými vhodnými riešeniami bolo uvádzané rozširovanie kamerového systému a posilňovanie množstva hliadok mestskej, resp. štátnej polície v uliciach mesta. Toto potvrdzuje aj fakt, že za najbezpečnejšiu časť mesta označili respondenti práve centrum mesta, ktoré má najvyššiu mieru pokrytia kamerovým systémom.

Okrem evidentného využitia získaných výsledkov v miestnej plánovacej praxi sa ukazujú podobné prieskumy ako veľmi užitočné aj pre komerčné využite najmä pre obchodovanie na realitnom trhu. Reálna miera intraurbánnej distribúcie kriminality ako aj mapy percepcie kriminality, a tie možno ešte väčšmi, priamo vplyvajú na cenovú mapu nehnuteľností. O značnej korelácii medzi mapami kriminality a posudzovaníu kvality bývania respondentmi svedčí aj naše zisťovanie, na základe ktorého sme zostavili preferenčnú mapu percepcie intraurbánnej kvality prostredia v meste Prešov (mapa 9). Na jej základe sa ukazuje za kvalitatívne najhodnotnejšie sú opýtanými posudzované časti: vilová štvrť Šidlovec, morfológicky zmiešané časti Pod Skalkou a Pri Ihrisku I a zo sídlisk Sídlisko III.

Recenzovali: Prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

Doc. RNDr. Peter Čuka, PhD.

Teresa Mitura¹

Małgorzata Buczek-Kowalik²

EKOMUZEA W POLSCE – PRZYKŁAD NOWEJ MUZE- OLOGII I PROMOCJI DZIEDZICTWA LOKALNEGO

Abstrakt:

V príspevku je predstavená koncepcia ekomúzeí ako formy novej muzeológie. Pozornosť je sústredená na zásady kreovania ekomúzeí, ich fungovania a významu v prezentácii lokálneho kultúrneho a prírodného dedičstva. Je analyzovaná lokalizácia a činnosť vybraných ekomúzeí v Poľsku.

Kľúčové slová:

ekomúzeá, nová muzeológia, lokálne dedičstvo

EKOMUZEA JAKO NOWE PODEJŚCIE DO PREZENTACJI REGIONÓW

Tradycyjne muzea, z wykorzystaniem wybranych eksponatów, artefaktów, dokumentów pisanych, a następnie różnorodnych metod interpretacyjnych tworzą „wersję prawdy” dla odwiedzających, tłumaczą rzeczywistość np. podając nazwę i pochodzenie prezentowanego obiektu czy nazwisko wynalazcy danego przedmiotu. Są statyczne i stanowią swego rodzaju magazyn zbiorów nastawiony na biernego odbiorcę. Brakuje w nich „żywego przekazu”, a fakty przybliżające miejsce, wydarzenia historyczne czy kulturę są często mało zrozumiałe.

Tradycyjne organizacje muzealne usiłują jedynie zachować miejsca, zabytki oraz symbole, mające dla danej społeczności szczególne znaczenie oraz rangę. W tradycyjnym podejściu do muzeologii znaczące dla historii czy kultury miejsca były odkrywane i prezentowane zazwyczaj przez zewnętrznych ekspertów, a nie ludzi miejscowych. Takie podejście rzadko kiedy brało pod uwagę potrzeby i interesy lokalne, dlatego też ludność miejscowa nie utożsamiała się z tego typu działaniami. Ochrona zabytków oraz starania o ich zachowanie nie były przedmiotem zainteresowania mieszkańców, ewentualnie były odbierane, jako zbyt „naukowe”. Nowe podejście do dziedzictwa wymaga natomiast dokładniejszego przysłuchiwania się głosom społeczności lokalnych, które we współczesnym, globalizującym się świecie, nabierają na sile. Jak

1 ***Dr. Teresa Mitura***, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Wychowania Fizycznego, ul. Towarnickiego 3, 35 – 310 Rzeszów, mail: miturat@wp.pl

2 ***Dr. Małgorzata Buczek-Kowalik***, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Wychowania Fizycznego, ul. Towarnickiego 3, 35 – 310 Rzeszów, mail: malgorzatabuczek1@wp.pl

stwierdza Davis (2009), zgodnie z teorią miejsca, ludzie i społeczności starają się identyfikować oraz nawiązywać więź ze swoim otoczeniem.

Współczesne podejście do muzeologii zakłada otwarcie się i relacje z otoczeniem. Odpowiedzią na te nowe tendencje jest koncepcja ekomuzeów, jako fenomenu „nowej muzeologii” (Davis, 2007), która oznacza odejście od „muzeum obiektów” do „muzeum myśli”.

Koncepcja ekomuzeum zakłada interakcję zachodzącą na trzech płaszczyznach: terytorium – społeczność – dziedzictwo historyczne (Widawski, 2011).

Różnice pomiędzy tradycyjnym pojęciem muzeum a ekomuzeum przybliża Rivald (1988 In Davis, 2009):

- w tradycyjnym ujęciu *muzeum* = budynek + dziedzictwo + zbiory muzealne + personel + odwiedzający,
- w nowej muzeologii *ekomuzeum* = obszar + dziedzictwo + pamięć + mieszkańcy.

Ekomuzeum pracuje w sposób interdyscyplinarny i odnosi się do danego terytorium, którego ludność miejscowa jest zaangażowana w działania na rzecz środowiska lokalnego. Ekomuzeologia stara się uchwycić, za pomocą środków muzealnych, stan przyrody oraz kultury na danym terenie z bezpośrednim udziałem społeczności miejscowej, zawierając trzy aspekty: historyczny, zabytkowy oraz przyrodniczy.

Pierwszą definicję ekomuzeologii podał, w 1971 roku, Huges de Varine, który zdefiniował dla francuskiego Ministerstwa Środowiska Naturalnego słowo „*ecomusee*”. Jego inspiracją były doświadczenia ze skandynawskich muzeów w przyrodzie, meksykańskich muzeów szkolnych oraz muzeów w Stanach Zjednoczonych. Wielkim propagatorem ekomuzeologii był Georges Henri Riviere (1897 - 1985), który przedstawił koncepcję ekomuzeum jako próby pokazania cywilizacji w jej naturalnym środowisku (Davis, 2005).

International Council of Museums (ICOM) definiuje Ekomuzeum jako instytucję, która zarządza, bada i wykorzystuje, metodami naukowymi, edukacyjnymi i kulturowymi, dziedzictwo danej społeczności, zarówno przyrodnicze, jak i kulturowe. W ten sposób, ekomuzeum jest środkiem do osiągnięcia zaangażowania społecznego w proces planowania i rozwoju (<http://dbpedia.org/page/Ecomuseum>).

Etymologicznie termin ekomuzeum pochodzi od dwóch greckich słów: „*oikos*”, które oznacza „dom” w sensie symbolicznym, rozumianym, jako środowisko, a odpowiadający dzisiejszemu pojęciu „mała ojczyzna” i „*museion*”, jako zbiór rzeczy, kolekcja – dając w połączeniu zbiór rzeczy materialnych i niematerialnych związanych z miejscem pochodzenia i życia określonej grupy ludzi, czyli muzeum „małej ojczyzny” (Zaręba, 2008).

W potocznym rozumieniu ekomuzeum jest to „muzeum bez murów” lub tzw. muzeum rozproszone. Przyroda, kultura i historia są tu prezentowane, jako całość w miejscu ich lokalizacji pierwotnej, a odwiedzający mają okazję obserwacji wzajemnej interakcji między środowiskiem naturalnym a ludźmi. Głównym celem, przyświeca-

jącym twórcom ekomuzeów, jest ochrona zabytków oraz obiektów przyrodniczych, jako śladów przeszłości w krajobrazie, w miejscu ich naturalnego, pierwotnego występowania.

W aspekcie bardziej szczegółowym tworzenie ekomuzeum służy czterem podstawowym celom:

- ochronie zasobów naturalnych i kulturowych,
- odkrywaniu i interpretacji miejscowego dziedzictwa,
- zaangażowaniu lokalnej społeczności i wzmacnianiu lokalnej tożsamości,
- rozwojowi zrównoważonej turystyki i promocji lokalnych wytworów (Zaręba, 2008).

Ekomuzeum to sieć rozproszonych w terenie obiektów, tworzących żywą kolekcję obrazującą wartości przyrodnicze i kulturowe regionu oraz dorobek jego mieszkańców. Wyjątkowy charakter regionu jest prezentowany, jako wypadkowa warunków naturalnych i działalności ludzi, zarówno historycznej, jak i obecnej.

Dobrze przygotowane ekomuzeum daje doskonałą okazję do stworzenia wszechstronnej prezentacji różnych obiektów, miejsc, tradycji czy legend, tworzących dziedzictwo kulturowe miejscowej ludności, oferując nowe doświadczenia i rozwijając nowe układy w krajobrazie, wykorzystując, często zaniedbane, tradycyjne obiekty poprzez nadanie im nowych funkcji

Ekomuzea mogą być jedną z form rozwoju obszarów wiejskich. Istnieje bowiem wiele korzyści płynących z działalności ekomuzeów, do których zaliczyć można między innymi:

- warsztaty i pokazy rzemiosła dla turystów, jako dochód dodatkowy,
- prezentacja własnych tradycji powiązana ze sprzedażą miejscowych produktów odwiedzającym, jak również ich oferowanie na rynku lokalnym,
- zwiększenie atrakcyjności poszczególnych obiektów poprzez nabycie przez nie dodatkowych funkcji turystycznych np. tworzenie gospodarstw agro – lub ekoturystycznych,
- stworzenie zintegrowanej strategii rozwoju turystyki (rozszerzenie i uatrakcyjnienie pierwotnej oferty, stworzenie wspólnego informatora, przewodnika, stron internetowych, przygotowanie oferty na targi itp) (Davis, 2009).

Hamrin, Hulander (1995 In Corsane, Davis, Elliot, Maggi, Murtas, Rogers, 2007) wymieniają następujące cechy ekomuzeów:

- zajmują pewien obszar,
- zachowują i prezentują wybrane cechy krajobrazu kulturowego „*in situ*”,
- angażują odwiedzających,
- wspierają turystykę kulturową,
- są podstawą współpracy pomiędzy samorządami lub władzami lokalnymi, stowarzyszeniami, organizacjami, firmami i osobami prywatnymi,
- wspierają aktywnie wolontariat,
- pomagają ludności miejscowej pokazywać swoją tożsamość kulturową,

- ich misją jest kształcenie,
- aktywnie współpracują z artystami, rzemieślnikami, pisarzami, aktorami i muzykami,
- są instytucjami wspierającymi badania ukazujące związki między kulturą a przyrodą oraz między przeszłością a teraźniejszością.

W ciągu ostatnich 40 lat na świecie powstało około 300 ekomuzeów, z czego blisko 200 przypadło na Europę. Ekomuzeami w Europie opiekuje się Europejska Sieć Ekomuzeów, powstała we Włoszech w roku 2003. Jej celem jest przygotowywanie dokumentów, wymiana doświadczeń oraz kontakty i prezentacja wyników poszczególnych ekomuzeów (Davis, 2007; Davis, 2009). Poza Europą ekomuzea działają także m.in. w Brazylii (*Savanna Ecomuseum* w Goiás), Japonii (*Asahi Machi Ecomusem*, *Kitasharima Ecomuseum*) oraz w Chinach (*Suojia Ecomuseum of Liuzhou Guizhou*).

Rozwój ekomuzeów na danym terenie może być powiązany z lokalnymi, częstokroć ukierunkowanymi tematycznie inicjatywami (np. *Ecomusée de la Noix du Périgord*, *Ecomusée des Vieux métiers de Lizio* we Francji; *Ecomuseo dell'Argilla*, *Ecomuseo Terrazzamenti e dei della Vite* we Włoszech) lub ze zintegrowanymi projektami regionalnymi (np. *Ecomusée d'Alsace*, *Ecomusée du Mont-Lozere* we Francji; *Ecomuseo delle Acqua del Gemonese*, *Ecomuseo del Casentino* we Włoszech; *Ekomuseum Bergslagen* w Szwecji) (www.ekomuzea.pl/pl/ekomuzea-na-swiecie).

EKOMUZEA W POLSCE

W Polsce pierwsze ekomuzea pojawiły się pod koniec lat 90. XX wieku, a obecnie idea ta jest coraz bardziej popularna. W wielu regionach coraz powszechniej pojawiają się nowe obiekty tego typu.

Program Ekomuzea w Polsce jest realizowany przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska od 2000 roku. Akcjonariuszami programu są organizacje społeczne i pozarządowe (Lokalne Grupy Działania, Stowarzyszenia, Towarzystwa), instytucje publiczne (Urzędy Gminne, szkoły, Gminne Ośrodki Kultury) oraz firmy zrzeszone w Krajowej Sieci Grup Partnerskich na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju, wzdłuż Zielonych Szlaków – Greenways. Celem programu jest wsparcie tworzenia lokalnych i regionalnych ekomuzeów, które służą ochronie, zachowaniu i żywej prezentacji dziedzictwa oraz kreowaniu kompleksowego produktu turystycznego. W ramach programu twórcy ekomuzeów mogą uzyskać pomoc merytoryczną i techniczną, wsparcie finansowe na zasadach konkursowych oraz wsparcie w pozyskiwaniu środków unijnych na realizację projektu. Ważnym elementem działalności jest umożliwienie wymiany doświadczeń z podobnymi inicjatywami w kraju i za granicą. Od 2004 roku Fundacja Partnerstwo dla Środowiska jest inicjatorem i członkiem Europejskiej Sieci Ekomuzeów (<http://www.lgdodra.pl/ekomuzea>).

Tab. 1: Wybrane ekomuzea na terenie Polski w 2011 r.

Województwo	Działające i planowane ekomuzea
dolnośląskie	1. Ekomuzeum Dziadoszan w Wietszycach 2. Ekomuzeum Dymarki (Żelazna wieś Tarchalice) 3. Ekomuzeum Cysterskie w Lubiążu 4. Inicjatywa Ekomuzealna Wieś Rybacka w Dziewinie 5. Inicjatywa Ekomuzealna Żegluga w Malczycach 6. Inicjatywa Ekomuzealna Wieś Krzydlina 7. Ekomuzeum Wsi Dolnośląskiej, Szkółkarstwa i Sadownictwa w Mściwojowie 8. Ekomuzeum Rzemiosła w Dobkowie 9. Ekomuzeum Wrzosowa Kraina 10. Inicjatywa Ekomuzealna Ziemi Kamiennogórskiej 11. Inicjatywa Ekomuzealna Ziemi Izerskiej 12. Inicjatywa Ekomuzealna Bitwy pod Legnicą 13. Ekomuzeum Wokół Trójgarbu 14. Ekomuzeum górnictwa węgla brunatnego w Borach Dolnośląskich 15. Ekomuzeum Tradycyjnego Rolnictwa w Zaborze Wielkim 16. Ekomuzeum Lutynia, Wrzosówka, 17. Ekomuzeum Wojciechowiec, 18. Ekomuzeum Jarków, 19. Ekomuzeum Nowy Gierałtów 20. Ekomuzeum Wambierzyce 21. Ekomuzeum Ostrzyca 22. Ekomuzeum Łowiectwa w Duninowie (izba wystawowa trofeów łowieckich)
kujawsko – pomorskie	Ekomuzeum Doliny Noteci
lubelskie	Ekomuzeum Świąteczna Kraina na Roztoczu
łódzkie	Ekomuzeum w Kliczkowie
małopolskie	1. Ekomuzeum Lanckorona 2. Ekomuzeum Babiej Góry 3. Ekomuzeum Podbabiogórskie 4. Ekomuzeum Ziemi Bocheńskiej 5. Ekomuzeum Nowa Huta (Muzeum Rozproszone Nowej Huty) 6. Ekomuzeum w Sobolowie 7. Ekomuzeum Alwernia 8. Ekomuzeum Garncarstwa w Regulicach 9. Ekomuzeum Na Wzgórzu w Sobolowie (mini skansen) 10. Ekomuzeum U Garncarza w Dębinie (ekspozycja we wnętrzu warsztatu garncarskiego) 11. Ekomuzeum Cywilizacji i Wojny XIX i XX wieku w Krakowie (Muzeum Otwarta Twierdza, w trakcie tworzenia)
mazowieckie	Ekomuzeum W Krainie Pisanki w Lipsku (w trakcie tworzenia) Ekomuzeum Puszczy Kozienickiej Dwa Światy (w trakcie tworzenia)
podkarpackie	1. Ekomuzeum Siedem Przysiółków w Rakszawie 2. Ekomuzeum W Widłach Wisły i Sanu 3. Ekomuzeum Góry Wolności we Frysztaku 4. Ekomuzeum Trzy Kultury w Lutowskich 5. Ekomuzeum Hołe w Dźwiniaczu Dolnym 6. Ekomuzeum W Krainie Bojków w Zatwarnicy 7. Ekomuzeum W Krainie Bobrów w Kotlinie Uherczańskiej 8. Ekomuzeum Zielony Cień im. Marii Czerkawskiej w Rudence 9. Ekomuzeum Hoszów – Jałowe 10. Ekomuzea w Dorzeczu Wisłoka (w trakcie tworzenia) 11. Ekomuzeum Ziemi Przecławskiej (w trakcie tworzenia)

podlaskie	Ekomuzeum Lewkowa i okolic (w trakcie tworzenia) Ekomuzeum w Dąbrowie Białostockiej (w trakcie tworzenia)
świętokrzyskie	1. Ekomuzeum im. Jana Pazdura w Starachowicach (Muzeum Przyrody i Techniki) 2. Ekomuzeum Opatów – Iwaniska
warmińsko - mazurskie	Ekomuzea Mazur w Lisach (w trakcie tworzenia)
	Ekomuzeum Rzeki Drawy - Drawieński Park Narodowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.ekomuzea.eko.org.pl/>, <http://www.gol-dap.info/>, <http://www.lanckorona.pl/>, <http://www.slideshare.net/online2008/>, <http://www.mhk.pl/>, <http://www.szlakrzemiosla.pl/>, <http://www.alwernia.pl/>, <http://www.ekomuzeum.pl/>, <http://www.ekomuzeum.rzemien.eu/>, <http://ekomuzeum.eu/>, <http://www.trzykultury.org/>, <http://www.lutowiska.pl/>, <http://eko.uhercemineralne.pl/>, <http://www.rudenka.pl/>, www.krajna-paluki.cna.org.pl, <http://www.ekolewkowo.pl/>, <http://www.biebrza-leader.pl>, <http://www.dpn.pl/>

Ekomuzeum to przedsięwzięcie tworzone oddolnie, przez społeczność lokalną, w oparciu o posiadane zasoby wiedzy i znajomość regionu, czerpane z miejscowej historii i tradycji, a zaprezentowane w sposób żywy i interesujący, godzący wymogi ochrony dziedzictwa z potrzebami ekonomicznymi (Zaręba, 2008).

W Polsce w 2011 roku ekomuzea funkcjonowały głównie w południowej części kraju m.in. w województwach dolnośląskim, podkarpackim, małopolskim (*Tab. 1*), ale inicjatywa ta zyskuje coraz większe grono zwolenników, szczególnie na obszarach wiejskich, jako ważny czynnik aktywizacji tych obszarów. Efektem tych działań jest wzrastająca, z każdym rokiem, liczba ekomuzeów na terenie Polski. Najliczniejszą grupę stanowiły ekomuzea na Dolnym Śląsku, gdzie idea ekomuzeologii jest bardzo rozpowszechniona.

Ekomuzea przybierają różną formę. Najczęściej, są one wyznaczone w formie trasy, obejmującej jedną lub kilka miejscowości, na której prezentowane są najważniejsze i najciekawsze walory przyrodnicze i kulturowe związane z historią i nawiązujące do lokalnej tradycji (np. Ekomuzeum Trzy Kultury, Ekomuzeum Hołe, Ekomuzeum w Krainie Bojków, Ekomuzeum Lackorona). Nieco inną formę prezentują m.in. Ekomuzeum Jana Pazdura w Starachowicach czy Ekomuzeum w Sobolowie, w których atrakcje skupione są wokół jednego budynku – muzeum. Jakkolwiek prezentowana jest działalność ekomuzeum istotne jest, aby jego obszar był spójny, a jego specyficzny charakter wyrażony przez określone cechy środowiska, kultury, sposobu gospodarowania czy przeszłości historycznej. To ułatwia identyfikację i poczucie wspólnej tożsamości społeczeństwa lokalnego (Davis 1999).

Założeniem ekomuzeum jest współuczestniczenie zwiedzających w wydarzeniach, dlatego też, poza walorami turystycznymi uzupełnieniem oferty ekomuzeów są różnego rodzaju warsztaty rękodzieła ludowego (garncarstwo, bibułkarstwo, wikliniarstwo), możliwość degustacji regionalnych potraw, spotkania z ciekawymi ludźmi, lekcje tematyczne lub cykliczne i okazjonalne imprezy: tematyczne, turystyczne, kulturalne, festyny wiejskie, festiwale, przeglądy filmów, zloty miłośników i

hobbystów, zawody sportowe. Celem tych działań jest wytworzenie pełnej interakcji pomiędzy zwiedzającymi a podmiotem działania, a tym samym uzyskanie lepszego efektu edukacyjnego. Niektóre ekomuzea (Trzy Kultury, Ekomuzeum im. Jana Pazdura, Hołe) oferują zwiedzanie z odpowiednio przeszkolonymi przewodnikami, którzy najczęściej są mieszkańcami danej miejscowości. Oferty turystyczne i kulturowe ekomuzeów podlegają ciągłej ewolucji. Jedną z coraz powszechniej pojawiających się obecnie ofert jest Questing – metoda poznawania dziedzictwa miejsca lub regionu poprzez pokonywanie nieoznakowanych szlaków, dla których jedyną wskazówką są informacje przedstawione w postaci wierszowanych zagadek.

Polskie ekomuzea pozostają pod opieką stowarzyszeń (Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Wsi Ziemi Mieleckiej w Rzemieniu, Stowarzyszenie Lasowiaczka Grupa Działania, Stowarzyszenie Partnerstwo dla Ziemi Nizańskiej, Stowarzyszenie Region Sanu i Trzebošnicy w województwie podkarpackim), partnerstw (Partnerstwo Doliny Środkowej Odry, Partnerstwo Gór i Pogórza Kaczawskiego, Partnerstwo Wrzosowa Kraina, Partnerstwo Unia Izerska, Partnerstwo Kwiat Lnu w województwie dolnośląskim), Lokalnych Grup Działania, Urzędów Gminy, Muzeów czy wręcz osób prywatnych, które równocześnie prowadzą gospodarstwa agroturystyczne.

Jednakże, pomimo jasno określonych zasad funkcjonowania ekomuzeów zdarzają się przypadki nadużywania pojęcia do prezentacji luźnego zbioru eksponatów prezentowanych w jednym pomieszczeniu. Można spotkać się z sytuacją, że zbiór dawnego sprzętu gospodarstwa wiejskiego (Ekomuzeum Na Wzgórzu), czy trofeów łowieckich (Ekomuzeum Łowiectwa) figuruje pod szyldem ekomuzeum, wprowadzając w błąd odwiedzających i wypaczając ideę nowej muzeologii.

Dobrze, profesjonalnie przygotowane ekomuzeum posiada nazwę własną nawiązującą do jego specyficznego charakteru związanego z przyrodą (Ekomuzeum Hołe, Ekomuzeum Rzeki Drawy), historią (Ekomuzeum Trzy Kultury, Ekomuzeum Dziadoszan), dziedzictwem kulturowym (Ekomuzeum Cysterskie, Ekomuzeum W Krainie Bojków), rzemiosłem i sztuką ludową (Ekomuzeum Rzemiosła, Ekomuzeum U Garncarza), tradycją gospodarczą (Ekomuzeum Wsi Dolnośląskiej, Szkółkarstwa i Sadownictwa, Ekomuzeum im. J. Pazdura) oraz logo, oddające jego charakter, które jest wyróżnikiem wśród innych tego typu placówek. Dobrze funkcjonujące ekomuzeum winno posiadać również oznakowaną trasę oraz oznakowane i opisane obiekty. Istotne znaczenie ma także funkcjonowanie na terenie ekomuzeum centrum informacyjno – dokumentacyjnego, którego zadaniem było by koordynowanie wszelkich działań związanych z jego funkcjonowaniem, systematyczne gromadzenie materiałów i publikacji na temat walorów i atrakcji ekomuzeum, dbanie o promocję i udzielanie informacji na zewnątrz (strony internetowe, wydawanie map, folderów czy materiałów informacyjnych). Często centra takie tworzone są we współpracy z władzami lokalnymi, gminnymi ośrodkami kultury czy szkołą, a nierzadko, jeżeli inicjatorami funkcjonowania ekomuzeum są osoby prywatne, to centrum informacyjne znajduje się w gospodarstwach agroturystycznych (Ekomuzeum Hołe, Ekomuzeum W Krainie Bobrów).

PODSUMOWANIE

Idea ekomuzeologii pomaga holistycznej interpretacji dziedzictwa koncentrującej się na tożsamości miejsca, w oparciu o społeczności lokalne. Ekomuzea to doskonały sposób na „odkrywanie ducha miejsca” różnych regionów. Eksponują one to, co unikalne i niepowtarzalne, łączą naukę i przygodę, tradycję i nowoczesność poprzez nowoczesne podejście do interpretacji dziedzictwa zarówno przyrodniczego, jak i kulturowego. Ekomuzea służą zachowaniu i interpretacji wszystkich elementów środowiska w celu odkrycia więzi łączących z przeszłością i poczucia przynależności lokalnej.

Pomysł tworzenia ekomuzeów, jako jednej z form wspierania rozwoju regionalnego coraz powszechniej ujawnia się w świadomości społeczeństw lokalnych za pomocą wspólnych spotkań, warsztatów oraz dzięki powiązaniu go z innymi akcjami, jak chociażby międzynarodowy projekt „Zielony Rower”, który to w ramach swojego międzynarodowego szlaku przebiega również przez niektóre z przytoczonych ekomuzeów.

Ekomuzea stanowią zbiór obiektów, które są w pewnym sensie izolowane i działają samodzielnie bez oddziaływania na okolicę, jednocześnie starają się przedstawić zajmowany obszar i jego mieszkańców, jako powiązaną całość. Celem ekomuzeów jest interpretacja, ochrona i promowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, rozwój turystyki przyjaznej dla środowiska w tym ekoturystyki, promocja produktów lokalnych (żywność, wyroby rzemiosła, produkty rolne itp.) i rozwój usług (baza noclegowa, gastronomia).

Aby ekomuzea mogły działać dobrze, przy ich tworzeniu i dalszym funkcjonowaniu potrzebni są zaangażowani ludzie, którzy wspólnie opracują ideę danego ekomuzeum, nadadzą mu odpowiednią nazwę, zadbają o oznakowanie trasy i obiektów, zorganizują imprezy i będą w sposób ciągły wzbogacać ofertę ekomuzeum o nowe, przyciągające turystów elementy. Istotna jest również stała współpraca z lokalnymi rzemieślnikami, artystami, osobami powiązanymi z kulturą lokalną, z władzami, a przede wszystkim z mieszkańcami miejsca, w którym ma powstać i funkcjonować ekomuzeum.

LITERATURA

- CORSANE G., DAVIS P., ELLIOT, S., MAGGI M., MURTAS D., ROGERS S., 2007: Ecomuseum evaluation: experience in Piemonte and Liguria, Italy [w:] *International Journal of Heritage Studies*, 13, n 2, p. 101 – 116.
- DAVIS P., 1999: *Ecomuseums: A sense of place*. London and New York: Leicester University Press/Continuum
- DAVIS P., 2005: Places, „cultural touchstones” and the ecomuseum [w:] Corsane G (red), *Hertige, museums and galleries. An Introductory Reader*, Routledge, p. 365-376

- DAVIS P., 2007: New Museologies and the Ecomuseum. [w:] Graham, B., Howard, P. (red), The Asgate Research Companion to heritage and Identity, s. 397-414
- DAVIS P., 2009: Ecomuseums and the representation of place [w:] Rivista Geografica Italiana 116, Pacini Editore SpA, p. 483-503
- WIDAWSKI K., 2011: Wybrane element dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego – ich wykorzystanie w turystyce na przykładzie Hiszpanii i Polski, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, nr 17, Wrocław, s. 128
- ZARĘBA D. (red), 2008: Ekoturystyka i odkrywanie dziedzictwa. Zbiór dobrych praktyk, Biblioteka Partnerstwa, Fundusz Partnerstwa dla Środowiska, Kraków, s.14

Internet

- <http://www.ekomuzea.eko.org.pl/>
- <http://www.goldap.info/>
- <http://www.lanckorona.pl/>
- <http://www.slideshare.net/online2008/>
- <http://www.mhk.pl/>
- <http://www.szlakrzemiosla.pl/>
- <http://www.alwernia.pl/>
- <http://www.ekomuzeum.pl/>
- <http://www.ekomuzeum.rzemien.eu/>
- <http://ekomuzeum.eu/>
- <http://www.trzykultury.org/>
- <http://www.lutowiska.pl/>
- <http://eko.uhercemineralne.pl/>
- <http://www.rudenka.pl/>
- <http://www.krajna-paluki.cna.org.pl/>
- <http://www.ekolewkowo.pl/>
- <http://www.biebrza-leader.pl/>
- <http://www.dpn.pl/>
- <http://dbpedia.org/>
- <http://www.ekomuzea.pl/>
- <http://www.lgdodra.pl/>

RESUMÉ

EKOMÚZEÁ V POĽSKU – PRÍKLAD NOVEJ MUZEOLÓGIE A PREZENTÁCIE LOKÁLNEHO DEDIČSTVA

V súčasnej muzeálnej praxi sa čoraz častejšie prejavujú trendy prechodu od tradičného „múzea objektov“ k „múzeu myšlienok“. Tieto zmeny sa začali prejavovať vo Francúzsku už koncom 60. rokov 20. storočia, kde sa rozvinula koncepcia ekomuzeológie.

V bežnom jazyku predstavuje ekomúzeum „múzeum bez múrov“, v rámci ktorého sú príroda, história a kultúra prezentované v mieste ich prvotnej lokalizácie na záseade ich vzájomnej interakcie s prírodným prostredím a človekom. Cieľom fungovania ekomúzeí je ochrana kultúrnych a prírodných objektov a stôp minulosti v krajine.

V posledných 40-tich rokoch vzniklo na svete okolo 300 ekomúzeí, z toho 200 v Európe. Ochranou ekomúzeí v Európe sa zaoberá Európska sieť ekomúzeí, ktorá vznikla v Taliansku v roku 2003. Jej cieľom je príprava dokumentov, získavanie povolení, nadviazovanie kontaktov a prezentácia ekomúzeí na rôznych podujatiach. V Európe fungujú ekomúzea v Taliansku, Francúzku a v Nórsku, mimo Európy v Japonsku v Číne a v Brazílii.

V Poľsku sa objavili prvé ekomúzea na konci 90-tych rokov 20. storočia. Program ekomúzeí je realizovaný prostredníctvom Ekologickej Nadácie Partnerstvo. Aktérmi programu sú sociálne i vládne organizácie (Lokálne Grupy Działania, Stowarzyszenia, Towarzystwa), verejné inštitúcie (Urzędy Gminne, szkoły, Gminne Ośrodki Kultury) a firmy v Národnej sieti partnerských skupín pre trvaloudržiateľný rozvoj. Cieľom programu je podpora vytvárania lokálnych a regionálnych ekomúzeí, ktoré slúžia ochrane, zachovaniu a prezentácii dedičstva a vytváraniu komplexného produktu cestovného ruchu. V rámci programu je možné získať vecnú a technickú pomoc, finančnú pomoc a pomoc v získavaní prostriedkov z EÚ na realizáciu projektov. Dôležitým elementom činnosti sú možnosti výmeny skúsenosti s podobnými iniciatívami doma i v zahraničí. Od roku 2004 Nadácia Partnerstvo je členom Európskej siete ekomúzeí.

V Poľsku fungujú ekomúzea najmä v južnej časti štátu (v podkarpatskom, maľopol'skom, dolnosliezskom a svätokrížskom vojvodstve), pričom iniciatíva získava čoraz viac zástancov, najmä vo vidieckych regiónoch ako dôležitý činiteľ rozvoja týchto území. Najaktívnejšia skupina ekomúzeí funguje vo vojvodstvách dolnosliezskom, podkarpatskom a maľopol'skom (Tab. 1).

Ekomúzea fungujú v rôznej podobe, najčastejšie sú to trasy, ktoré spájajú niekoľko obcí. V rámci nich sú prezentované najdôležitejšie hodnoty prírodno-kultúrneho charakteru zviazané s históriou územia a nadväzujúce na lokálne tradície (napr. Ekomuzeum Trzy Kultury, Ekomuzeum Hoľe, Ekomuzeum w Krainie Bojków, Ekomuzeum Lackorona). Odlišnú formu majú napr. ekomúzeum Jana Pazdura v Starachowicach alebo ekomúzeum v Sobolowie, ktorých atrakcie sú sústredené okolo jednej atraktivity

– lokálneho múzea. Každé ekomúzeum má vlastný názov a logo, pričom sa najčastejšie prezentujú na internetových stránkach, vydávajú mapy a informačné materiály.

Pod aktivitami cestovného ruchu v rámci ponuky ekomúzeí sa rozumejú rôzne dielne ľudovej tvorivosti (napr. v oblasti hrnčiarstva, čipkárstva, košíkárstva), možnosti stretnutí so zaujímavými ľuďmi, tematické stretnutia a pravidelné festivaly. Niektoré ekomúzea (Trzy Kultury, Ekomuzeum im. Jana Pazdura, Hole) ponúkajú prehliadku v sprievode školených sprievodcov, ktorými sú najčastejšie obyvatelia daných obcí.

Aby ekomúzea mohli ďalej dobre fungovať je potrebné pri ich tvorbe a ďalšej činnosti angažovať ľudí, ktorí spoločne definujú základnú myšlienku ekomúzea a vštípia mu charakter korešpondujúci s lokálnymi kultúrnymi a prírodnými podmienkami.

Preložil Radoslav Klamár

Recenzovali: Prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.

Doc. RNDr. Radoslav Klamár, PhD.

Ivana SOVIČOVÁ¹

STAV A MOŽNOSTI REVITALIZÁCIE AREÁLOV BROWNFIELDS S EMPIRICKÝM PRÍKLADOM MESTA PREŠOV

Abstract:

The article deals with current brownfields (brownfield sites) conditions and re-development possibilities in specific area. For the empirical study we chose the brownfields in Prešov city. Although Prešov is not a traditional industrial city, there are some specific examples of unused or underused property land. This article analyzes several brownfield sites, their previous use, current condition, potential possibilities of their redevelopment and future use.

Key words:

brownfields, revitalization, underused areas, redevelopment, Prešov city

ÚVOD

„Brownfields – jazvy na tvári mesta.“

Rozvoj sídiel zahŕňa nie len proces rastu vo vertikálnom či horizontálnom smere, ale je predovšetkým prirodzenou regeneráciou sídelnej štruktúry v jej funkčnej i materiálnej podstate. Súčasťou týchto procesov je paralelná existencia štruktúr v rôznej fáze ich vývoja vrátane degradácie a následnej revitalizácie (Finka In URBANITA 2011). Na území mnohých miest je možné nájsť areály, ktoré stratili svoje pôvodné funkčné využitie a v súčasnosti sú nevyužívané alebo čiastočne využívané (*podvyužívané*, z *angl. underused*). Takéto areály označované ako *brownfields* (*brownfield sites*, niekde aj „hnedé polia, hnedé parky“) sú pozostatkami priemyselnej a poľnohospodárskej výroby, dopravy, bývania, rekreácie a pod., teda akejkolvek socioekonomickej aktivity. Problémom sa stávajú v momente, keď je stav degradácie územia taký rozsiahly a hlboký alebo sa odohráva v takých nepriaznivých vonkajších podmienkach, že nie je možné realizovať revitalizáciu v rámci prirodzených procesov vnútornými silami. Závažnosť tohto problému zvyrazňuje nielen potreba intervencie na realizáciu fázy regenerácie z vonkajšieho prostredia (nie vždy to musí byť investičná intervencia), ale predovšetkým dosah degradácie na celú štruktúru sídla alebo krajiny s nebezpečenstvom negatívneho vplyvu až po úpadok sídla alebo regiónu ako celku (Finka In URBANITA 2011).

1 **Mgr. Ivana Sovičová**, Katedra geografie a regionálneho rozvoja FHPV PU v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, e-mail: ivana.sovicova@smail.unipo.sk

Hlavným cieľom príspevku je identifikácia, analýza a načrtnutie možností revitalizácie vybraných súčasných areálov brownfields na empirickom príklade mesta Prešov v jeho administratívnych hraniciach. V predkladanej štúdii sa v prvej časti zameriavame na polozenie teoretického rámca problematiky brownfields v slovenských podmienkach s dôrazom na vymedzenie daného termínu. Nosnou časťou príspevku bude identifikácia a analýza areálov brownfields v meste Prešov. V závere načrtneme možnosti revitalizácie vybraných areálov brownfields na empirickom príklade mesta Prešov.

Definovanému cieľu sme prispôsobili aj teoreticko-metodologické nástroje. Základom pre načrtnutie teoretického rámca problematiky brownfields bola analýza textov a metóda generalizácie textu. Pre spracovanie boli využité odborné publikácie hlavne českej proveniencie s dôrazom však na použitie pre slovenské podmienky. Pri identifikácii a analýze areálov brownfields boli použité metódy terénneho výskumu, pozorovania, zberu fotodokumentácie, ktoré sme doplnili kvalitatívnym výskumom za použitia verbálnych metód – expertného rozhovoru, „*pri ktorom interviewovaný nie je zaujímavý ako „celá osoba“, ale ako expert na určitú oblasť*“ (Rochovská a kol. 2007, s. 339). Odborníci, ktorých sme oslovili boli: Ing. Marek Ungrady (regionálny manažér pobočky SARIO v Prešove), Ing. arch. Vladimír Nedelko (SAŽP Prešov), Ing. arch. Vladimír Ligus (hlavný architekt Mesta Prešov). Zber primárnych dát bol doplnený sekundárnymi dátami (územné plány, profil mesta, novinové články, mapy, televízne správy a pod.).

TEORETICKÁ BÁZA BROWNFIELDS – DEFINÍCIA A TYPY

Vznik brownfieldov môžeme datovať do obdobia 60. – 70. r. 20. stor., kedy sa vplyvom procesov deindustrializácie a terciálizácie mestských ekonomík začali objavovať na území USA a Veľkej Británie. V USA dokonca už od 70. r., a neskôr v 80. r. aj v Európe prichádzali mestské rady s programami zameranými na regeneráciu vnútorných miest. Hlavným cieľom bolo pritiahnuť súkromné investície do upadajúcich lokalít, naštartovať ekonomický rozvoj a zlepšiť imidž zaostalých štvrtí (Temelová, Novák 2005).

Brownfieldy vznikajú zväčša v dôsledku dynamických spoločensko-ekonomických a politických zmien, reštrukturalizácie (priemyselných odvetví, regiónov, štátu), transformácie vlastníckych vzťahov a pod., v ktorejkoľvek krajine a v ktoromkoľvek čase (Jackson In Ferber a kol. 2006). Na Slovensku, ale aj v iných postsocialistických krajinách strednej a východnej Európy je taktiež možné nájsť množstvo areálov brownfields. U nás sa tento aspekt úpadku miest prejavoval už pred rokom 1989, najmä v dôsledku odchodu obyvateľov z centier do novovybudovaných panelových sídlisk. O výraznejšom vplyve môžeme hovoriť až po zmene politických systémov po roku 1989, kedy sa mnohé priemyselné odvetvia stali redundantnými. Medzi ďalšie príčiny vzniku brownfieldov na Slovensku je možné zaradiť okrem deindustrializácie, transformácie priemyselnej výroby a pomalého procesu terciálizácie najmä reštrukturalizáciu štátu (regiónov), prechod z plánovanej na trhovú eko-

nomiku, privatizáciu, ale v posledných rokoch sa výrazným spôsobom prejavujú tiež dopady svetovej hospodárskej krízy.

Pojem brownfields sa v relatívnej súvislosti prvýkrát použil 28. júna 1992 v priestoroch amerického Kongresu, kedy Americká agentúra pre ochranu životného prostredia (US EPA – U.S. Environmental Protection Agency,) označila Cuyahoga County (štát Ohio, USA) za historicky prvý brownfield (Vanheusden 2007, s. 559). Pri definovaní pojmu brownfields existujú rozdiely v definíciách medzi americkým a európskym poňatím. Termín brownfields je dokonca do rôznych národných jazykov prekladaný úplne odlišným spôsobom. Samotný preklad však môže mať podstatný vplyv na porozumenie pojmu rôznymi národmi. Napr. termín brownfield v poľskom jazyku „*teren poprzemysłowy*“ indikuje, že brownfieldy sú výhradne priemyselného pôvodu, hoci nie vždy to tak je. Predpokladáme, že generalizácia termínu vychádza z faktu, že najväčším zdrojom brownfieldov vo svete je baníctvo, chemický, ropný, železiarsky a oceliarsky priemysel, ďalej lodenice, prístavné doky a smetiská (Kyseľová 2010). Vystáva však otázka ako pomenovať a definovať iné ako priemyselné brownfieldy.

Definícia pojmu brownfield nie je ani v slovenských podmienkach doposiaľ zjednotená, a dokonca nemá v našom jazyku adekvátny ekvivalent. V strategických a taktických dokumentoch prijatých na Slovensku sa pracuje s definíciou, ktorá je v súlade s európskym poňatím tohto pojmu. Za brownfield sa v prípade Národnej stratégie regionálneho rozvoja považuje „*opustené, nedostatočne využívané alebo prázdne územie, ktoré môže, ale nemusí mať ekologickú záťaž, na ktorom jeho predchádzajúce využitie skončilo a trh nebol schopný (bez nejakého druhu intervencie) dať impulz na jeho znovuvyužívanie. Za pomoci PPP projektov, či rôznych iných podporných aktivít zo strany štátu a EÚ je ho však možné pripraviť k ďalšiemu využitiu*“ (MVRRSR 2007, s. 40). Je však možné zdieľať názor, že v súčasnosti je badateľná absencia jasných vyhlásení v národnej politike, ktoré by mali definovať a podporovať ďalší rozvoj týchto areálov. Čo je a čo nie je brownfield tiež podstatne záleží na miestnych okolnostiach (Ferber a kol. 2006).

Pre potreby predkladaného príspevku a ďalšieho výskumu v oblasti brownfields predstavujeme syntetickú definíciu pojmu brownfield, ktorá je v súlade s európskym chápaním tohto pojmu, avšak prepája aj charakteristiky pochádzajúce z ostatných definícií (US EPA 2011, CABERNET 2012, CzechInvest 2010). Za brownfield preto považujeme územie (zónu, areál, nehnuteľnosť alebo jej časť), ktoré je opustené (*derelict*), zdevastované, prázdne (*vacant*), nevyužívané alebo podvyužívané (*underused*). Je lokalizované v mestských, ale aj vidieckych areáloch. Je pozostatkom akejkoľvek socioekonomickej aktivity, ktorá bola ukončená. Môže, ale aj nemusí mať reálnu alebo predpokladanú kontamináciu (ekologickú záťaž) a nevyhnutne potrebuje k svojmu redevelopmentu aktívnu intervenciu.

V odbornej literatúre je možné sa stretnúť s množstvom klasifikácií areálov brownfields. Hodnotiacim kritériom môže byť napr. typ predchádzajúceho (pôvod-

ného) využitia, ekonomická „atraktivita“, miera ekologickej kontaminácie, možnosti budúceho využitia či lokalita alebo poloha brownfieldu v rámci sídelného útvaru. Najrozšírenejšou je klasifikácia brownfields podľa ich predchádzajúceho využitia (historické hľadisko), preto sme ju využili aj v predkladanom príspevku. Klasifikácia je zameraná na analýzu pôvodného funkčného využitia a koordináciu budúceho využitia. Podľa tejto kategorizácie rozlišujeme (podľa Kadeřábková, Piecha a kol. 2009; Jackson In Ferber a kol. 2006; CzechInvest 2010):

- a) *priemyselné brownfields* – nevyužívané priemyselné zóny a objekty v urbanizovanom území;
- b) *vojenské brownfields* – bývalé armádne objekty (napr. mestské kasárne, kryty, sklady civilnej obrany, vojenské areály a cvičiská);
- c) *brownfields po bývalej povrchovej alebo hlbínnej ťažbe* – rozsiahle areály lomov a hald;
- d) *brownfields po dopravnej a technickej infraštruktúre* – prevádzkové a pomocné zariadenia dopravy (predimenzované nákladné stanice, vlečky, prekladiská, depá, lodenice a prístavy);
- e) *brownfields po skládkach odpadu* – nezrekultivované skládky s významnou kontamináciou;
- f) *poľnohospodárske brownfields* – rozpadajúce sa areály poľnohospodárskych podnikov a bývalých JRD;
- g) *inštitucionálne brownfields* – nevyužívané, nedostavané nemocnice, väznice, školy, úrady a pod.;
- h) *obchodné brownfields* – nákupné strediská, administratívne budovy;
- i) *kultúrne brownfields* – kultúrne domy, kiná, letné kiná;
- j) *rezidenčné brownfields* – neobývané a opustené obytné plochy, domy, bloky, štvrte a časti sídel;
- k) *rekreačné brownfields* – športové ihriská, štadióny, parky, voľné priestory;
- l) *iné* – územia opustených rozostavaných objektov, ktoré sa zatiaľ z rôznych dôvodov nedokončili a sú dlhodobo nevyužívané.

Stagnujúce brownfields a podvyužitá areály rôzneho pôvodu zostávajú opustené a stávajú sa miestami, ktoré na seba viažu množstvo fyzických, ekologických, ekonomických, ale aj sociálnych problémov. Tieto problémy sa netýkajú len daného územia, ale aj susedných areálov, štvrtí a okolia brownfieldu. „Znovuvyužitie brownfields posilňuje nielen ich efektívny rozvoj v intraviláne, ale zároveň znižuje tlak na zmenu využívania poľnohospodárskych pozemkov („greenfields“) na okraji sídiel. Efektívne, hospodárne a udržateľné užívanie pozemkov tiež priamo podporuje konkurencieschopnosť regionálnej a národnej ekonomiky.“ (Jackson In Ferber a kol. 2006. s. 9).

BROWNFIELDS V MESTE PREŠOV A MOŽNOSTI ICH REVITALIZÁCIE

Mesto Prešov nepatrí do skupiny miest, ktoré sa môžu „popýšiť“ tradičnými architektonickými skvostami industriálnej éry (tzv. inudstriálmi), ktoré zväčša pochádzajú z ťažkého, hutníckeho priemyslu (ako napr. v českých mestách Ostrava, Brno, Praha). Je to spôsobené špecializáciou priemyslu mesta Prešov na ľahšie odvetvia a na priemysel spotrebný. Väčšina industriálnej architektúry mesta pochádza z neskoršieho obdobia 50. – 70. r. 20. stor. Výnimku tvorí areál „Nového Solivaru“ na Košickej ulici, ktorý pochádza z roku 1925.

Priemyselné podniky v meste Prešov sa sústreďujú do troch kompaktnějších priemyselných zón. Patria medzi ne – juhozápadná priemyselná zóna (Budovateľská – Jilemnického), južná priemyselná zóna (s priemyselnými areálmi rozvinutými pozdĺž ulíc Východná – Košická – Petrovianska – Jesenná) a severovýchodná priemyselná zóna (s kompaktnou areálovou zástavbou na katastrálnom území mesta Prešov – Širpo a obce Ľubotice – Šarišské Lúky). Menšie priemyselné areály sa nachádzajú v rozptyle mimo uvedených zón (podľa ÚPN-M Prešov 2011). Sú to areály v priestore starej tehelne a viaceré objekty v blízkosti železničnej trate do Sabinova – tlačiarne, liehovar, octáreň, mliekarne a vojenský opravárenský podnik (dnes DELTA DEFENCE, a.s.). Na Sídlišku III. tvorí významnejšiu plochu areál bývalého VUKOV-u (dnes SPINEA, s.r.o.). Mesto Prešov dobudovalo aj klasický priemyselný park „greenfield“ na zelenej lúke – priemyselný park Záborské, ktorý je aktuálne jediným 100% pripraveným a skolaudovaným zeleným parkom v Prešove. Sídli v ňom Honeywell Turbo s.r.o, ako aj spoločnosť IPZ Prešov a.s., ktorá je správcovskou spoločnosťou priemyselného parku Záborské. Majiteľom priemyselného parku Záborské je Mesto Prešov (PREŠOV 2012). V návrhu Zmien a doplnkov ÚPN-M Prešov 2010 sa k pôvodným rozvojovým plochám pre realizáciu priemyselných areálov (Prešov – juh Lominová – 16,5 ha, Široké – 24,0 ha, Tably – 20,0 ha) pridružujú doplnené lokality rozvojových plôch pre priemyselnú výrobu: Grófske 205 ha (k.ú. Nižná Šebastová a čiastočne k. ú. Kapušany) a Mesovo 61,14 ha (ÚPN-M Prešov 2011, s. 33).

Tradičné priemyselné zóny, ktoré sa postupne formovali na území mesta prechádzajú transformáciou funkčného využitia. Príkladom môže byť juhozápadná priemyselná zóna (Budovateľská – Jilemnického), kde sa v aktuálnom zozname zmien a doplnkov 2012 ÚPN-M Prešov navrhuje zmena plochy južne od Jilemnického ulice a západne a východne od Budovateľskej ulice z pôvodne priemyselných výrobných a skladovacích plôch na plochy polyfunkčné – plochy občianskej vybavenosti a výroby. Zmenu vo funkčnom využití je možné badať aj na ploche areálu bývalého hospodárskeho dvora na Zlatobanskej ulici, kde je návrh z pôvodne plôch a zariadení poľnohospodárskej a lesnej výroby (severná časť) a plôch priemyselných, výrobných a skladovacích (južná časť) na plochy polyfunkčné – s občianskou vybavenosťou a výrobou. Východne od tohto areálu je navrhovaná reklasifikácia z plôch záhradkárskeho osád a plôch poľnohospodárskej pôdy na obytné plochy rodinných domov. Severovýchodná priemyselná zóna (Širpo – Šarišské Lúky), v ktorej sa v minulosti

nachádzali objekty väčších priemyselných závodov taktiež postupne prechádza transformáciou, ktorá sa prejavuje procesom funkčnej fragmentácie (Matlovič 2000). Objekty boli samostatne popredané a v súčasnosti prebieha intenzívna rekonštrukcia, prestavba pôvodných, ale aj výstavba nových budov a objektov (NZaD ÚPN-M 2012).

Mesto Prešov však neeviduje samostatnú databázu (zoznam) brownfields areálov, preto identifikácia jednotlivých areálov prebiehala po konzultáciách s odborníkmi. V samotnom meste Prešov je možné nájsť viacero rozlohou menších areálov brownfields (viac v Tab. 1), ktoré podľa predchádzajúceho využitia spadajú do viacerých kategórií (od priemyselných brownfields, po kultúrne, rekreačné či nešpecifikované – iné). Areály sme na základe výskumu rozdelili do dvoch základných kategórií podľa intenzity ich opustenosti:

- a) *klasické areály brownfields* (ďalej *BF*) – ktoré predstavujú nevyužívané objekty alebo areály. Zaradujeme tu: areál Nového Solivaru, areál bývalého podniku ZASAP, stomatologické centrum na Sídlsku III., CO kryt na Sibírskej ulici a „detský park“ na Masarykovej ulici.
- b) *„underused“ (podvyužívané) areály* (ďalej *UU*) – na ktorých je využívaný minimálne jeden objekt alebo časť areálu. Do tejto skupiny patria: areály podnikov ZPA Křížik, VAP Prešov, areál bývalých Východoslovenských hydínarských závodov v Šalgovíku a areál prešovského amfiteátra.

Unikátom na Slovensku bola spoločnosť Solivary a.s., ktorá bola jediným závodom na ťažbu a spracovanie soli na Slovensku. Soľ sa na území mesta (mestskej časti Solivar) ťaží od 16.stor. Odparovaním sa získavala už od 13.stor. Spoločnosť sa orientovala na kozmetické, priemyselné a potravinárske výrobky na báze soli (Matlovič 1998). Po ukončení výroby v roku 2009 bol areál Nového Solivaru nevyužitý (Obr. 1). Súčasným majiteľom bývalého majetku firmy Solivary je súkromná spoločnosť Kolifaktor s.r.o., ktorá ho získala v dražbe v roku 2009. V územnom pláne došlo v prípade areálu k zmene z priemyselnej funkcie na obchodno-oddychovú a obytnú zónu (plochy občianskej vybavenosti), avšak so zachovaním deviatich objektov, ktoré sú národnou kultúrnou pamiatkou (areál, komín, výrobná čistej soli, baliareň, varňa, úpravňa soľanky, šatne a administratívna budova; rok výstavby 1925). Spoločnosť postupne začala s asanáciou a búracími prácami na objektoch, ktoré nie sú pamiatkovo chránené (napr. odparovacia stanica z roku 1992). Spoločnosť podala na Úrad hlavného architekta mesta Prešov vypracovanú štúdiu, ktorá v lokalite južne od súčasnej budovy HYPERTESCA smerom na juh, ale aj na severovýchod (kalové polia) plánuje vybudovať obchodné centrum. V priestore južne od HYPERTESCA by mal byť postavený nový obchodný dom reťazca BAUMAX, ktorý by mal mať dvojnásobne väčšiu plochu ako súčasný. Na ploche bývalých kalových polí je vypracovaný návrh výstavby retailových obchodov a parkovacích miest. Objekty, ktoré sú pamiatkovo chránené v štúdií figurujú ako tržnica, teda ako obchodné priestory.

Obr. 1: Areál Nového Solivaru, Prešov; Foto: I. Sovičová, 2012

V nadväznosti na tento významný areál brownfield sa smerom na juh, na druhom brehu Sekčova tiahne pozdĺž Košickej ulice ďalší brownfield – areál bývalého záhradníckeho a sadovníckeho podniku (ZASAP). Bývalý komunálny podnik, ktorý bol orientovaný na produkciu zeleniny a kvetín v prímestskom skleníkovom hospodárstve, bol po jednotlivých prevádzkach sprivatizovaný resp. daný do prenájmu, čím v roku 1995 prestal existovať (Matlovič 1998). Administratívne a účelové budovy v jeho areáli sú síce prenajaté (kvetinárstvo Floria s.r.o., občianske združenie Wild Horses, garáže), ale samotná záhradkárska plocha spolu so skleníkmi je opustená, nevyužitá a prerastá zeleňou. Potenciálna revitalizácia tohto areálu má však bariéru vo forme zložitých majetko-právnych vzťahov. Budovy sú síce v majetku mesta, avšak pozemok vlastní štát. Spravuje ho správa pozemkového fondu, pričom časť z neho patrí aj súkromným majiteľom. V územnom pláne figuruje toto územie ako plocha občianskej vybavenosti (návrh).

Vyššie spomenuté areály sa vyznačujú významnou polohou v rámci sídelnej štruktúry mesta, aj vzhľadom na dopravné napojenie, pretože sa nachádzajú na hlavnom ťahu diaľnice D1 z/do Košíc. Preto ich môžeme považovať za areály s veľkým potenciálom pre budúci redevelopment.

Po ukončení výroby a uzatvorení veľkých strojárnských a kovospracujúcich podnikov v Prešove (ZPA Křížik a.s., VAP Prešov) ostalo niekoľko pomerne rozsiahlych a podvyužitých areálov a nehnuteľností. V súčasnosti je však väčšina nehnuteľností prenajatá alebo predaná. V bývalom areáli ZPA Křížik sa nachádza niekoľko hál, ktoré sú v súčasnosti prenajaté alebo predané a čiastočne aj využívané (LEAR s.r.o., – výroba častí autosedačiek a. i., MODULAR – halové systémy). Za nevyužitú môžeme v tomto areáli považovať územie v západnej časti spolu s továrenským komínom. Toto územie bolo ešte pred krízou stredobodom pozornosti developerskej

spoločnosti ConvergenceCE, ktorá tu plánovala vybudovať maloobchodné a zábavné centrum s názvom Solivaria. Pri výstavbe sa plánovalo so zachovaním existujúceho komína, na ktorom by po jeho skrátaní investor vybudoval vyhliadkovú kaviareň. Smelé plány a vízie investora zmarila kríza a toto územie naďalej ostáva nevyužitú. Po ukončení výroby v prevádzke VAP Prešov, ktorá sa špecializovala na výrobu valivých ložísk a ložiskových krúžkov je v súčasnosti podľa SARIO v areáli pripravená na investíciu hala s rozlohou až 8000 m², ostatné objekty sú predané alebo prenajaté.

Okrem spomínaných priemyselných brownfieldov sa v meste Prešov vyskytujú aj areály z iných kategórií. Patria sem kultúrne a rekreačné brownfieldy. SARIO evidovalo amfiteáter v Prešove v oblasti Pod Táborom ako areál brownfield (rekreačno-kultúrny), ktorý 10 rokov nebol využívaný. Mesto Prešov však tento areál neevduje ako brownfield, pretože v súčasnosti ho spravuje pán M. Tásler, ktorému sa za pomoci dobrovoľníkov podarilo areál vyčistiť a zorganizovať v lete 2012 niekoľko kultúrnych akcií a Dobrý festival 2012. Preto sme ho zaradili k podvyužitým areálom. V minulosti prebehli rôzne návrhy a štúdie nového využitia tohto územia (byty, občianska vybavenosť, vedecko-technologický park a pod.). Boli tiež doručené štúdie, ktoré navrhovali úplné zakrytie amfiteátru s vybudovaním multifunkčného kultúrneho centra. Aj napriek týmto víziám sa doposiaľ nenašiel vhodný developer. Ak by sa aj našiel, jeho návrh by musel prejsť schvaľovacím procesom v mestskom zastupiteľstve, keďže amfiteáter je mestským majetkom. Pri súčasnej politickej situácii a podmienkach vidíme tento projekt ako nereálny. O ďalší rozvoj amfiteátra sa plánuje postarať súčasný nájomník, podľa slov ktorého by sa od mája 2013 malo pristúpiť k intenzívnejšej rekonštrukcii areálu a jeho častí (postavenie nového vstupu – brány, parkoviska, parku s chodníkmi v rámci areálu, zrekonštruovanie toaliet, zabezpečenie tečúcej pitnej vody a osvetlenia areálu). Okrem usporadúvania koncertov sa v amfiteátri Pod Táborom plánuje obnoviť aj premietanie filmov.

Medzi rekreačné brownfieldy v Prešove môžeme zaradiť aj bývalý park na Masarykovej ulici v Prešove, známy pod názvom „detský park“. Ing. arch. Ligus uvádza, že v minulosti šlo o štátny pozemok, ktorý bol v rámci reštitúcie vrátený dedičom pôvodných vlastníkov. Bývalý detský park sa tak dostal do rúk súkromnému vlastníkovi a následne bol predaný už niekoľkokrát. Mesto malo v minulosti záujem tento pozemok odkúpiť, avšak cena bola príliš vysoká (500 Sk/ m²) a mestské zastupiteľstvo návrh odkúpenia tohto pozemku neschválilo. Neskôr sa uvažovalo o návrhu na výmenu pozemkov. Avšak ani v tomto prípade nedošlo ku konsenzu a areál naďalej ostáva v rukách súkromného majiteľa. V územnom pláne figuruje táto plocha ako zelená zóna (plochy urbanistickej zelene, plochy občianskej vybavenosti), kde nie je povolená výstavba. Súčasný majiteľ ju nechal uzatvoriť a už viac než desaťročie chátra a zarastá zeleňou bez možnosti ďalšieho využitia. Majiteľ si dal neskôr vypracovať aj štúdiu na vybudovanie administratívneho centra (pozdĺž ulice Masarykovej), za ktorým by bol ponechaný pôvodný, avšak zrevitalizovaný park. Celý areál by zo zá-

padnej strany úplne uzatváral komplex bytových domov s podzemným parkovaním. Od realizácie tohto projektu sa však pre nás z neznámych príčin upustilo.

K špecifickým prípadom brownfields v Prešove patrí areál a nehnuteľnosť na ulici Antona Prídavka na Sídlišku III. Ide o rozostavaný objekt z roku 1980, nedokončený a nikdy nevyužívaný, v ktorom podľa plánov malo sídliť stomatologické centrum (pavilón) s celkovou úžitkovou plochou 5000 – 7200 m² (Obr. 2). Doposiaľ sa tak nestalo a areál tesne pred dokončením (v 80 % rozostavanosti) ostal opustený a nevyužitý napriek tomu, že má všetky inžinierske siete a pod. Záujem o nehnuteľnosť prejavila ešte v roku 2009 finančná skupina Slavia Capital, ktorá pripravovala pre túto nehnuteľnosť projekt výstavby senior centra pre 125 – 150 dôchodcov. Skupina rokovala s fakultnou nemocnicou o jej odkúpení, avšak k dohode nedošlo. Náklady na prestavbu a dobudovanie štvorpodlažného objektu odhadoval developer na 3 mil. EUR. Slavia Capital však podmieňovala tento projekt získaním finančných prostriedkov z eurofondov z oblasti pre sociálnu starostlivosť, ktoré mali poskytnúť až 95 % financií. V ideálnom prípade plánovala rekonštrukciu dokončiť v roku 2011. Malo ísť o rekonštrukciu, dostavbu a prípadnú nadstavbu existujúcej budovy nedostavaného stomatologického centra. Nehnuteľnosť má v súčasnosti 4 nadzemné a 1 podzemné podlažie a zastavanú plochu 1500 m² s napojením sa na infraštruktúru sídliska.

Obr. 2: Nedokončená stomatologická klinika, ulica Antona Prídavka, Prešov;

Foto: I. Sovičová, 2012

Za hlavné bariéry obnovy a následného zmysluplného využívania tejto nehnuteľnosti považujeme:

- a) majetko-právne vzťahy: nehnuteľnosť patrí štátu, v správe ju má Fakultná nemocnica s poliklinikou v Prešove, avšak vlastníkom pozemkov pod nehnuteľnosťou je Mesto Prešov;

- b) vysoké finančné náklady na nadobudnutie nehnuteľnosti a následne na jej revitalizáciu: konštrukčné a stavebné materiály boli v dobe výstavby na špičkovej úrovni, ale dnes po viac než 30 rokoch bez využívania a údržby tvoria veľké riziko pre budúceho majiteľa.

Obr. 3: Schátraný objekt CO krytu na Sekčove; Foto: I. Sovičová, 2012

K nevzhľadným, ale aj nebezpečným, nevyužívaným a opusteným areálom brownfields v meste Prešov patrí aj nedokončený kryt civilnej ochrany nachádzajúci sa priamo v hustej bytovej zástavbe na sídlisku Sekčov, medzi Sibírskou a Ďumbierskou ulicou (Obr. 3). Obyvatelia sídliska si na tomto mieste vedia predstaviť parkovacie miesta, ktorých je v súčasnosti na Sekčove nedostatok. Celý areál vyvoláva znepokojenie občanov, pretože nie je dostatočne zabezpečený, oplotený a je k nemu ľahký prístup. Zriadenie CO krytu na Sibírskej bolo na počiatku súčasťou komplexnej bytovej výstavby sídliska Sekčov. Investorom bolo Ministerstvo vnútra SR. Zámer vystavať dvojúčelový úkryt zo štátnych peňazí stroskotal. Mesto sa do roku 2000 pokúšalo získať na dostavbu od štátu peniaze, avšak márne. Keď hrozilo, že prostriedky sú v nedohľadne, mesto požiadalo o zmenu určenia objektu. Ministerstvo vnútra SR vyhovel rekvalifikácii na úkryt budovaný svojpomocne samosprávou. Mesto Prešov sa pokúšalo dať priestory do dlhodobého prenájmu, nakoniec bol tento objekt predaný s podmienkou, že budúci majiteľ kryt dobuduje a bude ho prevádzkovať ako parkovisko. Doposiaľ sa tak nestalo a areál chátra. Mesto Prešov za pomoci Mestskej

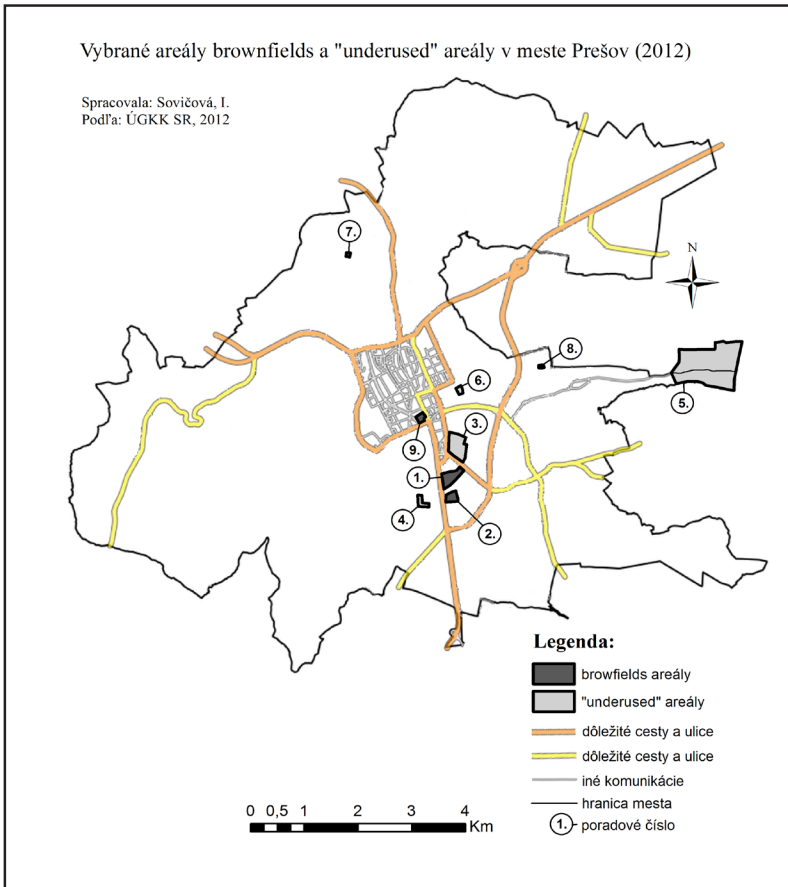
polície majiteľa už niekoľkokrát riešilo v priestupkovom konaní za nezabezpečenie pozemku pred vstupom nepovolaných osôb, pričom mu bolo uložených niekoľko pokút a aj primátorská pokuta, voči ktorej sa odvolal.

Okrem priemyselných, rekreačných, kultúrnych či nešpecifikovaných brownfieldov nájdeme v Prešove aj niekoľko plôch poľnohospodárskej výroby, ktoré už neplnia svoj účel a sú v Návrhu zmien a doplnkov ÚPN-M Prešov redukované o plochy určené na zastavanie. Jedná sa najmä o plochy pre výstavbu rodinných domov v lokalitách Kráľova hora, Vydumanec, Pod Skalkou, Šalgovík a už spomínané územie východne od bývalého hospodárskeho dvora na Zlatobanskej ulici a pod. Intenzifikácia poľnohospodárskej výroby nie je v rámci katastrálneho územia mesta navrhovaná. Areály živočíšnej výroby v katastri mesta sú určené na dožitie (ÚPN-M Prešov 2011, s. 34).

Územím, ktoré stratilo svoju pôvodnú funkciu je areál bývalého hydinského závodu – v mestskej časti Šalgovík. V minulosti sa závod orientoval na chov sliepok a strieborných líšok na kožušinu. Po výrobe ostali rozsiahle nezastavané plochy s veľkým potenciálom. Časť nehnuteľností je v rukách súkromných majiteľov, niektoré sú prenajaté, iné na predaj. Pozemky pod nehnuteľnosťami však patria pod správu pozemkového spoločenstva obcí Vyšná Šebastová a Lobotice (Mapa č. 1), ktorej zástupcovia už mnohokrát žiadali a priali si lepšie a efektívnejšie využitie tohto areálu, napr. pre občiansku vybavenosť a pod. Na Úrad hlavného architekta mesta Prešov podali už niekoľko návrhov, ktoré sú zatiaľ len v rovine „zbožných prianí“, keďže doposiaľ nebola vypracovaná a predložená akákoľvek relevantná štúdia. Areál tak ešte nenašiel takého majiteľa, ktorý by dokázal zhmotniť potenciál daného areálu. Ak by sa však našlo vhodné využitie areálu a malo by dôjsť k zintenzívneniu využívania tohto územia, nastal by nesúlad s územným plánom. Problémom by v tomto prípade bola dopravná dostupnosť územia cez mestskú časť Šalgovík, ktorá nie je stavaná na tak výraznú tranzitnú dopravu. Riešením by bol východný obchvat mesta Prešov, ktorý však nie je reálny ani o niekoľko desiatok rokov.

Mapa č. 1:

ZÁVER A DISKUSIA

Rozvoj miest predstavuje nie len proces rastu v horizontálnom a vertikálnom smere, ale je predovšetkým prirodzenou permanentnou regeneráciou sídelnej štruktúry v jej funkčnej i materiálnej podstate. Preto v mnohých mestách môžeme nájsť aj areály, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú vo fáze degradácie, stratili svoje pôvodné funkčné využitie, sú opustené a môžu mať potvrdenú alebo predpokladanú kontamináciu. Fenomén brownfields a ich revitalizácie rezonuje v rôznych oblastiach verejného života a dokonca sa dostáva do povedomia obyčajných ľudí. Areály brownfields nepredstavujú pre mesto len ohrozenie, ale aj príležitosť. Naskytá sa široká

paleta rôznych možností revitalizácie areálov brownfields: od krajinárskych výstav, oblastí s rekreačnými funkciami (napr. parky, golfové ihriská), prestavby zdevastovaných objektov k úplne novému funkčnému využitiu (kultúrne zariadenia, bývanie a rezidenčné areály – tzv. „lofty“, sklady, inštitucionálne, obchodné a administratívne priestory, ale aj drobné priemyselné prevádzky), cez totálnu rekonštrukciu historických industriálnych stavieb.

Napriek tomu, že mesto Prešov nepatrí k tradičným priemyselným mestám, je možné aj na jeho území nájsť niekoľko menších areálov brownfields, ktoré sú pozostatkami po priemyselnej výrobe alebo po inej socioekonomickej činnosti. Medzi najvýznamnejšie areály brownfields v Prešove zaradzujeme areál bývalého Nového Solivaru, západnú časť areálu bývalého ZPA Křížik a.s., areál bývalých hydinárskych závodov Šalgovík, nedostavané stomatologické centrum na Sídlišku III. a kryt civilnej ochrany na sídlisku Sekčov. Možnosti revitalizácie týchto, ale aj iných lokalít zahŕňali pred vypuknutím hospodárskej krízy (2008 – 2009) smelé projekty, ktoré sa zväčša uberali komerčným smerom (obchodné a nákupné centrá, napr. Solivaria, Sekčov Park, nákupné centrum na ploche mestského úhoru západne od OD Tesco v centre mesta). Zrealizovať ich sa však nepodarilo a komerčná výstavba sa uskutocnila na zelenej lúke, v intraviláne mesta (Kaufland, nákupné centrum – ul. Arm. generála Svobodu). Solivary a areál bývalého záhradníckeho a sadovníckeho podniku ZASAP na Košickej ulici považujeme za areály s dobrou dopravnou dostupnosťou a s vysokým potenciálom pre ďalšiu revitalizáciu.

Tab. 1: Výbrané areály brownfields a „underused“ areály v meste Prešov (2012)

P. č.	Názov lokality	Adresa	Predchádzajúce využitie	Súčasný stav	(Budúce) využitie	Funkčné využitie plôch podľa ÚPN-M Prešov	Ekologická záťaž (2008)
1.	Nový Solivar	Košická ulica	ťažba a spracovanie soli	BF, prebieha rekonštrukcia, asanácia niektorých budov	obchodno-oddychová a obytná zóna	plochy priemyselnej, výrobné a skladovacie, plochy občianskej vybavenosti; podľa NZaD, ÚPN 2012 – plochy občianskej vybavenosti; južne od areálu – plochy urbanistickej zelene	skladovanie a skladovacie PHM a mazadiel – environmentálna záťaž so strednou prioritou, register A
2.	Areál bývalého ZASAP	Košická ulica	produkcia zeleniny a kvetín v prímestskom skleníkovom hospodárstve	BF, časť administratívnych a účelových objektov prenajatá	nezistené	návrh: plochy občianskej vybavenosti	nepotvrdená EZ
3.	ZPA Křížik	Solivar-ská 1	vývoj, výroba a predaj elektromotorov, meracích transformátorov, ventilov a regulátorov, povrchová úprava kovov	UU, objekty prenajaté, predané	LEAR Comportion Seating Slovakia – výroba časti autosedačiek; MODULAR – halové systémy, a. i.	návrh: plochy polyfunkčné, občianska vybavenosť + výroba	nepotvrdená EZ
4.	VAP Prešov	Jilemnického 3	výroba automobilového príslušenstva, dielcov a komponentov pre automobilový priemysel, povrchová úprava kovov	UU, časť nehmuteľností predaná, prenajatá, zvyšok BF – hala (8000 m ²) nevyužitá	FEVYLAN PLUS, s.r.o. – oceľové lána, HESITA spol. s r.o. – plastové okná a dvere, VIRBA s.r.o. – železniarsky tovar, spojovací materiál a i.	plochy priemyselnej, výrobné a skladovacie	environmentálna záťaž so strednou prioritou, register A
5.	Východoslovenské hydri-nárske závody Šalgovík	Šalgovík	hydina – chov stiepok a strieborných líšok	UU, časť nehmuteľností predaná, prenajatá, zvyšok BF: pozemky v správe požárního spol. Vysná Sebastová a Ľubotice	polyfunkčné plochy výroby a občianskeho vybavenia	nehmuteľnosti: plochy polyfunkčné, občianska vybavenosť + výroba; zvyšný areál: les (bývalé ochranné pásmo, ochranná a izolačná zeleň)	nepotvrdená EZ
6.	Amfiteáter	Jána Holého	kultúrny areál – premietanie filmov, kultúrne akcie, koncerty	UU, po 10 rokoch vyčistený od náletových drevín	plánovaná revitalizácia, obnovenie premietania filmov, organizovania kul. akcií	plochy občianskej vybavenosti	nepotvrdená EZ
7.	Nedokončené stomatologické centrum	Antona Pridávka	plánovaná stomatologická klinika, nikdy nedokončená	BF	nezistené	plochy občianskej vybavenosti	nepotvrdená EZ
8.	CO kryt na Sibírskej ulici	Sibírska	kryt civilnej ochrany	BF	nezistené	plochy občianskej vybavenosti, obytné plochy bytových domov	nepotvrdená EZ
9.	Park Masarykova ulica	Masarykova	bývalý „detický park“, zeleň	BF	nezistené	plochy urbanistickej zelene, plochy občianskej vybavenosti	nepotvrdená EZ

Zdroj: ÚPN-M Prešov 2011, NZaD ÚPN 2012, ENVIROPORTAL 2012, interview: Ing. arch. Lígus, Ing. Nedelko, vlastný terénny výskum
Poznámky: BF – brownfield, UU – underused – podvyužitie, PHM – pohonné hmoty, EZ – environmentálna záťaž, NZaD ÚPN – Návrh zmien a doplnkov 2012 Územného plánu mesta Prešov

LITERATÚRA:

- CZECHINVEST (2010): Národní strategie regenerace brownfieldů [online] Dostupné na: <<http://www.czechinvest.org/data/files/nsb-595.pdf>> cit. 21.11.2012
- CABERNET (2012): Definícia pojmu brownfield podľa CABERNET [online] Dostupné na: <<http://www.cabernet.org.uk/index.asp?c=1134>> cit. 10.11.2012
- DOLEŽELOVÁ, L. JACKSON, J.B. (2004): Regenerace brownfields – zahraniční zkušenosti. IURS, Ministerstvo pro místní rozvoj, 2004, Projekt programu výzkumu MMR číslo 41/04 Revitalizace deprimujících zón pro veřejnou správu, část 9, 25 s.
- ENVIROPORTAL (2012): Webová mapová aplikácia IS EZ – Informačný systém environmentálne záťaže. Informačný portál rezortu MŽP SR. [online] Dostupné na: <<http://envirozataze.enviroportal.sk/Mapa/>> cit. 27.11.2012
- FERBER, U. a kol. (2006): Brownfields príručka. LEONARDO DA VINCI PILOT PROJECT CZ /04/B/F/PP-168014 S podporou Európskej komisie. 91 s, [online]. Dostupné na: <http://fast10.vsb.cz/lepob/index4/handbook_sk_screen.pdf> cit. 4.7.2012
- FINKA, M. (2011): Brownfieldy – aktuálny problém priestorového rozvoja. In URBA-NITA Časopis o urbanizme a územnom plánovaní (2011): Brownfieldy. Bratislava: URBION – Inštitút urbanizmu a územného plánovania. Ročník 23, 2011, Bratislava, s. 6-9. ISSN 0139-5912, [online]. Dostupné na: <http://www.urbion.sk/wp-content/uploads/2011/10/maketa_urbanita_311_web.pdf> cit. 5.8.2012
- GREMLICA, T., ŠTÍPKOVÁ, R., NOVÁK, J. (2003): Revitalizace „brownfields“ v obcích ČR. Metodika monitorování a nové využívání ploch a objektů. Praha. Ministerstvo pro místní rozvoj, 2003. [online] Dostupné na: <http://www.udr-zatelnemesta.sk/uploads/metodika_brownfields.pdf> cit. 18.9.2012
- JACKSON, J. B. (2006): Prehľad opakovaného rozvoja brownfields ako stimul pre ich plánovanie a vývoj. In FERBER, U. a kol. (2006): Brownfields príručka. LEONARDO DA VINCI PILOT PROJECT CZ /04/B/F/PP-168014 S podporou Európskej komisie. 91 s, [online]. Dostupné na: <http://fast10.vsb.cz/lepob/index4/handbook_sk_screen.pdf> cit. 4.7.2012
- KADEŘÁBKOVÁ, B., PIECHA, M. a kol. (2009): Brownfields. Jak vznikají a co s nimi. 1. Vydání. Praha: C.H. Beck, 2009, ISBN 978-80-7400-123-9 138 s.
- KYSELOVÁ, K. (2010): Projekty pre brownfields a ich mapovanie. Internetový článok In uzemneplany.sk. [online] Dostupné na: <<http://www.uzemneplany.sk/sutaz/projekty-pre-brownfield-a-ich-mapovanie>> cit. 15.12.2012
- MATLOVIČ, R. (1998): Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov. 1998. Geografické práce, VIII., 1, Prešov: KGaG FHPV PU Prešov, 1998, 260 s.
- MATLOVIČ, R. (2000): Transformačné procesy intraurbánnych štruktúr Prešova ako odraz celospoločenských zmien v ostatnom decéniu. In Matlovič, R. (ed.): Urbánny vývoj na rozhraní miléníí. Urbánne a krajinné štúdie Nr.3, FF PU Prešov, 2000, s. 27 – 38.

- MVRRSR (Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky) (2007): Národná stratégia regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. [online] Dostupné na: <<http://www.build.gov.sk/mvrrsr/source/news/files/003994a.pdf>> cit. 15.7.2012
- NOVÝ, A. (2004): Brownfields – šance pro budoucnost. Brno, FA VUT. 2004, 78 s.
- NZaD ÚPN-M Prešov (2012): Návrh zmien a doplnkov 2012 Územného plánu mesta Prešov Zoznam zmien a doplnkov. Prešov: Odbor hlavného architekta mesta Prešov. 2012, 13 s.
- OLIVER, L. FERBER, U. FRIMSKI, D. MILLAR, K. NATHANAIL, P. (2005): The Scale and Nature of European Brownfields. Conference paper. CABERNET, 8 s. [online]. Dostupné na: <<http://www.cabernet.org.uk/resourceefs/417.pdf>> cit. 15.12.2012
- PETRÍKOVÁ, D. (2011): Klasifikácia a hodnotenie možností regenerácie brown-fieldov. In URBANITA – Časopis o urbanizme a územnom plánovaní (2011): Brownfieldy. Bratislava: URBION – Inštitút urbanizmu a územného plánovania. Ročník 23, 2011, Bratislava, s. 10-13. ISSN 0139-5912, [online]. Dostupné na: <http://www.urbion.sk/wp-content/uploads/2011/10/maketa_urbanita_311_web.pdf> cit. 5.8.2012
- POPJAKOVÁ, D. (2001): Transformácia priemyslu v regióne Šariša. Geografické práce IX (1), Prešovská univerzita, Prešov, 240 s. ISBN 80-8068-033-7
- PREŠOV – oficiálna webová stránka mesta Prešov (2012): Priemyselné areály mesta Prešov. [online] Dostupné na: <<http://www.presov.sk/portal/?c=12&ctg=90>> cit. 29.7.2012
- ROCHOVSKÁ, A., BLAŽEK, M., SOKOL, M. (2007): Ako zlepšiť kvalitu geografie: o dôležitosti kvalitatívneho výskumu v humánnej geografii. In Geografický časopis. 2007, roč. 59, číslo 4, s. 323 – 358.
- SEDLÁKOVÁ, A. (2006): Urbánny a suburbánny priestor – k otázke konceptualizácie prímestskej zóny. In: VII. Vedecká konferencia doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Nitra: Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 6.4.2006. ISBN 80-8050-960-3. s. 545 – 552.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2005): Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. Geografie – Sborník České geografické společnosti 112 (3): 315-333.
- US EPA (2011): (United States Environmental Protection Agency. Brownfields definition. [online]. Dostupné na: <<http://www.epa.gov/brownfields/overview/glossary.htm>> cit. 10.11.2012
- ÚGKK (2012): Geoportál Úradu geodézie, kartografie a katastra SR. [online]. Dostupné na: <<http://www.geoportal.sk/gp/>> cit. 18.12.2012
- ÚPN-M Prešov (2011): Územný plán mesta Prešov. Zmeny a doplnky 2010. Textová časť. Prešov: Odbor hlavného architekta mesta Prešov. 180 s.

- VANHEUSDEN, B. (2007): Brownfield Redevelopment in the European Union. In Boston College Environmental Affairs Law Review. Ročník 34, číslo 3, 559-575. [online]. Dostupné na: <<http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1079&context=ealr>> cit. 10.8.2012
- ZaD VÚC PO (2009): Zmeny a doplnky Územného plánu veľkého územného celku Prešovského kraja 2009. Závazná časť. Úplné znenie, Prešov: Odbor regionálneho rozvoja, územného plánu a životného prostredia. 31 s. [online]. Dostupné na: <http://www.presov.sk/file/16988/mat_2_navrh_zmien_a_doplnkov_2012_Upn_mesta_presov.pdf> cit. 10.11.2012

Poznámka:

Článok bol spracovaný aj v rámci projektu pod názvom „Letná univerzita: Vyšehrad a Ukrajina – Geografia a regionálna politika“ č. 21220209. Projekt bol spolufinancovaný medzinárodným Vyšehradským fondom (www.visegradfund.org) a grantového projektu č. GaPU 2/6/2012: výskum brownfields ako novej príležitosti rozvoja východoslovenského rozvojového pólu dvojice miest Košice a Prešov.

SUMMARY

IDENTIFICATION OF BROWNFIELDS AND OPORTUNITIES FOR THEIR REVITALIZATION – EMPIRICAL STUDY OF PREŠOV CITY

On the territory of many cities around the world, there are the sites which have lost their previous functional use, and they are unused, or underused these days. These areas are known as brownfields (brownfield sites). Declined and underused sites of different origins remain abandoned and are related to the range of physical, ecological, economic, but also social and cultural problems. In this empirical study of Prešov city, the identification and analysis of revitalization opportunities for brownfield sites were carried out. Traditional industrial zones in Prešov (south-western zone: Budovateľská – Jilemnického; south zone: Východná – Košická – Petrovianska – Jesenná; north-eastern zone: Prešov – Širpo and Lubotice – Šarišské Lúky) successively undergoing transformation of functional use. Prešov does not have any special register (database) of brownfield sites; therefore, our identification of particular brownfield sites was carried out based on consultations with field experts. Based on our field research, we can consider the complex of the old saltworks factory Solivar to be the largest and most significant brownfield site in Prešov city. The second relevant brownfield is the area of former gardening company (ZASAP). Both of these areas are situated on the territory, which is a few kilometres far from the highway D1. Because of this good location, we can consider them to be the areas with the greatest potential for the future redevelopment. Since there is already a prepared architectonic study

of shopping centre (BAUMAX, retail shops, market, etc.) and the owner (Kolifaktor s.r.o.) has already started with rehabilitation, the complex of Solivar has the best potential possibilities for future revitalization.

Recenzovali: RNDr. Alena Lukáčová, PhD.
Mgr. Richard Pouš, PhD.

ACTA FACULTATIS STUDIORUM HUMANITATIS
ET NATURAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS,
PRÍRODNÉ VEDY, LIV.
FOLIA GEOGRAPHICA 20

FOLIA GEOGRAPHICA 20

<i>Editori:</i>	RNDr. Vladimír Čech, PhD.
<i>Autor:</i>	kolektív
<i>Náklad:</i>	300 výtlačkov
<i>Rozsah diela:</i>	202 strán
<i>AH:</i>	16,5
<i>Vydavateľ:</i>	Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove
<i>Vydanie:</i>	prvé, 2012
<i>Formát:</i>	B5
<i>Sadzba:</i>	Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, Mgr. Gabriela Felix
<i>Tlač:</i>	Tlačiareň Kušnír Prešov

ISSN 1336-6149 (Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae
Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy)

ISSN 1336-6157 (Folia Geographica)